

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ İKTİSADI ANABİLİM DALI

KÜRESEL EKONOMİDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLERİN
GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİNE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİDEM ÖZTÜRK

İstanbul - 2016

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ İKTİSADI ANABİLİM DALI**

**KÜRESEL EKONOMİDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLERİN
GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİDEM ÖZTÜRK

Danışman: Yrd. Doç. Dr. M. SAİT AKMAN

İstanbul - 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Enstitümüz AB İktisadı Anabilim Dalı Türkçe / İngilizce Yüksek Lisans Programı öğrencisi Didem ÖZTÜRK'ün "KÜRESEL EKONOMİDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLERİN GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİNE ETKİLERİ" konulu tez çalışması...28/03/2016... tarihinde yapılan tez savunma sınavında aşağıda isimleri yazılı jüri üyeleri tarafından OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU ile BAŞARILI bulunmuştur.

Onaylayan:

Yrd. Doç. Dr. M.Sait AKMAN

Danışman

Doç. Dr.Çiğdem NAS

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Mahmut TEKÇE

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Muzaffer DARTAN

05.04.2016... Tarih ve 2016/04... Sayılı Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

ÖZET

Türkiye ve Avrupa Birliği Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 yılında tesis edilmiştir. Gümrük Birliği Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinde her zaman bir basamak olarak görülmüştür. Ancak Gümrük Birliği'nin yapısal problemleri küresel ekonomide meydana gelen değişiklikler sonucunda ortaya çıkmış, kusursuz bir şekilde oluşturulmaması, asimetrik bir yapıda tasarlanması ve değişen küresel dinamiklere cevap vermekte yetersiz kalması en önde gelen sorunlar olarak kabul edilmiştir.

Özellikle Avrupa Birliği'nin değişen küresel dinamikler karşısında rekabet seviyesini yükseltmek ve 2008 Krizi'nin olumsuz etkilerini gidermek için revize ettiği Ortak Ticaret Politikası ve Strateji Belgeleri kapsamında yöneldiği Serbest Ticaret Anlaşmaları Gümrük Birliği'ne zarar vermektedir. Bu bağlamda belirli iş, siyasi ve akademik çevrelerden yükselen eleştiriler karşısında Gümrük Birliği'nin değişen küresel dinamiklere etkin bir şekilde cevap verebilmek, daha geniş kapsamlı, esnek ve işlevsel hale getirebilmek, mevcut entegrasyon sürecini en iyi biçimde devam ettirebilmek, tarafların ekonomilerine maksimum fayda sağlayabilmek ve mevcut yapısal ve dışsal problemleri giderebilmek için revize edilmesi ihtiyacı doğmuştur.

Bu çalışmada dünya ekonomisinde meydana gelen gelişmeler ve küreselleşmenin getirmiş olduğu ekonomik dönüşüm sonucunda Türkiye ile Avrupa Birliği arasında tesis edilmiş olan Gümrük Birliği'nin işleyişinde ortaya çıkan eksikliklerin yaratmış olduğu sorunlar açıklanmaya çalışılacak ve bu eksikliklere karşı önerilen çözüm önerilerini inceleyerek GB'nin tarafların ekonomilerine gerekli dinamizmi sağlayacak şekilde revize önerilerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Birliği, Küreselleşme, AB Ortak Ticaret Politikası, Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri

ABSTRACT

The Customs Union was established between Turkey and the European Union on January 1, 1996. The Custom Union process between Turkey and the European Union has always been perceived as a membership step. However, the structural problems of the Customs Union between Turkey and the European Union emerged after the changes in global economy. Inaccurate treaty content, asymmetric treaty framework and insufficient to respond to the changing global dynamics have been accepted as major problems.

Free Trade Agreement, which is aimed to increase competitiveness level of the European Union against shifting global dynamics in particular and revised the EU's Common Trade Policy and Strategy Documents in order to remove the negative influences of the 2008 Economic and Financial Crisis, has been damaging the Customs Union process. In this regard, the necessity of modernising the Customs Union between Turkey and European Union has been put forward by the academicians, business leaders and politicians in order to comply with changing global dynamics which includes becoming functional and flexible, increasing its scope, rising its benefits, removing structural problems, optimizing the integration process

The main goal of this study is to explain the problems caused by the deficiencies during functioning process of the Customs Union between Turkey and the European Union in the light of changes in global economy and economic transformations of globalization and to revise solutions providing dynamism for the economies of both sides of the Customs Union via investigating the solution offers against these deficiencies.

Key Words: Customs Union, Globalization, EU Common Trade Policy, EU and Turkey Relations

TEŐEKKÜR

Öncelikle tüm tez çalışmam boyunca sonsuz sabırları ve destekleri için sevgili ailem annem Fatma, babam Kasım, kardeşim Çiğdem ÖZTÜRK'e, değerli arkadaşım Altuğ ve ailesi Hidayet ve Erdoğan GÜNAR'a ve Filiz Aydın'a,

Değerli arkadaşlarım İrem KOPUZ ve Fazilet ÖZCAN'a,

Tez Danışmanım Yrd. Doç. Dr. M. Sait AKMAN'a, tez çalışmamı sürdürmemde bilimsel katkıları ile bana yol gösterdiği için,

Doç. Dr. Çiğdem Nas ve Doç. Dr. Mahmut Tekçe'ye Tez Savunma Jürisinde değerli katkı ve yönlendirmeleri ile tezimi geliştirmeme yardımcı oldukları için,

Türk Petrol Vakfı'na tez sürecimde ihtiyaç duyduğum maddi desteği sağladıkları burs imkânı ile karşıladıkları için,

Son olarak tüm süreç boyunca her zaman yardımda bulunan Marmara Üniversitesi AB Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Muzaffer DARTAN, Enstitü Sekreteri Nurcan ZENGİN, Enstitü Öğrenci İşleri Seval TOPAL ve Didem ÖZÖZEN'e,

En içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Didem ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TABLO LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR.....	v
1. GİRİŞ.....	1
2. AB-TÜRKİYE GB.....	6
2.1. Ankara Antlaşması.....	6
2.1.1. Hazırlık Dönemi.....	7
2.1.2. Geçiş Dönemi.....	8
2.1.2.1. Katma Protokol ve Yükümlülükleri.....	8
2.1.3. Son Dönem.....	13
2.2. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı.....	13
2.2.1. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın Amacı ve Kapsamı.....	13
2.2.2. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ve Uyum Çalışmaları.....	14
2.2.3. GB'nin Kapsamadığı Alanlar.....	20
2.3. Gümrük Birliği'nin AB ve Türkiye Ekonomilerine Etkisi.....	22
2.4. Gümrük Birliği'nden Kaynaklanan Problemler ve Getirilen Eleştiriler.....	28
3. KÜRESEL EKONOMİDEKİ DEĞİŞİMLER VE DİNAMİKLER.....	32
3.1. Üretimin Küresel Nitelik Kazanması ve Dönüşümü.....	36
3.1.1. Çok Uluslu Şirketler ve Yatırımların Gelişimi.....	38
3.1.2. Bilgi ve Teknolojinin Gelişimi.....	42
3.1.3. Küresel Tedarik Ağlarının Gelişimi.....	45
3.1.4. Küresel Finans Piyasalarının Gelişimi.....	46
3.2. Dünya Ticaret Sisteminde Meydana Gelen Değişimler.....	48

3.3. Dünya Ticaret Sisteminde Tıkanıklar ve Bölgeselleşme	54
3.4. Küresel Krizler ve Rekabet	57
3.4.1. Küresel Rekabetin Dönüşümü	57
3.4.2. Küresel Krizler	59
4. KÜRESEL GELİŞMELER KARŞISINDA AB VE TÜRKİYE	64
4.1. Küreselleşmenin AB Ekonomisi Üzerine Etkisi	64
4.1.1. AB Ortak Ticaret Politikası'nın Gelişimi	64
4.1.1.1. AB GATT/DTÖ İlişkilerinin Ortak Ticaret Politikasına Etkisi	67
4.1.1.2. 2008 Krizi'nin Ortak Ticaret Politikasına Etkileri	71
4.1.2. Küreselleşme Karşısında Avrupa Birliği'nin Rekabet Gücü ve Ticaret Stratejisi	73
4.1.3. AB'nin Strateji Belgeleri	77
4.1.3.1. Gündem 2000.....	77
4.1.3.2. Lizbon Stratejisi.....	77
4.1.3.3. Küresel Avrupa.....	79
4.1.3.4. AB 2020.....	81
4.1.4. AB'nin Yeni Nesil Ticaret Anlaşmaları.....	85
4.1.4.1. TTIP.....	85
4.1.4.2. Güney Kore	92
4.1.4.3. Kanada.....	92
4.1.4.4. Hindistan.....	93
4.1.4.5. ASEAN.....	94
4.2. Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri	94
4.2.1. GB Sonrası Türkiye Ekonomisinin Dönüşümü	99

4.2.2. AB'deki Dönüşümün Türkiye'ye Etkileri.....	107
5. GB'YE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	112
5.1. GB'ye Yönelik Eleştirilerin İncelenmesi	112
5.2. Çözüm Önerileri	134
5.2.1. Gümrük Birliği'nin Kapsamının Genişletilmesine Yönelik Çözüm Önerileri	135
5.2.1.1. Tarım.....	136
5.2.1.2. Hizmet.....	138
5.2.1.3. Vize	141
5.2.1.4. Kamu İhaleleri	145
5.2.2. STA'ların Yarattığı Problemlere Yönelik Çözüm Önerileri.....	147
5.2.3. Aşamalı Üyelik Modeli Kapsamında Çözüm Önerisi.....	152
5.2.4. Genel Politika Önerileri	154
5.2.5. GB'nin Revize Edilmesi	155
6. SONUÇ	158

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1: AB-27'nin En Önemli 10 Ticaret Ortağı ve Türkiye	26
Tablo 2: Ürün Gruplarına Göre Türkiye-AB Ticareti	27
Tablo 3: GATT Sürecinde Gerçekleştirilen Turlar.....	50
Tablo 4: Doha Turu Öncesi ve Sürecinde Önemli Adımlar ve Dönüm Noktaları	51
Tablo 5: Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat-İhracat Toplam İçindeki Payı (%)	101
Tablo 6: Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (BEC) Göre İthalat Ve İhracat (%).....	103
Tablo 7: Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (Isıç, Rev.3) Göre İhracat ve İhracat.....	105

KISALTMALAR

AA	: Ankara Antlaşması
AB	: Avrupa Birliği
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEAA	: Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşmaları
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
APS	: Avrupa Para Sistemi
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
AT	: Avrupa Topluluğu
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BİLGE	: Bilgi Teknoloji Sistemi
Bkz	: Bakınız
BOTAŞ	: Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BSA	: Birleşme ve Satın Alma
BTA	: Bölgesel Ticaret Anlaşmaları
CAP	: Ortak Tarım Politikası
CE	: European Conformity
CGE	: Hesaplanabilir Genel Denge
DB	: Dünya Bankası
DCFTA	: Kapsayıcı Serbest Ticaret Anlaşmaları
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECOSOC	: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EKAP	: Elektronik Kamu Alımları Platformu
EPB	: Ekonomik ve Parasal Birlik
ERM	: Döviz Kuru Mekanizması
FDI	: Doğrudan Yabancı Yatırım
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GBOK	: Gümrük Birliği Ortak Komitesi
GİK	: Gümrük İşbirliği Komitesi
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GPA	: Çok Taraflı Kamu Alımları Anlaşması
GTAP	: Küresel Ticaret Analiz Projesi
GTS	: Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
GTS	: Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
GÜ	: Gelişmiş Ülke
GÜMSİS	: GB Kontrol Noktaları Güvenlik Sistemi
IMF	: Uluslararası Para Fonu

İÇM	: İhtilaf Çözüm Mekanizması
KİK	: Karma İştirak Komitesi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletme
KOİ	: Kamu Özel Sektör İşbirliği
KP	: Katma Protokol
MDAÜ	: Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MERCOSUR	: Güney Amerika Uluslar Topluluğu
MNC	: Çok Uluslu Şirket
NAFTA	: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NAMA	: Tarım Dışı Ürünlerde Pazara Erişim
OECC	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
OECD	: Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
OK	: Ortaklık Konseyi
OKK	: Ortaklık Konseyi Kararı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OTP	: Ortak Ticaret Politikası
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı
SAA	: İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
STRI	: Hizmetler Ticareti Kısıtlayıcılık Endeksi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
THY	: Türk Hava Yolları
TISA	: Hizmet Ticareti Anlaşması
TL	: Türk Lirası
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
TPSA	: Ticaret Politikası Savunma Araçları
TRIPS	: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması
TTA	: Tercihli Ticaret Anlaşmaları
TTIP	: Trans-Atlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
UPOV	: Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunması Uluslararası Sözleşmesi
WIPO	: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü

1. GİRİŞ

Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında 1.1.1996 tarihinde, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ile tesis edilen Gümrük Birliği (GB), taraflar arasında yapılacak olan ticarete sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır. Ancak tesis edilmesinin üzerinden 20 yıl geçen GB'nin, küresel ekonomide meydana gelen değişiklikler karşısında yetersiz kaldığı ve tarafların küresel ekonomiye adapte olabilmek için benimsediği ticaret politikalarından olumsuz olarak etkilendiği yönünde tartışmalar yoğunlaşmıştır. Küreselleşme çerçevesinde değişen dinamikler GB'de yeniden ele alınması gereken alanlara, mevcut sorunların taşınmaması, yaşanan problemlerin ve ortaya çıkan yetersizliklerin ortadan kaldırılması için gerekli çözümlerin belirlenmesi ve uygulanmasına bağlıdır. Bu bağlamda tez, GB'nin işleyişinde ortaya çıkan eksikliklerin yarattığı sorunları açıklamaya çalışmakta ve bu eksikliklere karşı önerilen çözüm önerilerini inceleyerek, GB'nin tarafların ekonomilerine gerekli dinamizmi sağlayacak şekilde revize edilmesini savunmaktadır.

Türkiye ve Avrupa Birliği'nin (AB) tarafları olduğu GB, geçerliliğini hala koruyan ve öncü bir girişim olmuştur. GB, Türkiye ile AB arasındaki ekonomik entegrasyon için büyük bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Türk ekonomisinin AB ile derin entegrasyonunu sağlamış olan GB, Türk ticaret politikasının, AB Ortak Ticaret Politikası'na (OTP) yaklaşmasını sağlamıştır. GB'nin tesis edildiği yıllarda Türkiye ekonomisine büyük katkılar sağladığı ampirik çalışmalarla da teyit edilmiş ve GB, AB üyesi ülkelere yeni pazar olanakları sunmuştur. GB doğrultusunda AB mevzuatına uyumla yakalanan yüksek standardizasyon Türkiye'yi daha rekabetçi, hızlı büyüyen ve gelişmekte olan bir piyasa haline getirmiş ve AB dışında kalan ülkelerin Türkiye'nin dış ticaretindeki payı artmıştır.

GB'nin işlevsizlikleri genellikle dışsal (küresel) ve AB'nin değişen politikalarının yarattığı etkilere atfedilmekle birlikte, Türkiye'nin kendi dış ticaret stratejisi ve sanayi politikasına ilişkin tercihlerinin bu süreçteki rolü üzerinde yeterince bahis olmamaktadır. Türkiye'nin kronik hale gelen ve küresel dinamikleri yakalamasına

engel olan iç faktörlerinden kaynaklanan problemler GB'den elde edilecek faydayı azaltmaktadır.

GB'nin eksikliklerinin açığa çıkmasını ve revizyon ihtiyacını doğuran küresel ekonomi de, GB'nin tesis edildiği yıldan günümüze köklü ve büyük değişimler yaşanmıştır. Küresel ekonomide GB'nin yürürlüğe girdiği yıllardaki tarife ve ithalat oranlarıyla günümüz tarife ve ithalat oranlarındaki sınırlandırmaların yüksek oranda değiştiği, Gelişmekte Olan Ülkeler'in (GOÜ) büyüme hızlarının arttığı, küreselleşmenin beraberinde bu ülkelerin, yeni pazar ve rekabet yaratan rakip/ortak haline geldiği, ekonominin küreselleşmesi ile artan tedarik zincirlerinin ulusal ve bölgesel pazarların birbirlerine daha bağımlı olmasına neden olduğu ve bu bağımlılığın ticaretteki yüksek tarifeleri ortadan kaldırarak yerine tarife dışı önlemleri ve ticari koruma araçlarına bıraktığı, ticari ilişkilerin Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) şeklinde yön bulduğu ve bu anlaşmaların hizmet, kamu alımı, iş gücü gibi diğer faktörleri de içine alan derin ve kapsamlı bir hale geldiği görülmektedir.

Küresel ekonomide yaşanan bu dönüşüm ve değişim sürecinde özellikle AB'nin gittikçe yoğunlaşan küresel rekabet karşısında değişen dengelere kendisini uyarlamaya çalıştığı görülmektedir. Bu bağlamda AB, ticaret stratejisinin de değiştiği ve bu değişimin Türkiye ile arasındaki GB üzerinde de etkiler yaratmaya başladığı aşikârdır. Bu çerçevede özellikle üçüncü ülkelerle müzakere etmeye başladığı STA'ların Türkiye ekonomisine ve GB'nin işleyişi üzerinde yarattığı problemler açısından etkilerinin ayrıca analiz edilmesi gerekmektedir.

GB'deki problemlerin son dönemde dikkat çekici nitelikte eleştiri alması, AB tarafından üçüncü ülkelerle yapılan STA'lar kapsamında ortaya çıkmıştır. AB ve Türkiye, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesinde gerçekleştirilen Doha Turu müzakerelerinde somut adımlar atılamaması nedeniyle yeni nesil ikili anlaşmalar olarak da adlandırılan derin ve kapsamlı STA'lara yönelmişlerdir. AB tarafından gerçekleştirilmekte olan STA'lar yapım aşamasındayken Türkiye'nin GB üzerinden haksız rekabete uğramaması için Türkiye paragrafı AB tarafından yapılan STA'lara dâhil etmektedir. Ancak Türkiye paragrafının hukuki bağlayıcılığının bulunmaması iki tarafında anlaşma yapılacak ülkeyle aynı anda anlaşma gerçekleştirmesini sağlayacak hukuki zorunluluktan

yoksundur. STA müzakerelerinin paralel zamanlarda başlatılmaması Türkiye'nin AB'ye üye olmamasından kaynaklanmakta bu durum STA'ların eş zamanlı başlatılmasını engellemekte ve STA'lara konu olan malların GB üzerinden Türkiye'ye ulaşması, diğer bir deyişle ticaret sapması, pazar erozyonu, artan rekabet ortamı ve GB kapsamındaki asimetri ve yetersizlikleri ortaya çıkarmaktadır. Gelecekte kamu alımlarını, hizmet ticaretini ve tarım ticaretini kapsamaması beklenen STA'lar Türkiye'nin mevcut GB düzenlemesinin ötesinde daha derin ve kapsamlı bir yapı içermektedir. AB'nin üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği STA'ların derinliği ve kapsamının artması, GB'de eksik noktaların giderilmesini, mevcut çözüm önerilerinin oluşturmasını, yeni bir modelleme ihtiyacını ve GB'nin daha kapsamlı bir STA'ya dönüştürülmesi fikirlerini doğurmuştur.

Yaşanan gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkan mevcut sorunların incelenmesi için Avrupa Komisyonu'nu Dünya Bankası'ndan (DB) Türkiye ve AB arasında tesis edilen GB'nin değerlendirmesini talep etmiştir. DB tarafından yayınlanan, "AB-Türkiye GB Değerlendirmesi" adlı Rapor, GB'nin sonuçlarını analiz etmek, taraflar arasındaki ticareti engelleyen, asimetrilere yol açan faktörleri belirlemek ve kapsamının genişletilmesi amacıyla yönelik önerileri sunmak amacıyla yazılmıştır. Raporda GB'den doğan eksiklikler belirlenmiş ve önemle üzerinde durulan eksikliklerin giderilmesi ve kalıcı çözüm önerisinin sunulması, GB'nin gelecekteki olası yapısına ilişkin yeni teori ve politikaların ortaya konması olasılığını arttırmıştır.

GB'nin mevcut yapısı, Türk ekonomisine gerekli ivmeyi kazandıracak hizmet, tarım ve kamu alımları alanlarını kapsamamakta ve kapsamakta olduğu sektörler üzerinden ise iç ve dış faktörlere bağlı olarak birçok problemi barındırmaktadır. AB yeni nesil anlaşmaları olan STA'ların kapsamını giderek geliştirmeye, GB'nin kapsamadığı alanları ilave etmeye ve daha tercih edilebilir kılmaya çalışmaktadır. GB'nin bir STA'ya göre mevcut faydaları bulunmakta ancak daha etkin ve taraflar için daha fazla fayda sağlayacak hale gelmesi gerekmektedir. Bu problem kapsamında tez, mevcut literatürde tartışılan ve iktisadi bütünleşme kuramları çerçevesinde ele alınan GB ve STA bağlamında Türkiye'nin GB ile ilişkisini analiz etmeye çalışacaktır.

Dünya ekonomisinin küreselleşmesi, AB'nin küresel ekonomi karşısında değişen ticaret stratejisi kapsamında yöneldiği STA'lar ve Türkiye ekonomisinden

kaynaklı tüm bu olgular çerçevesinde tezin amacı, AB'deki dönüşümün GB'ye etkisini mevcut eleştiriler çerçevesinde incelemek ve bu eleştirilerin uygunluğunu analiz etmektir. Belirlenen amaca ulaşmak için, "GB yürürlüğe girdiği tarihten itibaren değişen şartlar nelerdir?", "Küreselleşme ile küresel ticarete ortaya çıkan yeni dinamikler AB ve Türkiye ticari ilişkilerini ne yönde etkilemiştir?", "GB'nin hizmet, tarım gibi belirli alanlardaki ticareti kapsamamasının etkileri nelerdir?", "Bu alanlar ticareti GB üzerinden mi gerçekleştirilmeli, ayrı bir STA olarak mı imzalanmalıdır?", "Yürürlükte olan GB, STA'ya mı dönüştürülmelidir?", "GB'nin modernizasyonuna ilişkin getirilen çözüm önerileri ve politikalar nelerdir?" sorularına cevap aranacaktır.

Türkiye'nin AB'ye üyeliği GB üzerinden tasarlanmış olmakla birlikte katılım sürecinin "ucu açık" olması ve müzakerelerde yaşanan tıkanıklıklar sonucu ortaya çıkan etkenlerin küresel dinamiklerle birlikte değişen AB stratejileri de dikkate alındığında, GB'nin işleyişine de olumsuz etkiler yapabilmektedir. Çalışmada, GB'nin ne şekilde düzenlenmesiyle Türkiye'yi daha sağlıklı bir bütünleşme içerisinde tutabileceği konusuna değinmektedir. Ne yazık ki, küresel ekonomide meydana gelen değişikliklerin GB sürecine etkileriyle ilgili konuda literatürde yeterli çalışma ve analiz bulunmamaktadır. Tez bu konudaki eksikliği kendi kısıtları çerçevesinde incelemeye çalışacaktır.

Tezin ilk bölümünde, AB ve Türkiye arasında 1996 yılında tesis edilen GB'nin daha iyi anlaşılması için GB'nin oluşturulma süreci ele alınacaktır. Bu amaçla GB'nin oluşturulması sürecinde tarafların gerçekleştirdikleri yükümlülükler incelenecektir. GB'nin tarihsel çerçevesinin ortaya konmasının ardından, GB'nin tarafların ekonomileri üzerindeki etkiler, statik ve dinamik etkiler çerçevesinde ele alınacak ve literatürde bu konuya ilişkin çalışmalar irdelenecektir. DB'nin hazırlamış olduğu rapor kapsamında GB'nin eksikliklerinden ve problemlerinden doğan eleştiriler belirlenecektir.

Tezin ikinci bölümünde, GB'nin eksikliklerini ortaya çıkaran ve AB'nin ticaret stratejisinde dönüşümü zorunlu kılan dünya ekonomisinin küreselleşmesi ele alınacak, ardından değişen küresel dinamikler incelenecektir. Son olarak değişen küresel ekonomide son yıllarda meydana gelen ve AB'nin çözüm olarak yeni ticaret politikalarına

yönelmesine neden olan dünya ticaret sistemindeki tıkanıklar ve küresel krizlere yer verilecektir.

Tezin üçüncü bölümünde, küreselleşen dünya ekonomisi ve dünya ticaret sistemindeki tıkanıklıklara bağlı olarak AB'nin değişen OTP'si incelenecek ve AB'nin OTP'si üzerinde önemli etkileri olan AB-DTÖ ilişkileri ve 2008 Krizi ele alınacaktır. AB'nin OTP'sini değişen küresel dinamiklere paralel bir forma kavuşturmak için yayınlamış olduğu Strateji Belgeleri ve revize edilen OTP'sinin en önemli noktasını oluşturan yeni nesil STA'ları incelenecektir.

Tezin dördüncü bölümünde, tezin sorunsalını oluşturan ve tezin birinci bölümünde DB Raporu kapsamında belirlenen GB'nin yapısal problemleri ve GB'ye yönelik eleştiriler incelenecek, GB'nin değişen küresel dinamikler karşısında neden işlevini kaybettiği ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu bölümde literatürde yer alan çalışmalar incelenerek, belirlenen problemlerin giderilmesi, GB'nin AB ve Türkiye ekonomilerine sağladığı pozitif etkinin artırılması ve küresel dinamikleri karşısında daha etkin ve işlevsel hale getirilmesi için çözüm önerileri sunulacaktır.

Sonuç kısmında küresel ekonomide meydana gelen değişikliklerin GB sürecine etkileri ve bu etkilerin yarattığı problemlerin giderilmesine ilişkin değerlendirilen çözüm önerileri doğrultusunda ulaşılan sonuçlar özetlenecektir.

2. AB-TÜRKİYE GB

Türkiye ve AB arasındaki ilişki 31 Temmuz 1959 yılında Demokrat Parti'nin o dönemdeki adı AET olan entegrasyona ortaklık başvurusu yapmasıyla başlamıştır.¹ Türkiye ilk aşamada AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunmamış, Topluluk ile arasında ortaklık ilişkisi geliştirdikten sonra üye olma yolunu seçmiştir.² İki taraf nezdinde farklı değerlendirilen Türkiye'nin AET'ye başvurusunun ardından taraflar arasında belirlenecek ilişkinin geleceğinde Türkiye, GB yolunda ilerlemek isterken, Topluluk, ticaret anlaşması oluşturulması teklifini sunmuştur.³

Türkiye o dönemde kendisine rakip olarak gördüğü Yunanistan'ın uluslararası alanda kendi önüne geçmesini engellemek ve 1950'li yıllarda yaşanan ekonomik problemleri aşabilmek amacıyla AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuştur.⁴ Türkiye'nin Batı'ya yönelme ve Batı kuruluşları arasında yer alma politikasını gerçekleştirmek ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Soğuk Savaş döneminde AET'yi ve Türkiye'nin AET'ye başvurusunu desteklemesi diğer başvuru nedenleri arasında olmuştur.⁵

2.1. Ankara Antlaşması

Türkiye 31 Temmuz 1959 tarihinde AET'yi kuran Roma Antlaşması'nın Madde 238'ine dayanarak AET'ye ortaklık başvurusu yapmış, başvurunun ardından yaşanan iç ve dış olumsuzlukların aşılması, taraflar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesiyle 12 Eylül 1963 tarihinde AET ile Ankara Antlaşması (AA) imzalanmış ve 1 Aralık 1964

¹ Birol Yeşilada, **EU-Turkey Relations in the 21st Century**, 1. Baskı, New York: Routledge, 2013, s.8.

² Tuğrul Arat, "Avrupa Birliği İle Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliğinin Yeri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1995, Vol.44, <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1995-44-01-04/AUHF-1995-44-01-04-Arat.pdf> (02 Ocak 2015), s.589.

³ Esra Çayhan, "Türkiye-AB Türkiye'de Siyasal Partiler ve Avrupa Birliği", **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Beril Dedeoğlu (drl.), İstanbul: Boyut Kitapları, 2003, s.478.

⁴ Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe, "Giriş Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Geleceği", Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Ed.), **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri** içinde (XXXV-XXXVIII) Ankara: Turhan Kitapevi, 2013, s.XXXV.

⁵ Atilla Eralp, "Türkiye-Avrupa Bütünleşmesi: Tarihsel-Düşünsel Ortam ve Değişim", Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Ed.), **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri** içinde (31-42), Ankara: Turhan Kitapevi, 2013, s.35.

tarihinde AA yürürlüğe girmiştir.⁶ Roma Antlaşması'nın Madde 238'i tam üyelik hedefi taşıyan ekonomik yönden güçsüz ülkelerin, gerekli topluluk şartlarını sağlayana dek taraflar arasında ortaklık anlaşmalarını öngördüğünden AA bir ortaklık anlaşmasıdır.⁷ Taraflar arasında farklı istek ve anlaşılabilirlik mevcut olsa da Türkiye AA kapsamında belirlenen şartlar gerçekleştirildiğinde Madde 238 doğrultusunda Topluluğa tam üye olmayı öngörmüştür.⁸

AET ve Türkiye arasındaki ortaklık ilişkisinin amacı AA'nın Madde 2'sinde Türkiye ekonomisinin güçlendirilmesini ve bu amaca paralel olarak taraflar arasındaki ilişkinin kesintisiz ilerlemesini belirterek, Türkiye'nin tam üyelik hedefinin önünde de engel olmadığı ifade edilmiştir.⁹ Madde 2/2'de AA'nın amacının gerçekleştirilmesi için, Madde 3, 4 ve 5'te bulunan koşul ve yöntemler doğrultusunda kapsamı zaman içerisinde artacak bir GB'nin tesis edilmesi ve Madde 2/3'de ise ortaklık ilişkisinin hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere birbirini tamamlayan üç ayrı dönemi olduğu belirtilmiştir.¹⁰ AA, Hazırlık Dönemi'nin 5 yıl (10 yıl), Geçiş Dönemi'nin 12 yıl (22 yıl), ve tam üyelik koşullarının tartışılacağı Son Dönem olmak üzere ortaklık ilişkisini üç döneme ayırmıştır.¹¹

2.1.1. Hazırlık Dönemi

AA'nın 1 Ocak 1964'te yürürlüğe girmesiyle başlayan Hazırlık Dönemi boyunca Türkiye, Geçiş Dönemi'nin görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmek için altyapısını geliştirmeye odaklanmış ve süreç boyunca gerekli yardım Topluluk tarafından sağlanmıştır.¹² Hazırlık Dönemi süresince Topluluk tarafından Türkiye'ye sağlanacak yardımlar ve verilecek tavizler Mali ve Geçici Protokol'de belirlenmiştir.¹³ AA'nın yürürlüğe girme aşamasında yaşanabilecek aksilikleri engellemek ve yaşanan gecikme

⁶ Tuğrul Arat ve Çağrı Erhan, "AET'yle İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1 1919-1980)** içinde (808-853), İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 818-831.

⁷ İrfan Kaya Ülger, **AB Rehberi**, Kocaeli: Umuttepe Yayınevi, 2007, s.178.

⁸ Akçay (2013), s.Giriş.

⁹ T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**, Ankara, 1991, s.104-106.

¹⁰ *Türkiye İle Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Antlaşması)*, http://www.ab.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf (6 Kasım 2014); Arat ve Erhan, s.831-832.

¹¹ T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, s.319.

¹² Meltem Müftüler Baç, **Türkiye ve Avrupa: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler**, Simten Coşar (çev.), İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2001, s.29.

¹³ Ankara Antlaşması, Madde 3.

süresince tarafların ticari sorumluluklarının yerine getirilmesi için Geçici Protokol hazırlanmış ve AA'ya eklenmiştir.¹⁴

AA'nın Madde 3'ü Geçici Protokol'ün Madde 1'indeki şartların sağlanması durumunda Hazırlık Dönemi'nin tamamlanmasını ve Geçiş Dönemi'ne geçilmesi öngörmüştür.¹⁵ Geçici Protokol'de Madde 2 kapsamında Türkiye'nin ihracatını arttırmak için tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık ürünlerine yönelik Topluluk ülkelerinin yıllık tarife kontenjanlarını, Madde 4 kapsamında dört temel ürün için kontenjan hacminin iki yıl sonra arttırılabileceği ve Madde 6 kapsamında ise, dört temel ürüne ek olarak üç yıl sonra başka ürünlerin Topluluk ülkelerine ithal edilebileceği belirtilmiştir.¹⁶ Mali Protokol kapsamında Topluluk, Türkiye'ye Mali Protokol'ün 2. Madde'sinde belirtildiği üzere 175 milyon ECU'ya kadar erişilebilecek proje kredisi sağlamıştır.¹⁷

2.1.2. Geçiş Dönemi

1964 yılında başlayan Hazırlık Dönemi'nin ardından 1973 yılında Geçiş Dönemi'nin koşul yöntem ve takvimini belirleyen Katma Protokol'ün (KP) yürürlüğe girmesiyle Geçiş Dönemi resmi olarak başlamış ve Geçiş Dönemi'yle taraflar arasındaki ticarete konu olan sanayi ve işlenmiş tarım ürünleriyle, iş gücünün önündeki engellerin kaldırılması ve GB'nin oluşturulması planlanmıştır.¹⁸

2.1.2.1. Katma Protokol ve Yükümlülükleri

AA'nın ayrıntılarının belirlendiği, hükümlerinin gerçekleştirilmesinin sağlandığı ve Ortaklık Konseyi'nin (OK) Geçici Protokol'ün 1. Madde'si ve AA'nın 4. Madde'sine dayanarak Geçiş Dönemi'nin koşul, yöntem ve zaman çizelgesini belirleyen, taraflar arasında GB'nin oluşturulmasını, yükümlükleri ve politikaların uyumlaştırılmasını öngören yapısı bakımından bir uygulama anlaşması olan KP, 23 Kasım 1970 tarihinde taraflar arasında imzalanmış, 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe

¹⁴ T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, s.105.

¹⁵ Ankara Antlaşması, Madde 3.

¹⁶ Ankara Antlaşması, Geçici Protokol.

¹⁷ Kamuran Reçber, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Ortaklık Mevzuatı Üye Adaylığı Süreci Gerçek ve Tüzel Kişilerin Açabilecekleri Davalar Mevzuat Uyum Çalışmaları Müzakere Süreci**, 3. Baskı, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2009, s.13; Ankara Antlaşması, Mali Protokol.

¹⁸ Ülger, s.178, 179.

girmiştir.¹⁹ Ancak oluşabilecek aksaklıkların önüne geçebilmek için taraflar arasındaki söz konusu ticari hükümlerin yer aldığı Geçici Anlaşma 1971 yılında KP'den önce yürürlüğe sokularak, Topluluk tarafı için ekonomik yükümlülükler açısından Geçiş Dönemi başlatılmıştır.²⁰ KP kapsamında Malların Serbest Dolaşımı, Kişi ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı ve Ekonomi ve Ticaret Politikalarının (ulaştırma, rekabet, vergileme, mevzuat yakınlaştırılması) yakınlaştırılması ele alınmıştır.²¹

KP ile imzalanan II. Mali Protokol kapsamında Topluluk tarafından 195 milyon ECU değerinde yardım yapılmış ve 8. Madde kapsamında 25 milyon ECU 'lük bir kredi yaratma imkânı da daha sonra ek olarak sağlanmış ve kullanılmıştır.²²

Tarafların ekonomik yapısında bulunan farklılıklar göz önünde bulundurularak, KP'nin yürürlüğe girmesiyle, gümrük vergileri veya eş etkili vergi ve miktar kısıtlamaları veya eş etkili önlemlerin kaldırılması konusunda taraflar yeni vergi koyamazlar, var olan vergileri arttıramazlar ve yeni kotalar oluşturamazlar şeklinde bağlayıcı ve mevcut durumu kötüleştirmeme yükümlülüğünü (*stand-still*) üstlenmişlerdir.²³

Gümrük vergilerinin kaldırılması; Türkiye'den Topluluğa ihraç edilen sanayi malları üzerindeki gümrük vergileri bazı özel ürünler haricinde 1971 yılında Topluluk tarafından kaldırılmıştır. Özel ürünlerden olan pamuk ipliği, pamuklu dokumalar ve belirli özelliğe sahip halılar üzerindeki gümrük vergilerinin 12 yıl içerisinde kaldırılması öngörülmüş ve Topluluk, 1 Ocak 1985 yılında görevini yerine getirmiştir. Diğer özel ürün grubu olan petrol ürünlerinin ticareti için, ilk etapta 200.000 tonluk ve gümrüksüz bir tarife kontenjanı yaratılmış, ardından bu kontenjan 740.250 tona ulaşmıştır.²⁴

Türkiye'nin Topluluk tarafından ihraç edilen sanayi ürünlerinin üzerindeki gümrük vergilerini 12 yılda ve eş etkili vergi ve resimleri 22 yılda kaldırılması öngörülmüştür.²⁵ *Asıl rejim kapsamında*, Türkiye'nin, baskı ve matbaacılık, tekstil, belirli

¹⁹ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 9. Baskı, İstanbul: Beta Basım, 2007, s.449-45.

²⁰ Ülger, s.178; Karluk, s.451.

²¹ ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, **Değişim ve Gelişim Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul: Form Yayıncılık, 2001, s.86.

²² T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6. Baskı, Ankara, 2007, s.297.

²³ Hacı Can ve Çınar Özen, **Türkiye Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku Ortaklığın Kuruluşu ve Geçirdiği Aşamalar Kurumsal Yapısı, Düzenleme Alanları, Hukuksal Temelleri**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2005, s.45.

²⁴ Karluk, s.456-457.

²⁵ T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, s.125.

hazır giyim ve metalürji ürünleri, deri, ambalaj ve kontrplak sektörü, plastik, kauçuk, kimya seramik ve briket sanayisinde yer alan ürünler üzerindeki gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin 12 yıl içerisinde kaldırılması öngörülmüştür.²⁶ *İstisnai rejim kapsamında*, gıda, tütün sektörlerinde, hazır giyim, kâğıt, selüloz, kürk, petrol, makine (buzdolabı, dokuma makineleri, çamaşır makineleri hariç) ulaştırma ve taşıma araçları (lokomotif ve uçak sanayi ve yedek parçaları hariç) sanayilerinde ve metalden yapılmış ürünlerde topluluğa göre rekabet gücü düşük olduğu için söz konusu listedeki ürünlerin üzerindeki gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin 22 yıl üzerinde kaldırılması öngörülmüştür.²⁷

Ancak, 1978 yılında iç ve dış faktörlere bağlı olarak ekonomik ve siyasi alanda yaşanan olaylar çerçevesinde Türkiye, yükümlülüklerini 1978 yılında askıya almış, Topluluk ile yapılan görüşmenin ardından resmi olarak 5 yıllığına (1979-1983) ilişkiler dondurulmuştur. Türkiye’de gerçekleşen 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında topluluk, demokratik rejim olmaması nedeniyle ortaklık ilişkilerini ve 4. Mali Protokol yardımını askıya almış, süreç Özal Hükümeti’nin 1987 yılında yaptığı tam üyelik başvurusunun ardından 1988 yılında yükümlülüklerin yerine getirmesiyle tekrar başlamıştır.²⁸

Ortak Gümrük Tarifesi’ne (OGT) uyum; GB yapısından kaynaklanabilecek ticaret saptırıcı ve haksız rekabet durumlarının oluşmaması için GB üyesi ülkeler birbirlerine karşı, gümrük engellerini kaldırırken aynı zamanda üçüncü ülkelerle yapılan ticarete ortak ve tek bir tarife oranları uygularlar.²⁹ Geçiş Dönemi’nin ardından AET ile Türkiye arasında kurulması öngörülen GB ile Türkiye, Topluluğun Ortak Pazar’ına dâhil olacağından, tek taraflı olarak Türk gümrük tarifelerini, Topluluğun OGT’sine uyumlaştırmak zorundadır.³⁰

Asıl rejim kapsamında, KP’nin 17. Madde’sine göre Türkiye’nin gümrük tarifelerini Topluluğun OGT’sine uyumlaştırılması için 12 yıl öngörülmüştür.³¹ *İstisnai rejim kapsamında*, 22 yıllık listedeki mallar için gümrük vergilerinin belirtilen yıl ve

²⁶ Can ve Özen, s.47-49.

²⁷ Can ve Özen, s.49-51.

²⁸ Karluk, s.441-444.

²⁹ Canan Balkır, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.143.

³⁰ Özlenen Sezer, Senem Çeşmecioğlu ve Derya Bartran Roca (hızl.), **Türkiye’nin Dış Ekonomik İlişkileri ve Gümrük Birliği**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1996, s.193.

³¹ T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, s.126.

oranlarda KP'nin 18. Madde'sine göre en geç 1995 yılına kadar uyumlaştırılması öngörülmüştür.³²

Ancak Türkiye'nin yaklaşık olarak %40 ve %50 oranlarında olan gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin, Topluluğun yaklaşık olarak %7 oranlarında olan OGT'sine uyumu aradaki büyük uçurum nedeniyle çok zor olmuştur. 22 yıllık liste için 1989, 12 yıllık liste için 1990 yılına kadar OGT'ye uyum süreci ertelenmiştir.³³ AB'nin OGT'sine uyum kapsamında Türkiye'nin sorumlu olduğu indirim ve uyum takviminin KP'de öngörülen şekilde tamamlanmasına yönelik olarak yeni ve hızlandırılmış takvim 1988 yılında gerçekleşmiş olan Ad-Hoc Komite toplantılarında belirlenmiştir.³⁴

Kotaların kaldırılması; Topluluk tarafından 1971 yılında ipek böceği ve ham ipek harici Türkiye'den ithal edilen mallar üzerindeki kotalar kaldırılmış ancak 1975 yılında İngiltere'nin karşı çıkması nedeniyle pamuk ipliği ithalatına tek taraflı olarak kota uygulaması getirilmiştir. Türkiye'den bu ürünler için ihracat oranlarının gönüllü olarak kısıtlanması istenmiş, ancak Türkiye'nin bu teklifi reddetmesi taraflar arasında gerginlik yaratmıştır. AET'nin Türkiye'ye dumping iddiaları yöneltmek %16'lık dumping vergisi koymasına üzerine Türkiye ihracat kısıtlaması yapmak zorunda kalmış ve AET'nin ipek üzerine koyduğu kotalar GB'nin resmi kuruluşuna kadar sürdürülmüştür.³⁵ Türkiye için, AET'den ithal edilen ve herhangi bir miktar kısıtlaması bulunmayan liberal malların, konsolidasyonun (bir daha kısıtlama getirilmemesi) devamına ancak liberal olmayan mallara yönelik miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemlerin aşamalarla kaldırılmasından sonra bir daha kısıtlama getirilmemesi ve en geç 22 yılın sonunda kotaların kaldırılması belirlenmiştir.³⁶

Ancak 1980'li yıllarda ilişkilerin askıya alınmasıyla liberal malların konsolidasyonu ertelenmişken, 1991 yılında %80'lik konsolidasyon oranı sağlanmıştır.³⁷ Liberal olmayan mallar için söz konusu yıllarda yükümlülükler askıya alınsa da 1981 ve

³² DTM (2007), s.301.

³³ Can ve Özen, s.68.

³⁴ Erdoğan Pekcan, **Avrupa Topluluğu ve Gümrük Birliği'ne Türkiye'nin Uyumu ve Sorunları**, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1994, s.61, 62.

³⁵ Karluk, s.460, 461.

³⁶ Pekcan, s.64.

³⁷ Can ve Özen, s.70.

1983 yıllarında kota sisteminin ulusal pazarda ithalat rejimini kaldırılmasıyla, Topluluğa karşı yükümlülük zorunluluğu ortadan kalkmıştır.³⁸

İhracata ilişkin düzenlemeler; KP'nin 27. Madde'sinde taraflar arasındaki ihracata yönelik miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemler yasaklanmış, ancak OK'de alınacak karar sonrası yardım veya kıtlık durumlarında ihracat kısıtlamalarının mevcut düzeyinde sürdürülmesine veya yeni ihracat kısıtlamaları konulmasına izin verilmiştir.³⁹

Hızlandırılmış GB indirimleri; Türkiye 1980'li yıllarda AET ile askıya alınan ilişkilerin canlanmasının ardından 1987'de Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuş ancak 1989 yılında Topluluk tarafından yapılan açıklamada Türkiye'nin üyeliği Ortak Pazar hedefi ve Türkiye'nin ekonomik açıdan yetersizliği nedeniyle geri çevrilmiştir.⁴⁰

1988 yılında GB'nin tamamlanmasına yönelik indirim ve uyum çalışmaları taraflar arasında kurulan Ad-Hoc Komitesi'nde alınan kararlar doğrultusunda 1992 yılına kadar tamamlanması öngörülen hızlandırılmış takvim uygulamaya sokulmuş ve Türkiye yükümlülüklerini 1992 yılında tamamlamıştır.⁴¹ 8 Kasım 1992 'de GB'nin tesis edilmesi amacıyla yönelik "GB Çalışma Programı" taraflar arasında imzalanmış ve 8 Kasım 1993'de yürürlüğe giren Çalışma Programı ile malların serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırılması, Türkiye'nin Topluluğun OGT ve OTP'ye uyumunun gerçekleştirilmesi, gümrük alanında ve ticari hizmetler de işbirliğinin sağlanması ele alınmıştır.⁴²

Türkiye, Topluluğa tam üyelik hedefini gerçekleştirmek için GB'nin tesis edilmesi konusundaki çalışmalarına devam etmiş ve 18 Mart 1993 yılında GB'nin oluşturulmasına yönelik yapılan çalışmalar süresince GB müzakerelerinin yürütülmesi, getirilecek öneri ve yaşanabilecek problemlerin çözümü için "Gümrük Yönlendirme Komitesi" adında bir Ad-Hoc Komitesi oluşturulmuştur.⁴³

³⁸ Karluk, s.460.

³⁹ *Katma Protokol*, http://www.ab.gov.tr/files/ardb/katma_protokol.pdf (10 Aralık 2014); Can ve Özen, s.61-62.

⁴⁰ Ülger, s.179, 180.

⁴¹ Karluk, s.465.

⁴² Müftüler Baç, s.49

⁴³ Can ve Özen, s.72.

2.1.3. Son Dönem

Gerçekleştirilen tüm çalışmaların ardından OK'nin 6 Mart 1995 tarihli görüşmesi ile GB'nin Son Dönemi'nin uygulamaya konmasına ilişkin 1/95 sayılı OKK kabul edilmiş ve 1 Ocak 1996 tarihinde GB'nin yürürlüğe girmesiyle Son Dönem başlamıştır.⁴⁴

2.2. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı

2.2.1. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın Amacı ve Kapsamı

1995 yılında yapılan OK toplantısının ardından GB'nin işleyişini, tamamlanmasına yönelik esasları ve zaman çizelgesini içeren 1/95 sayılı OKK'ye ek olarak AA'nın kapsamadığı alanlara yönelik çalışmalar için Tavsiye Kararı, 1 Ocak 2001 tarihine kadar Türkiye'nin OGT üzerinde üçüncü ülkelere karşı vergi uygulamasının kapsadığı hassas ürünler için 2/95 sayılı Karar ve GB'nin Türkiye ekonomisi üzerine yaratacağı değişiklikler üzerine Topluluk tarafından yapılacak mali yardım ve iş birliği kapsamını içeren Topluluk Deklarasyonu kabul edilmiştir.⁴⁵

1/95 sayılı OKK doğrultusunda; *Malların Serbest Dolaşımı* kapsamında gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin, miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemlerin kaldırılması, AB'nin Gümrük Koduna uyum, *Ticarette Teknik Engellerin Kaldırılması* kapsamında teknik mevzuata uyum, *Kurumsal İşbirliği* kapsamında ortaklık kurumlarının oluşturulması, *OTP* kapsamında OGT'ye uyum, otonom rejimler, tercihli ticaret anlaşmaları (TTA), *Yasal Düzenlemeler* kapsamında rekabet politikasına uyum, kamu alımları, fikri sınai mülkiyet hakları alanlarında Türkiye'nin Topluluk müktesebatına kendi mevzuatını uyumlaştıracığı alanlar belirlenmiştir.⁴⁶

⁴⁴ Demet Çak ve Murat Çak (hızl.), **Gümrük Birliği'nin Getirdikleri Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İharacat Gelirleri Analizi**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2007, s.35.

⁴⁵ ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s.89.

⁴⁶ İktisadi Kalkınma Vakfı (İKVV), Gümrük Birliği, <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=38> (8 Mart 2015).

2.2.2. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ve Uyum Çalışmaları

Malların Serbest Dolaşımı; 1/95 Sayılı OKK doğrultusunda Türkiye, Malların Serbest Dolaşımı kapsamında gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin ve miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemlerin kaldırılması, AB'nin Gümrük Kodu'na uyum, alanlarında topluluk mevzuatına uyum yükümlüğüdür. GB'nin 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmesiyle Türkiye, gümrük vergileri ve eş etkili vergiler ile miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemleri kaldırmıştır.⁴⁷

1/95 sayılı OKK ile Türkiye, Birliğin GB mevzuatına uyum konusunda yükümlülük içerisine girmiş, bu konuda Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası⁴⁸ ve Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund/IMF) ile çeşitli anlaşmalar düzenleyerek gümrük modernleştirme projesine başlamıştır. 2001 yılında GB Kontrol Noktaları Güvenlik Sistemi (GÜMSİS), 2004 yılında GB Bilgi Teknoloji Sistemi (BİLGE) uygulamalarına ek olarak, ortak iletişim ağı ve ortak sistem, ara yüz sistemleri, Ulusal Gümrük Transit Sistemi, Avrupa Toplulukları Birleştirilmiş Tarife Sistemi oluşturulmuş ve 5 Şubat 2000'de yürürlüğe giren 4458 sayılı Kanun, 2009 yılında revize edilerek 5911 sayılı Gümrük Yasası ile değiştirilmiştir. Böylece Türkiye, AB'nin Gümrük Kodu'na uyum konusundaki mevzuat yükümlülüğünü yerine getirerek, uluslararası ve güncel AB standartlarına uyum sağlamıştır.⁴⁹ GB tarafları arasında malların serbest dolaşımında herhangi bir engelle karşılaşmaması, sağlanan ayrıcalıklardan faydalanmaları ve menşe kurallarının ihlal edilmemesi için Türkiye Gümrük Beyannamesi ile GB kapsamındaki malların Avrupa Serbest Ticaret Birliği (The European Free Trade Association/EFTA) ve AB pazarlarında serbestçe dolaşımını ve herhangi bir problemle karşılaşmamasını sağlamıştır.⁵⁰

⁴⁷ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara, 1999, s.369.

⁴⁸ Orijinal adı "International Bank For Reconstruction and Development (IBRD)" olan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın sık ve daha kısa olan kullanımı Dünya Bankası'dır (The World Bank/Dünya Bankası/DB). Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ, **Devletler Arası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler Tarihçe, Organlar, Belgeler, Politikalar**, 4. Baskı, İstanbul: Alfa Basım, 2010, s.136, 137.

⁴⁹ Sübidey Togan, "The EU-Turkey Customs Union: A Model for Future Euro-Med Integration", *MEDPRO Technical Report*, 2012 No.9, <http://www.medpro-foresight.eu/publication/eu-turkey-customs-union-model-future-euro-med-integration> (05 Mayıs 2015), s.4-6.

⁵⁰ Karluk, s.472.

Ticarette Teknik Engellerin Kaldırılması: 1/95 sayılı OKK doğrultusunda Türkiye, Ticarette Teknik Engellerin Kaldırılması kapsamında Birlik ile teknik mevzuat uyumunu 1.1.1996 tarihinden itibaren 5 yıl süresince gerçekleştirmek yükümlüğündedir.⁵¹

2/97 sayılı OKK ile teknik mevzuat uyumunun listesi, şart ve kuralları belirlenmiş 2000 yılında teknik mevzuat uyumunun tamamlanması belirtilmiş ancak 1999 Helsinki Zirvesi'nin ardından adaylık sürecinin resmîyet kazanmasıyla teknik mevzuat sayısında gerçekleşen artış sonrası 2/97 sayılı OKK güncellenmiştir. Malların Birlik ve Türkiye pazarlarında dolaşımına ilişkin tüm üyelerin kabulünü ve ayrıntılı tanımlamaları olan "Klasik Yaklaşım" ve aynı kategoriye konulabilecek ürün gruplarının teknik özelliklerini ele alan ve "uygunluk değerlendirmesi, akreditasyon, standardizasyon, piyasa gözetimi kurumlarını" içeren "Yeni Yaklaşım" şeklinde iki tip teknik mevzuat direktifi bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye CE (European Conformity) simgesiyle Birlik pazarlarında ürünlerin dolaşıma uygun olduğunu belirtirken akreditasyon ve standardizasyon alanlarında oluşturmuş olduğu kurumlar vasıtasıyla AB teknik mevzuatına büyük ölçüde uyumlaştırma gerçekleştirmiştir.⁵²

Kurumsal İş Birliği: 1/95 sayılı OKK doğrultusunda Türkiye, Kurumsal İş Birliği kapsamında Birlik ile ortaklık kurumlarının oluşturulması yükümlüğündedir.

Ortaklık Konseyi: AA'nın 6. Madde'si ortaklık ilişkisinin yürütülmesine ve geliştirilmesine ilişkin tarafların katılımıyla ve AA kapsamında ortaklık ilişkisine yönelik hükümler doğrultusunda OK kurulmuştur. Ortaklık ilişkisinin ana organı olan OK, AA'nın hedeflerini gerçekleştirmek için tarafların karşılıklı danışmalarını, karar almalarını ve oluşan anlaşmazlıkların giderilmesini sağlar. Ortaklığın düzgün ve AA'ya uygun şekilde ilerlemesini sağlayan OK, Türkiye ve Topluluk/Birlik temsilcilerinden oluşur, 6 ayda bir değişen dönem başkanlığı içerisinde kararlar oybirliği ile alınır. OK, 24/3. ve 27. Madde kapsamında AA'nın uygulanması, ortaklığın geliştirilmesi, alınan

⁵¹ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, Ankara, 2002, s.323.

⁵² İktisadi Kalkınma Vakfı (İKVV), Gümrük Birliği, <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=38> (8 Mart 2015).

kararların işlerliğinin sağlanması noktalarında kendisine yardımcı olacak organlar oluşturabilir.⁵³

Ortaklık Komitesi: Ortaklık ilişkisinde alınan kararların ve ilgili anlaşma hükümlerinin kesintisiz ve düzenli şekilde yerine getirilmesi konusunda kendisine yardımcı olması için OK, 3/64 sayılı kararla Ortaklık Komitesi'ni kurmuştur. Ortaklık ilişkisinin yardımcı organı olan Ortaklık Komitesi, OK kararları doğrultusunda yaşanan anlaşmazlıkların veya ortaklık ilişkisinden doğan teknik problemlerin incelenmesini gerçekleştirir ve OK'nin gündemini hazırlar.⁵⁴ 1999 Helsinki Zirvesi'nin ardından oluşturulan Türkiye Katılım Ortaklığı izleme mekanizmaları OK'nin 3/2000 sayılı Karar'ı doğrultusunda Ortaklık Komitesi altında çalışan Tarım-Balıkçılık, İç Pazar-Rekabet, Ticaret-Sanayi-Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) Ürünleri, Yenilikçilik, Bölgesel Kalkınma-İstihdam-Sosyal Politika, Ekonomik ve Parasal Konular-Sermaye Hareketleri-İstatistik, Gümrükler-Vergilendirme-Uyusturucu Kaçakçılığı-Kara Para Aklama, Ulaştırma-Çevre-Enerji komiteleri kurulmuş ve gerçekleştirilen toplantılardan sonra komitelerin Ortaklık Komitesi'ne rapor sunmaları kararı alınmıştır.⁵⁵

Karma Parlamento Komisyonu: Avrupa Parlamentosu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden (TBMM) eş oranda üyeden oluşan, ortaklık ilişkisinin yürütülmesinden kaynaklı doğan problemleri ve OK'nin yıllık faaliyet raporlarını incelemek üzere OK'nin 1/65 sayılı Karar'ı doğrultusunda Karma Parlamento Komisyonu oluşturulmuştur.⁵⁶

Gümrük İşbirliği Komitesi: AA'nın gümrüklerle ilgili mevzuatının taraflar tarafından düzgün uygulanmasını ve bu alandaki düzenlemelerin gerçekleştirilmesi amacıyla taraflar arasında işbirliği sağlamakla sorumlu Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK), OK'nin 2/69 sayılı Karar'ı doğrultusunda oluşturulmuş yardımcı komitedir.⁵⁷ OK'nin

⁵³ Ercüment Tezcan, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Ortaklık Boyutu: Hukuki Çerçeve", Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Ed.), *Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri* içinde (43-75), Ankara: Turhan Kitapevi, 2013 s.53-57.

⁵⁴ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s.96.

⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, Kurumsal Yapı, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=270&l=1> (8 Mart 2015).

⁵⁶ Can ve Ozen, s.113-117.

⁵⁷ Can ve Özen, s.117.

kendisine gümrüklerle ilgili alanda verdiği görevleri yerine getirmekle görevli olan GİK, Ortaklık Komitesi'ne bağlı olarak işlemektedir.⁵⁸

Gümrük Birliği Ortak Komitesi: 1/95 sayılı OKK doğrultusunda GB ile ilgili konularda AB'nin müktesebatına Türk mevzuatının uyumlaştırılması sürecinde OK'ye tavsiye verilmesi, taraflar arasında görüş alışverişi sağlanması ve GB mevzuatının düzgün şekilde uygulanması amacıyla 1/95 sayılı OKK'nin 52/1. Madde'since Gümrük Birliği Ortak Komitesi (GBOK) kurulmuştur. Tarafların temsilcilerinden oluşan ve 6 aylık dönüşümlü sistem kapsamında taraflar arasında sırayla yürütülen, sınırlı ve değişiklik yaratmadan karar alan GBOK, temel olarak Türkiye'nin Topluluk/Birlik mevzuatına kendi mevzuatını uyumlaştırması aşamasında danışmanlık gerçekleştirir.⁵⁹

Türkiye-AB Karma İstiare Komitesi: 16 Kasım 1995'te OK tarafından kurulan Karma İstiare Komitesi'nin (KİK), ana amacı Türkiye ve AB arasındaki ortaklık ilişkisinde ekonomik ve sosyal tarafların arasında işbirliğini, sosyal diyalog kurulmasını, Türkiye'nin AB'ye daha kolay bir şekilde entegrasyonunu sağlamaktır.⁶⁰

OTP: 1/95 sayılı OKK doğrultusunda Türkiye, OTP kapsamında OGT'ye uyum, otonom rejimler, TTA alanlarında Birlik ile teknik mevzuat uyumunu gerçekleştirmek yükümlülüğündedir.

1996 tarihinde yürürlüğe giren GB ile Türkiye, AB'nin OTP'sine uyum süresince (5 yıl) Topluluk Anlaşmaları'nın yükümlülüklerinin kabul edilmesi, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (Generalised Scheme of Preferences/GSP/GTS) kapsamınca GOÜ'lere sağlanan kolaylıkların uygulanması, ithalat ve ihracatta eş kurallar, dumping ve sübvansiyon içeren ithalat ürünlerine, kotaların idaresine, üçüncü ülkelere karşı uygulanan OGT'de, tekstil ve konfeksiyon ithalatı ve otonom düzenlemelere ilişkin ortak mevzuat benimsenmesi yükümlülüğündedir.⁶¹

1/95 sayılı OKK'nin 15. Madde'si ile üçüncü ülkelere karşı Türkiye'nin, ithalatında OGT'nin üzerinde gümrük vergisi uygulamasını 5 yıllık Geçiş Dönemi'nde

⁵⁸ Tezcan, s.63.

⁵⁹ DTM (2007), s.434, 435.

⁶⁰ Reçber, s.40.

⁶¹ Karluk, s.465, 471.

kaldırılması kararı alınmış, 1996 yılında GB'nin yürürlüğe girmesiyle başlayan hassas ürünler için OGT üzerindeki ithalat vergisi uygulaması 1 Ocak 2001'de OGT'ye uyum sürecinde kaldırılarak tamamlanmıştır.⁶²

Otonom rejimler kapsamında Birlik tarafından GOÜ'lere karşı bu ülkelerin ekonomik şartlarının iyileştirilmesini sağlamak amacıyla uygulanan GTS uygulamasına Türkiye, AB'nin 2002 yılında imzalanan tüm mevzuatının toplandığı otonom rejimler mevzuatına uyum sağlaması gerekmektedir.⁶³ OTP'ye uyum için, 1/95 sayılı OKK'nin 16. Madde'si kapsamında Türkiye, AB'nin TTA'ya taraf olmak ve AB'nin diğer ülkelerle imzalamış olduğu STA'larına benzer anlaşmalar yapmak yükümlülüğündedir.⁶⁴

Yasal Düzenlemeler: 1/95 sayılı OKK doğrultusunda Türkiye, Yasal Düzenlemeler kapsamında rekabet politikasına uyum, kamu alımları, fikri sınai mülkiyet hakları alanlarında Birlik ile teknik mevzuat uyumunu gerçekleştirmek yükümlülüğündedir.

AB, OTP ile anti-damping ve sübvansiyon uygulamalarının ve ticareti engelleyici, piyasa rekabetini bozan tekellerin oluşmasını engelleyerek adil rekabet ortamı oluşmasını sağlar. Bu bağlamda Türkiye, şirketler arası rekabeti bozan anlaşmaların yapılmasını ve sübvansiyon oluşturacak devlet yardımlarını engellemek, fikri sınai mülkiyet hakkını korumak için yasal düzenlemeler yapmak, dünya standartlarına uymak zorundadır.⁶⁵ 1994 yılında Rekabeti Koruma Kanunu altında rekabet politikası kabul edilmiş ve mal ve hizmet pazarlarında adil ve liberal bir rekabet ortamının yaratılması, Rekabet Kanunu'nun uygulanmasının denetimi için 1997 yılında Rekabet Otoritesi oluşturulmuştur.⁶⁶

Kamu alımları alanında uyum çalışmaları için Kamu İhale Kanunu 1 Ocak 2003 yılında yürürlüğe girmiş, 2002 yılında ise kamu ihalelerinde hakemlik görevi gören Kamu

⁶² 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı), <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birligi-karari.tr.mfa> (8 Mart 2014); İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), Gümrük Birliği, <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=38> (8 Mart 2015).

⁶³ Karluk, s.464.

⁶⁴ M. Sait Akman, "Turkey in the World Trading System and the WTO: Activism Under Global Challenges and the EU Process", *Afro Eurasian Studies*, 2012, Vol.1, No.1, http://www.afroeurasianstudies.net/dosyalar/site_resim/veri/0971279.pdf (04 Mart 2015), s.139.

⁶⁵ Karluk, s.471.

⁶⁶ Togan, s.11.

İhale Kurumu oluşturulmuş ancak AB, Kamu İhale Kurumu'nun hakemliğinde hileli işlemlerin ve AB kriterlerinin sağlanmadığını İlerleme Raporları'nda belirtmiştir.⁶⁷

Taraflar arasındaki ticarete söz konusu mallar üzerinde tarife dışı engel teşkil edebilecek birbirinden bağımsız oranlara sahip olan fikri ve sınai hakların, sorun yaratmaması için Türkiye, AB ve uluslararası alandaki mevzuata uyum kapsamında 1994 yılında faaliyete geçen Patent Enstitüsü'nün ardından Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nu 1995 yılında revize etmiş, 2003 yılında Türk Patent Kanunu'nu onaylamış ve uluslararası alandaki mevzuat uyumu kapsamında Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması'nın (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights/TRIPS) yükümlülüklerini üstlenmiştir.⁶⁸ 1996 ve 2005 yılları arasında fikri sınai ve mülkiyet haklarına ilişkin uygulama düzeyi en yüksek seviyede gerçekleşmiştir.⁶⁹ Türkiye, 1995 yılında endüstriyel malların korunması amacıyla Paris Konvansiyonu'na, 1996 yılında DTÖ tarafından oluşturulan Patent İşbirliği Anlaşması'na, mal ve hizmet markalarının kaydedilmesi amacıyla uluslararası sınıflandırılmasına yönelik Nice Anlaşması'na, markaların simgesel elementlerinin uluslararası sınıflandırılmasına yönelik Viyana Anlaşması'na, uluslararası patent sınıflandırılmasına yönelik Strasburg Anlaşması'na, 1998 yılında mikro organizmaların uluslararası patent prosedürlerine yönelik Budapeşte Anlaşması'na, endüstriyel tasarımların uluslararası sınıflandırılmasına yönelik Locarno Anlaşmasına, 2000 yılında Avrupa Patent Konvansiyonu'na, 2005 yılında Ticari Marka Anlaşması'na ve endüstriyel tasarımların uluslararası alanda saklanmasına yönelik Lahey Anlaşması'na, 2007 yılında yeni bitki çeşitlerinin uluslararası korunmasına yönelik UPOV'a (International Union For The Protection of New Varieties of Plants) ve 2010 yılında Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü'ne (WIPO) taraf olarak uluslararası sözleşmelerin yükümlülükleri yerine getirmiştir.⁷⁰

⁶⁷ İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), Gümrük Birliği, <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=38> (8 Mart 2015).

⁶⁸ DTM (2007), s.411-415.

⁶⁹ Frederic Misrahi, "The EC-Turkey Customs Union: Understanding Turkey's Alignment Performance", *ECPR 2006 Joint Sessions of Workshop*, 2006, No.25, <http://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/99094c3a-f9d1-4d7b-932c-d42f8d2b9b1e.pdf> (10 Kasım 2014), s.5.

⁷⁰ Togan, s.12.

2.2.3. GB'nin Kapsamadığı Alanlar

Türkiye ve AB arasında 1.1.1996 tarihi itibariyle yürürlüğe giren GB, işlenmiş tarım ürünleri ve sanayi ürünlerini kapsamakta, ancak geleneksel tarım ürünleri GB kapsamının dışında yer almaktadır.⁷¹ AKÇT kapsamında yer alan bazı demir ve çelik ürünleri, hizmetlerin ticareti ve kişilerin serbest dolaşımı da GB'nin kapsamı dışında kalmaktadır.⁷²

Tarımsal Ürünler; AA'nın 11. Madde'sine göre düzenlenen tarım ürünlerinin taraflar arasındaki ticareti AET'nin Ortak Tarım Politikası (Common Agricultural Policy/CAP)⁷³ kapsamına dayanmaktadır. AA'nın 1963 yılında yürürlüğe girmesiyle Topluluk'un tarım ürünleri konusunda Türkiye'ye karşı yükümlülük uygulaması başlamış ve bu yükümlülükler Geçiçi Protokol'ün 2. Madde'sinde yer verilmiştir.⁷⁴ 9 Temmuz 1961 yılı gümrük vergileri kapsamında tütün döküntüleri için 12.000, kuru üzüm için 30.000 tonluk, Roma Antlaşması kapsamında belirlenen vergi usulüne göre kuru incir için 13.000 tonluk, %2,5 oranında advalorem vergisi eklenmesi koşuluyla, fındıklar için 17.000 tonluk Türkiye'den ithal edilecek tarife kontenjanları belirlenmiş, 1969 yılında Geçiçi Protokol'ün 6. Madde'si kapsamında deniz ve su ürünleri, bir kısım narenciye türleri ve şarapta OKK doğrultusunda yeni tavizler belirlenmiştir.⁷⁵

KP, Türkiye'nin 22 yılda Topluluk CAP'ına uyumunu ve bu uyum dönemi süresince Topluluğun, Türkiye'nin çıkarlarını gözetmesini ve kapsamı ve şartları OK tarafından belirlenecek taraflar arasında tercihli bir rejim yaratılacağını belirtmiştir. Tercihli rejimi kapsamında Geçiş Dönemi boyunca uygulanacak olan tavizler 6 sayılı KP ekinde belirtilmiştir. Belirli yaş sebze ve meyvelerle hazırlanan gıda ürünlerinde %50, kuru üzüm ve ham tütünde %100, İncir (kuru/yaş) için 3 yıl ardından %100, portakalda %60'lık gümrük indirimi, fındık için 18.700 tonluk kontenjan, prelevman vergisi

⁷¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-AB Gümrük Birliği, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa> (8 Mart 2015).

⁷² M. Sait Akman, "Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği İlişkisi ve Ortak Dış Ticaret Politikası", Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Ed.), **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri** içinde (219-242), Ankara: Turhan Kitapevi, 2013, s.235, 236.

⁷³ Çalışma içerisinde AB'nin Ortak Ticaret Politikası "OTP" şeklinde kısaltıldığından dolayı, Ortak Tarım Politikası için orijinal dilde kısaltma kullanılmıştır.

⁷⁴ Karluk, s.483.

⁷⁵ Pekcan, s.63.

kapsamında olan zeytinyağı, çavdar ve sert buğday gibi ürünlerde prelevman indirimi yapılması kararı alınmıştır.⁷⁶

Topluluğun, Türkiye'den ithal edilen tarım ürünlerine karşı yükümlülüklerinin genişletilmesi için OK'nin 1980 yılındaki görüşmeleri ardından 1/80 sayılı OKK doğrultusunda prelavman vergisi kapsamındaki ürünler haricinde aşamalı olarak vergi indirimi yapması kararı alınmıştır. 1/80 sayılı OKK doğrultusunda; 1980 yılındaki vergi oranları temel alınarak, Türkiye'den ithal edilen tarım ürünlerinde %2 ve altındaki vergilerin 1981 yılı itibariyle kaldırılması, %2'den fazla olanların belirtilen tarih ve oranlarda olmak kaydıyla 1981 yılında başlayan indirimlerin, 1987 yılında %100'lük bir vergi indirimi oranına ulaşması kararı alınmıştır. Topluluk 1987 yılı itibariyle, yükümlülüklerini tamamlamış ve bu tarihten sonra Türkiye'den ithal edilen söz konusu tarım ürünleri üzerinden gümrük vergisi alınmamıştır.

Türkiye KP'nin 33. Madde'sine göre Topluluk ile gerçekleştirilecek tarım ürünleri ticaretinin engelsiz bir şekilde yapılabilmesi için Topluluğun, CAP'ına uymak, gerekli mevzuat uyumları ve yükümlülüklerini gerçekleştirmek zorundadır. Buna ek olarak Türkiye, Topluluk tarım ürünlerinin ithalatına yönelik OKK kapsamında öngörülen zamanla genişleyen tercihli rejim oluşturmalıdır.⁷⁷

İşlenmiş tarım ürünlerine yönelik düzenlemeler Topluluk mevzuatına göre yapılmış ve taraflar arasında sanayi ürünlerine yönelik oluşturulan GB ile işlenmiş tarım ürünleri üzerinden gerçekleştirilen indirimler sanayi oranlarının hesaplanmasıyla belirlenmiş ve 1/95 sayılı OKK kapsamında işlenmiş tarım ürünlerine yönelik düzenlemeler ele alınmıştır. Söz konusu hesaplamaların ardından, 79 ürün için (makarna grupları, dondurma, katkılı yoğurt, ekmek için maya, katı yağ...) GB'nin yürürlüğe girmesiyle 1996 yılında, sanayi oranları sıfıra düşürülmüş, bisküvi ve pastacılık ürün grubu, makarna grubu ve sakızlar için gerekli hesaplamaların ardından 1999 yılında 3 yıllık bir geçiş döneminde sanayi oranları payının sıfıra düşürülmesi öngörülmüş,

⁷⁶ T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, s.115, 143.

⁷⁷ Karluk, s.484, 485.

çikolata, şeker ve hazır gıda ürün grubunu oluşturan 51 ürün için, 1,5 senelik uyumlaştırma sürecinin ardından 1997 yılında sanayi oranları sıfıra düşürülmüştür.⁷⁸

AKÇT Ürünleri; Taraflar arasındaki ticarete yer alan bazı demir ve çelik ürünleri, Avrupa Toplulukları'ndan (AT) biri olan AKÇT'nin kapsamında yer aldığı ve AA'nın kapsamı dışında kaldığı için AA'ya ek bir Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. Ancak söz konusu ürünler için 1994 yılına kadar herhangi bir uygulama olmamış, 21 Aralık 1995 yılında taraflar arasında AKÇT ürünleri için bir STA gerçekleştirilmiş ve söz konusu STA 1 Ağustos 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁷⁹

Kişilerin Serbest Dolaşımı; Taraflar arasında işçilerin serbest dolaşımı KP'nin 36. Madde'si kapsamında ele alınmış ve AA'nın 1963 tarihinde yürürlüğe girmesinin ardından kademeli olarak 12-22 yıl arasındaki süreçte, Konsey ve OK tarafından AA Madde 12 kapsamında oluşturulan usul doğrultusunda gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.⁸⁰

Hizmetlerin Serbest Dolaşımı; KP'nin 41/1. Madde'si kapsamınca yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest dolaşımı önündeki engeller, OK'nin belirlediği usul gereğince kaldırılacak, mevcut duruma yeni engeller eklenmeyecektir. Roma Antlaşması ile belirlenen Topluluğun Ortak Ulaştırma mevzuatına Türkiye'nin uyum zorunluluğu KP'nin 42. Madde'si ile belirlenmiş ve bu alanda izlenecek yol OK tarafından oluşturulması beklenmiştir.⁸¹

2.3. Gümrük Birliği'nin AB ve Türkiye Ekonomilerine Etkisi

Türkiye ve AB arasında oluşturulan 1.1.96 tarihli GB'nin Türkiye ekonomisi üzerine etkilerini inceleyen literatürdeki çalışmalara baktığımızda;

Harrison, Rutherford ve Tarr (1997), gerçekleştirmiş oldukları çalışmada Türkiye'nin GB ile geniş pazarlara erişim hakkı elde edilmiş olmasının Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) üzerinde yıllık olarak %1-1,5 oranında kazanç getireceğini elde

⁷⁸ DTM (2007), s.415-417.

⁷⁹ DTM ve TOBB s.328.

⁸⁰ Pekcan, s.75.

⁸¹ DTM (2007), s.332.

etmişlerdir.⁸² Yeldan ve Mercenier (1997), Türkiye'nin 1997 yılındaki mevcut ekonomik durumuna ışık tutmak amacıyla ticaret ve üretim üzerinde uyguladıkları model kapsamında GB'nin refah düzeyi üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu ancak bu durumun Türk ekonomik yapısının yeteri kadar güçlü olmamasına da bağlı olduğunu belirtmişlerdir.⁸³ Sayan ve Demir (1998), AB ile gerçekleştirilmiş olan GB'nin anlaşma kapsamında olmamasına rağmen tarım sektörüne de etkisinin olduğunu yaptıkları çalışmada elde etmişlerdir.⁸⁴ Akkoyunlu-Wigley ve Mihci (2000), yapmış oldukları çalışmada GB'nin Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etkileri olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁵ Seyidoğlu ve Kemer (2002), Türkiye ve AB arasında 1996 yılında yürürlüğe giren GB sonrası sanayi ürünlerinde oluşan ihracat artışı beklentisinin ne ölçüde karşılandığını ve GB'nin sonuçlarını değerlendirmek için gerçekleştirdikleri çalışmada 1996 ve 1999 yılları arasındaki dönemi temel alarak, AB'ye yapılan toplam ihracat içerisinde sanayi ürünlerinin payının artmadığını, ancak tüketim malları ithalatının fazlaştığını ortaya koymuşlardır.⁸⁶ Bekmez (2002), GB'nin yürürlüğe girmesinin ardından gümrük vergilerinin taraflar arasında kaldırılmasıyla Türkiye'nin kamu gelirlerinde düşüş olacağını ancak genel olarak özel sektörün gümrük vergilerini azalmasıyla gelirlerinin artacağını belirtmiştir.⁸⁷ Yılmaz (2003), Türkiye ekonomisinin dış ticarete uzmanlaşma yapısını ve uluslararası piyasalardaki rekabetçi yapısını analiz ederek Türkiye'nin emek yoğun sektörlerde AB'ye karşı oldukça rekabetçi olduğunu ancak sermaye yoğun sektörlerde AB üyesi ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur.⁸⁸ Soğuk ve Uyanusta (2004), GB'nin etkilerini makro ve

⁸² Glenn W. Harrison, Thomas F. Rutherford ve David G. Tarr, "Economic Implications for Turkey of a Customs Union with the European Union", *The World Bank Policy Research Paper*, 1996, Vol.1599, http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1996/05/01/000009265_3961214125552/Rendered/PDF/multi0page.pdf (14 Mart 2015) s.1-19.

⁸³ Erinç Yeldan ve Jean Mercenier, "On Turkey's Trade Policy: Is A Customs Union With Europe Enough?" *European Economic Review*, Cilt.41, Sayı.3-5, (1997), s.871-879.

⁸⁴ Serdar Sayan ve Nazmi Demir, "Measuring The Degree of Block Interdependence Between Agricultural and Non-agricultural Sectors in Turkey", *Applied Economics Letters*, Vol.5, No.5, (Mayıs 1998), s.329-332.

⁸⁵ Arzu Akkoyunlu-Wigley ve Sevinç Mihci, "Avrupa Birliği İle Gümrük Birliği'nin Türkiye İmalat Sanayii Alt Sektörleri Üzerindeki Yoğunlaşma ve Karlılık Etkileri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2003, Vol.3, <http://iibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/iibfdergisi/article/viewFile/292/282> (02 Ekim 2014), s.77-91.

⁸⁶ Halil Seyidoğlu ve Barbaros Kemer, "Türkiye-AB Gümrük Birliği İlişkilerinde Uygulamanın Değerlendirilmesi 1996-99", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt.16, Sayı.1-2, (Nisan 2002), s.1-9.

⁸⁷ Selahattin Bekmez, "Sectoral Impacts of Turkish Accession to the European Union: A General Equilibrium Analysis", *Eastern European Economics*, Cilt.40, Sayı.2, (2002), s.57-84.

⁸⁸ Bahri Yılmaz, "Turkey's Competitiveness In The European Union: A Comparison With Five Candidate Countries - Bulgaria, The Czech Republic, Hungary, Poland, Romania - And The Eu15", *Ezoneplus Working Paper*, 2003, No.12, http://www.ezoneplus.org/archiv/ezoneplus_wp_twelve.pdf (28 Mart 2015), s.3-18.

mikro düzeyde inceleyerek ve bazı sektör temsilci kuruluşları ile ortaklaşa çalışarak hazırladıkları kapsamlı çalışmada, GB'nin Türkiye ekonomisine kazanç sağlandığını ancak çalışmada incelenen sektörlerin GB sonrası elde ettikleri imkânları etkin kullanarak istikrarlı bir dış ticaret kapasitesine sahip olmadıkları sonucuna ulaşmıştır.⁸⁹ Neyaptı, Taşkın ve Ungör (2007), sabit etkili model kapsamında ihracat fonksiyonu ve rastlantısal etki modelini kullanarak ithalat fonksiyonunu tahmin etmeyi amaçlamışlar, yapmış oldukları çalışmada GB'nin hem ihracat hem de ithalat üzerinde olumlu bir etki yarattığını, Türkiye'nin AB'ye yapmış olduğu ihracatın arttığını ortaya koymuşlardır.⁹⁰ Kızıltay, Ersungur ve Polat (2008), GB'nin Türkiye'nin ithalat ve ihracatı üzerindeki olası etkilerini incelemek için 1985 ve 2005 yılları arasındaki aylık ithalat ve ihracat verilerini kullanarak GB'nin Türkiye'nin dış ticaretini arttırıcı bir etkiye sahip olduğunu, ancak kazançlara karşın GB sonrası dış ticaret açıklarının yükseldiğini ortaya koymuşlardır.⁹¹

GB'nin tesis edilmesi sürecinde ve tesis edilmesinden sonra yapılan uyumlaştırmalar doğrultusunda GB'nin işlemeye başladığı 1996 yılı öncesinde ve GB'nin işlemeye başladığı 1996 yılı sonrasında Türk ekonomisinin yapısı üzerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki genel etkileri;

- AB mevzuatına Türk mevzuatının uyumlaştırma çalışmaları Türkiye'nin imalat sanayi ve sanayi ürünlerinin verimliliğini ve kalitesini arttırmıştır,
- Üretim alanındaki yapısal dönüşüm ve kalite altyapısındaki gelişme Türkiye'nin rekabet gücünü arttırmıştır,
- AB'nin dış ticaret, rekabet, teşvik politikaları ile fikri sınai ve mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin mevzuat uyumunun ardından GB oluşturma süreci içerisinde Türk ekonomisi AB ile belirtilen alanlarda ticari ve iktisadi bütünleşme

⁸⁹ Handan Soğuk ve Esra Uyanusta (hızl.), **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, İstanbul: İKV, 2004, s.7-157.

⁹⁰ Bilin Neyaptı, Fatma Taşkın ve Murat Ungör, "Has European Customs Union Agreement Really Affected Turkey's Trade", **Taylor and Francis Journals**, Cilt.39, Sayı.16, (2007), s.2121-2132.

⁹¹ Alaattin Kızıltan, Mustafa Ersungur ve Özgür Polat, "Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Avrupa Birliği İle İhracat ve İthalatına Etkisi", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.22, Sayı.1, (Ocak 2008), s.83-96.

sürecine girmiş ve Avrupa pazarlarında Türk ürünlerinin gümrüksüz girişi Türkiye'nin ticaret hacmini arttırmıştır,

- Türkiye'nin sanayisi niteliksiz emek yoğun-düşük teknoloji özellikli üretimden, nitelikli ve orta teknoloji özellikli üretim yapısına geçmesiyle, GB'nin kurulmasının ardından genişleyen pazar payı ve artan rekabet ortamında Türkiye hem AB pazarlarında hem de uluslararası alanda rekabetçi ve katma değeri nispeten yüksek ürünler sayesinde daha güçlü hale gelmiştir,

- Ortaklık ilişkisinin başladığı yıllardan itibaren GB'nin oluşturulması için yapılan çalışmalar Türk ekonomisi ve dış ticaret politikası üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olmuş ve bu etkiler 1980'li yıllarda Türk ekonomisinin liberalleşmesinde büyük rol oynamıştır,

- Türk mevzuatının AB mevzuatına uyumlaştırılması sürecinde gerçekleştirilen düzenlemeler, AB'nin büyük ölçüde etken olduğu DTÖ yükümlülüklerine paralellik gösterdiği için, GB oluşturması ve sonrasında yapılan uyumlaştırma çalışmaları doğrultusunda daha modern bir ekonomik yapı oluşturulmaya çalışılması sayesinde Türkiye, DTÖ Turları'nın yükümlülüklerini de başarılı ve kolay bir şekilde yerine getirmiştir,

- Türk mevzuatının AB mevzuatına uyumlaştırılması sürecinde gerçekleştirilen kalite altyapısı ve teknik düzenlemeler, Türk tüketiciler için daha kaliteli ve düşük fiyatlı ürün grubu sağlamıştır şeklinde sıralanabilmektedir.⁹²

Özetle, AB ile Türkiye ekonomik entegrasyonu açısından önemli bir dönüm noktasını oluşturan GB Türkiye'nin ticaret politikasını AB'nin OTP'sine yakınlaştırılmasını ve bu sayede AB ile gerçekleştirilen entegrasyonun derinleşmesini sağlamıştır. Türkiye ekonomisi için genel olarak faydalı olan GB, Türkiye'nin özellikle

⁹² Dünya Bankası, AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi, 2014, <http://avrupa.info.tr/uploads/tr-eu-customs-union-tr.pdf> (18 Haziran 2014), s.i-4; Akman, 2013, s.217-220; DTM (2007), s.444, 445.

imalat sektöründe verimliliğinin artmasını sağlamış ve gerçekleştirilen uyumlaştırma çalışmalarının ardından Türkiye dünya ticaretinde daha rekabetçi bir ülke olmuştur.⁹³

Tablo 1
AB-27'nin En Önemli 10 Ticaret Ortağı ve Türkiye

AB'nin İhracatı				AB'nin İthalatı			
Sıra	Ülke	Milyar Avro	Toplam içindeki payı (%)	Sıra	Ülke	Milyar Avro	Toplam içindeki payı (%)
1	ABD	291.8	17.3	1	Çin	289.9	16.2
2	Çin	143.8	8.5	2	Rusya	213.2	11.9
3	İsviçre	133.3	7.9	3	ABD	205.7	11.5
4	Rusya	123.3	7.3	4	İsviçre	104.5	5.8
5	Türkiye	75.1	4.5	5	Norveç	100.4	5.6
6	Japonya	55.4	3.3	6	Japonya	63.8	3.6
7	Norveç	49.8	3.0	7	Türkiye	47.7	2.7
8	Brezilya	39.6	2.3	8	G.Kore	37.8	2.1
9	Hindistan	38.4	2.3	9	Hindistan	37.2	2.1
10	Güney Kore	37.7	2.2	10	Brezilya	37.1	2.1

Kaynak: Akman (2013), s.222.

GB'nin 1.1.1996 tarihinde yürürlüğe girmesinin ardından AB ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi zamanla artarak, 150 milyar Dolar'ı aşmıştır. 2012 yılında Tablo'da da görüldüğü gibi Türkiye, AB'nin ihracatta 5. ithalatta 7. büyük ticaret partneridir. Aynı yıl Türkiye, AB'ye gerçekleştirdiği 47,7 milyar Avroluk ihracat ile AB'nin toplam ithalatı içerisinde %2,7'lik bir pay edinmiştir. AB'ye yapılan ihracat, Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde %46,2 seviyesindeyken, AB'ye yapılan ihracatın %84,1'ini imalat sanayi, %8,3'ünü tarım ve %5,8'ini yakıt ve maden ürünleri oluşturmuştur. Makine ve ulaştırma ekipmanları 17,892 milyar Avro ile en çok ihraç edilen ürün olmuştur.

⁹³ Kamil Yılmaz, "The EU-Turkey Customs Union Fifteen Years Later: Better, Yet not the Best Alternative" **South European Society and Politics**, Cilt.16, Sayı.2, (2011), s.235.

Tablo 2
Ürün Gruplarına Göre Türkiye-AB Ticareti

Ürün Grubu SITC Rev.3	AB'nin Türkiye'den İthalatı (milyar Avro)	%	AB'nin Türkiye'ye İhracatı (milyar Avro)	%
Toplam	47.789	100	75.172	100
Tarım ve Maden Ürünleri	6.760	14.1	15.045	20.0
Tarım ürünleri	3.973	8.3	3.805	5.1
Yakıt ve maden ürünleri	2.787	5.8	11.240	15.0
İmalat Sanayi	40.172	84.1	58.638	78.0
Demir ve çelik	1.316	2.8	3.593	4.8
Kimyasal Ürünler	2.286	4.8	12.211	16.2
Diğer yarı-mamüller	4.075	8.5	4.876	6.5
Makine ve ulaştırma e.	17.892	37.4	31.403	41.8
-Büro ve telekom ek.	1.721	3.6	4.228	5.6
-Ulaştırma e.	10.037	21.0	13.398	17.8
-diğer makineler	6.133	12.8	13.634	18.1
Tekstil Ürünleri	3.560	7.4	1.259	1.7
Hazır giyim	8.366	17.5	787	1.0
Diğer imalat sanayi ürün.	2.678	5.6	4.497	6.0
Diğer ürünler	775	1.6	922	1.2

Kaynak: Akman (2013), s.223.

2012 yılında AB'den gerçekleştirilen 75,1 milyar Avro değerindeki ithalat sonrası AB'nin toplam ihracat payı içerisinde Türkiye'ye yapılan ihracat, %4,5'lik bir pay oluşturmuştur. AB'den gerçekleştirilen ithalat, Türkiye'nin toplam ithalat hacmi içerisinde %38,1'lik bir paya sahip olmuş ve AB'den yapılan ithalatın %78'i imalat sanayi, %5,1'i tarım, %15'i yakıt ve maden ürünlerinden oluşmuştur. AB'den en çok ithal edilen ürün grubu, 31,403 milyar Avro ile makine ve ulaştırma ekipmanları olmuştur.⁹⁴

⁹⁴ Akman (2013), s.220-223.

2.4. Gümrük Birliği'nden Kaynaklanan Problemler ve Getirilen Eleştiriler

Dünya ekonomisinin küreselleşmesi, ülkelerin daha rekabetçi ve birbirine bağımlı hale gelmeleri üzerine değişen dinamiklere GB'nin cevap verememesi nedeniyle GB'nin revize edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Buna istinaden Avrupa Komisyonu, DB'den Türkiye-AB GB'nin incelenmesini istemiştir. DB, GB'nin problemlerini, tarafların ekonomilerine olan etkilerini ve değişen dinamiklerden kaynaklı sorunlarını, kapsamının genişletilmesini ele alarak, var olan problemlerin çözümüne yönelik öneriler ve incelemede bulunmuş ve 2014 yılında yapılan çalışmaları "AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi" adıyla yayınlamıştır.⁹⁵

Yapılan Değerlendirme doğrultusunda genel başlıklar halinde GB'nin problemleri ve GB'ye getirilen eleştiriler;

- GB'nin küresel ekonomideki dinamikler karşısında **donanımın yetersiz olması**, yürürlüğe girdiği andaki **problemlerin yarattığı etkilerin**, küreselleşme ile tarafların ticaretine zarar vermesi,
- GB'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılına göre Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)/DTÖ⁹⁶ kapsamında yapılan çok taraflı ticaret anlaşmaları doğrultusunda **günümüzde ülkelerin ithalata uyguladıkları gümrük vergi ve tariflerinin çok daha düşük olması**,
- **Tarım ve Hizmet** ticaretini kapsamaması,
- GB kapsamında ticaret yapan Türk vatandaşlarına yönelik **vize işlemlerinin maliyetli ve uzun olması**,

⁹⁵ Dünya Bankası, s.4.

⁹⁶ Bu çalışmada tarihsel kurguya uygun olarak 1995 yılına kadar DTÖ, GATT olarak isimlendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz; World Trade Organization, The 128 Countries That Had Signed GATT by 1994, 2015, https://www.wto.org/english/thewto_e/gattmem_e.htm (20 Temmuz 2015).

- GB kapsamında ticarete konu olan malların **transit geçişler** bir diğer ifade ile **karayolu taşımacılığı** olmak üzere **izin belgeleri** ile ilgili karşılaşılan kısıtlama problemleri,

- **Kamu ihalelerinin** gerçekleştirilememesi,

- Türk mevzuatının AB mevzuatına uyum sürecinde **saydamlığı** denetleyecek bir mekanizmanın olmaması ve taraflar arasındaki **mevzuat uyumsuzluğu**,

- Ticaret önündeki **teknik engeller** nedeni ile maliyetlerin artması ve ticari ilişkilerin aksaması,

- Taraflar arasında GB'nin mevcut yapısından kaynaklanan karar verme ve katılım sürecinde ortaya çıkan **asimetriler**,

- Asimetrik durumun AB'nin gerçekleştirmiş olduğu **STA müzakerelerinde** de tekrarlanması ve AB'nin Türkiye ile mevcut GB entegrasyonundan **bağımsız karar alması**,

- Eş ülkelerle gerçekleştirilen paralel müzakere sürecinde taraflar arasındaki dengesizlikleri engelleyecek **resmi yapıların yetersiz olması**,

- GB'den doğan sorun ve anlaşmazlıkların giderilmesi için **çözüm mekanizmasının** yeterli işlevselliğe sahip olmaması,

- Türkiye (Tam üyelik hedefi) ve AB'nin (Ticari Ortaklık) **GB'ye yaklaşımlarında bulunan farklılıklar**,

- GB'nin kapsadığı alanlarda, Türkiye'nin AB müktesebatını kendi mevzuatıyla uyumlaştırması aşamasında Türkiye'nin sunumlarında, AB'nin yapılan çalışmalara vereceği cevaplarda gecikmeler olması, taraflar arasında **zamanın etkin kullanılmaması** şeklinde sıralanabilir.⁹⁷

⁹⁷ Dünya Bankası, s.i-4.

Küresel dinamikler ve yapısal problemler dışında GB, tarafların küreselleşen dünya ekonomisi karşısında rekabet güçlerini arttırmak için gerçekleştirdikleri ticaret politikalarından ve tarafların ekonomisindeki yapısal bozukluklardan oldukça etkilenmektedir. Ancak Türkiye'nin kendi dış ticaret stratejisi ve sanayi politikasına ilişkin tercihlerinin GB üzerinde yarattığı etkilere yeterince odaklanılmamaktadır. GB'den elde edilecek faydayı azaltan ve değişen küresel dinamikleri yakalamasına engel olan Türkiye'nin iç faktörlerinden kaynaklanan sorunlara baktığımızda;

- Büyüme performansının düşük olması,
- Sürdürülebilir büyümenin sağlanamaması,
- Yurtiçi tasarrufların, yatırımları karşılayamaması,
- Rekabetçi ve ihracat merkezli ekonomisinin olmaması,
 - a. İhracata konu olan ürün çeşitlenmesinin az olması,
 - b. Katma değeri yüksek, teknoloji yoğun üretimin gerçekleştirilmemesi,
 - c. İhracatı yapılan ürünlerin, ithalata bağımlı olarak üretilmesi.
- Özellikle imalat sanayisinde FDI'ları ülkeye yeteri kadar gelmesinin sağlanamaması,
- Küresel pazarlarda büyük paylara sahip olmaması,
- Ödemeler dengesindeki açıkların kapatılamaması,
- AR-GE faaliyetlerine gerekli yatırımın yapılmaması,
- Nitelikli iş gücü eğitimi konusundaki eksiklikler bulunması,
- Yerel üretim zincirine çok fazla teşvik yapılması ve ana üretim zincirine gerekli odağın sağlanamaması, olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin

iç faktörlerinden doğan problemler AB politikalarından bağımsız bir yol çizmesine neden olmaktadır.⁹⁸

⁹⁸ Ziya Öniş ve İsmail Emre Bayram, “Temporary Star or Emerging Tiger? Turkey’s Recent Economic Performance İn A Global Setting”, *TUSIAD-KOC University Economic Research Forum Working Paper Series*, 2008, Vol. 0805, No.39, http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/erf_wp_0805.pdf (25 Temmuz 2014), s.47-81; Daniel Gros ve Can Selçuki, “The Changing Structure of Turkey’s Trade and Industrial Competitiveness: Implications for the EU”, *Centre for European Policy Studies (CEPS) Working Paper*, Ocak 2013, Sayı.3, http://www.iai.it/sites/default/files/GTE_WP_03.pdf (19 Şubat 2015), s.1-4; Dünya Bankası, s.8-11, 63-74; Erol Taymaz, Ebru Voyvoda ve Kamil Yılmaz, “Uluslararası Üretim Zincirlerinde Dönüşüm ve Türkiye’nin Konumu”, *TÜSİAD-KOÇ Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu Raporları Serisi*, 2011, http://users.metu.edu.tr/etaymaz/papers/eaf_rp_1101.pdf (25 Temmuz 2014), s.63.

3. KÜRESEL EKONOMİDEKİ DEĞİŞİMLER VE DİNAMİKLER

Son yarım yüzyılda siyasi, kültürel, teknolojik ve ekonomik alanlarda gerçekleşen dönüşüm ve değişimleri, tüm dünyanın hızla birbirine bağlanmasını ve birbiriyle etkileşimini açıklamak için küreselleşme kavramı kullanılmaktadır.⁹⁹ Literatürü oluşturan birbirinden farklı tanım ve tartışmaların ortak noktası, ekonomik küreselleşme üzerine odaklanmakta ve tartışmaların büyük bir bölümü ekonomi üzerinde sürdürülerek, ekonomik alandaki küreselleşmenin ticari, mali ve üretim olmak üzere üç farklı faktöründe ele alınmaktadır.¹⁰⁰

Küreselleşmenin I. evresi 19. yüzyılın ilk çeyreğinde İngiltere’de ortaya çıkan Sanayi Devrimi’nin, teknolojik değişimi ve beraberinde üretim biçimlerini değiştirmesinin ardından kol gücünün yerini, buharla çalışan yüksek üretim kapasitesine ve hızına sahip makinelere bırakmasıyla başlamıştır. Artan üretim kapasitesinin, daha liberal ekonomi politikalarının egemen olduğu bir uluslararası ticaret sistemi doğurması dönemin hâkim ekonomi politikası merkantilizmin ve uluslararası ticareti zorlaştıran çift madenli sistemin terk edilmesine neden olmuş ve Altın Standardı’nın kabul edilmesiyle uluslararası ticaret giderek daha fazla küreselleşmiştir.¹⁰¹ Ancak bu dönem I. ve II. Dünya Savaşları arasında 30 yıllık bir duraksamaya uğramıştır. İki büyük Dünya Savaşı arasında büyük bir yıkıma uğrayan uluslararası ekonomik sistem, 1960’lı yıllardan itibaren teknoloji, haberleşme ve diğer alanlarda meydana gelen büyük değişimler sonucunda gelişmeye kaldığı yerden hızla devam etmiş ve küreselleşme olarak adlandırılan sürecin II. evresi başlamıştır.¹⁰²

II. Dünya Savaşı’nın ardından oluşan “iki kutuplu dünyada”¹⁰³ kur istikrarı ve uluslararası alanda işbirliğini sağlamak ve ticareti canlandırmak için Bretton Woods Sabit

⁹⁹ Jens-Uwe Wunderlich ve Meera Warriar, **A Dictionary Of Globalization**, Londra: Routledge, 2010, s.5.

¹⁰⁰ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 14. Baskı, İstanbul: Birsan Yayınevi, 2001, s.189.

¹⁰¹ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, Serpil Çağlayan (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s.21.

¹⁰² Kevin H. O’Rourke ve Jeffrey G. Williamson, **Globalization and History: The Evolution of a Nineteenth-century Atlantic Economy**, 1. Baskı, United States of America: The MIT Press, 1999, s.2; Paul Hirst ve Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çağla Erdem ve Elif Yücel (çev.), Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 1998, s.45.

¹⁰³ Balkır, s.59.

Döviz Kuru Sistemi (1944)¹⁰⁴, ülkelerin kalkınması ve gelişmesi aşamasında gerekli sermaye yardımını sağlamak için DB (1944)¹⁰⁵, uluslararası alanda parasal sistemin ve ulusal ekonomilerin istikrarlı olmasını sağlamak için IMF (1944)¹⁰⁶, Marshall Planı kapsamında yapılan yardımların ülkelere paylaşılması, ülkelerin serbest ticarete sevk edilmesi ve ekonomi politikalarının düzenlenmesi için Avrupa Ekonomik İş Birliği Örgütü (OECC)¹⁰⁷ kurulmuş ve ülkeler arasında belirli kurallar çerçevesinde uluslararası ticaretin geliştirilmesi için GATT (1947)¹⁰⁸ imzalanmıştır.

1945 sonrası tüm dünyada görülen iyileşme ve kalkınma döneminde uluslararası kurumlar başlıca rol oynamış, 1950 ve 1973 yılları arasında dünya da refah seviyesi yükselmiştir. GATT'ın uluslararası ekonominin serbestleşmesini desteklemesi, IMF'nin uluslararası finans piyasalarını dengeli bir şekilde yönetmesi 1950'li yıllardan sonra ulusal ekonomilerin düzenli şekilde kalkınmasını sağlamıştır.¹⁰⁹ Ancak 1970'li yıllarda ABD'nin siyasi, askeri ve ekonomik problemlerinin Dolar üzerinde enflasyon baskısı yaratmasıyla ABD'de oluşan yüksek cari açık sonrasında 1971 yılında ABD devalüasyon kararı olarak Dolar ve altın arasında ki bağları kopartmış ve 1973 yılında Bretton Woods Sistemi sonlanarak yerini dalgalı döviz kuru sistemine bırakmıştır.¹¹⁰

1950-1973 yılları arasında ortaya çıkan çarpıcı büyüme ve endüstrileşme tablosu GOÜ'lerde de olumlu sonuçlar doğurmuş ancak Altın Çağ olarak adlandırılan bu dönemde zamanla giderek artan cari açıklar ve enflasyon oranları, dünya ekonomisini krizlerin içerisine sürüklemiştir.¹¹¹ Bretton Woods Sistemi'nin sona ermesiyle ulusal

¹⁰⁴ Jeffrey A. Frieden, "The Modern Capitalist World Economy: A Historical Overview", Dennis C. Mueller (Ed.), **The Oxford Handbook of Capitalism** içinde (17-37), New York: Oxford University Press, 2012, s.30.

¹⁰⁵ A. G. Kenwood, A.L. Loughheed ve Michael Graff, **Growth of the International Economy 1820-2015**, 5. Baskı, London ve New York: Routledge, 2014, s.226.

¹⁰⁶ Hasgüler ve Uludağ, s.137.

¹⁰⁷ 1948 yılında Avrupa Ekonomik İş Birliği Örgütü olarak kurulan ve ABD tarafından sağlanan Marshall yardımı tarafından fonlanan kurum, 1960 yılında imzalanan Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Konvansiyonu ile OECD'ye dönüşmüş ve 1961 yılında Konvansiyonun yürürlüğe girmesi ile resmen kurulmuştur. OECD, OECD History, <http://www.oecd.org/about/history/> (15 Ocak 2015); Desmond Dinan, **Avrupa Birliği Tarihi**, Hale Akay (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013, s.48.

¹⁰⁸ Hasgüler ve Uludağ, s.144, 145.

¹⁰⁹ A. G. Kenwood ve A. L. Loughheed, **The Growth of the International Economy 1820-2000**, 4. Baskı, London ve New York: Routledge, 1999, s.336.

¹¹⁰ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s.93; Frieden, s.32, 33; Berend, s.36;

¹¹¹ Eriñç Yeldan, "Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007-2008 Krizi: Türkiye Krizinin Neresinde?", *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 2009, Vol.1, No.20, <http://www.calismatoplum.org/sayi20/yeldan.pdf> (18 Aralık 2014), s.13; Kenwood ve Loughheed, s.337.

paraların birbirleri karşısında kontrolsüzce dalgalanması ve sabit kurdan çıkan sermaye birikimleri finansal piyasalarda küreselleşmeyi hızlandırmıştır.¹¹² Finansal piyasalarda gerçekleştirilen spekülasyon işlemlerin, daha fazla kar yaratmasıyla, finansal yatırımlar, sanayi yatırımlarının önüne geçmiş ve bu durum ulusların makroekonomik politikalarını değiştirmiş, cari işlemler dengesinin ayarlanmasının ve işsizlik probleminin yerini, enflasyon kontrolleri, döviz piyasalarından ve faiz oranlarından elde edilecek karlar almıştır.¹¹³ Aynı yıl Dolar'ın değerindeki düşüşten sonra Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (Organization of the Petroleum Exporting Countries/OPEC) petrol fiyatlarını 4 kat arttırması ile 1973-1974 yıllarında dünyada petrol krizi yaşanmış ve fiyatlar üzerindeki baskının giderek artması, petrol ithalatçısı ülkelerin ekonomilerini durgunlaştırmış ve fiyatlardaki sürekli artış resesyon içerisindeki ekonomileri stagfasyona sürüklemiştir.¹¹⁴ Mevcut kötü ekonomik şartlar iyileştirilemeden, ulusal ekonomiler 1979 ve 1980 yıllarında ikinci petrol krizi ile tekrar resesyona girmiştir.¹¹⁵ İkinci şokun ardından girilen resesyon ortamı ülkelerin borçlarını ödemesini engellemiş, 1983 yılı ile tüm dünyada uygulanmaya başlanılan deflasyonist politikalar ile enflasyon seviyeleri kontrol altına alınmış, ülkelerin borçları yapılandırılmış ve 1984 yılı itibariyle düşük de olsa ekonomik iyileşme sağlanmıştır.¹¹⁶

1970'li yıllardan sonra uluslararası ekonominin genelinde görülen işsizlik ve enflasyon yükselişi GOÜ'lerin büyümelerini sekteye uğratmıştır. Ancak bu dönemde genel ekonomik görünüme tezat oluşturacak bir tablo çizen Hong-Kong, Kore, Tayvan, Singapur (*Asya'nın Dört Kaplanı/ Asya Kaplanları/Asian Tigers*), Brezilya, Arjantin, Meksika, İsrail, Yunanistan ve Portekiz yeni endüstriyel rekabetçi ülkeler olarak 1980'li yıllarda yükselişe geçmişlerdir.¹¹⁷ 1973-1974 ve 1979-1980 yıllarında yaşanan iki petrol

¹¹² Frieden, s.33.

¹¹³ Erinç Yeldan, "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler", *Praksis*, 2002, No.8, <http://yeldane.bilkent.edu.tr/Praksis-2002.pdf> (13 Aralık 2014), s.22; Yeldan (2009), s.15.

¹¹⁴ Kazgan (2002), s.93.

¹¹⁵ Graff, Kenwood ve Lougheed, s.236.

¹¹⁶ Angus Maddison, **The World Economy Volume 1: A Millennial Perspective and Volume 2: Historical Statistics**, Paris: OECD Publishing (Development Centre Studies), 2006, s.132; Anne O. Krueger, "The World Economy at the Start of 21st Century", *At the Annual Gilbert Lecture*, 2006, <https://www.imf.org/external/np/speeches/2006/040606.htm> (11 Aralık 2014), s.-.

¹¹⁷ Kenwood ve Lougheed, s.337; Kazgan (2002), s.131.

şokunun ardından, petrol fiyatlarının beklenen oranlarının üzerine çıkması, Arjantin ve Meksika gibi petrol ihracatçısı ülkelerde olumlu etkiler ortaya çıkarmıştır.¹¹⁸

1970’li ve 1980’li yıllarda ödemeler dengesini ayarlamakta zorlanan, borçlarını ödeyemeyen GOÜ’ler için IMF ve DB faiz oranlarının ve döviz kuru kontrollerinin devlet kontrolünden çıkartılması ve liberalleştirme politikasını belirlemiştir. Böylece GOÜ’lerde finansal piyasalar liberal hale gelirken, IMF döviz fiyatlarında devalüasyon politikasını dayatmıştır.¹¹⁹ IMF ve DB GOÜ’leri, ulusal ekonomileri makroekonomik temelleri sağlamlaşana kadar finansal rekabetten korumak yerine, bu ülkeleri dâhil ettiği serbestleşme politikaları ile GOÜ’lerde makroekonomik politikaların gelişimini engellemiş ve yanlış liberalleşme politikaları uygulayan ülkeler, küreselleşen uluslararası finans piyasalarında yetersiz kalmışlardır.¹²⁰ Uluslararası ekonomik kuruluşlar tarafından belirlenen liberalleşme politikaları döviz piyasalarındaki hızlı fon akışlarında ters etki yaratarak ülkeleri mali krize sürüklemiştir.¹²¹

1990’larda dünya ekonomisi kargaşa içerisine girmiş ve birbiri ardına yaşanan ekonomik krizlerle sarsılmıştır. Finansal piyasaların küreselleşmesiyle spekülasyon amaçlı sermaye yatırımlarının uluslararası piyasalarda hızlı hareket etmeye başlamasıyla artan risk, piyasaları ele geçirirken sermayenin kısa süreli giriş ve çıkış hareketleri ülkelerin cari açıklarını arttırmıştır.¹²² II. Dünya Savaşı’nın ardından cari açıklarla baş edemeyen GOÜ’ler 1990’lı yıllara büyük borçlarla girmişlerdir.¹²³ Makroekonomik temelsizlikle birleşen küresel finans piyasaları GOÜ’lerde ani sermaye akımlarına yol açmış, yabancı sermaye karşısında değerlenen ulusal paraların ithalat oranlarını arttırması yüksek cari açıklara neden olurken, büyüme hızları düşen ülkeler artan dış bağımlılıkla birlikte ekonomik krizlerin eşiğine gelmiştir.¹²⁴

Finansal piyasalarda sağlanan liberalizasyon ve spekülasyon hareketlerin yoğunlaşması 1992-1993 yıllarında Avrupa’da ERM (Exchange Rate Mechanism/Döviz

¹¹⁸ Maddison, s.135.

¹¹⁹ Kazgan (2002), s.129, 130.

¹²⁰ Yeldan (2002), s.1.

¹²¹ Kazgan (2002), s.130.

¹²² Yeldan (2002), s.7.

¹²³ Korkut Boratav, “Dünya Ekonomisinde Değişimler ve Türkiye’ye Yansımaları”, *İFMC İktisat Dergisi*, 2007, No.488-489, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/Boratav_Mayis07.pdf (20 Aralık 2014), s.1.

¹²⁴ Yeldan (2002), s.7-8.

Kuru Mekanizması) Krizi'ni, 1994-1995 yıllarında Meksika'da ve ülkelerin küresel piyasalarda birbirine olan bağımlılığın artmasıyla Brezilya ve Arjantin'de para birimi krizini¹²⁵, 1997-1998 yıllarında Asya Kur Krizi'ni¹²⁶, Asya Kur Krizi'nin ardından diğer GOÜ'lere sıçrayan istikrarsızlık dalgası sonucu 1997 yılında Bulgaristan, Romanya, Çek Cumhuriyeti gibi geçiş ekonomileri krizlerini¹²⁷, 1998 yılında Rusya Krizi'ni¹²⁸, Rusya Krizi'nin yarattığı kırılma 1999 yılında Brezilya Krizi'ni¹²⁹ yaratmıştır. 2008 yılında ise, ABD konut piyasasındaki balonun patlamasının ardından ABD Mortgage Krizi ile ortaya çıkan likidite krizi artan küresel bağlantılar nedeniyle uluslararası ekonomide derin etkiler yaratmıştır.¹³⁰ Artan küresel bağımlılık ve finansal piyasaların liberalizasyonu sonrasında daha derin etkileri olan küresel kriz dalgası AB ülkelerini etkisi altına alarak bambaşka bir kriz ortamı oluşturmuş ve Avro Krizi patlak vermiştir.¹³¹

3.1. Üretimin Küresel Nitelik Kazanması ve Dönüşümü

Emeğin niteliğinde, tüketici ve üretici formlarında, endüstrilerin coğrafi dağılımında, devletin politika ve etki alanında ve daha birçok faktör üzerinde küreselleşen ve etkili olan dünya ekonomisi yaşadığı dönüşümle ulusal ekonomiler üzerinde radikal değişikliklere neden olmuştur.¹³² Ticaretin önündeki engellerin, ulaşım ve iletişim maliyetlerinin azalması, teknolojik gelişmelerin artması, üretim sürecinin coğrafi olarak parçalara ayırmış ve genişletmiş, böylece üretim maliyetleri azalmış, hammadde ve pazara erişim kolaylaşmıştır.¹³³ Sanayi Devrimi gerçekleşene kadar ender olan malların etrafında gerçekleşen üretim 18. yüzyıldan günümüze kadar uzanan süreçte maliyetlerin

¹²⁵ Atilla İmrahor İlyas (hızl.), **Uzakdoğu Finans Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1998, s.32, 34; Lee Stacy, **Mexico and the United States**, New York: Marshall Cavendishs, 2003, s. 82.

¹²⁶ Morris Goldstein, **The Asian Financial Crisis: Causes, Cures, and Systemic Implications**, Washington: Institute for International Economics, 1998, s.7.

¹²⁷ Thierry D. Buchs, "Financial Crisis in the Russian Federation: Are the Russians Learning to Tango?", **Economics of Transition**, Cilt.7, Sayı.3, (Kasım 1999), s.689; Boratav (2007), s.1.

¹²⁸ Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural (çev.), İstanbul: Plan B, 2002, s.174.

¹²⁹ İlyas, s.42.

¹³⁰ Graff, Kenwood ve Loughheed, s.312.

¹³¹ Mustafa Kutlay, "Euro Krizinin Politik Ekonomisi ve AB'nin Uluslararası Sistemdeki Geleceği", **Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen**, Fikret Şenses, Ziya Öniş ve Caner Bakır (drl.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.170-172.

¹³² David Harvey, **Postmodernliğin Durumu Kültürel Değişimin Kökenleri**, Sungur Savran (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2010, s.143.

¹³³ Susan Hayter, "The Social Dimension of Global Production Systems: A Review of The Issues", *World Commission on the Social Dimension of Globalization International Labour Office*, 2004, No.25, http://www.ilo.org/integration/resources/papers/WCMS_079139/lang--en/index.htm (15.12.2014), s.1.

daha düşük olduğu bölgelere kaymıştır.¹³⁴ 1945 ve 1973 yılları arasında yoğun bir şekilde emek, tüketim, ekonomi politikaları, teknoloji kullanımını belirli bir kalıp içerisine sokan Fordizm 1973 yılı ile birlikte yerini geniş coğrafi alanlara yayılan, daha esnek karar alma ve üretim sistemlerinin kullanıldığı, tüketim alışkanlıklarının tamamıyla değiştiği daha yoğun rekabetin olduğu, daha esnek üretim sürecini ve uzmanlaşmayı ifade eden Post Fordizme bırakmıştır.¹³⁵ II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan üretimin küreselleşmesi çok uluslu şirketlerin (*Multinational Coperations/MNC*) üretimi geniş coğrafyalarda gerçekleştirebilmeleri ve dikey uzmanlaşmanın artması, ticari serbestleşmenin sağlanması ve teknolojik artışla hız kazanmıştır.¹³⁶

Üretimin küreselleşmesiyle birlikte, üretimde uzmanlaşma artmakta ve ülkeler üretim aşamalarında dikey olarak birbirlerine bağlanmaktadır. Dikey uzmanlaşma ülkelerin üretim sürecinin belirli bir evresindeki uzmanlaşmasını ve üretimin ülkeler arasındaki birbirini takip eden ardışıklığını ifade eder.¹³⁷ Ford'un arabasının 14 ayrı ülkede üretilen parçalarının 9 ayrı ülkede montajının yapılması küreselleşen üretimde dikey uzmanlaşmanın örneğidir.¹³⁸

Nakliyat ve iletişim maliyetlerinde meydana gelen azalma, dikey olarak uzmanlaşan MNC'ler, GOÜ'lerin çalışma yasalarındaki esneklik, gelişmemiş sosyal güvenlik hakları, düşük işgücü ücretleri, vergilerin yüksek olmaması başka bir ifadeyle gelişmiş ülkelerde (GÜ) yapılacak üretimden daha düşük üretim maliyetine sahip olmaları artan rekabet ortamında yatırımların bu coğrafyalara kayması ile sonuçlanmış ve çeşitli endüstriler kurulmuştur.¹³⁹

¹³⁴ Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, Sevgi İnceci (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.71.

¹³⁵ Harvey, s.146.

¹³⁶ Halil Seyidoğlu, "Uluslararası Mali Kriziler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2003, Vol.4, No.2, <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/view/171> (6 Ocak 2015), s.142.

¹³⁷ Harvey, s.80, 81.

¹³⁸ William Milberg, "The Changing Structure of International Trade Linked to Global Production Systems: What Are The Policy Implications?", *World Commission on the Social Dimension of Globalization International Labour Office*, 2004, No.33, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---integration/documents/publication/wcms_079122.pdf (25 Aralık 2014), s.2, 9.

¹³⁹ Adda, s.94, 95.

3.1.1. Çok Uluslu Şirketler ve Yatırımların Gelişimi

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'ne (ECOSOC) göre sermayeyi, üretim tesislerini iki veya daha fazla ülkede kontrol eden tüm faaliyetler MNC'ler olarak kabul edilmektedir. MNC'ler ticaret, FDI, teknoloji ve bilginin uluslararası transferinin dinamik artışının merkezinde bulunmaktadır.¹⁴⁰ Farklı coğrafyalara doğru genişleyen ve uluslararası üretim sistemlerinin gelişmesini sağlayan MNC'ler GÜ'lerin içlerinde doğmuşlardır.¹⁴¹ ABD'de ortaya çıkan üretim tesislerinin dünyanın başka bölgelerinde ortaklıklar kurmasıyla oluşan MNC'ler, ilk yıllarında imalat sektöründe yoğunlaşmışlar ve denizaşırı üretim yapmışlardır.¹⁴²

Ulaşım, iletişim ve depolama alanlarında meydana gelen teknolojik dönüşüm MNC'lerin faaliyetlerinde değişikliğe yol açmıştır.¹⁴³ Savaş döneminde MNC'ler GOÜ'lere yönelmişler ve Latin Amerika Ford, General Motors, General Electric, Good Year, Pirelli, Philips, Siemens, Rocher, Nestle gibi ABD kökenli firmaların temel genişleme alanı olmuştur.¹⁴⁴ Bu yıllarda ABD şirketleri dışındaki şirketler savaş döneminin korumacılık engelleri nedeniyle faaliyette bulunamamış ve imalat sektörüne yönelen MNC'lerin GÜ'lere yönelik FDI'ları daha çok "yeni piyasalar yaratmaya" yönelikken, GOÜ'lere yapılan FDI'ları "hammaddeye" yönelik gerçekleşmiştir.¹⁴⁵

MNC'ler 1945 yılının ardından Fordist Üretim Sistemi'yle geliştirme, üretim ve pazarlama stratejilerini küresel boyutta gerçekleştirmişlerdir. ABD'nin piyasaları liberalleştirme ve yeni pazarlara ulaşma stratejisi doğrultusunda MNC'ler yüksek kar amacı güden yatırım politikaları gerçekleştirmişlerdir.¹⁴⁶ II. Dünya Savaşı'nın ardından ekonomik eylemleri genişleyen, 19. ve 20. yüzyılda gerçekleştirdikleri ticaret ve yatırım faaliyetleriyle küresel ekonomide üretim ve rekabet ortamının yoğunlaşmasını

¹⁴⁰ Rhys Jenkins, **Transnational Corporations and Uneven Development The Internationalization of Capital and The Third World**, London and New York: Routledge, 2013, s.1.

¹⁴¹ Adda, s.86.

¹⁴² Jenkins, s.4.

¹⁴³ Mustafa Aykaç, Zeki Parlak ve Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Artırılması ve Türkiye'de KOBİ'ler**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2008, s.28.

¹⁴⁴ Jenkins, s.5.

¹⁴⁵ Aykaç ve Diğerleri, s.28.

¹⁴⁶ Masum Türker ve Esin Okay Örerler, **Türk Şirketlerinin Küresel Şirket Haline Getirilmesi Yolları**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2004, s.43.

sağlamışlardır.¹⁴⁷ Üretimin farklı aşamalarını, birbirlerine bağlanmış üretim ağları üzerindeki faaliyetleri kontrol ve koordine eden, coğrafi farklılıkları fırsata dönüştüren, üretim sektörünün dağılımından yararlanarak, esnek yapıları ile kaynak ve faaliyetleri farklı coğrafyalara taşıyan MNC'ler küresel ekonomi için son derece önemli aktörler haline gelmiştir.¹⁴⁸

I. Dünya Savaşı'na kadar portfolyo yatırımları olarak kullanılmış olan sermaye yatırımları, 19. yüzyılın sonlarında MNC'ler ile doğrudan ilişkilendirilen FDI formuna kavuşmuş ve MNC'lerin gelişmesini sağlamıştır.¹⁴⁹

I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan kalkınma ve bütünleşme evresinde, üretim teknikleri ve sağladığı ticari bağlantılar FDI'ların yaygın bir şekilde kullanılmasına neden olmuştur.¹⁵⁰ 1945'ten sonra GÜ'lerin toparlanma sürecinde, FDI'lar yatay olarak gerçekleşmiş, ithal ikameci sistemi benimseyen GOÜ'lerde üretim süreci kopyalanmış, ticaret için yedek strateji görevi görmüştür. Ancak neoliberal politikaların benimsenmesinin ardından teknolojik gelişmeyle ulaşım ve iletişim maliyetlerinin düşmesi, MNC'lerin ekonomik faaliyetlerini genişletmiş ve bu durum FDI'ların dış pazara açılmak için bir strateji olarak kullanılmasını sağlamıştır. Dikey olarak gerçekleşen FDI'lar maliyeti düşük üretim girdilerine ve süreçlerine ulaşmada, pazar gücünü arttırmada ve iç ve dış pazara yönelik üretimi yaratmada tamamlayıcı unsur olarak kullanılmıştır. İş ortaklıkları için kullanılan FDI'lar üretim aşamalarında uzmanlaşmayı ve üretimin maliyeti düşük bölgelerde gerçekleşmesini sağlayarak ticaret arttırıcı etki yaratmış ve ticaretle arasındaki bağlar güçlenmiştir.¹⁵¹ MNC'lerin yabancı ülkelerdeki girişimlerini, üretim sistemlerinin oluşmasını ve üretim zincirlerinin kontrol edilmesini sağlayan FDI'lar 1950'li ve 1960'lı yıllarda ihracat oranlarının altındayken, 1970'li yıllarda FDI'lar ve ihracat oranları eşit seviyeye ulaşmış, 1970'lerden sonra yaşanan krizler ve buna bağlı olarak artan ticaret engelleri uluslararası ticareti yavaşlatmış ancak

¹⁴⁷ Hayter, s.213, Jenkins, s.7

¹⁴⁸ Peter Dicken, **Global Shift Mapping the Changing Contours Of The World Economy**, 5. Baskı, London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 2007, s.107.

¹⁴⁹ Jenkins, s.3,4.

¹⁵⁰ Adda, s.85.

¹⁵¹ Jörn Kleinert, "The Role of Multinational Enterprises in Globalization: An Empirical Overview", *Kiel Institute of World Economics*, 2001, No.1069, http://www.mgimo.ru/filesserver/2004/kafedry/mirec/konf_2-12-05/TNC_globaliz.pdf (25 Aralık 2014), s.5, 6.

FDI'lar, şirket birleşmelerinin bu dönemde artmasıyla ekonomik durgunluktan etkilenmemiştir.¹⁵² FDI'ların 1980'li yıllardan sonra artış göstermesinde, Japonya ve Avrupa para birimlerinin Dolar karşısında değerinin artmasıyla bu bölgelerdeki MNC'lerin uluslararası yatırımlarını hızlandırması, Avrupa Ortak Pazarı ve Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması'nın (The North American Free Trade Agreement /NAFTA) inşasıyla bölgesel yoğunlaşmanın artması, sınır ötesi şirket birleşme ve satın alma (BSA) işlemlerinde artış gerçekleşmesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla bağımsız olan Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin (MDAÜ) neoliberal politikalarla piyasa ekonomisine geçiş döneminde özelleştirmelerin artması, yükselen Doğu Asya ve Çin pazarlarının ilgi çekici olması etkili olmuştur.¹⁵³

2013 yılı ile birlikte 44 uluslararası yatırım anlaşması, 30 çift taraflı yatırım antlaşması ve 14 tane de diğer uluslararası anlaşması yapılmış, ülkeler genel olarak Kuveyt, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri, Japonya, Mauritius ve Birleşik Tanzanya Cumhuriyetleri ile karşılıklı yatırım anlaşmaları yapma eğiliminde olmuştur. 2004 ve 2014 yılları arasında Asya Bölgesi (%30) sektörler arası alanda (%74), Afrika (%23) hizmetler sektöründe, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Güney Doğu Avrupa (%13) imalat sektörüne yönelik FDI almıştır.¹⁵⁴

2000'li yıllarla birlikte ihracat sektöründe daha katılımcı olmaya başlayan GOÜ'ler uluslararası pazar, üretim, teknoloji ağlarına katılabilmek ve üretimde hammadde maliyetlerini düşürebilmek için başka bölgelerde gelişen MNC'leri vasıtasıyla FDI'lara yönelmişlerdir.¹⁵⁵ Küreselleşmenin hız kazanmasıyla FDI'lar daha çok GOÜ'lerde gerçekleşmiş ancak bu durum 1990'larda GOÜ'lerde ardı ardına yaşanan cari açıklara bağlı borç krizleriyle yavaşlamıştır.¹⁵⁶ 1990 ve 2000 arası GOÜ'lere yapılan FDI'lardaki düşüşün temel nedeni BSA işlemlerinin daha çok GÜ'ler arasında yoğunlaşmasından kaynaklanmıştır. Küreselleşme ile uluslararası para birimleri

¹⁵² Adda, s.86, 87.

¹⁵³ Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.25.

¹⁵⁴ United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), World Investment Report 2014 Investing in the SDGs: An Action Plan, 2014, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2014_en.pdf (25 Ocak 2015), s.114.

¹⁵⁵ Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.27.

¹⁵⁶ Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.24.

farklılıklarından, üretim yapılan çevrenin ve talebin hızla değişmesi ve her geçen gün daha da yoğunlaşan rekabet ortamında risk paylaşımını sağlamak, daha rekabetçi olabilmek, piyasalara ve üretim zincirleri üzerindeki hâkimiyetlerini arttırabilmek için MNC'ler BSA'lara yönelmişlerdir.¹⁵⁷ Hangi sektörde olursa olsun FDI'ların gerçekleşmesi esnasında bir takım pürüzlerin olması ancak buna karşın BSA'ların gerçekleştirilmesinin daha çabuk ve daha az plana ihtiyaç duyularak yapılması, banka kredileriyle finanse edilen BSA'larda mali genişleme evrelerinde faiz oranlarının düşmesiyle yüksek artışlar görülmektedir.¹⁵⁸ GÜ'lerdeki faiz oranlarının düşmesiyle, 1980'lerde BSA faaliyetleri yükselmiş, 2000'lerden sonra Çin ve Hindistan başta olmak üzere GOÜ'ler BSA faaliyetlerini arttırmışlardır.¹⁵⁹

Üretim ağlarının gelişmesi ve üretim aşamalarının her birinin farklı ülkelerde gerçekleşmesinde büyük rol oynayan MNC'lerin yatırımlarını, hükümetlerin kendi ülkelerine çekmek istemesi küreselleşmenin başlıca sembolüdür.¹⁶⁰ MNC'ler tarafından bir bölgeye ilk yatırım yapıldığında o pazar içerisinde öncü firma üretim maliyetlerini düşürüp, verimliliği arttırıp, ulaştırma hızını ve piyasa esnekliğini yükseltip, diğer girişimcileri yatırım için teşvik etmektedir.¹⁶¹ MNC'ler erken dönemde yatırımlarını Avrupa ve Kuzey Amerika'ya yapmışlar ancak daha sonraları üretim maliyetinin daha düşük olması ve esnek üretim sistemleri kurabilmeleri nedeniyle üçüncü dünya ülkelerine yönelerek özel sektöre yoğunlaşmışlardır. Bu ülkelerde petrol ve doğal kaynak sektörlerine yönelen Axxon, Shell, Dutch, Royal gibi MNC'ler kendi uluslarının üretim hacmini de arttırmışlardır.¹⁶² MNC'ler vasıtasıyla gerçekleşen FDI'lar tarım ve madeni kaynaklardan, II. Dünya Savaşı'ndan sonra imalat sanayisine ve ardından hizmet sektörüne yönelirken, Avrupa Ortak Pazarı'nın kurulması, Latin Amerika ve Asya gibi kalkınmakta olan ülkelerin sanayileşme stratejilerinin öncelik kazanmasıyla yoğunlaşmıştır. Ancak neoliberal politikalarla birlikte özelleştirmelerin artmasıyla elektrik, su, haberleşme, havayolu, danışmanlık, medya, reklamcılık, lokanta, seyahat

¹⁵⁷ Türker ve Örerler, s.58, 59.

¹⁵⁸ Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.26.

¹⁵⁹ Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.25.

¹⁶⁰ Giorgio Barba Navaretti ve Anthony J. Venables, **Multinational Firms in the World Economy**, United Kingdom: Princeton University Press, 2004, s.1, 4; Milberg, s.9.

¹⁶¹ Milberg, s.15.

¹⁶² Jenkins, s.4,5.

acentaları, dağıtım ağları gibi hizmet sektöründe olan yatırımların seviyesi de yükselmiştir.¹⁶³

Dikey olarak uzmanlaşan MNC'ler endüstriyelmiş ülkelerde yer alan merkezlerinde ticari güç yoğunlaşmasına neden olmuşlar ve ellerinde bulundurdukları pazar gücü, yapıları ve yatırım stratejileri rekabet güçlerini arttırmıştır.¹⁶⁴ MNC'lerin üretim zincirlerinde öncü şirketler olması, tüketim ürünleri ve kalıplarını belirlemesi, pazar talebine göre üretim sistemlerinde değişiklik yapabilme esnekliğine sahip olmaları pazarlık güçlerini yükseltmektedir.¹⁶⁵ FDI'ların ve MNC'lerin gelişmekte olan bölgelere teknoloji transfer etmesi, finansın, ticaretin, üretimin küreselleşmesini sağlaması, yeni üretim tesisleri kurması, tüketim mallarının ucuzlamasını ve çeşitlenmesini sağlaması gibi birçok faydasının yanında yeni kurulan üretim tesislerinin idaresinde yerel halktan kimsenin olmaması, çoğunlukla genç yaştaki işçilerin çok düşük ücretlerle çalıştırılması ve işten çıkarmaların yüksek olması, siyasi ve ekonomik politikalara etki edilmesi, doğal kaynakların ve çevrenin tahrip edilmesi, elde edilen karların o bölgede yeni yatırımlara dönüştürülmemesi, kaynak ülkeye geri dönmesi de zararları olarak sıralanabilir.¹⁶⁶

3.1.2. Bilgi ve Teknolojinin Gelişimi

Sanayi Devrimi ile el dokuması tezgâhlarının yerini, makine üretiminin alması ve bu teknolojik devrimin ulaşım ve iletişim sektörlerine uygulanması dünya ekonomisinde yeni bir dönemi başlatmıştır.¹⁶⁷ Teknolojinin varlığı üretim kaynaklarının çeşitlenmesini ve pazarların genişlemesini sağlamış, ürün çeşitliliği artarken, mevcut ürünlerin üretim maliyeti azalmıştır. Sanayi Devrimi ile teknolojik ve teknik gelişmelerin artması tekstil, pamuk, demir üretiminin, buharla çalışan motorun yeni bir güç kaynağı olarak bulunması 1870'lerde çelik üretiminin, makine ve teknolojik ürünlerin kullanımının yaygınlaşmasını sağlamıştır.¹⁶⁸

¹⁶³ Adda, s.91.

¹⁶⁴ Milberg, s.24.

¹⁶⁵ Hayter, s.9.

¹⁶⁶ Adda, s.131.

¹⁶⁷ Deepak Nayyar, "Developing Countries in the World Economy: The Future in the Past?", *UNU-WIDER Annual Lecture*, 2009, Vol.12, http://www.wider.unu.edu/publications/annual-lectures/en_GB/AL12/ (6 Aralık 2014), s.4.

¹⁶⁸ Kenwood ve Loughheed, s.9-10.

II. Dünya Savaşı'nın ardından teknolojik ve teknik ilerleme transistörün bulunması, mikroçipin keşfedilmesi, kompakt disk çalarlar, video kaydedicileri ve cep telefonları gibi yeni teknoloji ürünlerinin keşfedilmesini sağlamıştır.¹⁶⁹ 1960'lı yıllarla uydu teknolojisinde yaşanan gelişmelerle küresel iletişim ağlarının oluşmasındaki ilk adım atılmış, ilerleyen yıllarda veri aktarımı hızlanırken iletişim kolaylaşmış ve meydana gelen bu devrimler birikerek günümüze kadar devam etmiş, 100'den fazla uydu dünyanın yörüngesine yerleştirilmiştir. Optik kablonun geliştirilmesi ve 1970'te ABD'de ticari amaçlı kullanılmasının ardından 1979'larda 35 ülke, 1989 yılında Avrupa ve 1990'lı yıllarla 92 ülke, 209 denizaltı kablosuyla birbirine bağlanmış ve optik kabloların kullanılmaya başlandığı ilk yıllara göre veri taşıma kapasitesi ve hızı 100 kat artmıştır. Optik kabloların yaygınlaşması ve uydu teknolojisinin gelişmesiyle iletişimin maliyetinde büyük düşüşler gerçekleşmiş 1960'larda 60 bin Dolar, 1980'lerde 9 bin Dolar olan yıllık telefon görüşmesi maliyetleri oldukça yüksekken, 1970 ve 1990'lı yıllar arasında bu oran %90 oranında azalmıştır. 1970'li yıllarda Amerikan Savunma Bakanlığı tarafından geliştirilen internet, uzmanlaşmış akademik bilgisayarlar ağının birbirine bağlanmasıyla gelişmiş ve 2000'li yıllarda 1 milyon insanın 1/5'i internet kullanmaya başlamıştır.¹⁷⁰

Teknoloji kullanımı ve gelişimi sadece makine kullanımı ve teknik gelişmelerden ibaret değildir. Makine ve teknik gelişmelerin oluşması için bilginin kullanılması ve geliştirilmesi gerekmektedir.¹⁷¹ Bilginin teknolojik sürece dâhil edilmesi ve yeniliklerin ortaya çıkması için günümüzde ülkeler ve şirketler yoğun AR-GE faaliyetlerine yatırım yapmakta ve ortaya çıkan veri-bilgi teknolojileri (inovasyon) büyük firmaların ve ülkelerin rekabet düzeyini yükseltmektedir.¹⁷²

GÜ'lerin imalat sanayisinde ihracatçı ülkeler olarak küresel pazarlarda yer almasının temel nedeni üretim sistemlerine teknolojinin dâhil olmasıyla, ithalata dayalı üretim yapılarının teknoloji yoğun malların üretimine ve ihracatına dönüşmüş

¹⁶⁹ Graff, Kenwood ve Loughheed, s.247.

¹⁷⁰ Dicken, s.83-86.

¹⁷¹ Dieter Enst, Lynn Mytelka ve Tom Ganiatsos, "Technological Capabilities in The Context of Export-led Growth", Dieter Enst, Lynn Mytelka ve Tom Ganiatsos (Ed.), **Technological Capabilities and Export Success in Asia** içinde (4-45), London, New York: Routledge, 2005, s.12.

¹⁷² Edward J. Malecki, **Technology and Economic Development: The Dynamics of Local, Regional and National Change**, 2. Baskı, New York: Logman Scientific & Technical, 1997, s.3.

olmasıdır.¹⁷³ ABD bilişim ve iletişim teknolojilerine diğer ülkelere göre daha fazla yatırım yapmaktadır. Teknoloji üreten GOÜ'ler olarak Asya Kaplanları, Hindistan, Malezya, Filipinler, Brezilya, Meksika, İsrail, Güney Afrika ülkeleri ise teknoloji ve bilgi faaliyetlerine yatırım yapmaya 1980'li yıllardan sonra başlamışlardır.¹⁷⁴

Bilginin, teknoloji sürecine dâhil edilmesiyle oluşturulan ürün, hızla değişen küresel ekonominin koşulları karşısında, geliştirilmeye ve verimliliğinin artırılmasına ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç kavramının ortaya çıkardığı yenilik, mevcut teknolojiyi sürekli olarak yeniler ve yeni versiyonlarının oluşmasını sağlayarak rekabet sürecinde eşitsizlik yaratır.¹⁷⁵ Teknolojik alanda meydana gelen gelişmeler veya mevcut teknolojinin yenilenmesi, taşınması ticaret, üretim gibi alanlarda uzmanlaşma yaratır.¹⁷⁶ Sermaye, insan kaynakları, ara girdiler, destek hizmetleri, çeşitli materyallerle geliştirilen teknolojik kapasite ve üreticiler, tüketiciler, bilim insanları, bilim faaliyetleri gibi birçok organizasyonel yapı içerisinde çeşitli yöntemlerle birikerek oluşan yenilikler ve teknolojik gelişmeler üretim, yatırım, bölgesel gelişmişlik düzeyi, gelir dağılımı, rekabet düzeyi, uluslararası ticaret ve MNC'leri doğrudan etkilemekte ve bu faktörlerin her birinden etkilenmektedir.¹⁷⁷

Faks, telefon, çağrı cihazı, e-mail, video konferans gibi iletişimi kolaylaştıran ve maliyet düşüklüğüne neden olan yenilikler, transatlantikteki kablo kapasitesinin artmasıyla farklı ülkelerde bulunan şirketlerin birbirleriyle iletişimini kolaylaştırıp, üretim aşamalarının koordinasyonunu sağlamıştır.¹⁷⁸ Teknolojinin gelişmesiyle ulaşım ve iletişim maliyetlerindeki düşüş üretimin küreselleşmesini sağlamış, küreselleşmeyle uluslararası forma giren üretim, teknoloji kullanımının yoğunlaşmasını sağlamıştır. MNC'lerin kendi ülkeleri dışında bir ülkede üretim tesisi kurmasıyla, üretimde kullanılan

¹⁷³ Binhan Oğuz, **Uluslararası Ticarete Korumacılığın Kaldırılmasının İç ve Dış Piyasalarda Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2004, s.74.

¹⁷⁴ Malecki, s.4.

¹⁷⁵ Enst, Mytelka ve Ganiatsos, s.13.

¹⁷⁶ Adda, s.83.

¹⁷⁷ Enst, Mytelka ve Ganiatsos, s.13-17.

¹⁷⁸ David Hummels, Dana Rapoport ve Kei-Mu Yi, "Vertical Specialization and the Changing Nature of World Trades", *FRBNY Economic Policy Review*, 1998, Vol.4, No.2, <http://app.ny.frb.org/research/epr/98v04n2/9806hummm.pdf> (30 Ocak 2015), s.93.

teknoloji yatırım yapılan ülkeye götürülmüş ve teknoloji üretemeyen ülkelerin de yararlanması sağlanmıştır.¹⁷⁹

Uluslararası ticarete talep ve üretim yapısının değişmesi, lojistik faktörlerin ortaya çıkması, organizasyon biçimlerinin yeniçağa uymasıyla uluslararası veya ulusal ticaretin yapısında değişimler zorunlu hale gelmiş, bu değişimlerin ve yapısal dönüşümlerin en temel faktörü, ihracat artışı ve uzmanlaşmayı belirleyen teknolojik yenilikler olmuştur.¹⁸⁰ Bilgisayar teknolojisinin ve iletişim araçlarının kullanımının teknolojik gelişmelerle yaygınlaşması ve maliyetinin azalmasıyla ulusal finansal piyasalar birbirine bağlanarak yılın her günü ve günün her saati çalışan küresel piyasalara dönüşmüşlerdir.¹⁸¹ AR-GE yatırımları kamu ve özel sektörde yaygınlaşmış, artan teknolojik değişim hammadde, üretim süreçleri, enerji kaynakları, üretim ve tüketim malları, firmaların, mesleklerin, endüstrilerin yani ekonomiyi meydana getiren tüm etkenlerin yapısında değişiklikler yaratmış ve yaratılan yeniliklerin yanında eski olan her şey yıkılıp değişime uğramıştır.¹⁸²

3.1.3. Küresel Tedarik Ağlarının Gelişimi

Küresel tedarik ağları ulusal piyasaları birbirlerine bağlayarak tek, küresel bir pazar yaratmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte ulusal düzen yerini, ulus ötesi/uluslararası küresel ağlara bırakırken, küresel ekonomideki faktörlerin bağımlılığında olan artış, yarattığı yeni mantıkla devletlerin, hükümetlerin üstünde bir otorite yaratmakta, para ve maliye politikaları oluşan küresel ağlar nedeniyle kontrolden çıkmaktadır.¹⁸³

MNC'lerin dikey olarak uzmanlaşmasıyla, oluşan küresel üretim ağları birbirinden farklı bölgelerde bulunan üretim tesislerinin ve üretilen ürünlerin diğer bölgelere ulaşabilmesini ve taşınabilmesini kolaylaştırmıştır. Böylece küresel üretim ağları yoğunlaşmış ve küresel ağların esnek yapıları sayesinde MNC'ler değişen talep ve

¹⁷⁹ Serge Shikher, "International Production, Technology Diffusion, and Trade", *The Journal of International Trade & Economic Development: An International and Comparative Review*, Cilt.23, Sayı.1, (2014), s.111.

¹⁸⁰ Oğuz, s.74.

¹⁸¹ Nusret Ekin, *Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik-İstihdam*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1997, s.13; Türker ve Örerler, s.39.

¹⁸² Graff, Kenwood ve Lougheed, s.247.

¹⁸³ Adda, s.9,10, 16.

ürün yapısını piyasalara sağlamışlardır. Öncü ve lider firmalar üretim zincirlerini ve küresel ağları kontrol etmekte ve yapılarına göre piyasaya yönelik üretim yaparak ağlar üzerindeki egemenliklerini arttırmaktadırlar.¹⁸⁴

Hammadde, standart parça, ana parça ve nihai ürün aşamalarını takip eden üretim zincirlerinin her bir aşamasının iletişim ve ulaşım maliyetlerindeki azalma ile daha düşük maliyetli ve farklı bölgelerde gerçekleştirilebilmesi veya üretim zincirlerinin parçalanması, ülkeleri küresel ticaret, üretim, finans ağlarının içine almıştır.¹⁸⁵ Üretim ve ticaret ağlarının gelişmesiyle, ağlara dâhil olan ülkeler farklı kazanç dağılımı ve rekabet yoğunluğuyla karşı karşıya kalmakta ve her ülke üretimin belirli bir parçasında uzmanlaşıp, üretim zincirlerine dâhil olarak bu ağlara katılmaktadır. Örnek olarak Amerika'da üretilen bir otomobilden sağlanan karın %30'u montaj için Kore'ye, %17,5'lik payı teknoloji üretimi için Japonya'ya, %7,5'i tasarım için Almanya'ya, %4'ü ara girdi malları için Tayvan ve Singapur'a, %2,5'i reklamcılık ve pazarlama hizmeti için İngiltere'ye, %1,5, veri kayıtlarının gerçekleşmesi için İrlanda ve Barbados Adaları'na, %37'lik kalan değer ise üretim değeri olarak Amerika'ya paylaştırılmaktadır.¹⁸⁶

3.1.4. Küresel Finans Piyasalarının Gelişimi

1870'li yıllardan, I. Dünya Savaşı'na uzanan dönemde Klasik Altın Standardı'nın kabul edilmesi, iletişim sektöründeki yenilikler uluslararası finans aktivitelerinin yoğunlaşmasına ve genişlemesine neden olmuş ve artan yatırım ve finansal işlemler çok uluslu bankalar tarafından yönetilirken, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Altın Standardı'nın çökmesi finansal piyasalarda istikrarsızlık ve yoğun kargaşa yaratmıştır.¹⁸⁷ Ülkeler belirsizlik durumundan kurtulmak için savaş öncesi dönemden daha fazla katılımcı üyeye Altın Standardı'nı ve finansal piyasaları inşa etmeye çalışsalar da, Büyük Depresyon ve II. Dünya Savaşı'yla çöken finansal piyasalar canlandırılmamıştır.¹⁸⁸ I. Dünya Savaşı'na kadar uzanan zaman diliminde finans hareketleri daha çok sanayileşmeye çalışan ülkelerin yoğun sermaye ihtiyacına

¹⁸⁴ Milberg, s.4, 9, 22.

¹⁸⁵ Taynaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.63.

¹⁸⁶ Navaretti ve Venables, s.14.

¹⁸⁷ David Held ve Diğerleri, **Global Transformations Politics, Economics and Culture**, Stanford: Stanford University Press, 1999, s.192-198.

¹⁸⁸ Berend, s.76.

yönelikken, 1945 yılından sonra Bretton Woods Sistemi'nde finans hareketleri ilk olarak dönemin hegemon gücü ABD tarafından Avrupa ve Asya ülkelerine veya GÜ'lerden eski sömürgelerine uluslararası ödemeler dengesindeki açıkları kapatmaya yönelik olmuştur. İkinci olarak ise IMF ve DB tarafından yeniden yapılanma ve cari işlem dengesi sağlama sürecinde etkin olmuştur.¹⁸⁹ 1970'li yılların sonuna kadar benimsenen ekonomi politikaları ve Bretton Woods Sistemi'yle benimsenen sabit kur politikası gereğince sermayenin uluslararası alanda spekülasyon dolaşımı yerine ülke içi kullanımı ve yatırımı desteklenmiştir.¹⁹⁰

Ancak 1960'lı yılında Rus yetkililerinin Avrupa bankalarına ellerindeki Dolar'ları yatırmasıyla oluşan Avro-Dolar piyasasının ortaya çıkması, 1973 yılında Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi, 1970 ve 1980'lerde ardı ardına yaşanan petrol krizleri ulusal piyasalarda gittikçe yoğunlaşan finansal sermaye önündeki engel ve kontrollerin kaldırılmasıyla ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte finansal işlemlerde yoğunlaşmıştır.¹⁹¹

Finans piyasalarının liberalleşmesi sermayeye erişimin kolaylaşması, yüksek sermayeyle kurulan yeni yatırımlarla kalkınma politikalarının daha hızlı gerçekleştirilebilmesi, ulusal piyasalarda biriken tasarrufların dış piyasalarda daha yüksek kar getirecek yatırımlara yönelmesi, ülkelerin cari açık dengeleri için kısa dönemli sermayeye erişiminin kolaylaşması gibi birçok faydayı beraberinde getirmiştir.¹⁹² Uluslararası sermaye hareketliliği liberal ekonomi politikaları ve teknolojinin yaygınlaşmasıyla gelişen finansal pazarlar birbirlerine bağlanarak küresel finans ağlarını ortaya çıkarmış ve ekonomik küreselleşmeye hız kazandırmıştır.¹⁹³

1980'li yıllarla birlikte GÜ'ler diğer alanlarda olduğu gibi finansal işlemlerin hızlanmasını ve genişlemesini sağlayacak liberal politikalar belirlemiş ve bu politikaları GOÜ'lere de yüklemeye çalışmışlardır.¹⁹⁴ Fakat hem uluslararası finansal işlemler için hem de yabancı yatırımlar için sağlanan bu liberalleşme politikalarına makroekonomik

¹⁸⁹ Adda, s.101, 103.

¹⁹⁰ Kazgan (2002), s.164.

¹⁹¹ Held ve Diğerleri, s.201, 202.

¹⁹² Seyidoğlu (2003), .143.

¹⁹³ Milberg, s.2.

¹⁹⁴ Kazgan (2002), s.163.

dengesi bulunmayan GOÜ'lerin adapte olmaya çalışması 1980'li ve 1990'lı yıllarda ardi ardına mali kriz sürecini başlatarak, sermayenin kontrol edilemez bir hızda spekülative amaçlı özellikle de GOÜ'lerdeki hareketleri geride yüksek cari açıklara neden olmuştur.¹⁹⁵ Finansal piyasaların liberalleşmesiyle ortaya çıkan problemler, yanlış ülkelerin, yanlış zamanda, yanlış politikalar uygulamasından kaynaklanmış ve bu durum başta IMF ve DB'nin politikalarıyla GÜ'lerin, GOÜ'lere yapmış oldukları yoğun baskıdan doğmuştur. İstihdam, teknoloji, rekabet, endüstri kapasiteleri arttırılmadan, gerekli yasal düzenlemeler tamamlanmadan ekonomileri finansal şoklara dayanamayacak olan ülkelere dayatılan hızlı, yoğun ancak temelsiz özelleştirme ve liberalleştirme politikaları sadece bu ülkelerde mali dengeleri bozmamış, küresel boyutta belirsizlik ve istikrarsızlığa neden olmuştur.¹⁹⁶

3.2. Dünya Ticaret Sisteminde Meydana Gelen Değişimler

Teknolojik gelişmelerin artması, firmaların ve üretimin yapısal değişimi, küresel tedarik ağlarının ülkeleri birbirine zincirin halkaları gibi bağlaması sonucu artan bağımlılık ve rekabet düzeyindeki yükselme uluslararası ticareti dönemin şartları doğrultusunda şekillendirmiş, 21. yüzyıl ile birlikte bu değişim süreci ivme kazanarak devam etmiştir.¹⁹⁷

Ekonominin küreselleşmesini sağlayan en önemli faktörlerden biri ülkelerin pazar ekonomisine adapte olabilmek için ticaret politikalarını liberalleştiğidir.¹⁹⁸ II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da hem ekonomik hem de askeri alanda ABD liderliğinde devlet merkezli kalkınma politikalarının başlatılmasının ardından 1950'li yıllarla birlikte dünya ticaretinde büyük değişimler yaşanmış ve 1947 yılında GATT'ın imzalanmasıyla birlikte ulusal politikalar ekonomik faaliyetlerde serbestleşme sürecine girmiştir.¹⁹⁹ Uluslararası ticarete ve ticaret ortakları arasında ayrımcılık olmaması, anlaşmaya taraf

¹⁹⁵ Stiglitz, s.80,87.

¹⁹⁶ Stiglitz, s.36, 76, 94.

¹⁹⁷ Kleinert, s.15,16.

¹⁹⁸ Jeffrey D. Sachs, "Twentieth Political Economy A Brief History Of Global Capitalism", *Oxford Review of Economic Policy*, 1999, Vol.15, No.4, http://www.earth.columbia.edu/sitefiles/file/about/director/pubs/Oxfordreview_winter99.pdf (25 Aralık 2014), s.98.

¹⁹⁹ Will Martin, "Trade Policies, Developing Countries, and Globalization", *Development Research Group World Bank*, 2001, http://siteresources.worldbank.org/INTGGP/Resources/2866_trade_martin.pdf (4 Ocak 2015), s.2,3; Adda, s.69-70.

olan ülkelerin ulusal piyasalarını korumak için gümrük vergileri, ithalat kotaları, tarife dışı engeller kullanılmaması, ticarete doğan anlaşmazlıkların çözümü için danışma yolunun kullanılması, ülkelerin karşılıklı olarak aşamalı bir şekilde gümrük tarifelerini ve ticaret kısıtlayıcı önlemlerini kaldırması ilkeleri kapsamında GATT uluslararası ticaretin gelişmesini, istikrarlı büyüme ve doğal kaynakların tam kapasite kullanımını, ülkelerin yaşam kalitelerini artırmayı amaçlamıştır.²⁰⁰ Belirlenmiş ilkeleri, “en çok kayırlan ülke kuralı” (*Most Favoured Nation Clause, Non Discrimination*) çerçevesinde uygulayarak, belirli bir anlaşma olmadığı sürece tüm ticari ortaklar aynı gümrük tarifleri ve engellerine tabi tutulmuştur.²⁰¹ Dünya ticaretinin kademe kademe serbestleştirilmesi, tarife indirimlerinin sağlanması, anti-dampingin önlenmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması için GATT’ın oluşturulduğu dönemden 1986-1994 yılları arasında gerçekleştirilen Uruguay Turu’na kadar 7 tane Tur (round) gerçekleştirilmiştir.²⁰² 1947 Cenevre, 1949 Ancey, 1951 Torquay, 1956 Cenevre, 1960-61 Dillon, 1964-67 Kennedy, 1973-1979 Tokyo görüşmeleriyle ülkeler arasındaki ticaretin serbestleşmesi amaçlanmış ancak GATT’ın ülkeler üzerinde yaptırım gücünün olmaması nedeniyle Turlar boyunca üzerinde uzlaşmış olan kararlar ikna yöntemiyle ve ülkelerin karşılıklı ödün vermesiyle alınmıştır.²⁰³ Ülkelerin serbest ticareti kısıtlayan tarife dışı engellerini ortadan kaldırmak için GATT kapsamında alınan kararlar Uruguay Turu sonuçlanmış olduğunda daha bağlayıcı hale gelmiştir.²⁰⁴

²⁰⁰ Hasgüler ve Uludağ, s.144, 145; Graff, Kenwood ve Lougheed, s.229; Krueger, s.-.

²⁰¹ Graff, Kenwood ve Lougheed, s.229; Krueger, s.-.

²⁰² Kenwood ve Lougheed, s.264, 270, 271.

²⁰³ Hasgüler ve Uludağ, s.245; Kenwood ve Lougheed, s.264.

²⁰⁴ Ali M. El Agra, **The European Union Economics and Policies**, 9. Baskı. ABD: Cambridge University Press, 2011.

Tablo 3
GATT Sürecinde Gerçekleştirilen Turlar

GATT Turları	Katılımcı Ülkeler	Ticarete Etkisi (Milyar Dolar)	Ortalama İndirim Oranı %	ABD Tarife İndirimi		
				İthalat	Karşılıklı %	Çok Taraflı
1. Cenevre 1947	23	10.0	35	56	m.d	84
2. Annecy 1949	33	m.d.	37	6	35	39
3. Torquay 1951	34	m.d	26	15	58	64
4. Cenevre 1956	22	2.5	15	20	74	80
5. Dillon 1960-1961	45	4.9	20	19	69	96
6. Kennedy 1965-1967	48	40.0	44	64	m.d	91
7. Tokyo 1973-1979	99	155.0	34	m.d	m.d	m.d
8. Uruguay 1986-1994	100	m.d	m.d	m.d	m.d	m.d

Kaynak: World Bank.

1986-1994 yıllarını kapsayan Uruguay Turu'nda Marekeş Şartı imzalanmış ve Şart kapsamınca Nihai Senet, DTÖ ve Çok Taraflı Anlaşmalar oluşturulmuştur.²⁰⁵ Turlarda alınan kararların uygulanmasında yaptırım gücü olmayan GATT, Marekeş Şartı ile DTÖ'ye evrilmesinin ardından yeni bir yapıya dönüşmüş ve kararları bağlayıcı hale gelmiştir.²⁰⁶ GATT'ın DTÖ'ye evrilmesi haricinde Uruguay Turu'nda hizmet, tarım ürünleri, dokuma-giyim, sınai mamuller, entelektüel haklar üzerinde uzlaşmaya varma süresi yedi yılı bulmuş, sonuçta alınan kararlar endüstriyel ülkelerin teknolojik ilerleme ve patent hakları konusunda daha ileri olmaları nedeniyle GOÜ'lerin aleyhine sonuçlanmıştır.²⁰⁷ Uruguay Turu'nda tarım sektörü için alınan kararlar sonrasında GOÜ'ler, DTÖ'nün politikalarına karşı çıkamaz olmuş, ABD'nin uluslararası ticaretteki kazançları DTÖ kararları ile artarken, IMF ve DB'de bu durumu desteklemiştir.²⁰⁸

²⁰⁵ Hasgüler ve Uludağ, s.144-145.

²⁰⁶ Hasgüler ve Uludağ, s.145-148; Kazgan (2002), s.119,120.

²⁰⁷ Kazgan (2002), s.120-124; Graff, Kenwood ve Loughheed, s.271.

²⁰⁸ Kazgan (2002), s.126-128.

Tablo 4
Doha Turu Öncesi ve Sürecinde Önemli Adımlar ve Dönüm Noktaları

Singapur Aralık 1996	Cenevre Mayıs 1998	Seattle Kasım-Aralık 1999	Doha Kasım 2001	Cancun Öncesi 2003
<p>DTÖ'nün kuruluşundan sonra yapılan ilk Bakanlar Konferansı Başta AB olmak üzere gelişmiş ülkeler tarafından Singapur konularının (yatırımlar, rekabet, kamu alımlarında şeffaflık Vb.)</p> <p>Çalışma Şartlarına ilişkin talepler kabul görmedi.</p> <p>Singapur mevcut DTÖ anlaşmalarında denge sağlanmasını isteyenlere, yeni gündem konularını önerenlerin bir mücadelesiydi.</p>	<p>Mütevazı adımlar sonrası gevşek bir Bakanlar Konferansı metni ortaya çıktı.</p> <p>Ticaret gündemi için zayıf bir uzlaşma imkânı oluştu.</p> <p>1999 Mayıs yeni DTÖ Genel Direktörü seçiminde gelişmiş ülkeler ile GYÜ'lerarasındaki uzlaşmazlık Moore ve Supachai arasındaki dönüşümlü sistemler çözüldü.</p>	<p>Taraflar arasında derin ayrılıklar sonucu Konferans sonuçsuz kalıyor. Bakanlar bildirgesi imzalanamadı.</p> <p>DTÖ sonrası süreçte ilk temel sorun belirlenmiş oldu.</p> <p>DTÖ ve küreselleşme karşıtı gösteriler toplantıya ve dünya ticaret sistemine damgasını vurdu.</p> <p>11 Eylül 2001 sonrası müzakerelerin devam etmesinin istikrar ve kalkınma hedefleri için önemli olduğu görüşü yaygınlaştı.</p>	<p>Yeni bir ticaret Turu kararı alındı. İktisadi büyüme ve kalkınmaya vurgu yapan Doha Bildirgesi kabul edildi.</p> <p>Doha Kalkınma Gündemi'nin bir çalışma Programı getirmesi kabul edildi. Doha Turunun 2004 sonunda bitmesi öngörüldü.</p> <p>1 Şubat 2002 Ticaret Müzakereleri Komitesi'nin ilk toplantısı yapıldı. Çin'in DTÖ üyeliği kabul edildi.</p>	<p>2003 Şubat Harbinson önerisi Tarım ve sanayi müzakereleri için sunulan taslak modaliteler kabul görmedi.</p> <p>2003 Nisan Pamuk-4 ülkeleri tarafından gündeme getirilen Pamuk İnisyatifi.</p> <p>Gelişmekte olan ülkeler arasında G-20 grubunun oluşumu ve önemli bir müzakere gücü olarak belirmesi.</p>
Cancun Eylül 2003	Temmuz Paketi 2004	Hong Kong Aralık 2005	2006 Temmuz	Müzakerelerin Askıya alınması sonrası
<p>Bakanlar Konferansı başarısızlıkla sonuçlandı.</p> <p>Derbez Metni resmi bir statüsü olmamakla birlikte Konferans metni olarak tarım konusunda bir uzlaşma arayışı amacıyla sunuldu.</p> <p>Bu metin resmen kabul görmemiş olmakla birlikte sorunlar konusunda önemli bir mütalaa getirdi.</p> <p>Singapur konuları gündeme (Çalışma Programına) alınmadı.</p>	<p>Temel müzakere konularında (tarım, NAMA, hizmetler ve ticaret kolayl.) temel oluşturacak çerçeve kararı alındı: Tarımda ihracat sübvansiyonlarının kaldırılması; iç desteklerin amber ve mavi kutu dâhilinde azaltılması; tarımda tarifelerin kapsamlı şekilde ve sanayi ürünlerinde doğrusal olmayacak şekilde (non-linear) azaltılması önerildi. Hindistan ve Brezilya (G-20 grubu üyeleri) AB ve ABD ile birlikte 4 büyük müzakereci ülke olarak ortaya çıktı (G-4). Ancak müzakerelerde kısıtlı bir ilerleme sağlandı. Temmuz - Ekim 2005 karşılıklı öneriler (G20, ABD, AB, G10) yapıldı ancak önemli bir ilerleme kaydedilemedi. 1 Ocak 2005 Doha Turu'nu tamamlamak için başlangıçta kabul edilen 'son tarih' (deadline) tutturulamadı.</p>	<p>Taraflar arasındaki farklılıkların giderilmesi mümkün olmadı.</p> <p>TRIPs-kamu sağlığı konusunda uzlaşma sağlandı. Yeni modalitelerin (Tarım ve NAMA) 30 Nisan 2006'ya kadar oluşması kararı alındı.</p> <p>Tüm ihracat sübvansiyonlarının 2013'e kadar kaldırılması kararı alındı.</p> <p>Kalkınma üzerine yeniden odaklanmaya yönelik bazı adımlar atıldı:</p> <p>-EAGÜ ürünlerine tarife ve kotasız giriş imkânı, -Ticaret İçin Yardım (Aid for Trade) paketi</p> <p>-pamuk ihracat sübvansiyonlarının kaldırılmasının kabulü.</p>	<p>Davos mini-Bakanlar toplantısında taraflar uzlaşamadı (Ocak 2006)</p> <p>P. Lamy'nin müzakerelere ara verilmesi çağrısı üzerine müzakereler süresiz askıya alındı.</p> <p>AB'nin yeni ticaret stratejisine bir temel teşkil edebilecek 'Küresel Avrupa' belgesi Komisyon tarafından sunuldu.</p> <p>2007'de yapılması gereken DTÖ B. Konferansı başarısızlık ihtimali nedeniyle gündeme getirilemedi</p>	<p>Temmuz 2007 taslak modaliteleri: Tarım alanında Tarım Komitesi Bşk.Falconer'in üye ülkelerin üzerinde uzlaşabilecekleri noktaları değerlendirdiği modaliteler ve müteakip toplam 16 ayrı çalışma belgesi oluştu.</p> <p>Haziran 2007'de G-4 postdam toplantısında sonuç alınmadı</p> <p>Şubat 2008 sonrası taslak modaliteleri</p> <p>Temmuz 2008 Paketi (Mini Bakanlar toplantısı)</p> <p>Tarım ve NAMA modaliteleri için müzakerelerde ilerleyle birlikte beraber sonuçlanamadı.</p>

Kaynak: Akman ve Yaman, s.18.

DTÖ, GATT'tan “anlaşmazlıkların halli mekanizması ve Bakanlar Konferansı” gibi iki önemli kurumla farklılaşmıştır. Ülkelerin aralarındaki problemleri daha da büyütmelerine engel olmak için oluşturulmuş olan anlaşmazlıkların halli mekanizması ile uluslararası ticari anlaşmazlıklar önemli ölçüde azaltılırken, iki yıl süreyle gerçekleştirilen Bakanlar Konferansı; Singapur (1996), Cenevre (1998), Seattle (1999) ve 2001’de başlayan Doha Turu’yla devam etmiş ancak ABD ile sübvansiyon ve ticaret engelleri konusunda yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle uzayan turun 2006 yılında müzakerelerine ara verilmiştir.²⁰⁹

GATT ve DTÖ kapsamında gerçekleştirilen Tur’larda özellikle Uruguay Turu’nun ardından DTÖ görüşmeleri GÜ’lerin ticaretle alakalı yeni konuları görüşmelere dâhil etmek istemesi sonucu Tur’ların kapsamının genişletilmesi ve GOÜ’lerin Tur’larda daha aktif ve tavizsiz katılımcılar olarak yer alması önemli değişikliklere yol açmıştır.²¹⁰ GATT ve DTÖ kapsamında görüşülen ticari engellerdeki azalma, IMF tarafından ticaretin liberalleştirilmesi küreselleşmiş ekonomi içerisinde GOÜ’lerin ihracat ve ithalat seviyelerinde radikal değişimlere neden olmuştur.²¹¹ Özellikle 1980’lerden sonra ülkelerin peş peşe yaşadıkları borç krizlerine çözüm aşamasında değer kazanan uluslararası mali kuruluşlar, geliştirdikleri reform ve politikalar doğrultusunda daha liberal ulusal piyasalar yaratmışlardır.²¹²

Büyük Buhran döneminin reçetesi olan Keynesyen politikaların 1970’li yıllarda tüm dünya ülkelerini büyük bir sorun içerisine sokan enflasyon ve işsizlik oranlarının düşürülmesi konusuna çözüm üretmemesi, işgücü piyasasında gerçekleştirilen şiddetli kontroller, devlet gücünün ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi, finans piyasalarının kontrol altında tutulması, fiyatlar üzerinde artan kontrol politikaları, ülkelerin ekonomi politikalarında değişen ticaret yapısı karşısında daha esnek ulusal ekonomik yapıların oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Piyasa ve özel girişimlerin önündeki engellerin kalkmasıyla sağlanacak olan esneklik beraberinde özelleştirme, düşük vergilendirme ve

²⁰⁹ Alan V. Deardorff, “Dünya Ekonomisi ve Dünya Ticaret Sistemi Nereye Gidiyor?”, **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Cilt.3, Sayı.1-2 (2008), s.17, 18.

²¹⁰ Robert M. Stern ve Andrew G. Brown, “Global Market Integration and National Sovereignty”, Robert M. Stern (Ed.), **Globalization And International Trade Policies** içinde (77-108), London: World Scientific Publishing, s.83.

²¹¹ Martin, s.8.

²¹² Adda, s.9.

daha serbest ekonomi politikalarını beraberinde getirmiştir.²¹³ Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte neredeyse tüm uluslar özelleştirme, ticarete ortak standartlar ve piyasa tabanlı işlemlerle pazar ekonomisine adapte olma sürecine girmişlerdir.²¹⁴

Uluslararası ticarete teknik engellerin ortadan aşamalı olarak kaldırılması ve uluslararası piyasaların giderek daha liberal bir forma kavuşması sonucu ülkeler arasında artan bağımlılık, küresel üretim ağlarının kalabalıklaşması ülkelerin daha rekabetçi ekonomilere sahip olmasını zorunlu kılmıştır. Ülkelerin rekabet gücü, ihracat oranlarıyla doğrudan alakalı olmakla birlikte 1980'li yıllarda GÜ'ler bu güçlerini ve üretim paylarını Asya Bölgesi'yle paylaşmaya başlamışlardır. GÜ'lerin, GOÜ'ler üzerinde bu kadar baskın olmaları teknolojik ürünlerin üretimine ve ihracatına bağlı olmuş ve yüksek rekabet gücüne sahip olan GÜ'ler dünya ticaretine yön vermişlerdir.²¹⁵ Ancak artan rekabet ortamında 1980'li yıllarla birlikte bazı GOÜ'ler ihracata yönelik üretim yapısını geliştirmiş, bu durum diğer GOÜ'lerin ihracat yapısında da önemli değişiklikler yaratmıştır.²¹⁶ GOÜ'lerin ticaret yapısındaki bu değişim, ithal ikameci odaklı büyüme ve endüstrileşme politikalarının yerini ihracat odaklı kalkınma politikalarının ve teknoloji transferiyle ihracat gelirlerine bağlı olarak büyümede sağlanan artışa bırakmasıyla gerçekleşmiştir.²¹⁷ GOÜ'lerin ihracat odaklı ekonomik gelişimi, Asya'nın Dört Kaplanı'nın teknoloji transfer etmesi ve üretimde kullanılması, makroekonomik politikaların benimsenmesi, ithalat ve ihracat oranlarının kalkınma ve üretimindeki artışının bölgeye yaptığı uluslararası ticaret artırıcı etkisine bağlıdır.²¹⁸ 1980'li yıllarda başta Asya'nın Dört Kaplanı olmak üzere GOÜ'lerin ihracat odaklı atağı, diğer GOÜ'lerin ekonomilerini iyileştirse ve kazançlar sağlasa da küreselleşme kapsamında ortaya çıkan aşırı rekabet ortamı diğer ülkeler için büyük kayıplara yol açmıştır.

Ülkeler, uluslararası piyasalarda artan rekabet ortamında ve küreselleşmenin yoğunlaşması ile değişen faktörler karşısında daha rekabetçi olabilmek, piyasalarını hızla

²¹³ Adda, s.185, 186.

²¹⁴ Sachs, s.98.

²¹⁵ Oğuz, s.63-65.

²¹⁶ Martin, s.8.

²¹⁷ Olivier Cattaneo, Gary Gereffi ve Cornelia Staritz , "Global Value Chains in a Postcrisis World: Resilience, Consolidation, and Shifting End Markets", Olivier Cattaneo, Gary Gereffi ve Cornelia Staritz (Ed.), **Global Value Chains in a Post Crisis World** içinde (3-20), Washington D.C. : The World Bank, 2010, s.8.

²¹⁸ Adda, s.156-157.

iyileştirebilmek ve küresel üretim, finans, ticaret ağlarına dâhil olabilmek için büyümeyi ve yatırımları çekmeye çalışan ekonomi politikalarını benimsemişlerdir.²¹⁹ Ekonomik faaliyetlerde sağlanan liberal dönüşüm ve teknolojinin yaşamın her alanında kullanılmasıyla hem sosyal hem de ekonomik alanda yeni bir çağa girilmiş olsa da yaşanan küreselleşme sürecinde ekonomik büyüme ve kalkınmanın ülkeler arasında eşit bir şekilde gerçekleşmemesi, yanlış ekonomi politikaları uygulayan uluslararası kurumlar ve hükümetler tarafından gelir dağılımı dünya ekonomisinde adil olmayan bir şekilde gerçekleşmiştir.²²⁰ GOÜ'ler ve GÜ'ler arasındaki rekabet seviyesi, belirli ülkeler için kapansa da mevcut adaletsiz gelir dağılımı sadece bu sürece özgü olmamış, 1870'li yıllarda değişen dünya yapısı GOÜ'ler ve GÜ'ler arasında belirgin bir fark ortaya çıkarmıştır.²²¹

3.3. Dünya Ticaret Sisteminde Tıkanıklıklar ve Bölgeselleşme

II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Avrupa merkezli olan küresel ticaret, savaş sonrası ABD ve ardından Japonya ile birlikte Asya'nın Dört Kaplanı'nın katılımıyla 3 kutup (*triad*) arasında mamul madde ticareti yoğunluk kazanmıştır.²²² Triad ülkelerinden ABD'nin Latin Amerika, AB'nin Doğu Avrupa, Ortadoğu, Afrika, Japonya'nın Uzakdoğu ülkeleri üzerinde ticari baskınlık kurmaları bölgeselleşme eğilimlerini arttırmaktadır.²²³ Bölgeselleşme eğilimleri özellikle Doha Turu'nun ardından artmış ve AB'nin öncülüğünü yaptığı bu hareket birçok GÜ ve GOÜ'nün bölgesel ticaret anlaşmalarına (BTA) veya ülkeler arasında ikili STA'lara yol açmıştır.²²⁴ Teknoloji kullanımının, rekabet ortamının ve uluslararası ticaretin yapısındaki bu şiddetli artış GÜ'lerin ve GOÜ'lerin arasında gelir dağılımı adaletsizliğini arttırmakta, gelişmişlik düzeyini açmakta, GOÜ'lerin küreselleşme sürecine GÜ'lerle aynı oranda katılamamasına yol açmaktadır. Bu nedenle GOÜ'ler, artan küresel ticaret ağlarına dâhil olabilmek, yeni pazarlara girebilmek için bölgesel ticari bloklara katılmakta, GÜ'ler ise pazar paylarını genişletmek, rekabet güçlerini arttırmak, hammaddeye erişimi

²¹⁹ Kamil Turan, "Küreselleşen Çağımız ve Çalışma Hayatı", *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 1994, Vol.3, No.3, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/331.pdf> (28 Aralık 2014), s.5-7.

²²⁰ Türker ve Örerler, s.64.

²²¹ Nayyar, s.6.

²²² Adda, s.79.

²²³ Adda, s.81.

²²⁴ Deardroff s.20; Seyidoğlu (2003), s.142.

kolaylaştırmak ve istihdam yaratmak gibi sebeplerle BTA ve STA'lara yönelmektedir.²²⁵ Bu yönelim uluslararası ticarete ve ekonomi politikalarında liberalleşme sürecine girilse de malların, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin uluslararası dolaşımında tarife dışı engeller bulunmakta ve artan bölgeselleşme ve STA'lar doğrultusunda iç içe geçen ulusal pazarlarda ortaya çıkan farklı standartlar dünyanın tek pazar olmasında hem etkenken hem de engeller yaratmaktadır.²²⁶

Son yarım yüzyılda uluslararası ticaretin gelişmesi, ülkelerin birbirleriyle olan ticari ilişkilerinin belli kurallar zemininde gerçekleştirilmesi ve yaşanan anlaşmazlıkların çözüm sürecine kavuşturulmasını sağlayan GATT/DTÖ Turları ülkelerin uluslararası ticari ilişkilerinin merkezinde olmuştur. Ancak ticaretin, ticarete etki eden faktörlerin yaşanan küreselleşme sürecinde gerek yoğun rekabet, gerekse uluslararası piyasalardaki yeni güçlü aktörlerin etkisiyle sürekli değişmesi ve her geçen gün ticari ilişkilerde karşılaşılan yeni bir ürün, kavram vb. etkenler ülkelerin birbirleriyle olan ekonomik ve siyasi ilişkilerinde değişikliklere ve tıkanıklıklara yol açabilmektedir. DTÖ'nün 1995 yılında kuruluşundan günümüze gerçekleştirilen Tur ve Bakanlar Konferansları'nın ardından ülkeler için bağlayıcılığı olan ve dünya ticareti için önemli kararlar alınmıştır. Ancak DTÖ'nün uluslararası ticaretin geleceği için son derece önem taşıyan Doha Turu'nun ülkeler arasındaki anlaşmazlıklardan doğan tıkanıklıklar nedeniyle 2001 yılında başlanmış olan müzakereleri 2006 yılında askıya alınmıştır. Doha Turu'nun tıkanmasının nedenleri;

1. STA ve bölgeselleşme eğilimlerinin artması,

Doha Turu'nun uzun bir dönemde sonuçlanamaması nedeniyle görüşmelerin askıya alınması ülkeleri bireysel çözüm arayışlarına yöneltmiş ve sayıları giderek artan STA'lara ve bölgeselleşmeye zemin oluşturan bu durum GATT döneminden beri uygulamada olan ayrımcılık yapmama ilkesiyle çelişmekte ve artan ikili veya bölgesel anlaşmalar Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları'na ve Doha Turu'nda alınacak kararlara zarar verip, süreci zorlaştırmaktadır.

²²⁵ Türker ve Örerler, s.29-31.

²²⁶ Türker ve Örerler, s.20.

2. DTÖ üye sayısının artması ve Doha Turu'nun ticaretle alakalı konuların dâhil edilmesiyle genişleyen kapsamı,

128 üyeli GATT dönemine nazaran bugün 160 üyeli DTÖ, ülkelerin ticaret alanında birbirinden farklı isteklerini tek bir paket altında uzlaşma sağlayıp, gerçekleştirmekte yetersiz kalmaktadır.

3. GOÜ'lerin artan baskınlığı,

Ekonomik küreselleşmenin hız kazanmasıyla, GOÜ'lerin dünya ticaretinde daha aktif rol oynamak istemeleri Tur'lar da daha baskın olmalarına neden olmuş ve GATT dönemine göre Turlar daha zorlayıcı hale gelmiştir. GOÜ'lerin ekonomik durumunun göz ardı edilerek, GÜ'lerin artan talepleri GOÜ'lerin Tur sürecinde daha gergin olmalarına neden olmuştur.

4. Lider ülkenin olmaması,

GÜ'leri ve GOÜ'leri otorite ve uzlaşıyla ortak karar almaya, karşılıklı tavizler vermeye yöneltecek hegemon bir devletin olmaması ülkelerin çıkarlarını daha fazla ön plana koymalarına ve belirli konularda aşırı direnmelere neden olmuştur.

5. GÜ'lerden ve GOÜ'lerden Tur'da eşit oranda liberalleşme beklentisi,

GOÜ'ler, Uruguay Turu'nda alınan kararların uygulamasını gerçekleştiremeden özellikle AB'nin yeni konuların müzakere edilmesini istemesi konusunda ve GÜ'lerin kendilerinden artan beklentileri karşısında daha liberal ticaret politikalarıyla rekabet edemeyeceklerini belirtmişlerdir. GOÜ'lere karşı uygulanmayan, ancak GATT döneminde yürürlüğe giren belirli konularda ve zaman diliminde ayrımcılık yapılmaması ilkesinin göz ardı edilmesi, GOÜ'lerin eşit rekabet edebilmek için kendi içlerinde GÜ'lere karşı birlik olmalarına, bu durum da müzakerelerin daha sert geçmesine neden olmuştur. GÜ'lerle aralarındaki bu asimetrik duruma karşı birleşen GOÜ'ler ana vurgusu kalkınma olan Doha Tur'unda siyasi ve ekonomik çıkarların, kalkınma vurgusunun farklı önem ve önceliklere sahip olması nedeniyle her zaman ortak bir uzlaşma üzerinde görüş birliği sağlayamamışlar ve istekler farklılaşmıştır. Benzer durum AB-ABD arasında

özellikle tarım ticaretinde verilecek tavizler hususunda ve AB üyesi ülkelerin kendi aralarından kaynaklanan farklı görüşler nedeniyle uzlaşmaya varılamamıştır.

6. Özellikle Avrupa’da küreselleşme karşıtı eylemlerin artması, DTÖ Tur’larının kitlesel eylemlere neden olması,

7. DTÖ’nün işleyişine yönelik yapısal eleştirilerin artması,

Çoğunlukla GOÜ’ler tarafından getirilen bu eleştiriler, DTÖ’yü GOÜ’lere haksızlık yaptığı, turlarda adil kararlar alınmadığı, GÜ’ler, özel üretici ve yatırımcılar tarafından ele geçirildiği, şeffaflık ve hesap verilebilirlikten uzak olmakla suçlamaktadır.

Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen GOÜ’ler Uruguay Turu’nda verdikleri tavizlerin karşılığını Doha Turu’nda alma ve GÜ’lerle aralarındaki asimetriyi gidermek ve denge kurmak, GÜ’ler ise; GOÜ’lerden daha fazla ticari liberalizasyon ve özellikle AB’nin ticaretle alakalı yeni konuların DTÖ’nün gündemine alınmasını istemesi Doha Turu’nun hala devam etmesine neden olmaktadır.²²⁷

3.4. Küresel Krizler ve Rekabet

3.4.1. Küresel Rekabetin Dönüşümü

Günümüzde iletişim alanında artan teknoloji kullanımı bilginin, sermayenin, üretimin, malların uluslararası alanda dolaşımını sağlamasıyla ülkelerin daha liberal politikalar benimsemesi küresel ekonomide rekabet yoğunluğunu arttırmıştır.²²⁸ Ülkeler ihracata yönelik üretim sektörüne, yatırımcıları çeken istikrarlı iç piyasaya, özel yatırımların teşvik edilmesine, toplumların kaliteli ve yeterli temel eğitime ve teknolojinin tüm sektörlerde uygulanmasına sahip oldukları zaman yüksek rekabet edebilme gücüne sahip olmaktadır.²²⁹

²²⁷ M. Sait Akman ve Şahin Yaman (Ed.), *Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Tarafli Ticaret Müzakereleri ve Türkiye*, Ankara: TEPAV, 2008, s.V-47.

²²⁸ Adda, s.10,18,19.

²²⁹ Ekin, s.53.

Ülkeler rekabet politikalarıyla, rekabeti teşvik ederek refah etkilerini ortaya çıkarmayı, tüketici taleplerini en düşük fiyatla karşılamayı ve kaynakların en iyi kullanımını amaçlamaktadır.²³⁰ Ancak günümüzde üretim, yatırım ve MNC'lerin organizasyonel yapılarında dikey uzmanlaşmanın artmasıyla birçok MNC, farklı coğrafik bölgelerde yatırım ve üretim tesisleri oluşturmakta, yüksek rekabet ve pazarlık gücüne sahip olarak, tüketim ve üretim kalıplarından, işsizliğe kadar birçok faktörde belirleyici aktör haline gelmektedir.²³¹ MNC'lerin dikey uzmanlaşmaları ile artan rekabet güçlerine ek olarak, farklı ulus kökenli MNC'lerin BSA faaliyetleri ile sahip oldukları pazar payını, üretim zincirini, pazarlık gücünü ve teknoloji kapasitesini arttırması, uluslararası piyasalarda rekabet seviyesini oldukça yükseltmiştir.²³²

İletişim, ulaşım maliyetlerinde ve ticari engellerde gerçekleşen düşüş küreselleşmenin ekonomik yönden olumlu etkisi olmakla birlikte, maliyetlerin oldukça azalması rekabet ortamının yoğunlaşmasına neden olurken bu durum tüm sektörler için geliştirici veya olumlu bir etki yaratmamıştır.²³³ Liberal politikaların benimsenmesinden önce devlet tarafından desteklenen ve korunan ulusal piyasalar, serbestleşmeyle uluslararası rekabete ve pazar arayışına dâhil olmuşlar, değişen ekonomik sistemle birlikte çalışma hayatı büyük problemlerle karşı karşıya kalmıştır.²³⁴ Uluslararası piyasalarda rekabetin yoğunlaşması ile maliyetlerini minimum tutmaya çalışan firmalarda yetenekli, yüksek verime sahip veya eğitilmiş işçilerin, yüksek ücret kazanması ancak düşük yetenek ve verimle çalışan eğitimsiz işçilerin daha az ücret kazanması, bölgeler ve işçiler arasında adaletsiz gelir dağılımı yaratmıştır.²³⁵ Üretim sistemlerinde daha kaliteli mallara yoğunlaşılması ve bu mallara olan talebin artması, eğitim seviyesi yüksek ve nitelikli işgücü ihtiyacını arttırmıştır.²³⁶ Dikey olarak uzmanlaşan MNC'lerin herhangi bir bölgede üretim yapabilecek esnekliğe sahip olmaları, bu coğrafi kalıplara karşılık verecek esneklikte mekânsal iş bölümü yaratmıştır. Kompleks üretim sürecinin bölümlenmesiyle herhangi bir bölgede çalışabilecek potansiyel işçi rezervinin her geçen

²³⁰ Milberg, s.44.

²³¹ Hayter, s.19.

²³² Malecki, s.3.

²³³ John Francis, "The Declining Costs of International Trade And Unemployment", **The Journal of International Trade & Economic Development: An International and Comparative Review**, Cilt.12, Sayı.4, (2003), s.337.

²³⁴ Turan, s.6.

²³⁵ Milberg, s. 31,32.

²³⁶ Ekin, s.27.

gün yoğunlaşması, işçilerin talep ettikleri maaşlar üzerindeki etkilerini kaybetmelerine neden olmuş ve yoğunlaşan rekabet ortamında firmaların maliyetlerini düşürmek ve daha rekabetçi olabilmek için aldıkları kararlar da artan oranda işsizliğe neden olmuştur.²³⁷ Özellikle AB ve Avro Bölgesi'nde görülen yüksek işsizlik oranları, ABD'de de bulunmakta, işsizlik oranlarının toplam işgücü içerisindeki yüzdesi 1990'lı yıllardan 2013 yılına dek genel bir artış göstermektedir.

3.4.2. Küresel Krizler

Bretton Woods Sistemi'nin yıkılmasıyla sabit kur sistemini terkeden dünya ekonomisi, finansal piyasaların liberalleşmeye başlaması ile küreselleşme sürecinin hızlandığı ve uluslararası ekonomik kuruluşların önderliğinde tüm ulusal piyasaların liberalleştirildiği bir döneme girmiştir. Makroekonomik altyapısı yetersiz olan GOÜ'lere IMF tarafından uygulanan liberalleştirme politikaları, başarısız olarak küresel istikrarsızlık yaratmıştır. GOÜ'lerin, finans, sermaye, ticaret, politikalarında gerçekleştirilen liberalleşme ve özelleştirme politikaları ile IMF piyasaların dışa açılmasıyla bu ülkelerdeki verimsiz özel ve devlet endüstrilerinin yerini daha verimli endüstrilerin alacağını veya artan rekabet ortamında daha verimli hale gelmelerini amaçlamıştır. Ancak yeterli ekonomik altyapısı, sermayesi, girişimciliği, eğitim seviyesi olmayan ülkelerde, sosyal güvenlik sistemi, yasal güvence gibi yeterli altyapı oluşturulmadan son derece hızlı ve iyi yönetilmeden gerçekleştirilen liberalleştirme ve özelleştirme politikaları, bu ülkeleri dış şoklara karşı savunmasız hale getirmiş, işsizlik, borçlanma, cari açıklar artmış ve 1973 Petrol Şoku ile başlayan ve günümüze kadar ulaşan küresel krizlerin içine girmişlerdir.²³⁸

ERM Krizi (1992-1993), 1970'li ve 1980'li yıllara damgasını vuran enflasyonla mücadele için Avrupa Para Sistemi'ne (APS) dâhil olan ülkeler sıkı para politikasını benimsemişlerdir.²³⁹ APS içerisindeki ülkelerin kriz öncesi faiz oranlarının yüksek olması potansiyel sermayeyi Kıta'ya çekmiş ve cari açıklar artarken, faiz oranlarının yüksekliği yeni yatırımların oluşmasını engellemiştir. Ülkelerin para politikalarının ve

²³⁷ Malecki, s.6.

²³⁸ Stiglitz, s.76-78, 81-94.

²³⁹ İlyas, s.31.

amaçlarının birbirinden uzaklaşması, ancak sıkı para politikasından ve sabit döviz kurundan çıkamamaları, finansal piyasaların serbestleşmesi, finansal piyasalardaki spekülasyon hareketleri ERM Krizi'ni yaratmıştır.²⁴⁰

Meksika Krizi (1994-1995); 1980'lerdeki Latin Amerika Borç Krizi'nin ardından Brady Planı doğrultusunda reform sürecine giren Meksika'da finansal piyasalar gelişmiş, ancak IMF'nin politikalarına göre belirli tarihlerde devalüasyon yapılmışsa da Meksika Peso'su sabit kur politikasıyla bağlı olduğu ABD Doları'na göre değeri artmış ve ülkede oluşan sermaye bolluğu aşırı tüketimi ortaya çıkarmıştır. Tüketim ve ithalat artışına bağlı ortaya çıkan cari açıklar artmaya başlamışken Dornbush ve Werner tarafından Meksika'ya yapılan devalüasyon çağrısı, seçimler nedeniyle cevapsız kalmış ve ülkenin siyasi istikrarsızlığının artması ülkeden yüksek oranda sermaye çıkışına neden olmuştur.²⁴¹ 1994-1995 yılında Meksika'da yaşanan para birimi krizi, ülkenin finansal sisteminin zayıflığını gözler önüne sermekle birlikte, Meksika'nın Dolar olarak adlandırmış olduğu (dollar-denominated) kısa dönemli *Tesobonos*'ları oldukça fazla miktarda çıkarmak zorunda kalmış ve Meksika bir anda rezervlerinde 5 milyar *Tesobonos*'a sahip olurken, ABD'ye 23 milyar Dolar borçlu hale gelmiştir.²⁴² 1994 yılına gelindiğinde Meksika piyasaları çökmüş, Peso sabit kur sisteminden çıkarılmış ancak finansal piyasalarda sağlanan liberalizasyon sonucu Meksika bankalarında yaşananlar Brezilya ve Arjantin ekonomilerini de altüst etmiştir.²⁴³

Asya Krizi (1997-1998); Tayland, Malezya, Singapur ve Endonezya 1990'lı yıllarda büyük bir kredi canlılığı yaşamışlar ve bankaların büyümesi, banka olmayan kurumlardan özel sektöre aktarılan krediler, zaten hızlı bir şekilde yükselmekte olan gayri safi milli hasılayı (GSMH) aşmıştır.²⁴⁴ Ayrıca, Asya ülkeleri diğer GOÜ'lere kıyasla daha iyi bir ekonomik görünüme sahipken, cari işlemler dengesinde problem yaşamaya başlayan Tayland, devalüasyon yapmak zorunda kalmış ve 1997 yılında Tayland'da yabancı sermaye sahipleri Asyalı müşterilerinin kredilerini ödeyemediklerinin farkına varmış bu durumda diğer yabancı yatırımcıların oldukça büyük miktarları bulan

²⁴⁰ İlyas, s.32.

²⁴¹ İlyas, s.32, 33.

²⁴² Stacy, s.82.

²⁴³ İlyas, s.34.

²⁴⁴ Goldstein, s.7.

yatırımlarını ülkeden çekmeleri ile sonuçlanmıştır.²⁴⁵ Piyasaların gerilemesi kendisini ilk Endonezya’da göstermiş, ardından Tayland ve Tayvan da sabit kur sisteminden çıkmış ve ulusal paralarını dalgalanmaya bırakmışlardır.²⁴⁶ Endonezya Krizi’nin temel nedeni ülkenin para birimi olan Rupiah’ın, Tayland para birimi Thai Baht’ın dalgalanması karşısında baskı altına girmesine dayanmaktadır.²⁴⁷ Asya ekonomilerinde kurlarda başlayan spekülasyon 1 yıl sonra bölgedeki tüm ekonomik ve finansal faaliyetleri yoğun bir kargaşa içerisine sokarken, IMF’nin bu kargaşa döneminde aşırı liberalleşme politikaları piyasalardaki belirsizliği daha çok arttırmış ve bölgede başlayan kriz bankaların kapanmasına, işsizlik artışına, büyümede gerilemeye, emtia fiyatlarında azalmayla küresel bir hale gelerek diğer GOÜ’leri içine çekmiştir. Finansal piyasaların serbestleşmesi, kurun giderek değerindeki artış, ithalat oranlarındaki artışa bağlı olarak artan cari açıkları yabancı sermaye ile kapatma çabaları birbirini takip ve tekrar eden bir dizi sistemsel faktördür.²⁴⁸

Rusya Krizi (1998); 1997 yılının son çeyreğinde birçok geçiş ekonomisi ülkesinde borsa ciddi bir şekilde düşmüş Hong-Kong hisse senedi fiyatları çökmüş ve Asya Krizi doruğuna ulaşmıştır. Bulgaristan, Romanya, Çek Cumhuriyeti gibi geçiş ekonomileri 1997 yılının başlarında bazı ekonomik kaoslar yaşamış ve Asya Krizi GOÜ’lerde finansal istikrar konusunda endişelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rusya para birimi olan Ruble, Kasım 1997 tarihinde baskı altına girmiş, yabancı yatırımcılar tarafından bu durum ülke içerisindeki vergi toplama sistemine ilişkin endişeleri ve vergi toplama sistemi yüzünden iç borcun yükseldiği şeklinde yorumlanmıştır. Rusya Merkez Bankası duruma hemen müdahale ederek, finansman oranını %21’den %28’e yükseltmiş, ancak Aralık ayına kadar Rusya döviz rezervi ciddi bir şekilde düşmüştür. Ocak 1998 yılında Ruble tekrar baskı altına girmiş, Rusya Merkez Bankası’nın müdahalesi ülkeden sermayenin çıkışına engel olamamış ve hazine bonosu pazarından 1,8 milyar Dolarlık bir çıkış yaşanmıştır. Uluslararası kredi derecelendirme

²⁴⁵ Cholmers Johson, “Economics Crisis in East Asia: The Clash of Capitalisms”, Ha-Joon Chang, Gabriel Palma, D. Hugh Whittaker (Ed.), **Financial Liberation and Asia Crisis** içinde (8-21), New York: Palgrave Publishers, 2001, s.14.

²⁴⁶ İlyas, s.35.

²⁴⁷ J. Soedradjad Djwandono, “Causes and Implications of the Asian Crisis: An Indonesian View” Willaim C. Hunter, George G. Kaufman, Thomas H. Krueger (Ed.), **The Asian Financial Crisis: Origins, Implications, and Solutions**, içinde (115-126), New York: Springer Science Business Media, 2000, s.117.

²⁴⁸ İlyas, s.36.

kurumu *Standard and Poor* bu durumda Rusya'nın görünümünü Ba3'den Ba2'e çevirmiş, Endonezya'daki siyasi kargaşanın da getirisi ile yatırımcılarda oluşan endişeler, yabancı yatırımcıların devlet tahvili pazarından çekilmesi ile sonuçlanmıştır. Mayıs ayının sonu ile birlikte Rusya finansal pazarı çökmüş ve Rus hükümetinin para birimi istikrarını koruyabileceği ve borçlarının karşılığını ödeyebileceğine dair inanç kaybolmuştur.²⁴⁹ Rusya'nın ekonomisi tüm bu sürece 10 yıl boyunca süren durgunluğun ve IMF'in bir gecede gerçekleştirdiği hızlı liberal politikalar sonucunda girmiştir. Bir anda liberalleşen piyasalar, enflasyonun hızla artmasına ve tüm birikimlerin ortadan kalkmasına neden olurken, oluşan cari açıkları ve borçları kapatmak için hızlı özelleştirmeler gerçekleştirilmiş ancak yerli alıcıların silinen birikimleri ve Rusya'nın ekonomisine olan güvensizliğin artması nedeniyle kamu malları ucuz fiyatlarla yabancı sermayeye bırakılmış, elde edilen gelirler doğru kullanılmamıştır. Tüm bu temelsizlikler üzerine kurulmaya çalışılan liberal politikalar, Asya Krizi'nin şiddetlenmesi ve petrol fiyatlarının düşmesiyle Rusya'nın kur krizine dâhil olmasıyla sonuçlanmıştır.²⁵⁰

Brezilya Krizi (1999); Latin Amerika Borç Krizi'nin ve Meksika Krizi'nin Brezilya'ya sıçramasının ardından Brezilya, ekonomik ve siyasi alanda birçok reform programını uygulamaya koymuş ve ekonomik görünüm 1990-1997 yılları arasında hızla düzelmiştir.²⁵¹ Ancak tüm iyileşme dönemine rağmen makroekonomik temeli sağlam olmayan Brezilya, artan tüketimi karşılayamamış ve Rusya Krizi'nin patlak vermesiyle artan cari açıklar sonrası sabit döviz kurundan çıkmıştır.²⁵² 1990'lı yılların tamamını ele geçiren ulusal krizler ülkelerin ekonomik altyapılarının temelsiz veya kısa zamanda aşırı büyüme politikalarına kapılıp bilinçsizce liberalleştirilen finansal piyasaların ardından artan cari açıklara ek olarak büyümenin düşmesinin sonucudur.

2008 Krizi; 2000'li yıllarda Maastricht Antlaşması'yla üç dönemde Avro'ya geçen AB ve Bretton Woods Sistemi yıkıldıktan sonra enflasyonu kontrol altına almayı başarmış, ABD için yoğun bir kriz süreci yaşanmıştır. 2008 yılında ABD konut piyasasındaki balonun patlaması artan küresel bağlantılar nedeniyle uluslararası

²⁴⁹ Buchs, s.689- 690.

²⁵⁰ Stiglitz, s.164-174.

²⁵¹ İlyas, s.41.

²⁵² İlyas, s.42.

ekonomide derin etkiler yaratmıştır.²⁵³ Amerika bankalarının kredi notu ve gelir seviyesi düşük müşterilerine *subprime* kredi ve konut kredisi olan *mortgage* kredilerini dağıtmalarının ardından ev sahiplerinin kredilerini geri ödeyememesi bankaları likidite sıkıntısına sokmuş, finansal piyasalarda spekülâtif davranışların yarattığı balonun kontrol edilemez boyuta ulaşması ve 2008 yılında Lehman Brothers yatırım şirketinin iflas etmesi küresel boyutta bir finansal kriz başlatmıştır.²⁵⁴ ABD Mortgage Krizi ile ortaya çıkan likidite krizi uluslararası ekonomiyi resesyona sokmuştur.²⁵⁵ Artan küresel bağımlılık ve finansal piyasaların liberalizasyonu ABD Mortgage Krizi'nin, AB ülkelerine etkisi bambaşka bir kriz ortamı yaratmıştır.²⁵⁶ İtalya, İspanya, Portekiz gibi Güney Avrupa ülkelerinin yüksek kamu borcu ve cari açıklarla boğulduğu dönemde Yunanistan'da gerçekleşen seçimlerin ardından yeni kurulan hükümetin, Karamanlis hükümetinin ekonomik göstergeleri değiştirmiş olduğunu açıklamasıyla Avro Krizi patlak vermiştir. Ülkelerin ekonomi politikalarını kontrol edecek bir kurumun olmaması Yunanistan'da patlayan dinamitin diğer Avrupa ülkelerini de ateşe atmasıyla sonuçlanmıştır.²⁵⁷

²⁵³ Graff, Kenwood ve Lougheed, s.312.

²⁵⁴ Yeldan (2009), s.11, 12, 16.

²⁵⁵ Graff, Kenwood ve Lougheed, s.312.

²⁵⁶ Kutlay, s.170.

²⁵⁷ Kutlay, s.171, 172.

4. KÜRESEL GELİŞMELER KARŞISINDA AB VE TÜRKİYE

4.1. Küreselleşmenin AB Ekonomisi Üzerine Etkisi

Ekonomi, Avrupa entegrasyon süreci içerisinde her zaman itici bir güç olarak kabul edilmiştir. 1951 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile kurulan AKÇT, dönem koşulları gereği öncelikle siyasi bütünleşmenin gerçekleşmesine odaklanmış, fakat entegrasyon sürecinin ilk yıllarında kurulması düşünülen bir federal Avrupa düşüncesi rafa kaldırılarak, entegrasyon sürecinin yönü ekonomiye çevrilmiş ve ekonominin itici gücü ile entegrasyonun gerçekleşme hedefi 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşmaları ile gerçekleştirilmiştir.²⁵⁸

1950’li yıllardan günümüze kadar oldukça ileri bir safhaya gelen Avrupa entegrasyon süreci, uluslararası ticaret içerisinde önemli bir başarı elde etmiş, II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanmanın getirmiş olduğu ivme, entegrasyonun derinleşme ve aynı zamanda da genişlemesi, zamanla Avrupa içerisinde gümrük vergilerinin, gümrük dışı vergilerin ve engellerin kaldırılması, Tek Pazar’ın kurulması ve son olarak Tek Para birimine geçilmesi gibi önemli başarılar AB’nin 1985’ten 2004 yılına kadar dünya ticaretindeki payını %30’dan %41’e kadar yükseltmiştir.²⁵⁹

1968 yılında GB, 1992 yılında Tek Pazar, 1999 yılı ile birlikte ise Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) oluşturulmasına odaklanan Birlik diğer alanlarda olduğu gibi, ekonomi alanında da şartların gerektirmiş olduğu şekilde bir ticaret politikası oluşturması gerekliliği ortaya çıkmıştır.²⁶⁰

4.1.1. AB Ortak Ticaret Politikası’nın Gelişimi

Ortak bir ticaret politikasının gerekliliği bütünleşme sürecinin getirmiş olduğu kaçınılmaz bir gereklilikten doğmuştur. 1958 yılında yürürlüğe giren ve AET’yi kuran Roma Antlaşması’nın 110. Madde’si, GB’nin oluşturulması ile birlikte ticaret engelleyici

²⁵⁸ Martin J. Dedman, **The Origins And Development of The European Union A History of European Integration 1945-2008 A History Of European Integration**, 2. Baskı, New York: Routledge, 2010, s.10.

²⁵⁹ Roberta Capello, Ugo Fratesi ve Laura Resmini, “Globalization and Regional Growth in Europe Past Trends and Future Scenarios”, **The Regional Science Series**, Cilt.53, Sayı.3, (2011), s.22.

²⁶⁰ Carlo Altomonte ve Mario Nova, **Economics And Policies of an Enlarged Europe**, USA: Elward Elgar Publishing, 2005, s.70.

kısıtlamaların ve diğer önlemlerin kaldırılmasını zorunlu hale getirmiştir.²⁶¹ 1980’li yıllara kadar entegrasyon süreci içerisinde bulunan ülkelerin, üçüncü ülkeler ile girmiş oldukları ticari ilişkiler karşılıklı olarak tarafların müzakereleri bağlamında sürdürülmüş, OTP’nin yeknesak olarak yürütülebilmesi, üye devletlerin Topluluğa yetki devri gerçekleştirmesi ile mümkün olmuş, ticaret politikası AB’nin münhasır bir yetki alanı haline gelerek AB ortak politika alanı olabilmıştır.²⁶²

1980’li yıllarda küresel ekonomide de meydana gelen gelişmelere paralel olarak AB, OTP değişikliğe uğramış, Birlik ticaret politikasında revizyonlara gitmek zorunda kalmıştır. 1960 yılından 1980 yılına kadar GATT öncülüğünde şekillenen uluslararası ticaret gündemi, gümrük vergisi indirimleri, devlet yardımları, tarıma uygulanan gümrük vergilerinin düşürülmesi, hizmet alımı, fikri mülkiyet hakları bağlamında şekillenmiştir. AB uluslararası ticaret gündeminde meydana gelen bu gelişmeler karşısında koruyucu bir tavır alarak pragmatik bir şekilde hareket etmiştir.²⁶³ Aynı zamanda ilgili dönemde Sovyet Bloğu’nun çökmesi ve eski Sovyet Bloğu ülkelerinin pazar ekonomilerine geçişi, Çin’in ekonomik büyümesinin ve uluslararası pazar içerisindeki rolünün artması, Hindistan’ın ekonomik büyüme sürecinin hız kazanması, Japonya’nın ekonomik büyüme hızının düşmesi, Güney Amerika ülkelerinde meydana gelen borç krizi, bilgisayar teknolojisinin gelişmesi ile birlikte gerçekleşen teknolojik devrim, ülke ekonomilerinin birbirlerine daha bağlı hale gelmesi gibi nedenler AB OTP üzerinde kapsamlı değişikliklerin yapılmasına neden olmuştur.²⁶⁴

AB OTP’nin düzenlemeleri ve kurallarına ilişkin kapsam Nice Antlaşması’nın 133. Madde’sinde²⁶⁵ yer almıştır. İlgili düzenlemelere bakıldığında karşımıza iki katmanlı bir delegasyon ve yetki hiyerarşisi çıkmaktadır. İlgili iki katmanlı yetki üye

²⁶¹ Treaty of Rome, Article 110, <http://www.eurotreaties.com/rometreaty.pdf>, s.40.

²⁶² M. Sait Akman, “Ortak Dış Ticaret Politikası”, Belgin Akçay ve İlke Göçmen (Ed.), **Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar** içinde (547-577), Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, s.549.

²⁶³ Stephen Woolcock, “European Union Trade Policy: Domestic Institutions and Systemic Factors”, *LSE Research Online*, 2011, [http://eprints.lse.ac.uk/9784/1/European_Union_trade_policy_domestic_institutions_and_systemic_factors_\(LSE_RO\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/9784/1/European_Union_trade_policy_domestic_institutions_and_systemic_factors_(LSE_RO).pdf) (02 Mart 2015), s.10.

²⁶⁴ Albert Berry ve John Serieux, “Riding the Elephants: The Evolution of World Economic Growth and Income Distribution at the End of the Twentieth Century (1980-2000)”, *DESA Working Paper*, 2006, No. 27, http://www.un.org/esa/desa/papers/2006/wp27_2006.pdf (03 Mart 2015), s.2.

²⁶⁵ T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*, Ankara: OFSET Fotomat, 2011, (ABİHA, Madde 207), s.85.

devletlerden Avrupa Konseyi'ne daha sonra ise Avrupa Konseyi'nden Avrupa Komisyonu'na aktarılmakta, Avrupa Komisyonu Ticaret Komisyoneri ve Ticaretten sorumlu Genel Müdürlük tarafından temsil edilmektedir. Ticaret Komisyoneri gerekli durumlarda görüşmeleri yönetebilmekte bazı durumlarda ise diğer Komisyoner'lerden destek görebilmektedir. Ticaret görüşmeleri için son söz Avrupa Konseyi'ne aittir.²⁶⁶

AB OTP'si, ticaretin korunması için çok sayıda ticaret yönlendirici ve ticaret koruyucu araca sahiptir. Başta gümrük ticaretini kapsayan harçlar olmak üzere, uygulanan tarife, ticaret anlaşmalarının müzakere edilmesi ve anlaşmanın sağlanması, ticarete, AB OTP üzerinde kullanılmaktadır.²⁶⁷ Gümrük vergileri ya da tarifeleri, AB tarafından uygulanan ve AB'nin imtiyazlı ticaret uygulamasına dâhil olmayan ve AB pazarına giren ürünler üzerinde kullanılmaktadır.²⁶⁸ Birlik İthalata Yönelik Önlemlere ilişkin olarak, gözetim ve koruma önlemleri altında anti-damping ve anti-sübvansiyon uygulamaları gerçekleştirilmektedir.²⁶⁹ İthalat kapsamında uygulanan diğer önlemler Tarife Dışı Engeller, Miktar Kısıtlamaları ve Düzenleyici Engeller olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷⁰ AB tarafından İthalata Yönelik Önlemler altında pazara erişim ortaklığı ve pazar erişim veri tabanı olmak üzere iki araç oluşturulmuştur.²⁷¹ Birlik tarafından gerçekleştirilen Uluslararası Anlaşmalar bir diğer ticaret aracı olarak öne çıkmaktadır. Gelecek on beş sene içerisinde, küresel talebin %90'nının AB ve Avrupa dışında oluşması beklenmektedir.²⁷² Belirtilen nedenden dolayı AB, Kapsayıcı Serbest Ticaret Anlaşmaları (Deep and Comprehensive Free Trade Agreements/DCFTA) yapmayı amaçlamaktadır.²⁷³ Uluslararası Anlaşmalar altında Birlik, İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları (Stabilisation and Association Agreement/SAA) ve TTA'lar gerçekleştirilmektedir. AB ile üçüncü ülkeler

²⁶⁶ Andreas Dür ve Hubert Zimmermann, "Introduction: The EU in International Trade Negotiations", *Journal of Common Market Studies*, Ekim 2007, Vol.45, No.4, http://www.academia.edu/5100669/Introduction_The_EU_in_International_Trade_Negotiations_ (19 Ocak 2015), s.773.

²⁶⁷ Nicholas Moussis, **Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi**, Ahmet Fethi (çev.), İstanbul: Mega Yayıncılık, 2004, s.518.

²⁶⁸ El Agra, s.388.

²⁶⁹ European Commission, Trade Defence, 2013, http://ec.europa.eu/trade/policy/accessing-markets/trade-defence/index_en.htm, (28 Ocak 2015).

²⁷⁰ El Agra, s.388-390.

²⁷¹ European Commission, Export From The EU, 2013, <http://ec.europa.eu/trade/import-and-export-rules/export-from-eu/> (28 Ocak 2015)

²⁷² Ferdi De Ville ve Jan Orbie, "The EU Commission's NeoLiberal Trade Discourse Since the Crisis: Legitimizing Continuity through Subtle Discourse Change", **The British Journal of Politics and International Relations**, Cilt.16, Sayı.1, (Şubat 2013), s.11.

²⁷³ European Commission, Agreements, 2015, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/agreements/> (28 Nisan 2015).

arasındaki ticari ilişkilerin çoğu TTA şeklinde yürütülmektedir.²⁷⁴ SAA, AB'nin Batı Balkan Ülkeleri için öngörmüş olduğu bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulduğu, bölgesel işbirliğinin teşvik edildiği ve ilgili hedeflere bağlı olarak ortak siyasi ve ekonomik amaçların belirlenmiş olduğu kapsamlı düzenlemeleri öngörmektedir.²⁷⁵

1950'li yıllardan günümüze kadar gelen altmış beş yıllık Avrupa entegrasyon sürecinde, AB halen dünyanın en büyük ekonomik aktörlerinden biridir. Dünya GSMH'sinin yaklaşık olarak %20 payını oluşturan Birlik, aynı zamanda büyük bir ticari bloktur. 2012 yılı itibariyle uluslararası mal ticaretindeki payı %15'i bulan, uluslararası hizmet sektöründe de küresel olarak yaklaşık %22,5'lik bir paya sahip olan AB, dünyanın ikinci en büyük yatırımcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷⁶

4.1.1.1. AB GATT/DTÖ İlişkilerinin Ortak Ticaret Politikasına Etkisi

GATT 1947 yılında kurulduğunda Topluluk kurulmadığı için, GATT sözleşmesine taraf olması söz konusu olamamış, ancak Avrupa ülkeleri GATT sözleşmesine taraf olabilmişlerdir. Topluluğun GATT ile ilişkisi, AB'nin üye devletler yerine üye devletlerin ilgili alandaki yetkilerini kullanması noktasında önem taşımaktadır. 1970 öncesi GATT sistemi içerisinde anlaşma ve protokoller öncelikli olarak GATT'a taraf olan tüm ülkelerin ve Topluluğun onayına, 1970 sonrası ise sadece Topluluğun onayına sunulmuş, Topluluk üye devletlerin GATT içerisindeki tek temsilcisi olmuştur.²⁷⁷

AB ile GATT arasındaki ilişki küresel olarak yönetim tartışmaları açısından da bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. 28 üyenin yer aldığı yapı içerisinde, üye ülkeler adına Komisyon, AB'yi DTÖ'de temsil etmekte, DTÖ'ye taraf olan ülkeler gibi, Avrupa

²⁷⁴ El Agra, s.390.

²⁷⁵ European Commission, Stabilisation and Association Agreement, 2012, http://ec.europa.eu/enlargement/policy/glossary/terms/saa_en.htm (29 Ocak 2015).

²⁷⁶ European Commission, European Union Trade and Investment, 2014, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/january/tradoc_152062.pdf (29 Ocak 2015), s.3.

²⁷⁷ Julija Brsakoska Bazerkoska, "The European Union And The World Trade Organization: Problems and Challenges", *Croatian Yearbook of European Law and Policy (CYELP)*, 2011, Cilt.7, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:UbfR5UAD1hoJ:hrcak.srce.hr/file/139335+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (25 Ocak 2015), s.279.

Komisyonu bir dış politika yapım aktörü olarak davranmaktadır.²⁷⁸ AB’de görülen bu durum genel olarak “genel ajan” (principal agent) kavramı ile açıklanabilmektedir. İlk durumda üye devletler Topluluğa yetki devri gerçekleştirmekte (principal) daha sonra ise gerçekleştirilen yetki devri Topluluk tarafından kullanılmaktadır (agent). İlgili durum AB içerisinde de ikinci seviye bir delegasyon sürecine tabii olmaktadır. AB içerisinde ise Avrupa Konseyi (principal) yetkiyi Avrupa Komisyonu’na devretmektedir (agent). Avrupa Komisyonu uluslararası ticaret görüşmesinin içeriğine göre pozisyonuna belirlemek için öneriyi görüşmekte ve tüm bu görüşmeler 113 Komitesi olarak adlandırılan komite içerisinde gerçekleşmektedir.²⁷⁹

AB ile DTÖ ilişkileri temel olarak üç dönem içerisinde incelenebilmektedir. AKÇT’nin kuruluşundan 1985 yılına kadar geçen dönemde Topluluk GATT düzeyinde çıkarlarını savunmaya odaklanmış, 1986’dan Tek Pazar’ında kurulmuş olduğu yıl olan 1993’e kadar olan dönemde AB ile DTÖ ilişkisine AB OTP damgasını vurmuş, 1993 yılı ve sonrası dönemde ise AB DTÖ’de bir lider olarak öne çıksa da 2001 yılında toplanan Doha Turu’nun 2006 yılında tıkanması ile görüşmeler askıya alınmıştır.²⁸⁰

GATT ile AB’nin yollarının kesişmiş olduğu ilk dönem içerisinde AB’nin iç konuları GATT ile ilişkileri üzerinde etkili olmuş ve AB ticaret politikasında içsel faktörleri ön plana alarak korumacı bir tavır sergilemiştir. Avrupa entegrasyon sürecinin ilk yıllarında tarım konusu Birliğin GATT ile ilişkine damga vurmuş, ABD’nin tarım konusunda tutumunun AB ile çakışması bu dönemin en temel sorununu oluşturmuştur. ABD’li çiftçilere göre Topluluğun OTP altında uygulamış olduğu politika küresel tarım fiyatlarını aşağı çekmektedir. Nitekim 1964 ile 1969 yılları arasında toplanan Kennedy Turu’nda Topluluk tarafından OTP kapsamında uygulanan tarım politikası Tur gündeminin merkezinde yer almıştır. Kennedy Turu’nda Topluluk ABD’nin pazarın serbestleşmesine yönelik iddialarını savuşturmaya çalışmıştır. 1960’lı yıllar GATT için bir duraklama noktası teşkil etmektedir. Ancak 1973 ile 1979 yılında toplanan Tokyo

²⁷⁸ Jens Ladefoged Mortensen, “The World Trade Organization and the European Union”, Knud Erik Jorgensen (Ed.), **The European Union and International Organizations** içinde (156-199), Milton Park: Routledge, 2008, s.80.

²⁷⁹ Sophie Meunier ve Kalypso Nicolaidis, “Who Speaks for Europe? The Delegation of Trade Authority in the EU”, *Journal of Common Market Studies*, 1999, Vol.37, No.3, <http://www.princeton.edu/~smeunier/meunier-nicolaidis-jcms99.pdf> (30 Ocak 2015), s.480.

²⁸⁰ Charlotte Bertherton ve John Vogler, **The European Union as A Global Actor**, 2. Baskı, Milton Park: Routledge, 2006, s.83,87.

Turu her ne kadar GATT için bir başlangıç noktası olarak kabul edilse de, GATT tarife dışı engellerin önlenmesinde başarısız olmuştur. 1986 ile 1993 yılları arasında meydana gelen gelişmeler, küresel ticaret açısından da büyük bir önem taşımıştır. Öncelikli olarak Topluluk büyük bir değişim geçirerek, AB adını almış ve Tek Pazar'ı tamamlamış, tek paraya geçiş hedefine kitlenmiştir.²⁸¹ İlgili gelişmelere ek olarak GATT, 1995 yılında imzalanan senet ile birlikte DTÖ'ye dönüşmüştür.²⁸²

1980'li yılların başında, gerek ABD'li gerekse de Avrupalı ihracatçılar Tokyo Turu'nun tekrar görüşülmesi talebini bildirmişlerdir. Bu dönemde Topluluğun kendi içerisinde göstermiş olduğu dinamik değişim, uluslararası çevrelerden büyük bir eleştiri almış, Birliğin Tek Pazar'ı gerçekleştirme hedefi, ÖTP'sini bir anda değiştirmese bile, ÖTP, GATT için büyük bir tehdit olarak görülmüştür.

1986 yılında Uruguay'ın Punta del Esta kentinde başlayan Uruguay Turu, tarım, fikri mülkiyet hakları, hizmetler ve kurumsal reform gibi yoğun bir gündem ile 14 müzakere grubu ile görüşmelere başlamıştır. Beklentilerin oldukça yüksek olduğu Uruguay Turu'nun 1990 yılında tamamlanması öngörülmüş, 1988 yılında Montreal'daki ara dönem Bakanlar toplantısında çoğu konu üzerinde uzlaşmış olduğu vurgulansa da, görüşmeler tamamlanamamış, 1991 ve 1992 yılında imzalanan Blair House²⁸³ anlaşması ile birlikte Topluluğun ticaret diplomasisi büyük bir hezimete uğramış, Topluluk ile ABD arasında imzalanan anlaşma sonucu karşılıklı olarak tarım alanında uygulanmakta olan iç ve dış sübvansiyonların azaltılması üzerinde uzlaşmaya varılmıştır. Uruguay Turu'nun diğer konuları üzerinde Topluluk ticaret diplomasisi görüşmelere yön vermiş, Topluluk görüşmelerde ABD'ye karşı temkinli bir pozisyon almış olsa da, ABD ile birlikte GATS (General Agreement on Trade in Services/Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) ve TRIPS

²⁸¹ 10. AB'nin tek para birimi girişim hedefi bu dönemde oluşturulan EPB bağlamında şekillenmiş, Euro 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. European Commission, 20 Years of the European Single Market Together for new Growth Main Achievements, 2012, http://ec.europa.eu/internal_market/publications/docs/20years/achievements-web_en.pdf (30 Ocak 2015), s.7.

²⁸² Peter Gallagher, **World Trade Organization The First Ten Year of the WTO: 1995-2005**, United Kingdom: Cambridge University Press, 2005,s.14.

²⁸³ Blair House Anlaşması AB ile ABD arasında Uruguay Turu'nde gerçekleştirilen ve tarımda karşılıklı olarak serbestleşmeyi öngören bir anlaşmadır. Michael Trebilcock, Robert Howse ve Antonia Eliason, **The Regulation of International Trade**, 4. Baskı, Milton Park: Routledge, 2013, s.449.

anlaşmalarında birlikte hareket etmiş ve ABD'nin hizmetler ve fikri mülkiyet haklarını anlaşmalara dâhil etme fikrini desteklemiştir.

GATT Uruguay Turu, dış baskıların iç politika ve Avrupa Komisyonu içerisinde meydana gelen gelişmeler sonucunda şekillenmiş olduğu bir süreç olmuş, uluslararası ticari ilişkiler, ABD ve AB ticari stratejilerinin TRIPS ve GATS anlaşmaları düzleminde paralelleşmiş olduğu bir noktaya doğru değişmiştir. Tarım konusu Uruguay Turu'nun en önemli konusu olmuş, GATS, TRIPS anlaşmaları ve çözüm mekanizmasında gerçekleştirilen reformlar ile birlikte, Uruguay Turu GATT için bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Uruguay Turu'nda alınan kararlar doğrultusunda günümüzde hala AB eczacılık, küresel hizmet endüstrisi ve tasarımsal ürünlerde korunmaktadır.

1994 ve sonrası DTÖ ile AB arasındaki ilişkiler Birlik adına yeni bir başlangıç olarak kabul edilmektedir. Nitekim Birlik DTÖ içerisinde liderlik girişimlerinde bulunmuş ve "ticaret ve gündem" olarak anılan yeni bir yaklaşım benimsemiştir. AB bu dönem içerisinde, işçi standartlarının iyileştirildiği, çevreyi önemseyen düzenlemelerin gerçekleştirildiği, ihalelerin ve küresel rekabet şartlarının serbestleştirildiği bir düzenleme talep etmiştir. Ancak DTÖ'nün içerisinde AB tarafından talep edilen bu tür düzenlemelere karşı ortak bir tutum benimsenerek ve karşı çıkmıştır. DTÖ, AB tarafından diretilen bu düzenlemelerin daha küresel ve adil ticaret dışında neo-kolonizm ve yeşil korumacılık olarak nitelendirilebileceğini belirtmiştir.

AB bu dönem içerisinde DTÖ'den daha kapsamlı ve sınırları olmayan bir görüşme daha talep etmiş, 1997 yılında Singapur'da Bakanlararası toplantıda AB, DTÖ'den yatırımları, rekabeti, kamu ihalelerini ve ticaret kolaylıklarını barından ve içerisinde DTÖ'nün de etkin bir şekilde rol aldığı çok daha kapsamlı bir düzenleme düşüncesini ortaya koymuştur. Seattle'da toplanan bir diğer DTÖ Bakanlararası toplantısında da AB tarafından ortaya konulan pozitif tavır damga vurmuş, AB kapsamlı düzenlemelerin getirilmesini isteyerek aslında DTÖ içerisindeki reform ihtiyacına ve sistemsel değişimin gerekliliğine vurgu yapmıştır.²⁸⁴

²⁸⁴ Mortensen, s.85-86.

2001 yılının Ekim ayında DTÖ Doha Turu, ABD’de gerçekleşen 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından başlamıştır. DTÖ tarafından gerçekleştirilen Doha Turu gündeminin merkezinde kalkınma yer almış, Doha Turu ile birlikte GOÜ’ler ve GÜ’ler arasında bir diyalog süreci başlatılmıştır.²⁸⁵ ABD ve AB tarımsal ticaret konuları üzerinde Cancun Konferansı’ndan önce uzlaşmaya varmışlar, bu eğilim 2003 yılında toplanacak olan Cancun Konferansı’nın başarılı geçeceği beklentisini doğurmuştur. Ancak Cancun Konferansı’nda AB, Singapur Konuları olarak da bilinen ve düzenleme yapılmasını istediği alanlara odaklanmış, AB tarafından düşünülen ticaret stratejisi bir anlamda başarısızlığa uğramıştır.²⁸⁶

Doha Turu görüşmelerinde ardı ardına başarısızlık yaşanmasına ilişkin olarak AB, 2006 yılında ABD’yi suçlayarak tarım yardımları konusunda diğer DTÖ üyeleri gibi esnek davranmadığını belirtmiştir.²⁸⁷ AB tarafından ortaya atılan bu iddia ABD tarafından kınanmakla birlikte, ABD’de AB’nin pazar erişimine ilişkin kurallar hakkında düzenleme yapılması istenmiş olduğunda hiçbir zaman esnek olmadığını belirtmiştir.²⁸⁸

4.1.1.2. 2008 Krizi’nin Ortak Ticaret Politikasına Etkileri

ABD ekonomisinde olabildiğinden fazla genişleyen mortgage sektörü, ABD ekonomisinin durgunluğa girmesi ve ABD bankaları tarafından verilen mortgage kredilerinin dünyanın çeşitli bankaları ile bağlantılı olması nedeniyle büyük bir parasal kayıp yaşanmaya başlamıştır. ABD’nin en büyük yatırım bankalarından biri olan Lehman Brother’ın iflasını açıklaması, banka ile yatırım ilişkisi içerisinde olan diğer bankaları ve yatırımcıları tedirgin etmiş, bankalar ileri ekonomik önlemler alarak kredilendirmeyi durdurmuşlardır. ABD mortgage kredilerine oldukça fazla yatırım yapan Avrupa

²⁸⁵ Akman ve Yaman, s.4.

²⁸⁶ AB Singapur konularına ilişkin olarak, rekabet politikası, yatırım, kamu alımları ve ticaret kolayları ile birlikte çevre ve işçi standartlarına odaklanmıştır. Singapur konuları ticaret engellerini kaldırmak amacıyla öte iç politikalar için çok taraflı standartların getirilmesi bağlamında değerlendirilmiştir. Alasdair R. Young ve John Peterson, **Parochial Global Europe: 21st Century Trade Policies**, New York: Oxford University Press, 2014, s.91. Cancun Turu’nda Singapur konular öncelikli olarak tartışılmış ancak uzlaşma sağlanamamış ve AB rekabet ve yatırım konularını gündemden almıştır. Stephen Woolcock, **European Union Economic Diplomacy: The Role of the EU in External Economic Relations**, England: Ashgate Publishing Limited, 2012, s.80.

²⁸⁷ Mortensen, s.87.

²⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz; Office of the United States Trade Representative, What They Are Saying About the Doha Development Agenda Negotiations, 2006, https://ustr.gov/archive/Document_Library/Fact_Sheets/2006/What_They_Are_Saying_About_the_Doha_Development_Agenda_Negotiations.html (3 Şubat 2015).

bankaları, ABD mortgage pazarının çökmesiyle beraber büyük bir darbe almıştır. AB, bazı Avrupalı bankaların iflas etmesini önlemek adına acilen hareket geçmiş ve kurtarma paketleri ile banka iflaslarını engellemeye çalışmıştır. Avrupalı bankaların iflas etmeleri 2009 yılında krizin bir diğer aşaması olan durgunlukla sonuçlanmış, art arda gelen banka iflasları hükümetleri daha fazla etkileyerek, bankaların hükümetlerce kurtarılmasını imkânsız hale getirmiştir. Uzun yıllardan beri borç alarak bütçelerini ve büyümelerini gerçekleştiren hükümetler böyle bir durumla karşılaşılması sonucunda, ülkelerini finanse edecek borçtan yoksun kalmışlar bu nokta da banka krizi ülke borcu krizine dönüşmüştür.²⁸⁹

2008 yılında meydana gelen kriz AB ekonomisini ve ticaretini etkilediği kadar dünya ekonomisi ve ticareti üzerinde de oldukça etkili olmuş, uluslararası ticarete sadece kurumsal olarak değil pazar odaklı olarak da bazı değişiklikler yaşamıştır. Öncelikle kurumsal olarak DTÖ Doha Turu ticaret görüşmelerinde ortaya çıkan zorluklar ve ortak bir karar üzerinde uzlaşamaması nedeniyle, BTA'lar ve STA'lar tercih edilmeye başlanmıştır. AB'de STA'lara hız vermiş ve ABD ile Trans-Atlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (Transpacific Trade and Investment Partnership/TTIP) görüşmelerine başlamıştır.²⁹⁰ 2008 Krizi'nin ticaret üzerindeki bir diğer etkisi de GOÜ'lerin piyasayı yönlendirici etkileri olarak karşımıza çıkmaktadır. GOÜ'ler, GÜ'lere nazaran halen GSMH bazında daha hızlı bir büyümekle birlikte 2000 ile 2012 yılları arasında GOÜ'lerin dünya üretimindeki payları %23'ten %40'a yükselmiş, dünya ticaretindeki payları ise toplam olarak %33'ten %48'e çıkmıştır.²⁹¹ AB'nin pazar payı diğer ticaret ortakları olan ABD ve Japonya ile karşılaştırıldığında oldukça önemli farklılıklar barındırmaktadır. Ancak krizin AB ticareti etkisi, ABD ekonomisi ve ticareti üzerindeki etkisinden daha uzun sürmüş, AB'nin kriz sonrası pazar payı oldukça düşmüştür.²⁹²

²⁸⁹ European Commission, Why Did The Crisis Happen?, 2014, http://ec.europa.eu/economy_finance/explained/the_financial_and_economic_crisis/why_did_the_crisis_happen/index_en.htm (26 Mart 2015).

²⁹⁰ Malgorzata Galar, "Has the EU'S leading position in Global Trade Changed Since the Crisis?", *ECFIN Economic Brief*, 2015, No.39 http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_briefs/2015/pdf/eb39_en.pdf (20 Mayıs 2015), s.1.

²⁹¹ Galar, s.1-2.

²⁹² Galar, s.2.

4.1.2. Küreselleşme Karşısında Avrupa Birliği'nin Rekabet Gücü ve Ticaret Stratejisi

1990'lı yıllardan itibaren bölgeselleşme bağlamında yayılan küresel etki kendisini açık bir şekilde göstermektedir. Avrupa entegrasyon sürecinde, AB tarafından gerçekleştirilen atılımlar tüm dünyada böyle bir entegrasyon modeli olabileceğine dair dikkatleri üzerine çekmiş, AB'de yıllar içerisinde oluşturmuş olduğu yönetim sistemine artan ilgiyi gözlemleyerek, bir yumuşak güç (soft power) olarak ortaya çıkmıştır.²⁹³ Küreselleşme ile ilgili olarak İsviçre İş Çevrimleri Enstitüsü (Business Cycles Institute) tarafından yapılan ve 24 farklı ekonomik, sosyal ve politik varyasyonun yer almış olduğu 122 devleti kapsayan araştırma açık bir şekilde Avrupa'nın ekonomik ve sosyal alanlar içerisinde küreselleşmenin en üst seviye de gerçekleştiği bölge/kıta olduğunu göstermiştir. Nitekim 2001-2007 yılları içerisinde dünya üzerinde küreselleşme olarak adlandırılan olgu ile daha fazla bağlantılı hale gelen ülkelerin 14'ü Avrupa içerisinde yer almakta, bunların arasından da 13'ü AB üyesi olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁹⁴

Avrupa Konseyi tarafından 2000 yılında kabul edilen Lizbon Stratejisi, küreselleşmenin neden olduğu meydan okumalar bağlamında AB'nin teknolojik değişime ayak uydurması ve nüfus yaşlanmasının önüne geçilmesinin cevabını aramıştır. Ekonomik kalkınma paradigmasının dünyada değişmesi, bilgi ve inovasyonu, zenginlik ve farklılığın temel kaynağı olarak ortaya çıkarmış, AB'de ABD karşısında büyük kayıplar yaşamıştır. Lizbon Stratejisi ile birlikte ulaşılmaması istenen en temel amaç AB'nin ekonomik ve bilgi tabanlı ekonomiye geçmesi, sosyal işbirliğin korunarak kültürel çeşitliliğin de dışlanmaması, bunlarla birlikte teknolojinin ön plana alınması olarak ortaya konmuştur.²⁹⁵ Lizbon Stratejisi'nde öngörülmüş olduğu gibi AB, daha dinamik ve bilgi temelli bir yapıya dönüştürülemediği, AB yükselen diğer ekonomiler karşısında rekabet gücünü kaybetmiştir. 2001 yılı küresel ekonomik krizi ile birlikte, sadece AB

²⁹³ Cordula Janowski, "Globalization, Regional Integration and The EU Pleadings for a Broader Perspective", *Center for European Integration Studies Discussion Paper*, 2006, No.162, http://aei.pitt.edu/7086/1/dp_c162Janowski.pdf (17 Mart 2015), s.6-7.

²⁹⁴ Wade Jacoby ve Sophie Meunier, "Europe and Globalization", Michelle Egan, Neill Nugent ve William E. Paterson (Ed.), *Research Agendas in EU Studies Stalking the Elephants* içinde (354-374), New York: Palgrave, 2010, s.356.

²⁹⁵ Maria Joao Rodrigues, "Europe, Globalization and The Lisbon Agenda: An Introduction", Maria Joao Rodrigues (Ed.), *Europe Globalization and the Lisbon Agenda* içinde (1-19), United Kingdom: Edwar Elgar Publishing, 2009, s.4-5.

ekonomisindeki yapısal problemler ortaya çıkmamış, kriz ile birlikte AB ekonomisinin yönetişimi ve Lizbon Stratejisi ile gerçekleştirilmek istenen hedeflerin istikrarsızlığı ortaya çıkmıştır.²⁹⁶

AB 2006 yılı ile birlikte Küresel Avrupa Stratejisi oluşturmuş ve AB ekonomisinin daha istikrarlı bir yapı içerisine alınması ve ekonomik yapının sürdürülebilir kılınması gibi hedeflere yönelmiştir. 2010 yılı ile birlikte Avrupa Komisyonu Küresel Avrupa Belgesi ile ortaya konulan hedeflerin çoğunun gerçekleştirilmiş olduğunu ortaya koyan bir değerlendirme raporu yayınlamıştır.²⁹⁷ 26 Mart 2010 tarihinde küresel ekonomik krizin de etkisiyle AB yeni bir strateji belgesi yayınlamış ve AB 2020 Stratejisi'ni oluşturmuş Lizbon Stratejisi, AB 2020 Stratejisi'ne yerini bırakmıştır. Oldukça detaylı bir şekilde hazırlanan Strateji temel olarak üç başlık altında istihdam, ekonomik büyüme ve AB'nin gelecek 10 yılda nasıl dönüşüme uğrayacağını ortaya koymuştur.²⁹⁸

Avrupa Komisyonu ticaretten sorumlu Komisyoneri Malmström, 23 Mart 2015 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında AB'nin ticaret politikasında başarılı olmak için temel aldığı hedefleri Avrupa'da sürdürülebilir refahı yükseltmek, dünyadaki fakir ülkelerin kalkınmalarının teşvik edilmesi ve son olarak ise barış, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün dünyada tesis edilmesi olduğunu belirtmiştir.²⁹⁹

Küresel ekonomi son beş yıl içerisinde 1929 yılında meydana gelen Büyük Buhran'dan daha büyük bir ekonomik depresyon deneyimi yaşamıştır. Uluslararası ekonomide meydana gelen bu değişikliklerle birlikte, ekonominin gelişiminin gelecek 20 yıl içerisinde yön değiştirmesi beklenmekte ve Asya ülkelerinin büyüme üzerinde oldukça etkili olacakları tahmin edilmektedir. 2010 yılında küresel ekonomide açık bir şekilde gerçekleşen değişim, BTA ve STA'ların sayısını arttırmıştır. İlgili nedenlerden

²⁹⁶ Paul, Copeland, "Conclusion: The Lisbon Strategy-Evaluating Success and Understanding Failure", Paul Copeland Dimitris Papdimitriou (Ed.), **The EU's Lisbon Strategy Evaluating Success, Understanding Failure** içinde (229-237), New York: Palgrave Macmillan, 2012, s.232.

²⁹⁷ European Commission, Report On Progress Achieved On The Global Europe Strategy, 2006-2010, 2010, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/november/tradoc_146941.pdf (30 Mart 2015), s.4.

²⁹⁸ Belgin Akçay, "Ekonomik ve Parasal Birlik", Belgin Akçay ve İlke Göçmen (Ed.), **Avrupa Birliği: Tarihçe Teoriler, Kurumlar ve Politikalar** içinde (341-371), Ankara: Seçkin Yayınevi, s.354.

²⁹⁹ European Commission, The Commission's Future Trade Strategy, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/march/tradoc_153265.pdf (30 Mart 2015).

dolaylı AB ticaret politikası da ortaya çıkan bu değişim arkasında kalmamak adına revizyona gitmiş ve karşılıklı ve bölgesel olmak üzere oldukça kapsamlı ve detaylı ticaret anlaşmalarına yönelmiştir.³⁰⁰

Avrupa Komisyonu tarafından ticaret politikasına ilişkin olarak, GTS şemasının güncellenmesi, ticaret ve kalkınma arasında yeni kuralların düzenlenerek tamamlayıcılığın gerçekleştirilmesi, FDI potansiyelinin yükseltilmesi ve yatırımlara ilişkin düzenlemelerin iyileştirilmesi, GOÜ'ler için pazar erişim olanaklarının geliştirilmesi gerekmektedir.³⁰¹ AB tarafından ticaret stratejisi üzerinde değişikliğe gidilmesinin bir diğer önemli nedeni de AB içerisindeki ticaret yapısının değişikliğe uğramış olmasıdır. AB ile üçüncü ülkeler arasında gerçekleştirilen ticaret anlaşmaları ile birlikte, AB görüşmeleri halen süren, tamamlanmış ya da yapılması planlanmakta olan ticaret anlaşmaları sürecine yön vermek zorundadır.³⁰²

AB OTP'nin küresel ekonomide meydana gelen gelişmeler paralelinde geriye düşmemesi için ticaret politikasında revizyon yapmasının nedenleri;

- 2008 Küresel Krizi ile ortaya çıkan negatif ekonomik tablonun etkilerinin silinmesi için ticaretin artan önemi,
- Asya ekonomilerinin yükselişe geçmeleri ve Çin gibi ülkeler ile ekonomik entegrasyonun sağlanabilmesi için yeni stratejilerin geliştirilmesi,
- Değişen küresel değer zincirlerine uyum,
- DTÖ'de oluşan olumlu ekonomik atmosfer,
- ABD ile yapılacak olan TTIP Anlaşması sonucu ortaya çıkabilecek sorunların giderilmesi ve Avrupa ekonomisinin korunması,

³⁰⁰ European Commission, A Trade and Investment Strategy for Jobs and Growth, 2015, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1274> (30 Mart 2015).

³⁰¹ World Trade Organization, Trade Policy Review: Report by The Secretariat European Union, 2013, https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp348_e.htm (28 Mart 2015), s.29.

³⁰² European Commission, A Trade and Investment Strategy for Jobs and Growth, 2015, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1274> (30 Mart 2015).

- DTÖ, Doha Turu'nun sonuçlanması sonucu ortaya çıkabilecek değişiklikler,
- Küresel ekonomiye yeni aktörlerin dâhil olması, olarak belirtilebilmektedir.³⁰³

AB 2020 Strateji Raporu'nda yeni bir ticaret stratejisinin oluşturulacağına da dikkat çekmiştir. AB 2020 Raporu'na göre AB yeni ticaret stratejisi;

- Ekonomik potansiyele sahip karşılıklı ve çok taraflı ticaret anlaşmalarına öncelik verilmesi, mevcut düzenlemelerin daha iyi hale getirilmesi ve tarife dışı engellere odaklanılması,
- Belirli büyümeye yönelik alanlar olan ileri teknoloji ürünler, hizmetler ve yeşil ürünlere yönelik olarak ticaret yaratıcı teşvikler sağlamak ve uluslararası standartlaşmaya yönelmek,
- AB'nin temel ve stratejik ticaret ortakları ile birlikte, pazar erişimi, yapısal düzenlemeler, küresel dengesizlikler, enerji ve iklim değişiklikleri, hammaddelere erişimi, küresel fakirlik, eğitim, büyüme gibi konular üzerinde stratejik işbirliği gerçekleştirmek, Transatlantik Ekonomik Konseyi üzerinde baskı kurarak, ABD ve Çin ile ekonomik diyalog ve ilişkileri güçlendirmek, Rusya ve Japonya³⁰⁴ ile ticari ilişkileri derinleştirmek,
- 2011 yılından itibaren ticaret ve yatırım engellerine yönelik olarak her yıl pazara erişim koşullarının düzeltilmesi ve düzenleyici etkilere yönelik olarak bir rapor hazırlanması ve AB şirketlerine daha iyi bir ticaret ortamının oluşturulması, olarak şekillenmiştir.³⁰⁵

³⁰³ European Commission, The Commission's Future Trade Strategy, 2015,

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/march/tradoc_153265.pdf (30 Mart 2015).

³⁰⁴ AB ile Japonya arasındaki ticaret ilişkisi 2013 yılında daha önceki dönemler dikkate alınmış olduğunda düşüş göstermiştir. Nitekim 2013 yılı ile birlikte AB'nin Japonya'dan ithalatı 56,5 milyar Euro olarak gerçekleşmiş, Japonya'nın AB'ye ihracat toplamı ise 54 milyara ulaşmıştır. AB, Japonya'nın 3. Japonya ise AB'nin 7. ticaret ortağı haline gelmiştir. Selen Akses, "AB ve Japonya Serbest Ticaret Anlaşması'na Doğru" *İKV Değerlendirme Notu*, 2014, No.98, <http://www.ikv.org.tr/images/files/AB-Japonya%20STA%20-%20Kas%C4%B1m%202014.pdf> (17 Mart 2015).

³⁰⁵ European Commission, Europe 2020 A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth, 2010, <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (17 Mart 2015), s.20

4.1.3. AB'nin Strateji Belgeleri

4.1.3.1. Gündem 2000

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Gündem 2000 ile 2006 yılları arasında daha güçlü ve daha geniş bir AB için gerekli olan şartları ortaya koymuştur. Temel olarak Gündem 2000 Raporu AB'nin karşılaşıacağı yeni dönem zorlukları ortaya koyarak, AB'nin planlanan genişleme süreci ile birlikte, AB ortalama GSMH'sinden daha düşük GSMH'ye sahip olan yeni üyelere yönelik olarak alması gereken önlemleri, kurumsal ve ekonomik yapısını ve OTP'nin reforme etmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.³⁰⁶

Avrupa'da istihdam oranlarının istikrarları bir seviyeye getirilmesi ve yüksek işsizliğin düşürülerek, 21. yüzyıla daha uyumlu bir Avrupa Sosyal Modeli'nin geliştirilmesine dikkat çekici bir vurgu yapılmıştır. Küresel olarak teknolojinin artan bir şekilde kullanılması ve teknolojik değişimin uluslararası alanda yaygınlaşması Gündem 2000 Raporu'nda dikkat çekilen noktalar olmuştur. Rapor'a göre teknolojinin kullanılması ile birlikte verimlilik kapasitesi yükselmekte, bireysel iş gününün kalitesi artmakta ve üretim süreçlerinde büyük kolaylıklar sağlanmaktadır. İlgili neden dolayı AB bilgi toplumu oluşturma hedefini raporda ortaya koymuş, biyo-teknoloji ve çevresel teknolojilerde gerçekleştirilecek olan gelişmelerin büyüme ve istihdam açısından oldukça yararlı olacağı belirtilmiştir.³⁰⁷

4.1.3.2. Lizbon Stratejisi

AB Tek Pazar'ın 1992 yılında tamamlanmasından sonra 2000 yılında Portekiz'de toplanan Portekiz Dönem Başkanlığı'nda (*Presidency*) Lizbon Strateji Belgesi'ni kabul etmiştir.³⁰⁸ Tek Pazar'ın gerçekleşmesi ile birlikte, hava taşımacılığı, telekomünikasyon, elektrik, gaz ve demiryolları gibi önemli ekonomik sektörlerde

³⁰⁶ Gündem 2000 ile birlikte Avrupa entegrasyon süreci içerisinde bazı ülkelere tanınmış olan, AB'nin politikaları dışında kalma hakkına (opt-out) dikkat çekici bir şekilde karşı çıkmıştır. Miroslav N. Jovanovic, **The Economics of European Integration Limits and Prospects**, United Kingdom: Edward Elgar Publishing, 2005, s.35.

³⁰⁷ European Commission, Agenda 2000 For a Stronger and Wider Union, 1997, http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf (9 Nisan 2015), s.13-14.

³⁰⁸ Lizbon Avrupa Konseyi Başkanlık Sonuç Bildirgesi için bkz; European Parliament, Lisbon European Council 23 And 24 March 2000 Presidency Conclusions, 2000, http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm (20 Mart 2015).

serbestleşme sağlanmış, ancak Tek Pazar'ın tamamlanmasına yönelik olarak devam eden süreç içerisinde arta kalan konuların Lizbon Stratejisi gibi oldukça geniş bir programla tamamlanması öngörülmüştür.³⁰⁹ Amsterdam Antlaşması ile birlikte, Lizbon Stratejisi'nde gerçekleştirilmesi öngörülen hedeflerin Açık Koordinasyon Sistemi³¹⁰ (Open Method of Coordination) ile başarıya ulaşması amaçlanmıştır.³¹¹

Küresel ekonomide meydana gelen gelişmeler ve ortaya çıkan zorlukların üstesinden gelmek amacıyla Lizbon Stratejisi ile ortaya konulan öncelikler;

- Avrupalı vatandaşların hayat standartlarının geliştirilmesi için eğitim, kamu hizmetleri, elektronik ticaret, sağlık ve kent yönetimi gibi alanlarda AB'nin bilgi toplumu politikasının gözden geçirilmesi,
- AR-GE politikası oluşturmak ve mevcut olan Birlik programı ve üye devletler arasında yakınsama sağlamak,
- Birlik patent sistemi oluşturmak için yenilik politikasına öncelik vermek,
- Girişimcilik Politikası oluşturmak ve girişimciler için idari süreci olabildiğince daha iyi hale getirmek,
- AB Tek Pazar'ını tamamlamak, ekonomik reformları teşvik etmek ve Birliğin yenilik performansını arttırmak, finansal pazarı daha iyi hale getirerek yeni yatırımları teşvik etmek,
- Ulusal eğitim politikaları için yeni öncelikler tesis etmek
- İstihdam politikasını hayat boyu eğitim anlayışı ile daha etkin hale getirmek,

³⁰⁹ Andreas Staab, **The European Union Explained**, Bloomington: Indiana University Press, 2008, s.95.

³¹⁰ Açık Koordinasyon Sistemi AB tarafından kabul edilmiş olan bağımsız bir karar alma mekanizmasıdır. Açık Koordinasyon Sisteminin kabul edilmesi için ilk adım 1997 yılında toplanan Avrupa Konseyi'nde Amsterdam Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra atılmıştır. Açık Koordinasyon olağan karar alma mekanizması yerine AB'nin diğer politika alanlarında uygulanmaktadır. İstihdam başlığının ana konu olduğu AB Lüksemburg Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde istihdam politika alanının uygulanmasına yönelik düzenlemeler Açık Koordinasyon Sistemi'nin açık bir örneğidir. Peter Nedergaard, **European Union Administration: Legitimacy and Efficiency**, Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 2007, s.67.

³¹¹ El Agra, s.223-224.

- Sosyal güvencenin sağlanması için üye devletler ile organize bir şekilde hareket etmek,
- Üye devletler ile birlikte hareket ederek sosyal dışlanmanın her boyutuna karşı önlem almak,
- Sürdürülebilir büyüme için daha çevreci bir strateji geliştirmek şeklinde belirlenmiştir.³¹²

2005 yılında Lizbon Stratejisi'ne yönelik olarak, AB tarafından bir ara dönem değerlendirmesi gerçekleştirilmiş ve Lizbon Stratejisi kapsamında ortaya konan hedefler için yeterli derecede reformun gerçekleştirilemediği ortaya konmuştur. AB üye devletlerinin yetersiz çabaları ve siyasi irade eksikliği, 2004 yılında meydana gelen AB tarihinin en büyük genişlemesi ve ABD'de başlayan "dot.com" krizinin getirmiş olduğu ekonomik ve siyasi etkiler, Lizbon Stratejisi'nin AB ve üye devletler üzerinde 2005 yılı itibariyle çok teşvik edici olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. İlgili nedenlerden dolayı Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi Lizbon Stratejisi'ni tekrar canlandırmak için "Büyüme ve İstihdam için İşbirliği" olarak adlandırılan yeni bir süreç başlatmıştır.³¹³ Strateji ile ilgili olarak yapılan ara değerlendirmeden sonra yeni bir bakış açısı ile oluşturulmuş ve çok daha önemli konuları ele alan bir strateji hazırlanmıştır. II. Lizbon Stratejisi olarak da adlandırılan bu belgede üç önceliğe yer verilmiş, büyüme ve istihdam, büyüme için bilgi ve yenilik ve AR-GE harcamalarının yükseltilmesi son olarak ise daha fazla iş fırsatlarının yaratılması öncelikleri belirlenmiştir.³¹⁴

4.1.3.3. Küresel Avrupa

2000 yılında Lizbon Stratejisi yayımlandıktan sonra, AB Lizbon Stratejisi'nde öngörülen büyüme ve istihdam hedefleri doğrultusunda rekabetçiliğin arttırılması için yeni bir program oluşturmuştur. Küresel Avrupa: Dünya ile Rekabet (*Global Europe: Competing in the World*) olarak adlandırılan rapor, AB'nin ticaret politikasında yeni

³¹² Rodrigues, s.4-5.

³¹³ Jennifer Blanke ve Thierry Geiger, **The Lisbon Review 2008: Measuring Europe's Progress in Reform**, Switzerland: World Economic Forum, 2008, s.2.

³¹⁴ El Agra, s.224.

öncelikler ve yaklaşımlar ile AB'nin rekabetçi yapısını ve büyüme için oluşturulacak fırsatlarını genişletmek ve dünyaya daha entegre olmuş bir AB yapısı oluşturulması için gerekli olan noktaları ortaya koymuştur. Komisyon tarafından hazırlanmış olan plan ile birlikte yeni öncelikler, iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılmış, raporun AB ticaretini Lizbon Stratejisi'nde ortaya konulan hedefler doğrultusunda beklenen büyüme ve istihdam hedeflerine ulaştırması ve küreselleşmenin getirdiği zorlukları karşılaması beklenmiştir.³¹⁵

Küresel Avrupa Stratejisi'nde AB OTP'sine ilişkin olarak AB'nin karşılaşmış olduğu zorluklara karşı yeni ticari araçların oluşturulmasının gerekliliği ve dünya da büyük değişimlerin Soğuk Savaş sonrasında hız kazanmış olduğu kaydedilerek küresel ekonomik entegrasyonun FDI'lar ve gelişen ticaret ile hızlandığı, finansal pazarların genişlediği, ulaştırma ücretlerinin düştüğü, bilgi ve iletişim alanında muazzam bir devrimin gerçekleştiği belirtilmiştir. Rapor'a göre, şirketler, küresel ekonomide meydana gelen gelişmeler karşısında ileri teknoloji ile yatırımları ve yüksek eğitilmiş kalifiye çalışan insan sayısını arttırıp tüm bu faktörleri birleştirerek, yeni dönem zorlukları aşmaya çalıştıklarını belirtmekte, küresel arz zincirinin farklılaşarak, yeni dönemde bir ülkede bir malı üretmek yerine tamamlanmış bir malın tüm parçalarını daha ucuz fiyata farklı ülkelerde üretildiği ve böylelikle geleneksel ticaret modelinin de değişmiş olduğu vurgulanmaktadır.³¹⁶

Küresel Avrupa Raporu, AB'nin rekabetçi yapısını da ele alarak temel olarak iki önemli değişikliğin yapılması gerekliliğini vurgulamıştır. Rapora göre AB ticaret yapısında öncelikli olarak doğru iç politika formüle edilmesine gidilmesi, yapılacak değişikliklerle birlikte ticaret politikasının dış rekabet baskısı karşısındaki zorluklarla mücadele edebilecek şekilde AB pazarlarının açıklığını ve yatırımların sürdürülmesinin garanti altına alınması olarak belirtilmiştir. Rapor'da ticaret politikasında düzenlenmesi gereken diğer önemli nokta da, AB'nin gelecekteki ticaret ortaklarının pazarını da

³¹⁵ Commission Of The European Communities, Global Europe: A Stronger Partnership To Deliver Market Access for European Exporters, 2007, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:r11022> (2 Nisan 2015).

³¹⁶ European Commission, Global Europe Competing In The World A Contribution To The EU's Growth And Jobs Strategy, 2006, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf (1 Nisan 2015), s.3.

kapsayacak şekilde dışa açık ve adil düzenlemeleri garanti altına alacak şekilde düzenlenmesi olarak belirlenmiştir.³¹⁷

Rapor'da yer alan dâhili düzenlemeler boyutunda, AB karar alma mekanizmasının küresel rekabette kaynaklanan zorlukları dikkate alacak şekilde düzenlenmesinin en önemli öncelik olduğu ortaya konulmuş, Rapor'un dışsal boyutunda ise, DTÖ ile ilişkilere değinilerek Doha Turu'nun kaçırılmış bir fırsat olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çok taraflı ticaret sisteminin oldukça iyi bir şekilde yapılandırılması gerektiği bu doğrultuda da DTÖ ile birlikte çalışma isteğinde olan AB'nin DTÖ Turları sonuçlanana kadar devam etmesi, DTÖ ticaret müzakereleri devam ederken AB'nin diğer ülkeler ile ekonomik entegrasyon arttıracak olan STA'lara yönelmesi ancak STA'ların çok taraflı ticaret açısından bazı riskler taşıdığı bu nedenle de DTÖ tarafından belirlenmiş kurallar çerçevesinde STA'lara yön verilmesi, STA'lar yapılırken anlaşmanın yapılacağı ülkenin pazar potansiyeline sahip olması ve AB'ye karşı korumacılığının kaldırılması, Transatlantik rekabetçiliğinin artırılması, Çin ile AB arasında ticari ilişkilerin kurularak AB'nin küreselleşme karşısındaki en büyük testi olarak tanımlanan Çin ile ekonomik ilişkinin oluşturulması ve küreselleşme sürecinin getirmiş olduğu zorlukların büyüme ve daha fazla iş olanağına çevrilmesi, Fikri Mülkiyet Hakları ile ilgili ilkelerin güçlendirilmesi, 1996 yılında oluşturulan pazara erişim stratejisinin çok taraflı ve karşılıklı ticaret anlaşmalarını kapsayacak şekilde revize edilmesi, AB ticaret partnerlerinin katı kamu ihalelerine ilişkin düzenlemelerinin AB tedarikçilerinin yararlanacağı şekilde düzenlenmesinin sağlanması ve son olarak ise ticaret savunma ve kısıtlama araçlarının yeniden düzenlenmesi dikkat çekici bir şekilde üstünde durulan en önemli konuları olmuştur.³¹⁸

4.1.3.4. AB 2020

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanmış olan ve Lizbon Stratejisi'nin yerine geçen AB 2020 Stratejisi, AB'nin içerisinde bulunduğu ekonomik krize bir cevap niteliğinde olmakla birlikte, Avrupa Krizi'ni her yönü ile ele almaktadır. AB 2020 Strateji

³¹⁷ European Commission, Global Europe Competing In The World A Contribution To The EU's Growth And Jobs Strategy, 2006, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf (1 Nisan 2015), s.3.

³¹⁸ European Commission, Global Europe Competing In The World A Contribution To The EU's Growth And Jobs Strategy, 2006, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf (1 Nisan 2015), s.9-14.

Belgesi 2008 yılında ABD’de başlayan ve daha sonra Avrupa’ya sıçrayan finansal krizin Avrupa’ya maliyet tablosunu açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. AB 2020 Raporu’na göre finansal kriz AB’nin son 10 içerisinde elde etmiş olduğu büyüme ve istihdam alanındaki tüm kazançları tersine çevirmiş ve iş gücünün %10’unu oluşturan 23 milyon kişinin işsiz kalması ile sonuçlanarak sanayi üretiminde 1990’lı yılların ekonomik değerlerine geri dönmüştür.³¹⁹

İlgili nedenlerden dolayı AB 2020 Stratejisi’nde 10 yıllık bir süre içerisinde AB’de ekonomik krizin olumsuz etkileri ortadan kaldırarak, ekonomik büyümeye, istihdam ve çevre ile ilgili konulara odaklanmıştır. AB 2020 Strateji Belgesi, AB’nin ekonomik krizden çıkışı ve 2020 yılına kadar karşılaşacağı zorluklarla mücadele edebilmesine ilişkin olarak üç farklı senaryo ortaya koymuştur.³²⁰

AB 2020 Stratejisi’nde ortaya konulan üç senaryodan birincisi İyimser Senaryo, ikincisi Daha Az İyimser Senaryo, üçüncüsü ise Kötümser Senaryo’dur. Rapor’a göre AB 2020 Stratejisi’ne sadık kalarak gerekli düzenlemeleri yapan AB sürdürülebilir bir gelişme performansını yakalayarak ekonomik kriz sürecinde yaşanan kayıplar telafi edilecek ve AB tekrar kriz öncesi büyüme potansiyeline geri kavuşacaktır. Daha Az İyimser Senaryo’ya göre ise, AB’de kalıcı olmayan bir büyüme sağlanacak ve kayıplar telafi edilemeyecektir. Kötümser Senaryo’ya göre ise, AB’de ekonomik krizin neden olduğu kayıplar telafi edilemeyecek, işsizlik yüksek seviyelerde kalmaya devam ederek toplumsal olaylar ortaya çıkacaktır. AB küresel olarak büyük bir düşüşe geçerek daha büyük kayıpların yaşanmasının önüne geçemeyecektir.³²¹

AB 2020 Strateji Belgesi iyimser senaryodan hareket ederek, ilgili senaryonun hayata geçirilebilmesi için birbirini tamamlayıcı niteliğe sahip olan üç önceliği ortaya

³¹⁹ European Commission, Europe 2020 A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth, 2010, <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (17 Mart 2015), s.5.

³²⁰ European Commission, Europe 2020 A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth, 2010, <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (17 Mart 2015), s.3.

³²¹ European Commission, Europe 2020 A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth, 2010, <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (17 Mart 2015), s.7.

koymuştur. Bu önceliklerden ilki akıllı büyüme, ikincisi sürdürülebilir büyüme ve üçüncüsü ise kapsayıcı büyümedir.³²²

Komisyon tarafından oluşturulan AB 2020 Strateji Belgesi, AB'nin 2020 yılında hangi noktada olacağını öngörebilmek adına beş temel hedef belirlemiş ve belirlenen beş temel hedefe ulaşılmasının büyük bir gereklilik olduğunu vurgulamıştır. AB 2020 Raporu'na göre, 20 ile 64 yaş arasındaki nüfusun yaklaşık olarak %75'inin istihdam edilmesi, AB GSMH'sinin %3'ünün AR-GE faaliyetlerine ayrılması, emisyon oranlarının düşürülerek %30'dan altına çekilmesi ve İklim ve Enerji hedeflerine ulaşılması, okuldan ayrılan sayısının %10'un altına çekilmesi ve nüfusun en az %40'ının üçüncü dereceden eğitim almasının sağlanması, 20 milyondan daha az kişinin fakirlik tehlikesinden uzaklaştırılması gerekmektedir.³²³

Daha önce yayımlanmış strateji raporlarında öne çıkan en büyük eksiklik, ortaya konulan hedeflerin ulusal amaçlara çevrilmemesi ya da ulus devlet içerisinde uygulama alanı bulamamaları olmuştur. İlgili nedenden dolayı AB 2020 Stratejisi ortaya koymuş olduğu beş hedefin gerçekleşmesi için destekleyici yedi girişim ortaya koymuştur. AB 2020 Rapor'unda yer alan destekleyici girişimler; Yenilik Birliği, Gençlik, Dijital Gündem, AB için Etkin Kaynak, Küreselleşme için Endüstri Politikası, Yeni İş ve Yetenekler için Gündem ve Fakirliğe Karşı AB Platformu olarak belirlenmiştir.³²⁴

AB 2020'nin diğer strateji raporlarından ayrılmasının en önemli nedeni, Rapor'un oldukça güçlü bir ekonomik yönetim yapısı öngörmüş olmasıdır. AB 2020 Stratejisi tematik yaklaşım ve ülkelerin denetim ve raporlanması olmak üzere iki temel yapı üzerine oturtulmuş, raporlama ve İstikrar ve Büyüme Paktı çerçevesinde değerlendirilmelerin aynı anda yapılması kabul edilmiştir. Avrupa Konseyi Rapor'un uygulanması açısından kilit bir role sahip olmakla birlikte, Avrupa Komisyonu süreç

³²² Daniel Gros, Felix Roth, "The European 2020 Strategy Can it Maintain The EU's Competitiveness in the World?", *Centre for European Policy Studies*, 2012, <http://espas.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Europe%202020.pdf> (17 Mart 2015), s.77.

³²³ European Union Explained, Europe 2020: Europe's Growth Strategy Growing to a Sustainable and Job-Rich Future, European Commission, 2012, s.3.

³²⁴ European Commission, Flagship Initiatives, 2012, http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/flagship-initiatives/index_en.htm (17 Mart 2015).

izleme, ilerleme düzeyini raporlama ve gerekli değişiklikleri yaparak ilerlemenin durması karşısında süreci tekrar canlandırmakla görevlendirilmiştir.³²⁵

AB 2020 Raporu, AB'nin bugüne kadarki yapısı içerisindeki yapısal zayıflıkları da ortaya koyması açısından oldukça dikkat çekici bir niteliğe sahiptir. 2020 Raporu'na göre AB'nin yapısal zayıflıkları;

- AB'nin büyüme oranının diğer rakipleri karşısında zayıf kalması,
- AB istihdam seviyesinin diğer rakipleri karşısında düşük olması,
- Nüfusunun sürekli olarak artan bir şekilde yaşlanması, olarak belirtilmiştir.³²⁶

Rapor, küresel olarak AB'nin karşısında çıkan yeni konjonktürü de gözler önüne sermektedir. AB 2020 Raporu'na göre, AB'nin karşılaşmış olduğu ve karşılaşacağı küresel zorluklar, yoğunlaşan rekabet, küresel ekonomik yapının sağlamlaştırılması, hammadde, iklim ve kaynak zorluklarına etkin çözümlerin bulunması olarak ortaya konulmuştur.³²⁷

Son olarak AB 2020 Stratejisi, AB'nin ekonomik krizden çıkışına ilişkin yol haritasını da ele almıştır. Strateji Belgesi'ne göre AB'nin ekonomik krizden çıkması;

- Güvenilir bir çıkış stratejisine,
- Mali sistemin tekrar ele alınarak yeniden düzenlenmesine,³²⁸

³²⁵ Lena Höpker, "The Chances of Success of The Europe 2020 Strategy-An Analysis Against The Background of The Lisbon Strategy", *Europa-Kolleg Hamburg Institute for European Integration Study Paper*, 2013, No.4/13, https://europa-kolleg-hamburg.de/fileadmin/user_upload/documents/Study_Papers/SP_13_04_Hoepker.pdf (02 Nisan 2015), s.31. Avrupa Komisyonu'nun görevi 2020 Strateji Belgesi'nde açık bir şekilde belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz; European Commission, *The European Union Explained: Europe 2020: Europe's Growth Strategy*, 2012, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/europe_2020_explained.pdf (02 Nisan 2015), s.27.

³²⁶ European Commission, *Europe 2020 A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*, 2010, <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (17 Mart 2015), s.5.

³²⁷ European Commission, *Europe 2020 A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*, 2010, <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (17 Mart 2015), s.5-6.

³²⁸ Üzerinde uzlaşılan reformlar, düzenleme boşluklarının giderilmesi, Tüketici politikalarının güçlendirilmesi, mali kurumlarda yönetişimin güçlendirilmesi ve etkin politikaların hayata geçirilmesi kastedilmektedir. European Commission, *Europe 2020 A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*, 2010,

- Uzun süreli büyüme ve akıllı bütçe büyümesine,
- EPB içerisinde tam koordinasyonun sağlanmasına bağlı olarak açıklanmıştır.³²⁹

4.1.4. AB'nin Yeni Nesil Ticaret Anlaşmaları

4.1.4.1. TTIP

14 Haziran 2013 tarihinde AB üye devletleri, Avrupa Komisyonu'nun ABD ile TTIP görüşmelerine başlaması konusundaki desteklerini belirtmişlerdir. AB üye devletlerinin onayını alan Avrupa Komisyonu, İş ve İstihdam Çalışma Grubu'nun Şubat 2013 tarihinde ortaya koymuş olduğu rapor bağlamında hareket ederek, Mart 2013 tarihinde ABD ile AB görüşmelerinde nasıl bir yol izleneceğine ilişkin olarak bir harita hazırlamış (*negotiating guidelines*)³³⁰, ardından taraflar arasında yapılacak anlaşmaya ilişkin olarak bir etki değerlendirmesi (*impact assessment*)³³¹ hazırlanmış ve AB ile ABD arasında gerçekleşecek olan ticaret anlaşmasına ilişkin olarak derin bir analizi içeren bir çalışma³³² ortaya konulmuştur.³³³

AB ile ABD arasından gerçekleştirilmesi düşünülen TTIP, dünya üzerindeki en büyük karşılıklı ticaret anlaşması olması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Dünyanın toplam GSMH'nin yarısını oluşturan AB ve ABD arasında TTIP Anlaşması tamamlandığında, AB'nin yıllık ekonomik üretiminin %0,5 oranında artacağı tahmin edilmekle birlikte, AB'nin ABD ile karşılıklı ticareti Asya ile olan toplam ticaretinden toplam üç kat daha fazla olarak gerçekleşeceği, AB'nin ABD'deki yatırımları, AB'nin

<http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (17 Mart 2015), s.23.

³²⁹ European Commission, Europe 2020 A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth, 2010, <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (17 Mart 2015), s.22-25.

³³⁰ İlgili belge için bkz; European Commission, European Commission Fires Starting Gun for EU-US Trade Talks, 2013, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-224_en.htm (20 Temmuz 2015).

³³¹ ilgili belge için bkz; European Commission, Commission Staff Working Document Impact Assessment Report on the Future of EU-US Trade Relations, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/march/tradoc_150759.pdf (20 Temmuz 2015).

³³² Çalışma hakkında daha fazla bilgi için bkz; Joseph Francois ve Diğerleri, "Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment An Economic Assessment", *Centre for Economic Policy Research*, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/march/tradoc_150737.pdf (20 Temmuz 2015).

³³³ European Commission, Countries and Regions United States, 2015, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/united-states/> (20 Temmuz 2015).

Çin ve Hindistan'daki yatırımlarından 8 kat daha fazla olacağı, TTIP'nin küresel ekonomik düzeni yeniden şekillendireceği tahmin edilmektedir.³³⁴

AB'nin ABD ile bir ticaret anlaşması yapma isteği sadece günümüzde ortaya çıkmış bir gelişme değildir. 1995 yılında Yeni Transatlantik Gündem (New Transatlantic Agenda) oluşturulduğunda, AB ile ABD arasında daha yakın ilişkiler kurulması gündeme gelmiş, yeni bir transatlantik pazarın oluşturulması fikri ortaya konmuştur. Avrupa Parlamentosu transatlantik pazarının oluşturulmasına ilişkin olarak 2004 ve 2005 yılında bir teklif kabul ederek 2015 yılı ile birlikte ilgili girişimin sonlandırılmasını teklif etmiştir. İlgili süreç üzerinden 18 yıl geçtikten sonra AB ile ABD adım adım geliştirmiş oldukları bu yolda ilerleyerek 2013 yılında TTIP görüşmelerine başlamıştır. Çoğu yazar tarafından TTIP'nin ticaretin büyük patlaması (bing-bang) olacağı yönünde kuşkusu bulunmamaktadır. Jones'a göre ise TTIP Anlaşması sonlanamayan DTÖ Doha Turu'nun ve 2008 Finansal Krizi nedeniyle doğmuş bir çocuk olarak adlandırılmaktadır.³³⁵ Nitekim TTIP ile birlikte küresel GSMH'nin %47'si, toplam ticaretin %32'si ve FDI'ında 60'ının oluşmuş olduğu iki büyük ticari bloğun birleşmesi beklenmektedir.³³⁶

TTIP Anlaşması'nın genel olarak özellikleri incelenmiş olduğunda çağın en büyük ticaret anlaşması olarak addedilmesinin nedenleri açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. TTIP'nin temel amacı taraflar arasında ticaret engellerinin kaldırılarak büyüme ve istihdamın yükseltilmesi, hizmet ve mal ticaretinin arttırılmasıdır. TTIP'nin üç temel unsuru bulunmaktadır, TTIP Antlaşması;

- Mallar üzerindeki gümrük harçlarının ve servisler üzerindeki kısıtlamaların kaldırılarak ülke pazarlarına daha iyi erişimin sağlanması ve yatırım olanaklarının daha kolay hale gelmesini,

³³⁴ European Commission, Countries and Regions United States, 2015, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/united-states/> (20 Temmuz 2015).

³³⁵ Kent Jones, **Reconstructing the World Trade Organization for The 21st Century An Institutional Approach**, New York: Oxford University Press, 2015, s.180.

³³⁶ Leif Johan Eliasson, "Problems, Progress And Prognosis In Trade And Investment Negotiations: The Transatlantic Free Trade And Investment Partnership", *Journal of Transatlantic Studies*, 2014, Vol.12, No.2, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14794012.2014.900956> (18 Temmuz 2015), s.119-120.

- Bürokratik işlemlerin azaltılarak mevzuatın uyumlu hale getirilmesi ve işbirliğinin sağlanmasını,
- Uluslararası standartlar kapsamında gelişmiş işbirliğinin oluşturulmasını amaçlamaktadır.³³⁷

TTIP Anlaşması toplam olarak 24 bölümden oluşmakta ve 24 bölüm toplam üç gruba ayrılmaktadır. TTIP Anlaşması'nın birinci grubu Pazara Erişim olarak adlandırılmış olmakla birlikte, Mal Ticareti ve Gümrük Vergileri, Hizmetler Kamu İhaleleri ve Menşei Kurallarını (rules of origin) kapsamaktadır. TTIP Anlaşması'nın ikinci grubu ise, Düzenleyici İşbirliği (*regulatory co-operation*) olarak isimlendirilmekle birlikte, mevzuat uyumu, ticaret önündeki engeller, gıda güvenliği, bitki ve hayvan sağlığı, kimyasal, kozmetik, mühendislik, tıbbi araçlar, böcek ilacı, bilgi ve iletişim teknolojileri, eczacılık, tekstil, taşımacılık araçları sektörlerini kapsamaktadır. TTIP Anlaşması'nın üçüncü grubu Anlaşma'nın kurallarına yöneliktir. Üçüncü grupta, sürdürülebilir kalkınma, enerji ve hammaddeler, gümrük ve ticaret kolaylıkları, KOBİ'ler, yatırımların korunması ve yatırımcı ve devlet arasında ortaya çıkabilecek problemlere yönelik çözüm mekanizmasına ilişkin kurallar, rekabet, fikri mülkiyet hakları ve coğrafi işaretler, hükümetler arası çözüm mekanizması ile ilgili kurallar ve düzenlemeler bulunmaktadır.³³⁸

TTIP Anlaşması'na ilişkin olarak AB ile ABD arasında görüşmeler devam etmekte ve 12. Tur görüşmeleri henüz sonlanmıştır. TTIP görüşmelerinin 1. Tur'unda TTIP'ye ilişkin olarak 20 alanda görüşme yapılmış, endüstriyel ve tarımsal ürünler üzerinde pazara erişim kamu ihaleleri, yatırım enerji ve hammaddeler, düzenlemeye ilişkin kurallar, sağlık ve bitki sağlığı ile ilgili konulara ilişkin düzenlemeler, hizmetler, fikri mülkiyet hakları, sürdürülebilir kalkınma, KOBİ'ler çözüm mekanizması, rekabet, gümrük ve ticaret kolaylıkları ve devlet özelleştirilmeleri ile ilgili konular ele alınmıştır.³³⁹ TTIP görüşmelerinin 2. Turu'nda ise taraflar ortak paydaya sahip oldukları

³³⁷ European Commission, The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) TTIP Explained, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/may/tradoc_152462.pdf (20 Temmuz 2015), s.1.

³³⁸ European Commission, EU Negotiating Texts in TTIP, 2015, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1230#regulatory-cooperation> (20 Temmuz 2015).

³³⁹ European Commission, EU and US Conclude First Round of TTIP Negotiations in Washington, 2013, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=941> (20 Temmuz 2015).

alanları belirleme yoluna gitmişler yatırımları, hizmetler, düzenleyici kurallar, enerji ve hammaddeye ilişkin konularda ortak bir paydaya sahip olduğu sonucuna varmışlardır.³⁴⁰ 16-20 Aralık 2013 tarihinde başlayan TTIP görüşmelerinin 3. Turu'nda, TTIP Anlaşması'nın yapısı üzerinde durulmuştur. Görüşmelerinin 3. Turu'nda ilk iki turdaki konular üzerinden görüşmeler devam etmiş ancak düzenleyici kurallar mevzuat uyumu ve pazar erişiminin yükseltilmesi ile alakalı olarak mal, hizmet, yatırım ve kamu ihalelerinde tarife dışı engellerin kaldırılması noktalarında somut adımlar atılmıştır.³⁴¹

TTIP görüşmelerinin 4. Turu 10-14 Mart, 5. Turu ise 19-23 Mayıs 2014 tarihinde gerçekleşmiş, AB ve ABD iki tarafın tarifelerin kaldırılmasına yönelik tekliflerinden memnun olmamış, hizmet sektöründe ABD pazara erişime yönelik teklifini düşürme önerisi yapmış ancak taraflar düzenleyici işbirliğine yönelik olarak tıbbi ekipmanların, otomobillerin ve kimyasalların üzerinde ilerleme kaydetmişlerdir.³⁴²

29 Temmuz 2014 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından açıklanan TTIP görüşmelerinin 6. Turu'nda, pazara erişim grubu altında, mal ticareti, gümrük vergileri ve hizmetler, hizmetler ve yatırım, yatırımların korunması ve kamu ihaleleri konularını masaya yatırmışlar ilgili alanlarda farklılıkların düşürülmesi, gümrük vergileri oranları tekliflerinin değiştirilmesi, karşılıklı görüş alışverişi, serbestleşmenin sağlanması için karşılıklı tekliflerin değerlendirilmesi noktaları üzerinde görüşmelere devam etmişlerdir. Düzenleme grubuna ilişkin olarak ise taraflar temel hedeflerini gündeme getirmiş, AB ve ABD'nin düzenlemelerine ilişkin olarak daha fazla işbirliği yapılması dile getirilerek, ABD tarafından düzenlemelere ilişkin olarak ilgili grubun öneri metni AB'ye sunulmuştur. 6. Tur'da TTIP Anlaşması'nın üçüncü grubuna ilişkin olarak ise, enerji ve hammaddelere ilişkin taraflar arasında bilgi paylaşımı, ticaret ve sürdürülebilir gelişme istihdam ve çevre ile ilgili aşağı eğilimi rekabet (race to the bottom) konuları, menşe kurallarına yönelik olarak iki taraf tarafından hazırlanan metinlerin tek bir metin

³⁴⁰ European Commission, EU and US Conclude Second Round of TTIP Negotiations in Brussels, 2013, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=988> (20 Temmuz 2015).

³⁴¹ Kara Sutton, "TTIP Negotiations: A Summary of Round 3", *Bertelsmann Foundation*, 2014, <http://www.bfna.org/sites/default/files/publications/BBrief-TTIP%20Round%203%20%2814Jan14%29.pdf> (20 Temmuz 2015).

³⁴² Kara Sutton, "TTIP Negotiations: A Summary of Rounds 4 and 5", *Bertelsmann Foundation*, 2014, <http://www.bfna.org/sites/default/files/publications/BBrief%20TTIP%20Summary%20Round%204-5%20%2812June2014%29.pdf> (20 Temmuz 2015).

içerisinde birleştirilmesi, rekabet alanında ise ortak bir metnin hazırlanması, fikri ve mülkiyet hakları konusunda ilgili bölümün yapısının oluşturulması ve ele alınacak konuların belirlenmesi, KOBİ'lere ilişkin ortak bir metnin hazırlanması, çözüm mekanizmasına ilişkin hazırlanmış metinler üzerinden tarafların önerilerini ortaya koyarak olası farklılıkların ortadan kaldırılması konuları ele alınmıştır.³⁴³

TTIP görüşmelerinin 7. Turu, Anlaşma'nın önemli bir bölümünü oluşturan düzenleyici sütun (*regulatory pillar*) odaklı olarak gerçekleşmiştir. Turda TTIP Anlaşması'na ilişkin olarak tüm düzenleyici kurallar üzerine görüşülmüş, yatay kurallar ve sektör bazında görüşmeler yapılmıştır. Yatay kurallara ilişkin olarak ortak bir işbirliği yapısının oluşturulmasının büyük bir zorluk olarak ortaya çıktığı, teknik düzenlemelere ilişkin olarak ise bürokratik düzenlemelere ilişkin düzenlemeler üzerinde görüşüldüğü değerlendirilmiştir.³⁴⁴

TTIP görüşmelerinin 8. Turu 2-6 Şubat 2015 arasında Brüksel'de gerçekleşmiş, yatırımların korunması dışındaki tüm konular neredeyse ele alınmıştır. 8. Tur'da Anlaşma'nın üç sütunu üzerine ilişkin olarak teknik düzeyde önemli adımlar atılmıştır. Pazara erişim konusunda 8. Tur endüstriyel gümrük vergileri ve tarımsal pazar erişimini ilişkin olarak yararlı bir ayrıma gitmiş, hizmet sektöründe karşılıklı teklifler değerlendirilmiştir. 8. Tur'un en temel gündemi ise teknik ticaret engelleri olmuş, bitki ve hayvan sağlığı, düzenleyici kurallara yönelik işbirliği ve şeffaflık konuları olmuştur.³⁴⁵

TTIP Anlaşması'nın 9. Turu New York'ta 20-24 Nisan 2015 tarihinde gerçekleşmiş, görüşmenin odak noktası ise TTIP Anlaşması'nın üzerine oturtulmuş olduğu üç sütunlu mekanizma ile düzenlemeye ilişkin konular olmuştur. Pazara erişim konusunda teknik tartışmalar devam etmekle birlikte, gümrük vergileri ve kamu ihaleleri konularında da tartışmalar devam etmiştir. Teknik düzenlemeler alanında yatay mevzuata

³⁴³ European Commission, Commission Publishes State of Play of TTIP Negotiations Ahead of 6th Round of Talks, 2014, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1126> (20 Temmuz 2015).

³⁴⁴ European Commission, EU-US trade – 7th Round of Talks on Transatlantic Trade Pact Ends in The US, 2014, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1158> (20 Temmuz 2015).

³⁴⁵ European Commission, Report of The Eight Round of Negotiations For The Transatlantic Trade and Investment Partnership, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/february/tradoc_153175.pdf (20 Temmuz 2015).

ilişkin görüşmeler sürmüştür, kurallar bölümüne ilişkin olarak ise ticaret ve sürdürülebilir kalkınma dışındaki tüm konular görüşülmüştür.³⁴⁶

TTIP'nin 10. Tur görüşmeleri 13-17 Temmuz 2015 arasında Brüksel'de gerçekleştirilmiş ve TTIP'nin 3 sütununu kapsayan önemli kararlar ele alınmıştır. Pazara erişim görüşmelerinde hizmet, menşei kuralları tartışılmış ancak tarifeler ve tedarik konusunda herhangi bir tartışma gerçekleşmemiştir. Düzenleyici iş birliği sütunu kapsamında yer alan meseleler gözden geçirilmiş ancak büyük bir ilerleme kaydedilememiştir. Anlaşmanın kurallarına ilişkin olan 3. sütununda sürdürülebilir kalkınma, istihdam, çevre ve yatırım koruma ve bu alanlarda yaşanan anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin konular dışında anlaşmanın tüm kuralları gündeme alınarak tartışılmış, ek olarak G-7 toplantısının sonuç bildirgesinin ortaya koyduğu sonuçlar bağlamında AB ve ABD'nin çoğu alanda oturumlar arası çalışması üzerinde uzlaşmaya varılmıştır.³⁴⁷

TTIP görüşmelerinin 11. Turu ABD'nin Washington D.C. ve Miami eyaletlerinde 14-23 Ekim 2015 arasında gerçekleştirilmiş ve görüşmeler yatırımların korunması ve yatırım mahkeme sistemi hariç olmak üzere tüm alanları kapsamıştır. Pazara erişim konusunda tarifelere ilişkin ikinci öneri tarife hatlarının (tariff line)³⁴⁸ %97'sini kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiş, ayrıca taraflar belirli ürünlerin menşei kurallarına ilişkin öneride değişikliğe gitmişlerdir. Mal ticaretine ilişkin görüşmelerde ilerleme kaydedilmesine ek olarak tarımsal ürünlerin pazara erişimine ilişkin metnin tartışılması sağlanmıştır. Müzakere takımları gözden geçirilmiş ve hizmetler ve yatırım önerileri üzerine gerekli çalışmaları bitirmiş olan müzakereciler kamu alımlarının teknik tartışmalarına odaklanmışlardır. Anlaşmanın 2. sütununa yönelik tüm konular tartışılrsa da önemli bir gelişme elde edilememiş ve kurallar sütunu da AB'nin sürdürülebilir kalkınma önerisini sunmasıyla devam etmiştir.³⁴⁹

³⁴⁶ European Commission, Report of the Ninth Round of Negotiations For The Transatlantic Trade and Investment Partnership, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/may/tradoc_153437.pdf (20 Temmuz 2015).

³⁴⁷ European Commission, Report of The Tenth Round of Negotiations For The Transatlantic Trade and Investment Partnership, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/july/tradoc_153667.pdf (18 Mart 2015).

³⁴⁸ Tarife hattı: ulusal düzeyde kullanılan bir ürün kodu olmakla birlikte, uyumlu sistem içerisinde 6 ve daha fazla rakamdan oluşmakta ve ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. United Nations International Trade Statistics Knowledgebase, Trade Statistics Knowledgebase, <http://unstats.un.org/unsd/tradekb/Knowledgebase/Tariff-Line> (18 Mart 2016).

³⁴⁹ European Commission, Report of The Eleventh Round of Negotiations For The Transatlantic Trade and Investment Partnership, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/november/tradoc_153935.pdf (18 Mart 2016).

Anlaşmanın 11. Tur görüşmeleri, diğer tüm görüşmelerden farklı olarak AB ve ABD'nin oldukça önemli adımlar atmasına şahit olmuştur. Tarifeler, hizmetler, kamu alımlarında önemli ilerlemelerin sağlanmasına ilaveten, anlaşmanın 2. sütunu bağlamında düzenleyici işbirliği alanında ki temel prensipler açık bir şekilde ilk defa ortaya konulmuştur.³⁵⁰

22-26 Şubat 2016 tarihleri arasında Brüksel'de gerçekleştirilen TTIP'nin 12. Tur görüşmelerinde taraflar arasındaki yatırımların korunmasına ya da yeniden düzenlenmesine yönelik olarak tartışmalar devam etmekle birlikte, AB yatırımların korunması ve mahkeme sistemine yönelik önerisini sonlandırmak üzeredir. Benzer şekilde ABD'ye göre TTIP gibi bir anlaşma içerisinde yatırımcı devlet çözüm mekanizması bir zorunluluktur. Anlaşmanın düzenleyici sütununa ilişkin olarak müzakereciler yatay ve dikey düzenleyici uyum bağlamında önemli adımlar atmıştır ve ABD, TTIP içerisinde düzenleyiciden düzenleyiciye diyalog mekanizması kurulmasını önermiştir. Taraflar TTIP'nin 13. Tur görüşmelerinin Nisan 2016'da düzenlenmesi üzerinde uzlaşmaya varmışlardır.³⁵¹

TTIP görüşmeleri AB ile ABD arasında hala sürmektedir. İki taraf arasında yapılacak olan anlaşmanın ekonomik getirilerinin oldukça büyük olacağı tahmin edilmektedir. Avrupa Komisyonu tarafından yapılan tahminlere göre TTIP Anlaşması ile birlikte AB ekonomisi yıllık olarak 119 milyar Avro büyüme sağlayacak, AB'li hane halkına anlaşmanın getirisi ortalama 500 Avro olarak gerçekleşecektir. AB'li şirketler hizmetler alanında daha etkin hale gelecek, ABD pazarına erişimleri kolaylaşacaktır. AB ülkeleri ABD içerisinde birer yatırımcı haline gelerek, taraflar arasında birleşen yatırımlar toplam olarak 1,6 Trilyon Avro'ya ulaşacaktır.³⁵²

³⁵⁰ European Commission, 11th Round of TTIP Talks Brought Progress in Most Areas of the Negotiations, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1389> (18 Mart 2016).

³⁵¹ Euractiv, Latest Round of TTIP Talks Boost Momentum, <https://www.euractiv.com/section/tradesociety/opinion/latest-round-of-ttip-talks-a-momentum-boost/> (18 Mart 2016).

³⁵² European Commission, The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) TTIP Explained, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/may/tradoc_152462.pdf (20 Temmuz 2015), s.2-3.

4.1.4.2. Güney Kore

Güney Kore ile AB arasındaki STA Temmuz 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yeni nesil ticaret anlaşması olması bakımından büyük bir önem taşımakla birlikte anlaşma, ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve AB ile Koreli şirketlerin daha kolay işbirliği içerisinde girebilmesinden çok daha öteye gitmiştir. Yapılan STA sayesinde AB ürünleri Kore sınırında çok düşük ithalat gümrük tarifelerine tabi olurken aynı zamanda 15 yıl içerisinde ilk kez AB'nin ticaret fazlası vermesini sağlamıştır.³⁵³ Güney Kore STA ile birlikte AB'nin Güney Kore'ye mal ihracatı %24, yani 7 Milyar Euro artmıştır. Bunun karşısında Güney Kore'den ithalat %6 oranında azalmış, AB'nin ithalatındaki bu düşüş AB'deki talep düzeyine dayandırılırken bu durum da AB'nin ticaret fazlası vermesine neden olmuştur. Ancak Güney Kore'den yapılan ithalat toplamda düşüş göstermiş olmasına rağmen STA ile birlikte ayrıcalıklı Pazara erişim hakkına sahip olan ürünler için bu doğru değildir. Güney Kore'den tamamen serbest şekilde ithalatı sağlanan ürünlerin toplam ithalat içerisindeki oranı %21, kısmen serbestleşmiş ürünlerin toplam ithalat içerisindeki oranı %23 artmıştır. AB ile yapılan anlaşmanın Güney Kore'nin küresel olarak talebini pozitif etkilemesinden dolayı Güney Kore'nin toplam talebi bu dönem içerisinde sabit kalmıştır. AB tarafından baktığımızda tamamen ya da kısmen serbestleşmiş ürünlerin ihracatının toplam ihracattan daha fazla arttığı rakamsal olarak tamamen serbestleşmiş ürünlerde %37, kısmen serbestleşmiş olan ürünlerde de %24 artış sağlanmış olduğu görülmektedir.³⁵⁴

4.1.4.3. Kanada

18 Ekim 2013 tarihinde AB ile Kanada arasında geniş kapsamlı STA üzerinde siyasi uzlaşa sağlanmıştır. AB ile bir G-8 ülkesi arasında ilk imzalanan anlaşma olduğu için oldukça dikkat çekicidir. Bu anlaşma ile AB ile Kanada arasında %99 oranında gümrük vergilerinin kaldırıldığı, hizmet ve yatırım fırsatları için oldukça geniş bir pazarın yaratılması beklenmektedir. 2012 yılı rakamlarına göre Kanada, AB'nin en önemli 12. AB ise, Kanada'nın ABD'den sonra en büyük 2. ticaret ortağıdır. Kanada ve AB

³⁵³ European Commission, The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where Are We?, 2013, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-1080_en.htm (20 Nisan 2016), s.5.

³⁵⁴ European Commission, EU-Republic of Korea Relations and 7th EU-Republic of Korea Summit, 2013, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-959_en.htm (20 Temmuz 2016), s.2.

arasındaki mal ticaretinin 2012 yılında toplam değeri 68,8 milyar Euro olarak gerçekleşmiş ve söz konusu geniş kapsamlı STA'nın akdedilmesiyle birlikte bu rakamın 25,7 milyar Euro daha artması beklenmektedir.³⁵⁵

Kanada ile AB Komisyonu arasındaki STA görüşmeleri Ağustos 2014 yılında tamamlanmış ve anlaşmaya ilişkin görüşmelerin sona erdiği 26 Eylül 2014 tarihinde ilan edilmiştir. Taraflara nezdinde gerçekleştirilen çalışmaların ardından 29 Şubat 2016 tarihinde AB Komisyonu ve Kanada anlaşma metninin gözden geçirilmesinin tamamlandığını ve AB'nin ve Kanada'nın resmi dillerine çevrildikten sonra Konsey'in ve Avrupa Parlamentosu'nun onayına sunulacağı ilan edilmiştir. Kanada ile gerçekleştirilecek geniş kapsamlı STA'nın temel hedefleri, ekonomik belirsizlik dönemlerinde karşılıklı ticaret ve yatırım fırsatlarını arttırmak, 2020 Stratejisi bağlamında AB'nin rekabet gücünü arttırmak, Dünya genelinde adil ve açık pazarlara dâhil ve açık olmak şeklinde sıralanabilir.³⁵⁶

4.1.4.4. Hindistan

Hindistan ile AB arasında gerçekleştirilmesi düşünülen STA mal ve hizmet ticareti aynı zamanda da karşılıklı yatırımlar ve KİT'leri kapsamaktadır. Hindistan ile AB arasında STA görüşmeleri 2007 yılında başlamış ve günümüze kadar geçen süre içerisinde oldukça önemli adımların atıldığı bir süreç yönetilmiştir. Hindistan ile gerçekleştirilecek olan STA'da ileriki konular mal, hizmet ve kamu alımlarını kapsayacaktır. Hindistan gelişmekte olan önemli bir küresel güç olarak AB'nin en önemli yatırım ortaklarından biri olmakla birlikte 1 milyondan fazla bireyi kapsayan gelişen bir pazar potansiyeli taşımaktadır. AB ile Hindistan arasında gerçekleşen ticaret 2003 yılında 28,6 milyar Avro'dan 2014 yılında 72,5 milyar Avro'ya yükselmiştir. AB'nin Hindistan'daki toplam yatırımını 2013 yılı itibariyle 34,7 milyar Avro olarak gerçekleştirmiş,

³⁵⁵ European Commission, The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where Are We?, 2013, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-1080_en.htm (20 Nisan 2016), s.2.

³⁵⁶European Commission, CETA-Summary of The Final Negotiating Results, 2014,http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/december/tradoc_152982.pdf (20 Nisan 2016), s.1.

geçtiğimiz on sene içerisinde hizmet ticaretinde AB ile Hindistan arasındaki hacim dört kat artarak 5,2 milyar Avro'dan 23,7 milyar Avro'ya yükselmiştir.³⁵⁷

4.1.4.5. ASEAN

ASEAN (Association of Southeast Asian Nations/Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) AB'nin bir diğer önemli ticari partneridir. ASEAN ile AB arasındaki ilişki 2006 yılında Küresel Avrupa Raporu ile tanımlanmış ve AB bölgedeki gelişmelere oldukça önem vermiştir. ASEAN ile AB arasında bölgeden bölgeye yapılması düşünülen STA ilişkisi 2007 yılında hayata geçirilmiş ancak STA süreci 2009 yılında sürece karşılıklı bir format vermek amacı ile dondurulmuştur. Singapur ve Malezya ile 2010, Vietnam ile 2012 ve son olarak Tayland ile 2013 yılında görüşmeler başlatılmıştır. Avrupa Komisyonu Singapur ile görüşmelerin Ekim 2014 tarihinde sonlandırmıştır.³⁵⁸ Genel olarak AB ile ASEAN ilişkisinin AB ekonomisi içerisindeki durumu, ASEAN'ın AB'nin üçüncü büyük ticaret partneri olması ile öne çıkmaktadır. 2013 yılında hizmet ve mal ticaretinde 235 milyar Avro hacminde bir ticaret büyüklüğü bulunmaktadır. ASEAN ülkelerinde AB toplam olarak 14,8 milyar Avroluk yatırıma sahip olmakta ve bu durum AB'yi ASEAN içerisinde en geniş yatırımcı haline getirmektedir.³⁵⁹ 2013 yılı rakamlarına göre AB ile ASEAN arasında 238 milyar Avroluk mal ve hizmet ticareti gerçekleşmektedir. 1993'den 2013 yılına kadar ikili arasındaki ticaret yıllık olarak %7'lik bir büyüme hacmi ile gelişmiştir. AB ASEAN içerisinde ikinci en büyük FDI aktörüdür. AB'nin 2013 yılı ile birlikte toplam FDI içerisindeki payı %22 civarındadır.³⁶⁰

4.2. Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri

Türkiye, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ılımlı korumacılık, 1946-1954 yılları arasında ABD liderliğindeki yeni dünya düzenine dâhil olma çabası içerisinde dışa açık, yabancı sermayenin hâkimiyetinde ve dışarıdan gelen yardımlarla "korumacı,

³⁵⁷ European Commission, Countries and Regions India, 2015, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/india/> (10 Mayıs 2015).

³⁵⁸ European Commission, Countries and Regions Association of South East Asian Nations (ASEAN), 2015, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/asean/> (20 Temmuz 2015).

³⁵⁹ European Commission, Countries and Regions Association of South East Asian Nations (ASEAN), 2015, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/asean/> (20 Temmuz 2015).

³⁶⁰ European Union External Action, The EU - ASEAN Relationship in Facts and Figures, 2015, http://eeas.europa.eu/factsheets/news/eu-asean-relationship_factsheet_en.htm (20 Temmuz 2015).

sanayileşmeye ve yerli burjuva sınıfının oluşturulmasına” dayalı yeni ekonomi politikasını oluşturmaya çalışmış ancak benimsenen liberal ekonomi politikalarındaki tıkanıklık nedeniyle 1954-1980 yılları arasında ithal ikameci, 1980-1990 yılları arasında liberalleşme, 1990 ve sonrası yıllarda tamamen liberal ekonomi politikalarıyla küreselleşmeye ve dünya ekonomisine adapte olmaya çalışmıştır.³⁶¹ İthal ikameci politika, 1930’lu yıllarda kalkınma ve sanayileşme için bilinçli ve programlı bir şekilde, 1950’li yıllar da daha çok zorunluluktan ve durgunluğu aşmak için, 1960 ve 1980’li yıllar arasında sanayileşmenin içeriğinde ve yatırım yapılan sektörlerde değişiklikler yapılarak uygulanmıştır.³⁶²

1960’lı yıllarda Türkiye’de ithal ikameci sistemle başarı sağlansa da üretim aşamasında ihtiyaç duyulan girdi ve teknolojinin ithal edilmesi, ülke içi üretimin talebe yönelik olması ve iktisadi artık yaratılamaması nedeniyle sanayi sektörü için gerekli sermayenin Avrupalı ülkelerden borçlanılması ülkede içe dönük sanayileşme ancak dışa bağımlı bir ekonomi oluşturmuştur.³⁶³ 1970’li yıllarda uluslararası piyasalarda yaşanan petrol şokları ile Türkiye’nin yakıt ithalatının maliyetinin artması yükselen kamu harcamaları yüksek enflasyon ve işsizliğe neden olurken, oluşan istikrarsızlık ortamında yabancı sermayeye erişimin imkânsız hale gelmesi, 1977 yılında krizin patlak vermesine neden olmuştur.³⁶⁴ İthal ikameci sistemin tıkanmasına bağlı yaşanan ekonomideki durgunluk, Türk Lirası’nın (TL) aşırı değerlenmesi, yüksek enflasyon, ihracattaki gerilemeye bağlı olarak dış ticaret dengesinin oluşturulamaması, büyümenin eksilerde seyretmesi, dış borç kaynaklarının tıkanması ve devalüasyon politikaları gibi olumsuzluklara neden olurken ithal ikameci ekonomi politikaları sona ulaşmıştır.³⁶⁵

³⁶¹ Eriş Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, 17. Baskı, Ankara: İletişim Yayınları, 2013, s.13, 38, 39; Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, 16. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 2012, s.45,46, 96,107.

³⁶² Boratav (2012), s.118; Yeldan (2013), s.38.

³⁶³ Gülten Kazgan, **Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1999, s.114; Boratav (2012), s.119, 120.

³⁶⁴ Larry Neal, **The Economics of Europe and the European Union**, 1. Baskı, New York: Cambridge University Press, 2007, s.411; Boratav (2012), s.143.

³⁶⁵ Yeldan (2013), s.43.

Duraksayan sanayileşme ve 1977 Krizi'nin ardından Türkiye 1980'li yıllara kötü şartlar altındaki ekonomiyle girmiştir.³⁶⁶ Demirel Hükümeti'nin ekonomiyi düzenlemek için Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'dan hazırlamasını istediği istikrar programının, 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Türkiye liberalleşme sürecine girmiştir.³⁶⁷ 24 Ocak 1980 Kararları'nın uygulamaya konulmasıyla birlikte ana hedef sağlanacak makroekonomik istikrar çerçevesinde, ithal ikameci dışa kapalı ekonomi politikası yerine ihracata dayalı ekonomik büyüme olmuş, bu hedefe ulaşmak için; ihracat teşvikleri uygulanmış, 1984 yılıyla dış ticarete liberalizasyon sağlanmış, tüm sektörlerde aşamalı liberalizasyon politikası sürecine girilmiş, ulusal talep kısılmış, böylece dışa açık liberalleşme döneminin temeli oluşturulmuştur.³⁶⁸

1980'li yıllarla birlikte DB ve IMF'in rehberliğinde dışa açılan ve neoliberal ekonomi politikalarını benimseyen Türkiye, ticaretin önündeki engelleri ve miktar kısıtlamalarını kaldırırken, gümrük vergi ve tarifelerinde önemli derecede indirimler gerçekleştirerek, adım adım gerçekleştirilen liberalleşme politikalarıyla dünya ekonomisine katılma sürecine girmiştir. 1987 yılında AB'ye tam üyelik başvurusunun gerçekleştirilmesi devamında Birlik ile 1.1.1996 tarihinde GB'nin oluşturulması, komşu ülkelerle artan ekonomik ilişkilerin ardından 1995 yılında DTÖ'ye dahil olunması uluslararası ekonomik ilişkilerin artmasını ve dış ticaret faktörlerinin serbestleşmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiş önemli adımlardır.³⁶⁹

Türkiye tarafından uygulanan ihracat teşvik modeli, ülkenin makroekonomik olarak ihtiyaç duyulan gereksinimlerini karşılaması ile sonuçlanmış olsa da, mikro ekonomik olarak ortaya çıkan tablo arzu edilen ekonomik gelişmelerin ortaya çıkmasında etkili olamamış, teknolojik gelişmenin hızlanması, verimliliğin yükselmesi ve kaynakların tarımdan imalat sektörüne aktarılması gibi konularda başarı tam anlamıyla sağlanamamıştır.³⁷⁰ 24 Ocak 1980 Kararları ile mal ve ticaret engellerinin, 1989 yılının

³⁶⁶ Fikret Şenses ve Erol Taymaz, Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?, *Economic Research Center (ERC) Working Papers in Economic*, 2003, Vol.3, No.1 <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series03/0301.pdf> (27 Mart 2015), s.1.

³⁶⁷ Boratav (2012), s.146-149.

³⁶⁸ Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.34.

³⁶⁹ Şenses ve Taymaz, s.1, 2.

³⁷⁰ Neal, s.414, 415.

ardından sermaye hareketlerinin önündeki engellemelerin kaldırılması ile Türkiye’de piyasalarda tam liberalizasyon sağlanmıştır.³⁷¹

1990’dan sonra makroekonomik ve yasal altyapı sağlanmadan liberalleşen sermaye piyasaları faiz ve döviz kurlarındaki yüksek değerler karşısında ülkeye spekülasyon amaçlı sermayenin akmasını sağlamış, ulusal pazara çekilen yabancı sermaye kamu borçlarını kapatmak, yeni dönem popülist politikalarını sürdürmek için kullanılmış, tüm bu yanlış devlet politikaları sonucu aşırı değerlenen TL ile birlikte 1994 Krizi patlak vermiştir.³⁷²

Çözüm olarak uygulanan sıkı ve döviz kazancına bağlı önlemler beraberinde 1994 Krizi süresince üretim ve istihdamda düşüşe ve GSMH’de daralmaya yol açmıştır. Enflasyonla mücadele için yapılan devalüasyonların ardından TL’nin değer kaybetmesi yabancı sermayenin ülkeden çıkışına neden olurken, azalan ithalata karşılık ihracat oranlarındaki artış cari işlemler dengesinde toparlanma süreci yaratmaya başlamıştır. Ancak tüm politikalara rağmen GSYH’de düzenli ve sürdürülebilir bir büyümenin sağlanamaması ve 1990’lı yılların genel ekonomik görünümü olan istikrarsızlığın giderilememesi, 1997 Asya, 1998 Rusya ve 1999 Marmara Depremi’nin ardından artan borçlanma maliyetleri karşısında Türkiye, IMF’in İstikrar Programı’nı kabul ederek, 2000 yılında yürürlüğe sokmuştur.³⁷³

1994’teki kriz sürecinde Ecevit Hükümeti IMF politika ve çözüm önerilerine karşı direnmiş olsa da 1998’de IMF ile izlenen “18 Aylık Yakın İzleme Anlaşması’nın” ardından, 1999 ve 2002 sürecinde Ecevit Hükümeti IMF ve DB politikalarını benimsemiş ve 10 yıllık stand-by anlaşması imzalanmıştır. 2002 yılıyla birlikte AKP Hükümeti 1999 ve 2002 stand-by anlaşmalarına ek olarak 2005 yılında yeni bir stand-by anlaşması imzalamış ve bu anlaşmayla birlikte “istisnai kredi” paketi olarak 10 milyar Dolarlık (3 yıllık) bir kredi üzerinde anlaşmaya varmıştır. Genel olarak 2000’li yıllarla birlikte siyasi

³⁷¹ Şenses ve Taymaz, s.2.

³⁷² Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.36.

³⁷³ Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.36-38.

istikrar sağlanmış olsa da hükümet politikaları uluslararası ekonomik kuruluşlarının kararlarına paralel düzeyde alınmıştır.³⁷⁴

2000'li yıllar ile birlikte, Türk hükümetinin liberalleşme politikalarına başarılı bir şekilde devam edememesi, IMF tarafından önerilen yapısal reformları gerçekleştirememesi, Avrupa bankalarındaki likidite endişesi ile birleşince, bankalar kredilerini geri çekmiş, böyle bir durumda Türkiye büyük bir ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır.³⁷⁵ GOÜ'lere 1990'lı yıllarda uygulanan temelsiz, genel politikalar ülkelerde birbiri ardına krizlerin yaşanmasına neden olurken, Türkiye'de enflasyonla mücadele programı kapsamında para politikalarının göz ardı edilmesi ve döviz kurunun ana hedef olması, büyüme için yüksek miktarda döviz gereksinimine bağımlı hale gelmesi, artan cari açıkların ve dış borçlanmanın kronikleşmesi 2001 Krizi'nin yaşanmasına neden olmuştur.³⁷⁶ 2001 Krizi ile birlikte GSYH'deki büyüme %5,7 oranında azalırken, borç stokunun GSYİH içerisindeki payı %40'a yükselmiş ve enflasyon oranları %60'a doğru tırmanmıştır. Kriz'in ardından ekonomi, IMF'in stabilizasyon şartıyla beraber devlet borçlarının azaltılması, finansal sektörün tam kapasite çalışabilmesi amaçlarıyla toparlanma sürecine girmiş, ana hedef GSYH'nin toparlanması ve kamu borç yükünün azaltılması olarak belirlenmiş ve büyük oranda elde edilen başarılarla kamu borcunun ekonomi de yarattığı baskı azalmıştır.³⁷⁷

2001 Krizi'nin ardından, Türkiye yükselen piyasa ekonomileri ülkeleri ile aynı gruba dâhil olabilse de gittikçe artan ve kapatılamayan cari işlem açıkları ve yabancı sermayenin kontrolsüz ülkeye girişleri ile dış borç stokunda kontrol edilemeyen bir artışa neden olmuştur.³⁷⁸ 2006 yılı ile birlikte Türkiye 2000 ve 2001 yıllarında yaşamış olduğu yıkıcı ekonomik krizleri geride bırakmış ve AB'ye tam üyelik için müzakere sürecine odaklanmıştır. 2001 yılında meydana gelen kriz gerek AB gerekse de Türkiye açısından önemli sonuçları ortaya çıkarmış, taraflar ekonomik yapısal reformları oldukça ciddiye almak zorunda kalmıştır.³⁷⁹

³⁷⁴ Boratav (2012), s.194-196.

³⁷⁵ Neal, s.415, 416.

³⁷⁶ Boratav (2012), s.199, 211, 214.

³⁷⁷ Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.37-38.

³⁷⁸ Boratav (2007), s.5.

³⁷⁹ Neal, s.408.

2001 Krizi'nin ardından 2008 yılına kadar GSYH'deki artış miktarı %6,4, imalat sanayisinde gerçekleşen katma değer artışı %7,1 iken istihdamda yükselme gerçekleşmemiş ve negatif bir artış sağlanarak, 2000 yılında %6,5 olan işsizlik düzeyi, 2008 yılına kadar %14'e yükselmiştir. 300 milyar Dolar olan dış borç stoku ve 50 milyar Dolar olan cari işlemler açığındaki sürekli artışla birlikte istikrarsız, kırılgan ve dışa bağımlı gelişmeye çalışan Türkiye, 2008-2009 küresel ekonomik krizle birlikte %5'lik ekonomik daralma yaşamıştır.³⁸⁰

Türkiye için kronik hale gelen dış borç bağımlılığı küresel ekonomideki daralma ve yaşanan büyük bunalımla beraber büyük bir ekonomik krizin içerisine sürüklenilmesine neden olmuştur. Uygulanan IMF politikalarına rağmen AB ile Türkiye arasındaki GB, kural gereği Türkiye'nin üçüncü ülkelerle ticarete AB OGT'sini uygulamak zorunda olduğundan, TL'nin üçüncü ülkelere karşı değerli olması ithalat oranlarını arttırmış, artan cari açıkların finansmanı ile ekonomide yük haline gelen dış borçlar, ülke içi gelir ve büyüme oranlarını düşürmüştür. Faiz oranları düşürülerek ve dış piyasalardan sermaye edinilerek ekonomik kriz koşullarından çıkılmıştır.³⁸¹

4.2.1. GB Sonrası Türkiye Ekonomisinin Dönüşümü

24 Ocak 1980 Kararları sonrasında Türkiye, uluslararası ekonomik kuruluşların önderliğinde ve mevcut ticaret engellerini ve tarifelerini 1.1.1996 tarihinde yürürlüğe giren GB kapsamında, AB'nin OGT'sine uyumlaştırarak liberal ekonomiye adım adım geçmiş ve ihracat odaklı ekonomik büyüme politikası, ithal ikameci ekonomi politikalarının yerini almıştır.³⁸² Türkiye ekonomisinin hükümet kontrollü ekonomiden pazar odaklı ekonomiye dönüşümünde, küresel pazarlara açılmasında ve AB üyelik ilişkilerinde GB önemli bir role sahip olmuştur.³⁸³

GB'den beklenen uygulamalar tesis edildiği ilk yıllarda, Türkiye'nin henüz gerekli uyumlaştırmaları gerçekleştirmemesi ve Türk ekonomisinin dış piyasalarda GOÜ'lerde birbiri ardına yaşanan uluslararası ekonomik krizlerden etkilenmesi, 1999

³⁸⁰ Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.39, 40.

³⁸¹ Boratav (2012), s. 210-219.

³⁸² Şenses ve Taymaz, s.1,2.

³⁸³ Togan, s.22.

yılında meydana gelen deprem ve 1994-2001 yılları arasındaki kriz süreci gibi faktörler nedeniyle gerçekleştirilememiştir.³⁸⁴ GB'nin Türk ihracatı, üretim verimliliği ve rekabetçiliği üzerindeki olumlu etkisi 2001 ekonomik Krizi'nden sonra kendisini göstermiştir. 2001 Krizi'nin aşılmasında uygulanan politikalar, krizi takip eden süreç boyunca TL'nin değerinde düşüş yaratarak ülke içi talebin kısılmasına yol açmış, bu durum beraberinde üreticilerin elde ettikleri fazlalıkları ihraç edecek pazarlar aramalarına neden olmuş ve böylece Türkiye dünya ihracat pazarlarına daha fazla açılmıştır.³⁸⁵

İhracat yapılan pazarları genişletmek veya ihracatta bölgesel bağımlılığın düşürülmesi amacıyla 2001 Krizi'ni takip eden yıllar içerisinde Türkiye komşuculuk ve çevre ülkeler stratejisine ek olarak Ortadoğu ülkeleri ve Rusya ile kurulan ticari ortaklıklara, Kuzey Afrika ülkeleri ve özellikle düşük maliyetli üretim gerçekleştiren Asya ülkeleri ile geliştirilen ticari ortaklıklar da eklenmiştir. Türkiye'nin yeni ticari ilişkiler gerçekleştirmesi, AB ile yapılan ticaretin önemli derecede yüksek olmasına karşılık, hacmini daraltmıştır.³⁸⁶ Tablo 5 Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat, Toplam İçindeki Payı (%) baktığımızda, AB'nin Türkiye'nin toplam ihracatı içerisindeki payı 2005 yılında %56,5 iken bu oran 2014 yılında %43,5'e gerilemiştir. Buna karşılık Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri'nin Türkiye'nin toplam ihracatı içerisindeki payı 2014 yılında %22,5, Asya Ülkeleri'nin %7,4, Kuzey Afrika Ülkeleri'nin payı %6,2 oranına yükselmiştir. Tablo 5 Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat, Toplam İçindeki Payı (%) baktığımızda AB'nin Türkiye'nin toplam ithalatı içerisindeki payı 2005 yılında gerçekleşen %45,2 düzeyinden, 2014 yılında %36,7'ye gerilediğini, buna karşılık özellikle Asya Ülkeleri'nin 2005 yılında %17,6 olarak gerçekleşen payı, 2014 yılında %23,2'ye yükselmiştir. Asya Ülkeleri'nin Türk ithalatının toplamı içerisindeki yüzdesinin bu kadar artmasının en temel nedeni Türkiye'nin ara mal ithalatına bağlı olarak gerçekleştirdiği sanayileşmedir. Bir diğer etkende enerji ürün gruplarının ithalatının Rusya ve Asya Ülkeleri'nden gerçekleştirilmesidir.³⁸⁷

³⁸⁴ Akman (2012), s.141.

³⁸⁵ Yılmaz (2011), s.239.

³⁸⁶ Akman (2012), s.142.

³⁸⁷ Akman (2012), s.142.

Tablo 5
Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat-İhracat Toplam İçindeki Payı (%)

Ülke grubu	İthalat (%)			İhracat (%)		
	2005	2010	2014	2005	2010	2014
Toplam	100	100	100	100	100	100
A-Avrupa Birliği (AB 28)	45,2	39,0	36,7	56,5	46,5	43,5
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	0,7	0,5	0,5	4,0	1,8	1,4
C-Diğer ülkeler	54,1	60,5	62,8	39,4	5,7	55,1
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	17,4	16,2	15,0	7,7	9,8	9,6
2-Kuzey Afrika	1,4	1,7	1,4	3,5	6,2	6,2
3-Diğer Afrika	1,4	0,9	1,0	1,5	2,0	2,5
4-Kuzey Amerika	5,0	7,1	5,7	7,2	3,7	4,6
5-Orta Amerika ve Karayipler	0,2	0,3	0,5	0,6	0,5	0,6
6-Güney Amerika	1,5	1,6	1,6	0,4	1,1	1,2
7-Yakın ve Orta Doğu	5,2	7,0	8,5	13,9	20,5	22,5
8-Diğer Asya	17,6	21,7	23,2	4,1	7,5	7,4
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	4,2	3,6	5,6	0,3	0,1	0,1
D-Seçilmiş ülke grupları						
1-OECD Ülkeleri	57,6	50,7	48,1	62,4	50,4	48,6
2-EFTA Ülkeleri	3,8	2,2	2,4	1,1	2,1	2,4
3-Karadeniz Ekonomik İşbirliği	17,5	17,8	16,9	11,7	12,7	12,5
4-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	4,30	6,3	5,6	3,6	6,7	7,4
5-Bağımsız Devletler Topluluğu	14,5	15,6	13,7	6,5	9,0	9,9
6-Türk Cumhuriyetleri	1,0	1,6	1,2	1,9	3,4	4,5
7-İslam İşbirliği Teşkilatı	8,3	12,0	12,0	17,8	28,5	30,9

Kaynak: TÜİK.

Türkiye'nin ithal ve ihraç edilen ürün gruplarının yapısına baktığımızda Tablo 6'dan incelenebileceği üzere, GB'nin yürürlüğe girdiği 1996 tarihinden bu yana iyileşme ve değişim söz konusudur. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin ihracatında ara malları ve tüketim malları hâkim durumdayken, ithalatında da ara malı ve sermaye malı kalemleri en çok paya sahip olmuştur. Ancak 2000'li yıllarla birlikte ihracatta tüketim mallarının payındaki azalmanın paralelinde sermaye mallarının ihracatında artış ve beraberinde sermaye mallarının ithalatında azalış gözlemlenmektedir. Bu durum Türkiye'nin katma değeri yüksek üretim teknolojisine geçiş yapmaya başladığını, ancak ara mallar ithalatında özellikle sanayi için işlem görmüş hammaddelerin 1990'lı yıllardan bu yana sürekli olarak artış içerisinde olması Türkiye'nin üretim ve ihracat sürecinin, ithalata bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır.³⁸⁸

³⁸⁸ Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.41.

Tablo 6
Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (BEC) Göre İthalat Ve İhracat (%)

	İthalat (%)					İhracat (%)				
	1996	2000	2005	2010	2014	1996	2000	2005	2010	2014
Toplam (milyon Dolar)	43626	54503	116774	185544	242177	23224	27775	73476	113883	157610
Sermaye malları (%)	23,5	20,85	17,44	15,53	14,86	4,82	7,83	10,88	10,33	10,21
Sermaye malları (taşımacılık araçları hariç)	19,14	17	14,66	12,53	12,56	2,91	3,67	4,64	5,63	5,85
Sanayi ile ilgili taşımacılık araç ve gereçleri	4,35	3,86	2,78	3	2,29	1,9	4,16	6,25	4,7	4,36
Hammadde (ara mallar) (%)	66,73	66,06	70,1	70,84	72,97	42,05	41,64	41,22	49,5	47,69
Sanayi için işlem görmemiş hammaddeler	7,35	5,1	5,16	6,6	5,49	5,28	3,61	2,33	3,21	2,99
Sanayi için işlem görmüş hammaddeler	31,59	29,53	33,86	31,65	32,55	28,87	28,98	28,14	33,73	31,85
İşlem görmemiş yakıt ve yağlar	10,37	8,87	7,85	0,63	0,34	3,39	0,02	0,02	0,94	0,14
Yatırım mallarının aksam ve parçaları	6,67	7,23	5,77	4,88	5,01	1,64	2,07	2,36	3,02	3,33
Taşımacılık araçlarının aksam ve parçaları	4,86	5,79	6,36	5,7	5,03	2,94	4,35	5,08	5,56	5,89
Esası yiyecek ve içecek olan işlenmemiş ham.	2,1	0,95	0,74	1,5	1,77	0,65	0,93	0,25	0,39	0,18
Esası yiyecek ve içecek olan işlenmiş ham.	1,06	0,61	0,65	0,59	1,08	1,69	0,89	1	1,02	1,07
İşlem görmüş diğer yakıt ve yağlar	2,7	7,95	4,07	6,58	7,3	0,95	0,78	2,05	2,45	2,2
Gizli veri	0	0	5,61	12,66	14,35	0	0	0	0	0
Tüketim malları (%)	9,21	12,71	11,97	13,33	11,97	53,03	50,36	47,41	39,79	41,29
Binek otomobilleri	2,33	4,76	3,68	3,67	3,18	1,16	2,26	5,95	5,45	4,6
Dayanıkl tüketim malları	1,41	2,07	1,57	1,88	1,92	4,09	7,4	9,4	7,82	9,5
Yarı dayanıkl tüketim malları	1,74	1,71	2,15	2,85	2,85	23,35	20,65	14,03	10,35	10,11
Dayanısız tüketim malları	1,67	2,51	2,92	2,98	2,32	9,73	10,51	7,94	6,28	6,34
Esası yiyecek ve içecek olan işlenmemiş tüketim malları	0,2	0,33	0,23	0,36	0,4	7,28	4,91	4,41	4,36	3,99
Esası yiyecek ve içecek olan işlenmiş tüketim malları	1,29	0,58	0,55	0,73	0,73	7,08	4,16	3,99	3,96	5,15
Motor benzini ve diğer hafif yağlar	0,39	0,63	0,61	0,72	0,43	0,22	0,35	1,49	1,32	1,45
Sanayii ile ilgili olmayan taşıma araç ve gereçleri	0,13	0,12	0,25	0,72	0,1	0,92	0,1	0,2	0,22	0,11
Diğerleri (%)	0,54	0,37	0,49	0,29	1,18	0,83	0,17	0,48	0,36	0,78

Kaynak: TÜİK; Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.107, 108.

2000’li yıllarla birlikte Türkiye’nin üretim ve ihracat yapısında teknoloji kullanımına bağlı olarak sektörel değişiklikler meydana gelmiş ve emek yoğun sektörlerin azalan payına karşılık, orta teknoloji yoğun sektörlerin payları genişlemiştir. Tablo 7’den izlenebileceği üzere imalat sanayi sektörü içerisinde 23 Yakıtlar (1996: %1,12, 2014: %3,63), 27 Ana Metal Sanayi (1996: %9,62, 2014: %10,55), 28 Metal Eşya Sanayi (1996: %1,99, 2014: %4,71), 29 Makine ve Teçhizat (1996: %3,57, 2014: %8,62), 34 Motorlu Taşıtlar (1996: %4,2, 2014: %12,19) gibi orta yüksek teknolojilerde meydana gelen sektörel genişlemeye karşılık, 15 Gıda Ürünleri ve İçecek (1996: %10,57, 2014: %7,07), 17 Tekstil Ürünleri (1996: %16,44, 2014: %7,07), 18 Giyim (1996: %20,8, 2014: %8,74) gibi orta düşük teknolojiye sahip sektörlerin paylarında azalma meydana gelmiştir. Türkiye’nin ihracatında olduğu gibi ithalatında da hâkim sektör imalat sanayi olmakla birlikte C Madencilik ve Taşocakçılığı (1996: %11,65, 2014: %15,33) ile 23 Yakıtlar (1996: %2,45, 2014: %7,75) sektörlerinin ithalattaki payının artması Türkiye’nin enerji sektöründe ithalata olan bağımlılığını göstermektedir. Ancak orta ileri teknoloji sektörlerinde yaşanan gelişmelere karşılık, ileri teknoloji sektörleri olarak kategorize edilen 30 Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makineleri, 32 Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları, 33 Tıbbi Aletler, Hassas Optik Aletler ve Saatler sektörlerinde Türkiye rekabetçi konuma ulaşamamıştır.³⁸⁹

³⁸⁹ Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.42, 45, 46, 51.

Tablo 7
Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (Isic, Rev.3) Göre İhracat ve İhracat

		İthalat (%)					İhracat (%)				
		1996	2000	2005	2010	2014	1996	2000	2005	2010	2014
	Toplam	43,63	54,5	116,77	185,54	242,17	23,22	27,77	73,48	113,88	157,61
A	Tarım ve ormancılık	4,96	3,9	2,4	3,48	3,54	9,27	5,97	4,53	4,33	3,82
B	Balıkçılık	0	0	0,02	0,02	0,02	0,11	0,09	0,19	0,13	0,22
C	Madencilik ve taşocakçılığı	11,65	13,02	13,98	13,97	15,33	1,59	1,44	1,1	2,36	2,16
D	İmalat sanayi	80,7	81,1	80,68	78,34	77,52	88,38	91,87	93,65	92,61	93,3
15	Gıda ürünleri ve içecek	4,6	2,12	1,81	1,84	2,32	10,57	6,61	5,81	5,88	7,07
16	Tütün ürünleri	0,08	0,08	0,08	0,05	0,06	0,41	0,44	0,17	0,26	0,35
17	Tekstil ürünleri	4,31	3,4	3,4	3,26	2,48	16,44	16,61	11,9	9,59	9,78
18	Giyim eşyası	0,44	0,49	0,59	1,25	1,14	20,8	19,5	13,51	9,32	8,74
19	Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	0,8	0,57	0,72	0,64	0,69	0,95	0,68	0,5	0,58	0,73
20	Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb. örülerek yapılan maddeler	0,29	0,38	0,5	0,51	0,56	0,3	0,23	0,34	0,5	0,54
21	Kâğıt ve kâğıt ürünleri	1,92	2,11	1,72	1,77	1,59	0,54	0,59	0,76	1,04	1,26
22	Basım ve yayım; plak, kaset vb.	0,3	0,46	0,35	0,3	0,21	0,21	0,15	0,14	0,12	0,11
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	2,45	4,75	4,72	7,44	7,75	1,12	1,08	3,43	3,64	3,63
24	Kimyasal madde ve ürünler	14,66	14,83	14,97	14,57	14,4	5,36	5,03	3,84	5,01	5,05
25	Plastik ve kauçuk ürünleri	1,88	1,91	1,83	1,88	2,1	2,2	2,81	3,38	4,29	4,78
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	1,88	0,79	0,86	0,82	0,89	3,36	4,04	3,66	3,5	2,75
27	Ana metal sanayi	6,41	6,48	11,72	10,08	10,91	9,62	8,09	9,37	12,66	10,55
28	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	2,1	1,6	1,66	1,71	1,72	1,99	2,38	3,65	4,37	4,71
29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	17,12	10,71	10,46	8,37	9,01	3,57	4,95	6,62	7,95	8,62
30	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri	1,78	2,93	2,11	1,68	1,55	0,09	0,23	0,09	0,99	0,12
31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	2,8	2,94	3,6	4,41	3,33	3,32	2,97	2,63	4,27	4,04
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	3,19	7,33	3,94	2,89	3,61	1,36	3,46	4,29	1,71	1,42
33	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	2,39	2,46	2,24	2,07	2,25	0,24	0,27	0,27	0,36	0,53
34	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	7,07	10,95	10,56	8,5	7,59	4,2	6,28	13,92	13,04	12,19
35	Diğer ulaşım araçları	4,05	2,71	1,65	2,89	1,9	0,67	3,18	2,32	1,45	1,52
36	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	1	1,11	1,18	1,35	1,38	1,07	2,27	3,05	2,88	4,78
E	Elektrik, gaz ve su	0,03	0,24	0,02	0,01	0,01	0,07	0,07	0,14	0,16	0,56
G	Toptan ve perakende ticaret	2,62	1,52	2,89	4,15	3,36	0,58	0,49	0,38	0,4	0,42
K	Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri	0	0,01	0,01	0,01	0,01	0	0	0	0,01	0,01
O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	0,03	0,21	0,01	0,02	0,02	0	0,06	0	0,03	0,02

Kaynak: TÜİK; Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.109, 110.

1980’li yıllardan itibaren dış ticarete meydana gelen iyileşmeye karşılık, kronik hale gelen dış ticaret açığı ve buna bağlı gerçekleşen cari hesap açığı, düşük maliyetli ve

düşük fiyatlı ürünlerde uzmanlaşılması, yüksek teknoloji sektörlerinin ihracattaki payının arttırılamaması, ihracatın coğrafi olarak çeşitlendirilmesine karşılık, ihracat yapılan bazı pazarların istikrarlı bir ekonomiye sahip olmamaları,³⁹⁰ küresel piyasalarda daha rekabetçi olmayı sağlayacak faktörlerin gelişmesi için etkili bir ihracat stratejisinin benimsenememesi, ihracatta ara mal ithalatına bağımlı olunması, GB kapsamında, AB'nin yeni ticaret politikasından yarattığı olumsuzluklar gibi nedenler sebebiyle Türkiye'nin uluslararası üretim zincirlerindeki konumu değişmemiş ve GOÜ'ler gurubundaki ülkelerle kıyaslandığında rekabet gücü yeteri kadar yükselmemiştir.³⁹¹

AB ile Türkiye arasında tesis edilen GB, Türkiye'nin dış ticaretinin dönüşümünde etkili olduğu gibi, dünya ticaret sistemi içerisindeki konumu üzerinde temel belirleyici olmuştur. GATT sistemine 1994 yılından beri taraf olan ve DTÖ'nün de kurucu ülkelerinden biri olan Türkiye, Doha Kalkınma Turu'nda AB ile paralel kararlara katılmasına karşın GOÜ'lerle de yakın ilişkiler kurarak, GÜ'ler ve GOÜ'ler arasında kendisine kesin bir pozisyon belirleyememiştir. Doha Turu'nda Türkiye ihraç ürünlerinin yüksek bir oranını kapsayan tarım dışı ürünlerde pazara erişim (NAMA) konusunda (GB ile AB'nin OGT'sini kabul ettiği için diğer GOÜ'lere göre tarife oranı düşüktür.) tarife oranlarının düşürülmesi için AB'nin ve GÜ'lerin yanında yer almış ancak tarım ürünleri konusunda GB kapsamında tarıma sektörüne verilen yardımların düşürülmesi nedeniyle diğer GOÜ'ler gibi oldukça korumacı davranmıştır. Doha Turu'nda önemli konulardan biri olan hizmetler sektöründe ise Türkiye, servis sağlayıcılarının normal kişiler gibi dolaşım hakkı elde etmesi ve hizmet ticaretinde ticari ortakları DTÖ üyesi olmadığı için hizmet ticaretinin Article 2'den ayrıl tutulması konusunda ısrarcı olmuştur. Türkiye, AB ile oluşturduğu GB'nin hizmetler ticaretini kapsamaması, yerel tedarikçilerin hizmetlerin liberalleşmesi ile oluşacak rekabet karşısında mevcut fırsatlarından feragat etmek

³⁹⁰ Küçükkiiremit ve Diğerleri tarafından (2010) yapılan çalışmada 2007 yılına ilişkin veriler kapsamında Türkiye'nin ihracatta fasıllara göre yoğunlaşma oranları incelenmiş ve yapılan çalışmanın sonucunda Türkiye'nin ihracat yoğunlaşma endeksinin arttığı ancak, ülke yoğunlaşmasında önemli bir düşüş olduğu elde edilmiştir. Başka bir ifade ile Türkiye ihracatta ürün çeşitliliği sağlayamamış, sayıca daha az ürün üzerinde yoğunlaşmışken, ihracat yapılan ülke sayısını yani pazar payını genişletmiştir. Oktay Küçükkiiremitçi, Mehmet Emin Karaca ve Bayram Ali Eşiyok (hzl.), **Türkiye'nin İhracatında Öne Çıkan Sektörlerde Temel Pazar Ülkeler, Rakipler ve Rekabet Gücü**, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., 2010, s.9, 10.

³⁹¹ Akman (2012), s.145-151; Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, s.89-92.

istememeleri, hizmetlere yönelik kapsamlı bir değerlendirmenin yapılmaması ve olası fırsatların değerlendirilememesi nedeniyle geniş taahhütlerde bulunmamıştır.³⁹²

4.2.2. AB'deki Dönüşümün Türkiye'ye Etkileri

AB, değişen küresel dinamiklere cevap verebilmek, GOÜ'lerin artan rekabet baskısı karşısında pazar payını genişletebilmek ve daha rekabetçi olabilmek için 2006 yılında kabul edilen Küresel Avrupa Stratejisi kapsamında dış ticaret politikasında önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Küresel Avrupa Stratejisi ile STA ve BTA'lara yönelen AB, çok taraflı ticaret müzakerelerinin Doha Turu'nda tıkanması üzerine üye ülkelerinin çıkarları kapsamında STA'larının sayısını arttırmaktadır. Ancak GB'nin tesis edilmesiyle birlikte Türkiye, AB'nin OTP'sine uyum yükümlülüğünde olduğu için AB'nin değişen OTP'si GB'nin dar kapsamı ve yapısal hataları, taraflar arasında üyelik sürecinin belirsizlik içerisinde olması gibi nedenlerle ortaklık ilişkisinin yapısına, Türkiye ekonomisine ve OTP'ye uyumundan doğan yükümlülükler üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.

*AB'nin beşinci genişlemesinin ardından AB üye sayısının artması GB kapsamında Türkiye ekonomisi için fırsatların yanında zorluklar da yaratmıştır.*³⁹³ 1 Mayıs 2004 tarihinde Malta, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Slovakya, Slovenya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Estonya, Macaristan ve Letonya'nın üyeliği ve ardından 2007 yılında Bulgaristan, Romanya ve 2013 yılında Hırvatistan'ın katılımıyla GB'nin yürürlüğe girdiği tarihte 15 üyeli AB, 28 üyeli hale gelmiştir.³⁹⁴ AB'nin üye sayısındaki artışa paralel olarak pazar yapısının da genişlemesi, Türkiye için GB vasıtasıyla ticaret yapabileceği daha geniş pazarlara erişim hakkı sağlamıştır. Ancak artan üye sayısı ve genişleyen pazar yapısı Türkiye için daha yoğun bir rekabet ortamı yaratmakta ve artan rekabet ortamında Türkiye'nin rakip ülkelerin artmasıyla, pazar payını ve GB'den

³⁹² Akman (2012), s.153-162.

³⁹³ Dünya Bankası, s.i.

³⁹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, Avrupa Birliği'nin Genişlemesi, 2015, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=109&l=1> (20 Temmuz 2015).

kaynaklanan faydaları yeni üyelerle paylaşmak veya rekabet edememesi halinde kaybetmesine neden olacaktır.³⁹⁵

AB'nin hızla değişen küresel dinamiklere cevap verebilmek ve daha rekabetçi olabilmek için yenilediği OTP'si, Türkiye ekonomisine ve GB'nin işleyişine doğrudan zarar vermektedir. 1/95 sayılı OKK'nin 13. ve 16. Madde'leri kapsamında Türkiye, AB'nin, OTP'sini benimsemek, GB'nin kapsadığı alanlarda OTP'nin yenilenen kısımlarını kendi mevzuatıyla uyumlaştırmak ve üçüncü ülkelere karşı Birlik ile ortak hareket etmek ve üçüncü ülkelerle gerçekleştirilen tercihli anlaşmaları Türkiye'de karşılıklı yarar temelinde müzakere etmektedir.³⁹⁶ AB'nin Ortak Pazar'ına GB kapsamındaki belirli ürünlerle dâhil olan Türkiye, AB üyesi olmadığı için OTP ile ilgili değişiklik yapılması esnasında görüş bildirme veya karar alma sürecinde etkili değildir.³⁹⁷ AB'nin değişen OTP'si Türkiye ile arasındaki GB'nin işleyişini zorlaştırmakta ve Türkiye'nin OTP'ye uyumundan doğan yükümlülüklerini, ekonomisini olumsuz etkilemekte ve taraflar arasında asimetriye yol açmaktadır.³⁹⁸

AB'nin yeni OTP'si kapsamında gerçekleştirdiği STA'lar ve STA'lara taraf olma aşamasında Türkiye'nin karşılaştığı asimetrik süreç GB'nin işleyişine ve Türkiye ekonomisine zarar vermektedir. AB'nin gerçekleştirmiş veya gerçekleştireceği STA'ların GB'den daha düşük tarife oranları, içerik ve yoğunluğa sahip olması nedeniyle GB'den elde edilenden daha fazla avantaj sağlamakta ve Türkiye'nin GB ile elde ettiği ayrıcalıklı durumu ortadan kalkmaktadır.³⁹⁹ OTP'de karar alma sürecinde Türkiye'nin yer almaması ve bu durumun taraflar arasında yarattığı asimetrik süreç AB'nin STA gerçekleştirme sürecinde de ortaya çıkmaktadır. Türkiye AB üye ülkesi olmadığı için OTP'nin kapsadığı alanlardaki Birlik görüşmelerine katılamamaktadır. Bu nedenle AB'nin herhangi bir ülke ile STA müzakerelerine başlaması ancak Türkiye'nin bu süreç dâhil olmaması taraflar arasında asimetrik bir durum yaratmaktadır. Bu asimetrik durum

³⁹⁵ Dünya Bankası, s.i-ii.

³⁹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı), Madde 13, Madde 16, <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birligi-karari.tr.mfa> (8 Mart 2014).

³⁹⁷ Dünya Bankası, s.ii.

³⁹⁸ M. Sait Akman, "The European Union's Trade Strategy and Its Reflections On Turkey: An Evaluation From The Perspective Of Free Trade Agreements", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.12, Sayı.2, (2010), s.17.

³⁹⁹ Akman (2013), s.238-240.

GB'nin taraflar arasında istişare sağlayacak mekanizmasının çalışmaması nedeniyle Türkiye'nin, Birliğin STA imzalayacağı ülke ile paralel müzakere başlatmasını da engellemektedir.⁴⁰⁰

AB'nin STA'larının sayısının ve kapsamının artması AB pazarlarında Türkiye'nin pazar payı erozyona uğramaktadır. AB'nin gerçekleştirdiği veya gerçekleştireceği STA'lar, AB pazarlarında Türkiye'nin ihracatta rekabet etmek zorunda olduğu ülke sayısını arttırmakta ve Türkiye'nin bu ülkelerle rekabet edememesi durumunda AB pazarlarındaki payı erozyona uğramaktadır.⁴⁰¹ Örneğin; Türkiye'nin, AB ile ABD arasında görüşmeleri devam eden ve tahmini olarak 2018-2019 yılları arasında yürürlüğe girmesi beklenen, küresel ticaretin kurallarını yeniden belirleyecek devasa bir anlaşma olan TTIP'nin dışında kalması Türkiye'nin AB pazarlarında başa çıkamayacağı bir rekabetle karşı karşıya kalmasına neden olacaktır.⁴⁰²

AB'nin STA imzaladığı veya imzalayacağı bir ülke, benzer bir anlaşmayı Türkiye ile de gerçekleştirmemesi Türkiye ekonomisini ve GB'nin işleyişini zor duruma sokmaktadır. Türkiye AB'nin STA'larını olası olumsuzlukları engellemek için takip etmeye çalışmakta ancak AB ile STA imzalayan veya STA görüşmelerini sürdüren ülkeler, benzer anlaşmaları ticaret sapması yoluyla Türk pazarlarına gümrüksüz erişim hakkı elde edecekleri veya Türkiye ile STA imzalayarak, kendi pazarlarını Türk rekabetine açmak istemedikleri için her zaman Türkiye ile de benzer anlaşmalar yapmak istememektedirler.⁴⁰³ AB'nin MERCOSUR (Güney Amerika Uluslar Topluluğu) ASEAN, Körfez İş Birliği Konseyi, gibi bölgesel ortaklık içerisinde bulunan ülkelerle STA imzalama sürecinde olması, Türkiye açısından çok sayıda ülkeyi aynı anda ikna etmek ve bölgesel grupların içerisinde yüksek rekabet gücüne sahip Brezilya, Malezya, Singapur, Tayland gibi ülkelerin bulunması ciddi problemler doğuracaktır.⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ Dünya Bankası, s.ii.

⁴⁰¹ Akman (2012), s.151.

⁴⁰² Kemal Kirişçi ve Sinan Ekim, "Turkey's Trade in Search of an External Anchor: The Neighbourhood, The Customs Union or TTIP?", *Brookings Institution in Washington and Istanbul Policy Center Working Paper*, 2015, No.9, http://www.iai.it/sites/default/files/gte_wp_09.pdf (15 Mayıs, 2015), s.8.

⁴⁰³ Akman (2010), s.26.

⁴⁰⁴ Can Fuat Gürlesel ve Kerem Alkin, **Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Türkiye'nin de Dâhil Edilmesi**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2010, s.64,

Bu problemlerin en başında AB'nin STA'larının yarattığı ticaret saptırıcı etki gelmektedir. AB'nin STA imzaladığı ülkelerin malları STA kapsamında AB pazarlarına gümrüksüz bir şekilde girerek AB menşe kazanmakta ve AB pazarlarından da GB vasıtası ile Türk pazarlarına girmektedir. Ancak Türk menşeli ürünler benzer şekilde AB pazarlarından ilgili üçüncü ülke pazarlarına girememekte ve bu durum ticaret saptırıcı etki yaratmaktadır.⁴⁰⁵ Bu durum ABD ve AB arasında görüşmeleri sürdürülen TTIP'nin Türkiye'yi dışarıda bırakacak şekilde yürürlüğe girmesiyle ABD ürünlerinin herhangi bir engelle karşılaşmadan Türk pazarlarına özgürce girebilmesine neden olacak ve böyle bir ticaret saptırıcı etki sonucunda Türkiye ekonomisinde 6 milyar Dolarlık bir cari açık ortaya çıkacak ve Türkiye'nin refah ve ihracat düzeyinde düşüş yaşanacaktır.⁴⁰⁶ Türkiye'nin mevcut veya oluşabilecek ticaret saptırıcı etkilerini engellemek için menşe kurallarını uygulamaya koyması ise maliyet artışına neden olurken, GB ile tarafların menşe kurallarına ihtiyaç duymadan gerçekleştirebildiği ticaretin bütün özelliği kaybolmaktadır. İlgili üçüncü ülkelerin Türkiye ile STA imzalamamasının yaratacağı bir diğer problem, Türkiye'de bulunan AB kaynaklı yatırımcı şirketlerin ürettikleri ürünleri ilgili üçüncü ülkelere Türk menşeli olarak gönderememeleri nedeniyle AB kaynaklı Türkiye'ye yönelik FDI'lar azalmakta ve AB şirketleri de geniş pazarlardan mahkûm kalarak dezavantaja uğramaktadır.⁴⁰⁷ Benzer şekilde AB pazarlarına erişmek için daha önce Türkiye'ye yatırım yapan ülkelerin AB ile STA imzalaması ancak Türkiye ile imzalamaması durumunda artık Türkiye'ye yatırım yapma ihtiyacı duymayacaklardır.⁴⁰⁸

Türkiye, AB'nin STA imzaladığı ülkelerle STA gerçekleştirememesi durumunda, ilgili üçüncü ülkenin pazarlarının Türkiye açılmaması durumunda AB üyesi ülkelerle Türkiye arasında ticaret ve pazar payı açısından rekabet kaybına neden olmakta, dezavantaj yaratmaktadır.⁴⁰⁹ AB'nin STA gerçekleştirme sürecine mevcut asimetrikler nedeniyle Türkiye'nin katılamaması, ilgili üçüncü ülke ile STA görüşmelerine geç başlamasına ve ilgili STA'nın AB'den daha ileri bir tarihte yürürlüğe girmesine neden olmaktadır. İlgili üçüncü ülke ile AB ve Türkiye'nin gerçekleştirdiği STA'lar arasında

⁴⁰⁵ Sait M. Akman, (saitakman@marmara.edu.tr), Turkey-EU Customs Union: Effects on Mutual Economic Relations and Its Prospects 2015 Riga, Didem Öztürk'e kişisel e-posta, (ozturkddm@gmail.com) (6 Eylül 2015), s.9.

⁴⁰⁶ Bozkurt Aran, "Turkey: Implications of TTIP", Sait M. Akman, Simon J. Evenett ve Patrick Low (Ed.), **Catalyst? TTIP's Impact on The Rest** içinde (115-122), Ankara: TEPAV, 2015, s.118; Kirişçi, s.8.

⁴⁰⁷ Dünya Bankası, s.25, 28.

⁴⁰⁸ Gürlesel ve Alkin, s.74.

⁴⁰⁹ Gürlesel ve Alkin, s.63.

zaman dilimi bulunması, AB ihracatçılarına avantajlı konuma geçirmekte ve ilgili üçüncü ülkenin pazarlarında Türkiye'ye göre daha fazla ayrıcalık elde etmektedirler.⁴¹⁰

AB STA'larını gerçekleştirirken, Türkiye'nin pozisyonunu görüşmelerde ihmal etmesi Türkiye ekonomisine ve GB'nin işleyişine zarar vermektedir.⁴¹¹ AB, ilgili üçüncü ülke ile devam eden STA müzakerelerine Türkiye ile de benzer bir STA anlaşması yapılmasına ve müzakere sürecinin paralel şekilde başlamasına ilişkin olarak Türkiye Maddesi eklemektedir. Ancak bu maddenin hukuki bağlayıcılığı olmamakla birlikte, AB başka bir ülkenin adına müzakere yetkisine sahip değildir.⁴¹² Ancak 1/95 sayılı OKK'nin 16. Madde'si kapsamında üçüncü ülkelerle yapılan anlaşmalara taraf olmak zorunda olan Türkiye, ilgili üçüncü ülkeyi kendisiyle de anlaşma yapmak için zorlamak yükümlülüğündedir.⁴¹³ 1/95 sayılı OKK'nin 56. Madde'sine göre ise AB, GBOK vasıtasıyla GB ile doğrudan alakalı kabul edeceği mevzuatı, Türkiye'ye bildirerek, Türkiye'nin bu mevzuatı kabul etmesine imkân sağlar.⁴¹⁴ Ancak AB, Birlik çıkarları doğrultusunda hareket ederken Türkiye ile istişare sağlamaması, Türkiye'nin yeni mevzuatı kabul etmesini geciktirmekte ve GB'nin işleyişini aksamaktadır.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Akman (2010), s.27, 28.

⁴¹¹ Akman (2010), s.31.

⁴¹² Dünya Bankası, s.29.

⁴¹³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı), <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birligi-karari.tr.mfa> (8 Mart 2014), Madde 16.

⁴¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı), <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birligi-karari.tr.mfa> (8 Mart 2014). Madde 56.

⁴¹⁵ Akman (2010), s.31, 32.

5. GB'YE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

5.1. GB'ye Yönelik Eleştirilerin İncelenmesi

Türkiye ile AB arasındaki ekonomik entegrasyon bağlamında bir dönüm noktası teşkil eden GB, Türk ekonomisinin AB ile derin entegrasyonunu ve Türk ticaret politikasının, AB OTP'sine yaklaşmasını sağlamıştır. GB'nin tesis edildiği yıllarda Türkiye ekonomisine büyük katkılar sağladığı ampirik çalışmalarla da teyit edilmiştir ve GB, AB üyesi ülkelere yeni pazar olanakları sunmuştur.⁴¹⁶ Ne var ki Türkiye ve AB arasında 1.1.1996 tarihinde yürürlüğe giren GB tüm pozitif ve yapıcı katkılarına rağmen günümüz koşullarında yetersiz kalmakta ve tarafların küreselleşmenin getirmiş olduğu dinamizmi kaybetmelerine neden olmaktadır.

GB'nin küresel ekonomideki dinamikler karşısında donanımın yetersiz olması, yürürlüğe girdiği andaki problemlerin yarattığı etkilerin, küreselleşme ile tarafların ticaretine zarar vermesi; 1996 yılında taraflar arasında GB'nin tesis edilmesinin üzerinden bugün 19 yıl geçmiştir. 1980'li yıllarla birlikte dünya da hız kazanan küreselleşme kavramı ile dünyada tektonik değişimler yaşanmış, uluslararası ticarete tarifeler düşmüş, kısıtlamalar kaldırılmış, STA'ların ve BTA'ların sayısında yaşanan artışa karşılık, derin entegrasyonlar sağlanmış tüm bunlar dünya ekonomilerinin birbirlerine daha bağımlı hale gelmesine yol açarken, GB vasıtasıyla AB'ne belirli alanlarda mevzuat uyumu gerçekleştiren Türkiye'nin piyasa ve pazar yapısı değişmiştir. Bu bakımdan yürürlüğe girdiği anda kusursuz bir şekilde oluşturulmayan GB küresel dinamiklere cevap vermekte yetersiz kalmış ve her geçen gün kapsamı genişleyen STA'lar karşısında daha basit hale gelerek tarafların ekonomik kazançlarına ve özellikle Türkiye ekonomisine olumsuz etkiler yaratmaya başlamıştır.⁴¹⁷

GB'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılına göre GATT/DTÖ kapsamında yapılan çok taraflı ticaret anlaşmaları görüşmeleri doğrultusunda günümüzde ülkelerin ithalata uyguladıkları gümrük vergi ve tarifelerinin çok daha düşük olması; 2006 yılında Doha Kalkınma Turu'nda yaşanan tikanıklık sürecine kadar GATT/DTÖ

⁴¹⁶ Yılmaz (2011), s.235.

⁴¹⁷ Dünya Bankası, s.3.

kapsamında uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına ek olarak hizmet sektörü, tarım ürünleri, dokuma-giyim, sınai mamuller, entelektüel haklar üzerinde kararlar alınmış ve bir bütün olarak ticari eylemler liberalleştirilmeye çalışılmıştır.⁴¹⁸ 1996 yılında tesis edilen GB ile Türkiye ve AB arasında kaldırılan ticaret engelleri, DTÖ kapsamında alınan kararlar doğrultusunda belirli ürün grupları için uluslararası ticarete bugün yok denecek kadar azdır. Bu nedenle GB, tarifeler ve indirimleri bakımından tesis edildiği yıla göre muazzam bir avantaj hakkı doğurmamaktadır.⁴¹⁹

Tarım ticaretini kapsamaması; 2014 yılında Türkiye ihracatının %3,8'ini, ithalatının ise %3,5'ini oluşturan tarım sektörü %8'lik bir pay ile GSYİH içerisinde imalat ve hizmet sektörünün gerisinde kalmasına rağmen toplam istihdamın 2013 yılında %3,6'sını oluşturmuştur.⁴²⁰ Birincil tarım ürünlerinin 2012 yılında AB'ye Türkiye'den yapılan ihracatı 4,64 milyar Dolar ve AB'den Türkiye'ye yapılan ithalatı, 2,72 milyar Dolar olarak gerçekleşirken, Türkiye AB için ihracatta 7. ve ithalatta 6. ticaret partneri olmuştur.⁴²¹

Türkiye ve AB arasındaki tarım ticareti AA hükümleri doğrultusunda bugünkü şeklini almış olmasına karşın, GB'nin kapsamı dışında kalmıştır. Taraflar arasındaki işlenmiş tarım ürünlerinin ticareti için, belirli ürün ve ürün gruplarına yönelik Ek protokol ve OKK kapsamında listeler oluşturularak, bu ürünler üzerinden sanayi vergileri kaldırılmış, kotalar oluşturulmuş ve karşılıklı tavizler verilmiştir. Birincil tarım ürünlerinin ticareti belirlenen liste ve vergi oranlarına yönelik sürdürülse de, taraflar iç piyasalarını ve tarım sektörlerini olası rekabetten korumak için zaman zaman karşılıklı olarak çeşitli bahanelerle kısıtlama yöntemlerini benimsemişlerdir. İlk olarak Türkiye'nin, 1996 yılında Deli Dana Hastalığı şikâyetiyle AB'den et ve et ürünlerine yönelik ithalat yasağına başvurmasının ardından, AB domates salçası ve kavuna yönelik ithalat kısıtlamasına başvurmuştur. AB'den yapılan et ve et ürünlerine yönelik ithalat yasağı 2010 yılında 14 ülke için kaldırılmış olmasına karşın bu yasak çeşitli nedenlerle

⁴¹⁸ Akman ve Yaman, s.2-3.

⁴¹⁹ Dünya Bankası, s.3.

⁴²⁰ Müstakil Sanayici Ve İşadamları Derneği (MÜSİAD), Cari Açığa Karşı Kobi'ler ve Tarım 2014 Türkiye Ekonomisi Raporu, 2014, http://www.musiad.org.tr/F/Root/burcu2014/Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%20Yay%C4%B1n/Pdf/Ekonomi%20Raporu/Turkiye_Ekonomisi_Raporu_2014.pdf (6 Haziran 2015), s.110-117; TUIK.

⁴²¹ Dünya Bankası, s.58-61.

2012 yılında farklı bir şekilde yeniden gündeme gelmiştir. 2006 yılında AB’de mevcut menşei kurallarının değişmesi nedeniyle, incir, fındık, yaş meyve ve sebzenin ithalatına yönelik özel kurallar getirilmiş ve sadece altı Türk şirketinin süt ürünleri ithalatına izin verilmiştir.⁴²² Türkiye’den gelen fındık ve incir için aflatoksin, meyve-sebze için zirai ilaç kontrolleri yapılmakta ve balık hariç hayvansal ürünlerin Türkiye’den ithal edilmesine izin verilmemektedir.⁴²³ Son durumda tarım sektörünün karşılıklı ticaretinde, Türkiye’nin ihracatında %65 vergi muafiyetine ek olarak %26 vergi indirimi, AB’nin ihracatında ise %35 vergi muafiyetine ek olarak %9 vergi indirimi uygulanmaktadır.⁴²⁴

Türkiye ve AB arasında sürdürülen tarım ticaretinin önünde GB kapsamında olmamasının yarattığı ek maliyetlere ilave olarak kota, kontenjan ve tarifeler; gıda güvenliği; AB CAP’ına olan uyumsuzluk; gerekli müktesebat uyumunun gerçekleştirilebilmesi için oluşan yüksek maliyet ve çevresel etkiler gibi aşılması güç olan önemli problemler mevcuttur.⁴²⁵ Tüm bu problemlerin temeli sayılabilecek taraflar arasındaki mevcut mevzuat uyumsuzluğu, Türkiye’nin AB’nin CAP’ının getirmiş olduğu gereksinimleri yerine getirmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. İlişkinin başlangıç döneminde henüz AB CAP’ı yeni yeni oluştuğundan bugünkü mevcut sorunlar o dönem için aşılması gereken engeller olarak belirlenmemiş ve üyelik sürecine bırakılmıştır. 1970’lere kadar tarım ticareti için tercihli ticaret anlaşması oluşturulmuş ve 1980’den itibaren zaman içerisinde kapsamı genişletilmiştir. 1990’lı yıllar itibariyle AB CAP’da çeşitli reformlar gerçekleştirmeye başlamış ve problemler temel olarak AB’nin son derece hızlı ve hareketli bir şekilde değişim gerçekleştirmesi sonucu Türkiye için mevcut net bir hedef olmamasından kaynaklanmıştır. Özellikle AB 1995 yılında taraf olduğu DTÖ Tarım Anlaşması için 1993 yılında McSharry Reform çalışmalarını başlatarak, öngörülen çalışmaları zamana yayarak CAP’da büyük yenilikler gerçekleştirmiştir.⁴²⁶ Benimsenen reform süreci ile ürün odaklı destek sisteminin yerini üretici odaklı destek sistemi almış, AB pazarı üçüncü ülkelere daha açık hale getirilmiş, Şili, Fas, Güney Afrika gibi ülkelerle

⁴²² Sinan Ülgen ve Pelin Yenigün Dilek, “Gümrük Birliği’nin Güncellenmesi: Bir Siyasi-Ekonomik Analiz”, **Gümrük Birliği’nde Yeni Dönem ve İş Dünyası**, İstanbul: TÜSİAD, 2015, s.83, 84.

⁴²³ Dünya Bankası, s.62.

⁴²⁴ A. Halis Akder, “Tarım Politikası”, Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Ed.), **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri** içinde (350-370), Ankara: Turhan Kitapevi, 2013, s.362.

⁴²⁵ Ülgen ve Dilek, s.86, 87.

⁴²⁶ Akder, s.353, 354, 357, 362.

tarım ticaretine yönelik STA'lar⁴²⁷ imzalanmış (Türkiye ile oluşturulan GB'den çok daha kapsamlı ayrıcalıklara sahip) ve üretici odaklı sistemi olgunlaştırmak, toprak odaklı öncelikleri CAP'a dâhil edebilmek için 2014-2020 yılları arasında reform süreci yoğunlaştırılması öngörülmüş ve bütüncül ve kapsayıcı bakış açısı hedefi benimsemiştir. Ekonomi, çevre ve bölgesel politikaların kapsamı içerisinde yer alan gıda güvenliği ve verimliliği, ürün fiyatları, kaynak verimliliği, toprak ve su kalitesi, biyoçeşitlilik, doğal olaylar, kırsal alan özellikleri CAP'ın önceliklerine dâhil edilmiştir. Tüm bu reform süreci içerisinde AB'nin nihai hedefi uzun dönemde, güvenli gıda üretimi, tarım sektöründe teknoloji ve inovasyon programları doğrultusunda verimlilik artışı, doğal kaynakların ve iklim değişikliğinin etkin stratejilerle yönetilmesi ve kırsal kesiminin dengeli kalkınması olarak belirlenmiştir.⁴²⁸

AB'deki tüm bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin tarım sektörü yeterli rekabet gücüne sahip değildir. Rekabet gücünü geliştirecek gerekli reform ve uyumlaştırma çalışmaları Türkiye ve AB ilişkilerinin GB ve üyelik süreci açısından belirsizliğe düşmesi nedeniyle gerektiği şekilde gerçekleştirilememiş ve uyum süreci zayıf ve yavaş kalmıştır. Türkiye'nin AB ülkeleri karşısında tarım sektörünün rekabet zayıflığı ve düşük verim düzeyi;

- Küçük işletme sayısının fazla olması
- Üretimin ihracat, piyasa odaklı değil kişisel tüketime yönelik olması ve sermaye birikimi yaratmaması
- Üretimde yeni teknolojik altyapının sağlanamaması, üretim düşük kalması,
- Doğal olaylara, çevresel koşullara karşı önlemlerin olmaması,
- Tarım arazilerinin etkin kullanılmaması,
- İstihdam gelirlerinin düşük, gelir dağılımının ve bireylerin eğitilmiş olmaması,
- Üretim-pazarlama-taşıma-depolama sistemlerinin gelişmemiş ve örgütsüz olması
- Mevcut reformların kısa dönemli ve plansız gerçekleştirilmesi,
- İşletmelere yönelik yanlış faiz uygulamaları,

⁴²⁷ Birincil tarım ürünlerini içeren Meksika (2000), Güney Afrika (2000), Şili (2005), İsviçre (2009), Avusturya, Fas, İsrail, Kore, Orta Amerika Ülkeleri (2010), Norveç (2012) ile ticaret anlaşmaları imzalanmış ve müzakere süreci devam eden birçok ülkeyle tarım ürünlerinin yer aldığı ticaret anlaşmaları imzalanmaya çalışılmaktadır. Dünya Bankası, s.62, 63.

⁴²⁸ Ülgen ve Dilek, s.88-90.

- Ve tüm bu problemleri çözebilecek kurumların yetersiz olmasına bağlıdır.⁴²⁹

GB bünyesinde alınan kararlar AB ve Türkiye'nin tarım sektörlerinin yakınlaştırılmasını ve bu karara yönelik çalışmalar yapılmasını belirtmektedir. Ancak Türkiye ile AB arasında sağlanan yakınlaşma Türkiye'nin, AB CAP'ına mevzuat uyumundan ziyade 1995 yılında AB CAP'ını ve Türkiye tarım politikasını kapsayan DTÖ tarım anlaşması kapsamında gerçekleştirilmesi gereken uyum çalışmaları sayesinde olmuştur.⁴³⁰

Türkiye'de tarım sektörü destekleri 2000 yılına kadar devletin direk olarak çiftçiden ürün alımı şeklindeyken, 2001 yılından itibaren rekabet gücünü arttırmak için reform süreci başlamıştır. Bu kapsamda devlet kurumlarının yeni forma kavuşturulması, AB'de olduğu gibi ürün odaklı fiyat destekleme politikasının sonlandırılması ve çiftçinin doğrudan desteklenmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir.⁴³¹ 2001 yılı ile Tarım Reformu Uygulama Projesi ile tarım politikası kamu hâkimiyetinden piyasaya dönük bir hale gelerek, kamu işletmeleri yenilenmiş, emtia fiyatlarının kamu tarafından belirlenmesi kaldırılmış, Ulusal Çiftçi Kayıt Sistemi kurularak çiftçilere üretimlerinin haricinde gelir sağlanarak ve AB müktesebatına uyum çalışmaları başlatılmıştır.⁴³²

Türkiye ve AB arasında tarım sektöründeki gerekli müktesebat uyumlaştırması için ilk somut temas 2005 yılında Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesiyle oluşmuştur. Bu noktada AB CAP'ın müktesebat uyumundan ziyade Türkiye'yi ortak kırsal gelişme politikası yönünde maddi olarak desteklemiş ve teşvik etmiştir. Bu yönlendirme doğrultusunda Türkiye, 2007-2013 9. Kalkınma Planı ve 2006-2010 Tarım Stratejisi ve Ulusal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda mali yardımlar için kurumsallaşma politikalarına başlamıştır. Mali yardım programı (IPARD) ile tarımsal yatırım amacına ulaşmak, modernizasyonunu sürdürülebilir kılmak, kırsal bölgelerin kalkınmasını

⁴²⁹ Defne Erzene-Bürgin, "Türkiye Tarımı ve AB Ortak Tarım Politikası", **Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi**, Ankara: Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, 2011, s.4, 10-12.

⁴³⁰ A. Halis Akder, "GB, Tarım, Dünya Ticaret Örgütü'nün Tarım Anlaşması ve Gıda Sanayi", *TMMOB Gıda Mühendisliği Dergisi*, 1997, No.3, http://www.gidamo.org.tr/yayinlar/dergi_goster.php?kodu=3&dergi=1 (12 Nisan 2016), s.7.

⁴³¹ Ülgen ve Dilek, s.90.

⁴³² Dünya Bankası, s.63.

sürdürülebilir kılmak, hayvan ve bitki sağlığı, çevre politikaları ve gıda güvenliğinde AB standartlarını yakalamak hedeflenmiştir.⁴³³

AB CAP doğrultusunda belirlenen hedeflere paralel olarak, Türkiye 10. Kalkınma Planı'nda tarımsal desteklerin odak noktası ve gelir istikrarının sağlanması için geliştirilmesi gerektiği hedeflenmiştir. Ancak tarım bilgi sistemlerinin kurulması henüz tamamlanmamış, tarımsal destek politikalarında yeni strateji benimsenmemiş, verimliliği yükseltecek politikalar (inovasyon, çevre politikaları...) uygulamaya konulmamış, gıda güvenliğine yönelik çalışmalar sürdürülememiştir. Türkiye'nin uluslararası ve AB pazarlarında tarım ürünlerinin ticaretinde rekabetçi olabilmesi için Akdeniz iklimine sahip olması, tarımsal alanların geniş olması, ihracat pazarlarına olan yakınlığı, su alanlarının genişliği gibi avantajları bulunmaktadır ancak tüm bu avantaj yaratan faktörler verimlilik düzeyinin yükseltilmesine ve iklim değişikliğine bağlıdır.⁴³⁴

Sonuç olarak, tarım ürünlerinin ticareti için AB ve Türkiye arasında 1960'lı yıllardan beri çeşitli politikalar benimsenmiş olsa da, gelinen son noktada Türkiye, AB CAP'ına yeterli mevzuat uyumunu sağlayamamış, arada büyük bir fark kalmıştır. Taraflar arasında ki ilişkinin seyrinin belirsiz olması ve DTÖ görüşmelerinin tıkanması sonucunda gerekli mevzuat uyumlaştırmalarının küçük adımlarla gerçekleştirilmesi sebebiyle tarım ticaretinin serbestleşmesine yönelik derinlik kazandırılmamıştır.⁴³⁵

Hizmet ticaretini kapsamaması; Türkiye'nin GSYH'sinde hizmet sektörünün payı son 15 yıldır artmakta ve GSYH'nin %60'dan fazlasını oluşturmaktadır. Türkiye turizm ile hizmet sektöründe net ihracatçı konumunda olmakla birlikte, toplam ihracata katkısı %42 olan hizmet sektörü, Türkiye'nin rekabetçiliğini arttırmaktadır. Türkiye'de hizmet sektörünün %85'lik payını seyahat ve taşımacılık oluştururken, sigorta, bilgisayar, bilişim, finansal hizmetler gibi daha çok yüksek gelirli ülkeler tarafından ihraç edilen hizmetlerin oranı düşük kalmış ve buna bağlı olarak hizmet ihracatının sofistikasyon oranı azalmıştır. Türkiye inşaat ve finansal hizmetler ticaretinde açık olsa da sınır ötesi hizmetler ithalatı seviyesi düşüktür.⁴³⁶ GB'nin kapsamı dışında kalan hizmetler ticareti,

⁴³³ Akder, s.367.

⁴³⁴ Ülgen ve Dilek, s.90, 91.

⁴³⁵ Akder, s.368.

⁴³⁶ Dünya Bankası, s.69-72.

Türkiye ile AB ülkeleri arasında mevcut potansiyelin altında gerçekleşmektedir. Ancak ticaret, yatırım ve hizmetlerin birbirine bağımlı olması ve küresel değer zincirlerinde önemli bir yere sahip olması, hizmet sektörünün Türkiye'nin ekonomik olarak gelişmesinde etkin bir faktör olması ve Türkiye'nin AB'ye üyeliği için son derece önem taşıması açısından taraflar arasındaki hizmet ticaretinin önemi artmakta ve hizmet ticaretinde entegrasyon sağlanması gerekmektedir.

AB Türkiye GB'sine hizmetler sektörünün dâhil edilmesiyle birlikte bankacılık, ulaştırma, telekomünikasyon, enerji, turizm gibi sektörler karşılıklı olarak rekabete açılacak ve Türkiye'nin bu alanlarda AB müktesebatına uyum sağlaması gerekmektedir. Bu nedenle bazı temel sektörlerin incelenmesi ve karşılıklı serbestleşme sağlandığında ne gibi olumlu ve olumsuz sonuçlar doğuracağına belirlenmesi mevcut problemlerin daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

1. Finansal Hizmetler

AB 1970'lerden itibaren finansal hizmetlerde Tek Pazar hedefi için çalışmalara başlamış ve bu kapsamda banka hukuk düzenlemelerine yönelik çeşitli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Nihai sonuç olarak gerçekleştirilen düzenlemeler üye devletlerin mevzuatlarının yerini alarak Tek Bankacılık Pazarı oluşturulmuştur. Böylece AB üye ülkelerinden birindeki herhangi bir kredi kurumu herhangi bir başka AB üyesi ülkede teşebbüs kurma ve hizmet sunma serbestisine tabi hale gelmiştir. Türkiye'de finansal hizmetler her ne kadar uluslararası ticarete en açık sektörlerden biri de olsa GB kapsamına dâhil edilmesiyle birlikte bu alanda ortaya çıkan AB müktesebatına uyum Türkiye'yi özellikle bireysel ve kurumsal bankacılık, denetim yetkisi ve devlet yardımları noktasında etkileyecektir.

Günümüzde bireysel bankacılık alanında AB ve Türkiye kredi kurumları, dolaylı olarak iştirakleri vasıtasıyla karşılıklı pazarlarda faaliyet göstermektedirler. Finansal hizmetlerin GB kapsamına dâhil edilmesi sonucu yasal engellerin ortadan kalkmasıyla Türk ve AB'li finans kurumları karşılıklı pazarlarda şubeleşebileceklerdir. Ancak AB'li ve Türk finans kurumlarının pazara giriş alanındaki tek engel yasal düzenlemeler değil aynı zamanda enformasyon asimetrisi ve değişim maliyeti olarak ekonomik ve bir

piyasanın temel özelliklerini ifade eden yapısal engellerde mevcuttur. Sonuç olarak bireysel bankacılık alanında yasal düzenlemeler gerçekleştirilip, Türkiye ve AB arasında karşılıklı serbestleşme sağlansa bile yapısal ve ekonomik engeller mevcut olup AB ve Türkiye ekonomisini belli bir zaman dilimi için bu serbestleşme olumsuz etkilemeyecektir.

Bireysel bankacılığa nazara daha kolay piyasaya giriş şartlarının olduğu kurumsal bankacılıkta sabit maliyetler daha düşüktür. Bu nedenle yeni girdikleri piyasadaki rekabet ortamında müşterilerini arttırmak için kurumsal bankalar daha uygun kredi imkânı ve finansman olanakları yaratacaklardır. Hâlihazırda Türk bankacılık sektörü uluslararası rekabete açık olduğundan AB’li bankaların Türk piyasasına dâhil olmaları önemli bir rekabet ortamı yaratmayacak ve sektörel etki minimum seviyede olacaktır. Ancak Türk bankaları, AB kurumsal bankacılık piyasası aktörlerinin çok güçlü olmaları nedeniyle AB bankacılık piyasasında önemli rekabet avantajı elde edemeyecekler ve gerek yüksek rekabet gerek kar düzeyinin daha düşük olması nedeniyle Türk bankalarının bu piyasaya olan girişleri az olacaktır.

Finansal hizmetlerin GB kapsamına dâhil edilmesinde etkili olacak olan bir diğer faktör, denetim yetkisidir. AB bankacılık piyasasına dâhil olan Birlik dışı ülke bankalarının 2008 Krizi sürecinde AB ülke vatandaşlarına yaratmış oldukları maliyet nedeniyle, AB tarafından finansal hizmet sunmak isteyen kurumlara olası zararların tekrar yaşanmaması için karşılıklı tanıma prensibi getirmiştir. Bu nedenle gerek bireysel gerek kurumsal bankacılık hizmetlerinin GB kapsamına dâhil edilmesiyle Türk kredi ve finans kurumları AB piyasasına karşılıklı tanımanın sağlanmasından sonra dâhil olabileceklerdir. Ek olarak, finansal sektörde sağlanacak derinleşmeyle birlikte devletin dolaylı veya direk olarak rekabet bozucu etkisi başka bir deyişle bazı bankalara haksız kazanç sağlayacak yardımlarda bulunması denetime tabi olacaktır.

2. Enerji

AB mevzuatına uyum kapsamında 2000’li yıllarla birlikte Türkiye reform çalışmalarına başlamıştır. Bu doğrultuda 2001 yılında elektrik sektörüne yeni bir form kazandırmak için 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu çıkartılmış ve kanun kapsamında

Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu kurularak yeni sistemin uygulamaya geçmesi amaçlanmıştır. Enerji sektöründe gerçekleştirilecek serbestleşme ve mevzuat uyumu ile tüketicilerin elektrik alabileceği elektrik üretim şirketlerinin sayısındaki artış ve perakende dağıtım piyasasında rekabet yoğunlaşacak bunun nihai sonucu olarak elektrik kullanım maliyeti azalacaktır.

Doğalgaz sektöründe ise 2001 yılında 4646 sayılı Doğalgaz Piyasası Kanunu kabul edilmiş, “ithalat, üretim, iletim, depolama, toptan satış, ihracat ve şehir içi dağıtım” alanlarında ayrı lisans gerekliliği ortaya konarak BOTAŞ’ın (Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim şirketi) tekel hakları sonlandırılmıştır. AB müktesebatına uyum için çalışmaların sürdürülmesine karşın, üretim ve iletimin birbirinden yasal olarak ayrılmaması uyumsuzluk yaratmaya devam etmektedir. Mevzuat uyumsuzluğundaki bir diğer nokta, Türkiye’nin AB’ye  yeliği kesinleşmeden, AB  yesi olmayan Güneydoğu Avrupa  lkeleri’nin dâhil olduğu ve AB enerji müktesebatının kabulünün sağlandığı ve ek olarak üyelerin karar alma bağımsızlığının olmadığı Güneydoğu Avrupa Enerji Birliği’ne katılmamasıdır. Hizmetler kapsamı altında enerji sektöründe sağlanan serbestleşmeyle birlikte, doğalgaz ithalatındaki lisans yasağı ve EPDK’dan izin zorunluluğu ortadan kalkacaktır. Bu alanda son olarak AB müktesebatı beraberinde iklim değişim politikası kapsamında sera gazı emisyon oranlarının azaltılması da gündeme getirecektir.

3. Ulaştırma Sektörü

GB’de sağlanacak derinleşme ile hizmet sektörü altında yer alan ulaştırma sektörü kapsamında demiryolu, havayolu, denizyolu ve karayolu taşımacılığı alanlarında AB müktesebatına uyum zorunluluğu doğmaktadır.

Türkiye’de hizmet sektörünün reform süreci içerisinde demiryollarına yönelik olarak TCDD’nin (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları) yeni forma kavuşması, demiryolu taşımacılığının serbestleştirilmesi hedeflenmektedir. Ancak; TCDD’nin demiryolu taşımacılığı hizmeti ile altyapı hizmetinin birbirinden ayrılmaması, Demiryolu Düzenleme Genel Müdürlüğü’nün Ulaştırma Bakanlığı’na bağlı olması sonucu adil ve serbest rekabeti olumsuz etkilemesi, Evrensel Hizmet Yükümlülüğüne yönelik mevzuatın

mevcut olmamasının yaratmış olduğu rekabete kapalı ve şeffaflıktan uzak demiryolu hizmetlerinin bulunması AB müktesebatına uyum konusunda farklılıklar yaratmaktadır.

Havayolu taşımacılık hizmetlerinde ise kısmen AB müktesebatına uyum sağlanmış olsa da, tam mevzuat uyumu ile daha adil ve rekabetçi bir piyasa yaratılacaktır. İlk olarak, Türkiye Tek Avrupa Hava Sahası'na dâhil olacak, serbest güzergâh alanı genişleyecek ve böylece müşteri sayısının artması düşük fiyatları da beraberinde getirecektir. Uluslararası Hava Taşımacılığı Anlaşmaları kapsamında AB müktesebatına uyumla birlikte hava taşımacılığına yönelik ikili anlaşmalar son bulacak, THY'nin (Türk Hava Yolları) güzergâhlar üzerindeki tekeli sonlanacak ve fiyatlar piyasada belirlenecektir. Evrensel Hizmet Yükümlülüğü'ne dair kurallar AB müktesebatının kabul edilmesiyle tüm pazarda geçerlilik kazanacak ve yükümlülükler adil, şeffaf bir şekilde dağıtılacaktır.

AB ile hizmet ticaretinin denizyolu ayağında AB, GB'nin kapsamında meydana gelecek olası bir derinleşmede Kıbrıs gemilerine yönelik ambargoların yürürlükten kaldırılması ile transit ve kabotaj taşımacılığına odaklanacaktır. Denizcilik sektörünü korumaya yönelik 1926 yılında kabul edilen Kabotaj Kanunu'nda olası derinleşme ile birlikte AB gemilerine yönelik olan sınırlandırmalar kalkacak ve Türk limanları açılacaktır. Ek olarak mevcut serbestleme ile Türkiye'nin transit taşımacılığındaki payı Türk limanlarının altyapı yetersizliğinin giderilmesi ile sağlanacaktır. Ancak tüm bu GB'nin kapsamının derinleştirilmesinde, Türk liman ve havaalanlarının Kıbrıs bandıralı gemi ve uçaklara açılması kilit rol oynamaktadır. Bu sınırlandırmaların kaldırılması üyelik sürecine de pozitif yansıyacaktır.

4. Karayolu Taşımacılığı

Türkiye'de karayolu taşımacılığı alanında sağlanan yol ağı genişliği ve hizmet sağlayıcılarının fazlalığı bu alanda Türkiye'nin rekabet seviyesini yükseltmekle birlikte; firma sayısındaki mevcut fazlalık ve bu firmaların gerek küçük yapıları gerek kayıt dışı olması mevcut sektör bütünleşmesini, buna bağlı olarak büyük firmaların oluşmasını engellemekte, trafik yoğunluğu, kirlilik ve tıkanıklıklara yol açmaktadır. 2003 yılında Karayolu Taşıma Kanunu ile birlikte AB sektörüne paralel bir yapı geliştirilmiş ancak

küçük işletmelerin mevcut fazlalığı nedeniyle AB müktesebatına uyumda yetki belgesi ve piyasaya giriş kurallarında farklılıklar oluşmuştur. GB kapsamına hizmet sektörünün dâhil edilmesiyle birlikte karayolu taşımacılığında tır kota sorunu yaratan Schengen vize prosedüründe yapılan değişiklikler ve geçiş izinlerinin sınırlı olması gibi problemlerin çözüme kavuşması beklenmektedir. Ancak tüm bu derinleşmenin sağlanması için AB’de uygulanan tır kotaları ve Türkiye’de uygulanan Kıbrıs bandıralı gemi veya uçaklara olan ambargo ve kabotaj hakkının son bulması ve karşılıklı tavizlerin verilmesi gerekmektedir.⁴³⁷

GB kapsamında ticaret yapan Türk vatandaşlarına yönelik vize işlemlerinin maliyetli ve uzun olması; AB’nin Türk hizmet sağlayıcılarına yönelik uyguladığı vize rejimi taraflar arasındaki ticarete ve mevcut iş ilişkilerine zarar vermekte AB ile ticari ilişkisi bulunan iş insanları vize ücretlerinin yüksek olması, vizelerin uzun dönemi kapsamaması ve bir kereye mahsus olması, vize uygunluğunun kontrollü sürecindeki belirsizlikler ve vize işlemleri için fazla evrak gereksinimi gibi sorunlar nedeniyle şikâyet etmelerine neden olmaktadır. Ancak, ticari ve ekonomik çalışmaları gerçekleştirmek için iş insanlarının AB üyesi ülkelerdeki iş insanları ile yüz yüze görüşmeleri, yeniliklerin takip edilebilmesi için konferans, lansman toplantılarına gitmeleri gerekmekte, ihraç edilen ürünün veya hizmetin teknik bilgisinin aktarılması için kendilerinin de ihraç edilen ülkeye gitmesi, yapılan işlemlerde karşılaşılan yasal problemlerde tarafların hukuki temsilcilerinin yan yana gelmesi gerekmektedir. Bu nedenle meslek uzmanlarının, hizmet sağlayıcılarının serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırılması ve tarafların hizmet ticaretindeki potansiyel faydaları engellenmemelidir.⁴³⁸

Türkiye ve AB arasındaki vize problemi hukuki, diplomatik, ekonomik, insani ve toplumsal olarak ilişkileri zedelemektedir. Taraflar arasındaki ticari ilişkileri önemli derece etkileyen vize engeli özellikle 1980’li yıllardan sonra kemikleşmiş bir problem haline gelmiştir. 1950’li yıllarla birlikte, Türkiye; Birleşik Krallık (1952), Almanya, Hollanda (1953), Avusturya, Fransa, Finlandiya (1954), İrlanda (1955), Belçika (1956), İspanya (1959) ve son olarak Portekiz (1962) ile vize muafiyet anlaşmaları imzalamış ve

⁴³⁷ Ülgen ve Dilek, s.53-73.

⁴³⁸ Dünya Bankası, s.79, 80.

anlaşmanın nihai sonucu olarak karşılıklı vizeler kaldırılmıştır. Ülkelerle tek tek imzalanan vize muafiyet anlaşmalarına ek olarak Türkiye, Avrupa Konseyi Üyesi Devletler Arasında Kişilerin Serbest Dolaşımına İlişkin Avrupa Anlaşması'na da 1961 yılında taraf olmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak II. Dünya Savaşı yoğun nüfus zayıfına uğrayan Avrupa ülkelerinden; Almanya (1961), Avusturya, Belçika, Hollanda (1964), Fransa (1965), İsveç (1967) ile işçi alımına ilişkin anlaşmalar imzalamış ve Türk vatandaşları işçi olarak anlaşma sağlanan ülkelere gitmişlerdir.

1970'li yıllarla birlikte tüm dünyayı etkisi altına alan 1973 Petrol Krizi'nin ardından Avrupa ülkelerinde başlayan yüksek enflasyon ve ekonomik durgunluğun yaratmış olduğu bunalıma ilaveten Türk işçi akımının durmaması ve beraberinde aile bireylerinin de işçilere katılması sonucu Kıta'da oluşan yoğun Türk vatandaşlarının göçünü kontrol altına almak için 1973 ve 1974 yılları arasında işçi alımı durdurulmaya çalışılmış ancak Türk nüfusu kontrol altına alınamamıştır. Mevcut ekonomik koşullar karşısında kontrol edilemeyen Türk göç akımının devam etmesi Türkiye'de meydana gelen 1980 darbesi ile Avrupa ülkelerine siyasi sığınma talebinin artması sonucunda 5 Ekim 1980'de Almanya ikili vize anlaşmasını fes ederek Türkiye'ye vize uygulaması başlatmıştır. Benzer şekilde Almanya'nın ardından diğer ülkelerde vize anlaşmalarını iptal etmişlerdir. Tüm bu olaylar doğrultusunda Türkiye ve AB arasındaki mevcut vize probleminin temelleri atılmıştır.⁴³⁹

Türkiye yaşanan olayları engelleyebilmek için Avrupa Konseyi'ne başvurmuş ancak Avrupa Konseyi her ne kadar vize engeli getiren ülkelerin engeli kaldırmalarını, henüz getirmemiş olanlarınsa vize engeli getirmemelerini 30 Eylül 1980 tarihli toplantısında belirtmiş olsa da, Konsey tavsiye kararlarının bağlayıcı olmaması nedeniyle Türkiye'ye karşı başlatılan vize uygulamasını durduramamıştır. Vize engelini başlatan ilgili ülkeler, Avrupa Konseyi Üyesi Devletler Arasında Kişilerin Serbest Dolaşımına

⁴³⁹ Burak Erdenir, "Vize", Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Ed.), **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri** içinde (471-495), Ankara: Turhan Kitapevi, 2013, s.473-477.

İlişkin Avrupa Anlaşması'nın 7. Maddesi'nde belirtilen "kamu düzeni, kamu güvenliği ya da kamu sağlığı" koruma nedenlerine başvurmuşlardır.⁴⁴⁰

Tüm bu yaşananlar doğrultusunda kişilerin serbest dolaşımına yönelik Türkiye AB ortaklık hukuku belgelerini oluşturan AA, KP ve OKK'ler ile de herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır. Kişilerin serbest dolaşımına yönelik olarak AA Madde 12 işçilerin serbest dolaşımı, Madde 13 iş kurma serbestisi ve Madde 14 hizmet sunma serbestisini ve bu hizmet edinimi ve yerleşme serbestisine yönelik olarak KP Madde 41/1 yürürlüğe girdiği 1973 yılından itibaren standstill hükümlerini içermektedir. AA Madde 12 doğrultusunda 1976 ve 1986 yılları arasında Kişilerin serbest dolaşımına yönelik usul ve kararların AA maddelerinde açık bir şekilde ifade edilmemesi ve doğrudan bir etki yaratmaması nedeniyle OK'nin belirleyeceği yöntemler ile kişilerin serbest dolaşımı öngörülmüştür. Kişilerin serbest dolaşımına yönelik OK toplantıları sonucunda alınan 2/76, 1/80 ve 3/80 sayılı Kararlar kapsamında öngörülen serbest dolaşım uygulamasına yönelik karar ve usuller, Türkiye'de yaşanan 1980 darbesi ile ilişkiler askıya alındığı için uygulamaya geçirilememiştir. Bu tarihten sonra OK'nin kişilerin serbest dolaşımına yönelik herhangi yeni bir karar almaması nedeniyle Türkiye ve AB arasında yaşanan vize problemleri için ABAD (Avrupa Birliği Adalet Divanı) Kararları yol gösterici ve belirleyici olmuştur.⁴⁴¹

AB ve Türkiye ortaklık hukukunu oluşturan AA, KP ve 2/76, 1/80, 3/80 sayılı OKK'ler doğrultusunda her ne kadar kişilerin serbest dolaşımı yaşanan olaylar nedeniyle gerçekleştirilememiş olsa da, ilgili belgelerin hükümlerine ABAD tarafından ilk olarak 1987 yılında başlayan davalarda sık sık başvurulmuştur. İlgili davalar nezdinde ABAD tarafından gerek AB-Türkiye ortaklık hukuku gerekse AB kurucu antlaşmaları maddeleri kapsamında belirlenen şart ve usullere uygun şekilde istihdama katılan işçilerin

⁴⁴⁰ Işıl Özkan, "Türk Vatandaşlarının Avrupa Ülkelerine Giriş Hakkı ve Vize Sorunu", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2007, No.9, <http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0006042&lng=0> (19 Nisan 2016), s.427, 428.

⁴⁴¹ Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği'nde Kişilerin Serbest Dolaşımı ve Türk Vatandaşlarına Getirilen Kısıtlamalar" Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural (Ed.), **Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri** içinde (122-146), Ankara: Anadolu Üniversitesi, 2013, s.127-129; Sanem Baykal, "Türkiye-AT Ortaklık Hukuku Kapsamında Vize Uygulaması: Hukuki Durum Saptaması ve Öneriler", *Tepav AB Çalışmaları*, 2009 <http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/478> (16 Nisan 2016), s.4-5.

çalışma haklarına paralel şekilde oturma hakları, aile bireylerinin eğitimi ve devamında çalışmalarına yönelik kararlar verilmiştir. Karara bağlanan davalarda ABAD tarafından;

1. AA, KP ve ilgili OKK'lerin açık ve net ifadelerle sahip hükümlerinin AB üyesi devletlerde geçerli olduğu,

2. Türkiye vatandaşlarının AB'ne vizesiz çalışma ve yerleşme hakkından mahrum olduğunu ancak yasal çalışma ve yerleşme hakkına sahip olan Türk vatandaşlarına yönelik KP'nin yürürlüğe girdiği 1973 yılından itibaren KP Madde 41/1 kapsamında yer alan standstill hükümleri doğrultusunda yeni kısıtlamalar getirilmesinin yasak olduğu,

3. 1/80 sayılı OKK'nin 6. ve 7. Maddeleri uyarınca Türk vatandaşları tarafından yasal olarak elde edilen çalışma hakkına paralel olarak oturma hakkının da verilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁴²

Günümüzde AB üye ülkelerine iş kurmak veya işçi statüsünde giriş yapmak isteyen Türk vatandaşlarının durumu belirsiz olmakla birlikte, kısa süreli girişler için her ülkenin farklı şekilde uyguladığı vize sistemi bulunmaktadır. İlgili davalar doğrultusunda alınan ABAD kararları ise AB üye devletlerinde yasal olarak çalışma ve yerleşme hakkı elde etmiş Türk vatandaşlarına yönelik olarak kısıtlı kalmış, serbest dolaşımın tüm Türk vatandaşlarına yönelik olarak uygulanması konusunda herhangi bir hak elde edilememiştir.⁴⁴³

Tüm bu gelişmelere ek olarak 2002 yılında AB ve Türkiye arasında vize muafiyet süreci başlatılmıştır. AB kontrol edilemeyen göç akımına karşı etkili bir önlem oluşturmak için komşu ülkeleri ile ilk aşamada geri kabul, ikinci aşamada vize kolaylığı ve üçüncü aşamada vize muafiyet diyalogu ile vizesiz seyahat yol haritası adımları doğrultusunda "sınır denetimi, göç yönetimi, belge güvenliği ve azınlık haklarını" içeren vize muafiyet stratejisini benimsemiştir. Vize muafiyet sürecinin başlatılması için şart olarak bulunan geri kabul anlaşması ile AB, üye ülkelere yasadışı giriş yapmış kişileri

⁴⁴² K. Ahmet Sevimli ve Sercan Reçber, "Avrupa Birliği'nde İşçilerin Serbest Dolaşımı ve Türk İşçilerinin Serbest Dolaşım Hakkı", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 2014, Vol.72, No.2, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/uhfm/article/view/5000035122> (15 Nisan 2016), s.434, 435.

⁴⁴³ Özkan, s.437.

ilgili kaynak ülkeye veya ilgili geçiş ülkesine geri göndermeyi kapsamaktadır. Geri kabul anlaşmasının yükümlülüklerinin anlaşma yapılacak ülke tarafından tamamlanması ile başlayan vize kolaylığı anlaşmaları ise, o ülkenin iş adamları, tır sürücüleri, eğitim almak ve turistik gezide bulunmak isteyen kişilere yönelik, vize işlem süresinin azaltılmasını, ve vize süresinin uzatılmasını kapsamaktadır. Son adımda yer alan vize muafiyet diyalogu ve vizesiz seyahat yol haritası kapsamında “belge güvenliği, sınır denetimi, göç yönetimi, örgütlü suç, terör ve yolsuzlukla mücadele” ve anlaşma yapılacak ülkenin AB Adalet ve İçişleri kapsamındaki mevzuata uyumu yer almaktadır. Ancak Türkiye ve AB arasında vize muafiyet süreci olağandan farklı olarak gelişmektedir. İlk olarak Türkiye, mevcut üyelik müzakereleri ve GB doğrultusunda ikinci aşamaya yani vize kolaylığı anlaşmasına katılmamış, süreç geri kabul anlaşması ve vize muafiyet diyalogu üzerinden sürdürülmektedir. İkinci olarak GB ile AB arasında oluşan ortaklık hukukunun ve ABAD kararlarının yaratmış olduğu hukuki haklar ve Türkiye’yi AB’ye erişimde transit ülke olarak kullanan ve kaçak olarak AB’ye giriş yapan ilgili göçmenlerin geri alınmasında sosyal ve maddi maliyetin oldukça yüksek olması nedeniyle Türkiye vize muafiyet sürecinin ön şartı olan geri kabul anlaşmasını imzalayıp yürürlüğe koymamaktadır. Normal süreçte meydana gelen değişiklikler doğrultusunda 2002 yılında başlatılan geri kabul anlaşması müzakereleri neticesinde 2010 yılında ortak uzlaşmaya varılarak ilgili anlaşma metni oluşturulmuştur. 2012 yılında taraflarca geri kabul anlaşması paraflanmış ve son aşamayı teşkil eden geri kabul ve vize muafiyet anlaşmalarının uygulama anlaşmasına geçilmiştir. Ancak bu noktada Türkiye’nin geri kabul anlaşmasının vize muafiyet anlaşmasına paralel bir şekilde yürürlüğe girmesini istemesine karşılık, AB’nin ilk olarak Türkiye’den geri kabul anlaşmasını yürürlüğe koymasını ve geri kabul anlaşmasından doğan sorumlulukların gerçekleştirilmesinden sonra vize muafiyet anlaşmasının uygulamaya geçeceğini belirtmesi taraflar arasında problem yaratmaktadır.⁴⁴⁴

GB kapsamında ticarete konu olan malların transit geçişler bir diğer ifade ile karayolu taşımacılığı olmak üzere izin belgeleri ile ilgili karşılaşılan kısıtlama problemleri; Karayolu taşımacılığı sektöründe büyük ölçüde modernizasyon çalışmaları gerçekleştiren Türkiye’nin, karayolu taşımacılığı sektörü dış ticaretinin %40’ına yakın

⁴⁴⁴ Erdenir, s.488-491.

bir payını oluşturmaktadır. AB müktesebatına uyum çalışmaları doğrultusunda sektörün önde gelen ülkeleri Hollanda ve Almanya model alınarak 2006 yılında taşımacılık eşleştirme projesine başlanmış ve uluslararası alanda gerçekleştirilen reformlar sonucunda rekabet seviyesi yükseltilmiştir. AB üyesi ülkelerde karayolu taşımacılığı hizmetler sektörü kapsamında ele alındığı ve ülkelerin ulaştırma politikası müktesebatında yer aldığından dolayı karayolu taşımacılık kotaları Birlik yetkisi dışında kalmaktadır.⁴⁴⁵ Bu nedenle Türkiye, AB üyesi devletlerle ayrı ayrı anlaşmalar imzalayarak karayolu taşımacılığını ikili olarak serbestleştirmeye çalışmıştır. Ancak AB üye ülkeleri karayolu taşımacılığına ilişkin kotaları kendileri belirlediği için karayolu taşımacılığı kullanan Türk şirketlerinin araç plakalarına kota koyabilmekte veya karayolu taşımacılık işletmelerine transit geçişler sağlayacak çoklu izinler vermeyebilmektedir. Türkiye, AB üye ülkelere göre karayolu taşımacılığında daha fazla işlem gerektiren 37 lisans türüne sahip olmakla birlikte, işletmeler birbirinden farklı türdeki taşımacılık işlemleri için ayrı lisans başvurusu yapmak zorundadır. Karayolu taşımacılığında tarafların uygulamakta oldukları sistemler karşılıklı olarak maliyet artışı yaratmakta ve tüm bu sistemsel problemlere ek olarak karayolu taşımacılık izinleri, gerekli belgeleri veya vizeleri de ek maliyet yaratmakta ve mal ticaretinin önünde engeller oluşturmaktadır. Karayolu taşımacılığında ortaya çıkan maliyetlerin ve verimsizliğin giderilmesi için GB kapsamında listelenen ürünler üzerindeki kotaların kaldırılması ve gerekli izinlerin verilmesi gerekmektedir.⁴⁴⁶

Kamu ihale pazarına girişte kısıtların olması; Türkiye’de GSYH’nin %7’sini, AB’de GSYH’nin %16’sını kapsayan kamu ihalelerine yönelik GB kapsamında gerekli yakınlaştırılmanın sağlanması için yükümlülükler yer almasına karşın Türkiye ve AB arasında mevzuat uyumu tamamlanmamıştır. Türkiye’nin kamu ihalelerine yönelik gerekli müktesebat uyumunu tamamlayıp AB ile karşılıklı ticarete kamu alımlarının dâhil edilmemesinde yoğun rekabet baskısı ve Türkiye’de kamu ihaleleri ve siyasetin finansmanı arasında bulunan samimi ilişki etkili olmaktadır. Türkiye ve AB arasında GB

⁴⁴⁵ Dünya Bankası, s.50, 51.

⁴⁴⁶ Dünya Bankası, s.51-53.

kapsamında 2002 yılında kamu alımlarına yönelik gerekli uyumlaştırmalar için müzakereler başlatılmış ancak ileri düzeyde uyumlaştırma sağlanamamıştır.⁴⁴⁷

Kamu ihalelerinin serbestleştirilmesi ve AB müktesebatına uyum aşamasında ilk olarak 1984 yılında kabul edilen ve adil, şeffaf, usule uygun ihale sistemi yaratmayı başaramamış 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu, 2003 yılında yürürlüğe sokulan 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu ile ihale uygulamaları için bağımsız bir kurum tesis edilmesi, kamu kaynaklarında israfın önlenmesi, rekabetin ve eşit muamelenin sağlanması, etkin, saydam, güvenilir bir kamu ihale sistemi yaratmak amacıyla değiştirilmiştir.⁴⁴⁸ Yapılacak ihalelerin esas ve usullerine yönelik kapsam 4734 ve 4734 sayılı Kanun kapsamında gerçekleştirilecek ihale sözleşmelerinin düzen ve uygulamaları ile ilgili esas ve usuller ise 4735 sayılı Kanun kapsamına alınarak, 2886 sayılı İhale Yasası kapsamında yaşanan problemlerin giderilmesi ve AB müktesebatına uyumun sağlanması amaçlanmıştır.⁴⁴⁹

2003 yılı ile gerçekleştirilen reformlar çerçevesinde, kamu ihalesinin ilanı, kararı ve imza süreci arasındaki zaman ve kamu ihale sürecinin denetimi için yeni kontrol araçları hayata geçirilmiştir. 2003 yılı öncesinde ihale yayınlarının yapılmadığı, sonuçların halkla paylaşılmadığı, kurumlar arası ihalelerde ortak mevzuatın bulunmadığı, şeffaflıktan ve denetimden uzak, dağınık bir yapıda olan kamu ihale piyasasında gerçekleştirilecek ihalelere yönelik ikincil mevzuat oluşturulması ve ihale sürecindeki şikâyetlerin tespiti için resmi kamu organı olarak, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu çerçevesinde Kamu İhale Kurumu kurulmuştur. 4735 ve 4734 sayılı Kanunlar kapsamındaki ihalelerin sözleşmelerini düzenlemek ve uygulamaya yönelik esas ve usullerini belirlemek üzere oluşturulan Kamu İhale Kurumu, bağımsızdır.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ Ülgen ve Dilek, s.95, 97.

⁴⁴⁸ Arif Köktaş, Fatih Karaosmanoğlu ve Veysel K. Bilgiç, “Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi Akademik Araştırma Çalışması”, **Kamu İhaleleri ve Etik**, T.C. Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu ve Council of Europe, 2009, s.11.

⁴⁴⁹ Cemil Akçay ve Ekrem Manisalı, “4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu ve 4735 Sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanununun, AB Uygulamaları Çerçevesinde Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar Açısından İncelenmesi”, 4. İnşaat Yönetimi Kongresi, İstanbul: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, 2007, s.13.

⁴⁵⁰ Mehmet Karakaş, “Devletin Düzenleyici Rolü ve Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler”, *Maliye Dergisi*, 2008, No.154 Ocak-Haziran, <http://www.sgb.gov.tr/sayfalar/maliyederigisi.aspx> (12 Nisan 2016) s.117; Dünya Bankası, s.84-85.

Vakit kaybını engellemek, olası hilelerin önüne geçmek, istisna ve kapsam dışı ihalelerin ilanlarının elektronik ortamda (e-ihale) yayınlanması için Elektronik Kamu Alımları Platformu (EKAP) oluşturulmuştur. Ancak ilk başta su, enerji, ulaşım, iletişim EKAP kapsamı dışında bırakılırken, 4734 sayılı Kanun ile 2012 yılında TCDD ve Posta ve Telgraf Teşkilatı (PTT) da EKAP kapsamı dışında bırakılmıştır.⁴⁵¹

2002 yılında başlayan karşılıklı serbestleşme süreci kapsamında gerçekleştirilen reform çalışmaları 2004 yılında üyelik sürecinin resmileşmesiyle, karşılıklı müzakereler askıya alınmış ve üyelik sürecinde müzakere edilmeye bırakılmıştır. Bu doğrultuda 5812 sayılı Kanun ile Kamu İhale Kanunu ile Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu'nda değişiklik yapılması için 2008 yılında çıkartılarak, AB müktesebatına tam uyum sağlamak için düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Şikâyet sisteminin iyileştirilmesi ve ücretlerinin yükseltilmesi, e-ihale sisteminin yasal altyapısının oluşturulması, şeffaflığın artırılması, ihale ilan sürelerinin kısaltılması, Kamu İhale Kurumu'nun yetki ve görevlerinin düzenlenmesine yönelik olarak 5812 sayılı Kanun ile değişiklikler getirilmiştir.⁴⁵²

Ancak gerçekleştirilen uyumlaştırma çalışmaları ile ilerleme sağlanırken, yabancı menşeli şirketlerin sisteme dâhil edilmesi imkânı tanınmamıştır. Kamu İhale Kurumu, istisna ve muafiyetlerle, yerli teklif vericileri tercih ederek ve katılımı eşik değeri şartıyla yabancı menşeli şirketlerin rekabet yaratmasına belli oranlarda izin vermektedir. Kamu İhale Kurumu raporuna göre yabancı tekliflere uygulanan kapalı ihale oranı %15'lerden, %7-10'lara inmiştir. Ancak Kamu İhale Kurumu kapsamında gerçekleştirilen reformların ardından ihaleler rekabete açık hale gelse de bir takım istisnalar mevcut durumdadır. Örneğin, Kamu Özel Sektör İşbirliği (KOİ), tarafından gerçekleştirilen ihaleler yabancı teklif vericilerin katılımı için serbestken, KİT ve Toplu Konut İdaresi (TOKİ) kapsamındaki kamu alımları açık halde değildir. Bir başka rekabet sınırlayıcı uygulama sözleşme değeri üzerinden %15'ine kadar yerli teklif vericilerin fiyatlarının tercih edilmesi ve yabancı teklif vericiler için yeterlilik kriterlerine ek olarak ilan süreleri için eşik değerler belirlenmesidir.⁴⁵³

⁴⁵¹ Ülgen ve Dilek, s.95, 96, Dünya Bankası, s.85.

⁴⁵² Köktaş, Karaosmanoğlu ve Bilgiç, s.15.

⁴⁵³ Dünya Bankası, s.85.

Türk mevzuatının AB mevzuatına uyum sürecinde saydamlığı denetleyecek bir mekanizmanın olmaması ve taraflar arasındaki mevzuat uyumsuzluğu; Taraflar arasındaki müktesebat uyumunu denetleyecek bir mekanizmanın olmaması, uyum çalışmalarında aksamalara, prosedürlerin güncellenmemesinde gecikmelere ve bildirim açığı oluşmasına neden olmaktadır. Benzer şekilde GB'nin kapsadığı ve kapsamadığı işlenmiş tarım ürünleri ve birincil tarım ürünlerinin sınıflandırmasında ve listelendirilmesinde yaşanan belirsizlikler ve bu listelerin kontrolünü denetleyecek resmi bir mekanizmanın eksikliği tarafların gereksiz ithalat tarifesi uygulamasına neden olmaktadır. Bu eksikliklerin giderilmesini sağlayacak resmi bir mekanizmanın denetimiyle AB'li ve Türk işletmeler uyumu gerçekleştirilen ürünler hakkında net ve doğru bilgiye erişebilecek, uyum çalışmaları aksama gerçekleşmeden sürdürülebilecektir.⁴⁵⁴

Ticaret önündeki teknik engeller nedeni ile maliyetlerin artması ve ticari ilişkilerin aksamaması; AB ve Türkiye arasında tesis edilen GB kapsamındaki ürünlerin ticaretinde taraflar gümrük vergileri ve kotaları kaldırmışlardır. Ancak Türkiye ve AB iç pazarlarını rekabetten ve olası zararlardan korumak için tarife ve kotalar dışında ithalatı kısıtlamak için çeşitli koruma engellerine başvurarak anti-damping ve telafi edici gümrük vergileri gibi ticaret politikası savunma araçları (TPSA) kullanmışlardır.⁴⁵⁵ DTÖ üyeleri arasında en çok anti-damping korumasını kullanan onuncu ülke olan Türkiye özellikle tekstil, giyim, temel metal ürünleri, plastik, kauçuk, çakmak, kalem gibi ürünler üzerinde yerli işletmeleri korumak için anti-damping önlemleri yoğun bir şekilde kullanmıştır.⁴⁵⁶ AB'nin ve Türkiye'nin TPSA'yı yoğun bir şekilde kullanmaya devam etmesi GB'nin taraflara sağlamış olduğu ticaret avantajına ve GB'nin işleyişine zarar vermekte, işletmecileri zor durumda bırakmaktadır.

Taraflar arasında GB'nin mevcut yapısından kaynaklanan karar verme ve katılım sürecinde ortaya çıkan asimetritler; GB ile AB'nin OTP'sine uyum sağlamak zorunda olan Türkiye OTP gibi GB kapsamına giren alanlarda AB üyesi olmadığı için AB'nin karar alma mekanizmasına katılamamaktadır. Ek olarak GB kapsamında alınmış

⁴⁵⁴ Dünya Bankası, s.3, 4.

⁴⁵⁵ Dünya bankası, s.40.

⁴⁵⁶ Akman (2012), s.163, 164.

ilgili kararların bildirimlerinin Türk tarafına ulaştırılmasında veya ilgili kararların alınması sürecinde Türk tarafına danışılmasında AB uzmanları her zaman bir disiplin içerisinde davranmamaktadırlar. Bu durum GB kapsamına giren alanlarda AB mevzuatına uyum zorunluluğu içerisinde bulunan Türkiye ile AB arasında asimetrik bir durum yaratmaktadır. Taraflar arasındaki asimetrik sürecin çözüme kavuşturulmaması mevzuat uyumlaştırmasına, GB'nin işleyişine ve Türkiye ekonomisine olumsuz etkilerde bulunmaktadır.⁴⁵⁷

Asimetrik durumun AB'nin gerçekleştirmiş olduğu STA müzakerelerinde de tekrarlanması ve AB'nin Türkiye ile mevcut GB entegrasyonundan bağımsız karar alması; GB'den doğan yükümlülükleri nedeniyle Türkiye, AB OTP kapsamında sürdürülen tercihli ticaret rejimine uymak, diğer bir deyişle AB'nin STA'larını takip ederek benzer anlaşmaları gerçekleştirmek zorundadır.⁴⁵⁸ Türkiye AB üye ülkesi olmadığı için OTP'nin kapsadığı alanlardaki Birlik görüşmelerine katılamamaktadır. Bu nedenle AB'nin herhangi bir ülke ile STA müzakerelerine başlaması ancak Türkiye'nin STA gerçekleştirilecek üçüncü ülke ile sürdürülen müzakerelerde bulunamaması, bu nedenle paralel müzakereler başlatamaması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan problemler taraflar arasında asimetrik bir durum yaratmaktadır.⁴⁵⁹ Türkiye 1/95 sayılı OKK görüşmelerinde, GB'nin işleyişinden kaynaklanan diğer problemlerde olduğu gibi tercihli ticaret rejimine uyma yükümlülüğünün yaratacağı sorunların her ne kadar farkında olsada, tam üyelik için bir basamak olarak görülen GB'nin yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra Türkiye'nin AB'ye üye olacağı öngörülmüştü. Ancak ilerleyen yıllarda değişen küresel dinamikler karşısında AB OTP'sinin derinliğinin artması, AB'nin Türkiye'yi gerek rekabet gerek benzer STA gerçekleştirme yükümlülüğü açısından zorlayacak Hindistan, ABD, Güney Kore gibi ülkelerle STA'lara yönelmesi ve Türkiye'nin üyelik sürecinin önündeki tikanıklar sonucunda STA'lardan kaynaklanan asimetri kemikleşmiş bir problem haline gelmiştir.⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ Dünya Bankası, s.38.

⁴⁵⁸ Ülgen ve Dilek, s.107.

⁴⁵⁹ Dünya Bankası, s.ii.

⁴⁶⁰ Ülgen ve Dilek, s.107.

Eş ülkelerle gerçekleştirilen paralel müzakere sürecinde taraflar arasındaki eşitsizlikleri engelleyecek resmi yapıların yetersiz olması; Türkiye AB'nin STA'larını olası olumsuzlukları engellemek için takip etmeye çalışmakta ancak AB ile STA imzalayan veya STA görüşmelerini sürdüren ülkeler, benzer anlaşmaları ticaret sapsması yoluyla Türk pazarlarına gümrüksüz erişim hakkı elde edecekleri veya Türkiye ile STA imzalayarak, kendi pazarlarını Türk rekabetine açmak istemedikleri için her zaman Türkiye ile de benzer anlaşmalar yapmak istememektedirler.⁴⁶¹ Ek olarak AB'nin STA gerçekleştirme sürecine mevcut asimetriler nedeniyle Türkiye'nin katılmaması, ilgili üçüncü ülke ile STA görüşmelerine geç başlamasına ve STA'nın yürürlüğe girme tarihinin AB'den daha ileri bir tarihte yürürlüğe girmesine neden olmaktadır. İlgili üçüncü ülke ile AB ve Türkiye'nin gerçekleştirdiği STA'lar arasında zaman dilimi bulunması, AB ihracatçıları avantajlı konuma geçirmekte ve ilgili üçüncü ülkenin pazarlarında Türkiye'ye göre daha fazla ayrıcalık elde etmektedirler.⁴⁶² Türkiye ekonomisine ve GB'nin sağladığı avantajların ortadan kalkmasına neden olan asimetrik sürecin giderilmesi ve karar alma sürecinde karşılıklı bilgi alışverişinin sağlanması gerekmektedir.

GB'den doğan sorun ve anlaşmazlıkların giderilmesi için çözüm mekanizmasının yeterli işlevselliğe sahip olmaması; AB ile Türkiye arasındaki ticarete koruma önlemlerine ilişkin sorunların çözümü için GB kapsamında oluşturulan İhtilaf Çözüm Mekanizması (İÇM), dar kapsamı nedeniyle taraflar arasında oluşan problemlerin giderilmesinde veya asimetriden kaynaklı sorunların çözülmesinde etkin değildir.⁴⁶³ Bunun temel nedeni AA Madde 25 kapsamında yaşanan problemlerin çözüme kavuşturulması için zorunlu olarak ilk başvurulması gereken karar mercinin OK olarak belirlenmiş olmasıdır. OK'nin mevcut sorunları çözüme kavuşturamamasında siyasi bir organ olup, tarafların kendi çıkarlarını korumak adına alınacak kararları engellemesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye kendi aleyhinde alınacak kararları engelleyebileceği bir mekanizmayı muhafaza etmek adına, AA'nın öngördüğü çözüm mekanizmasındaki

⁴⁶¹ Akman (2010), s.25, 26.

⁴⁶² Akman (2010), s.27, 28.

⁴⁶³ Dünya Bankası, s.iv.

problemlere yönelik 1/95 sayılı OKK'de herhangi bir değişiklik getirilmesini talep etmemiş, aksine korumuştur.

GB'nin olası derinleşme veya kapsamının genişletilmesi müzakerelerinde AB'nin özellikle bu konuya eğilmesi beklenmektedir. İlk olarak, 1996 yılından itibaren sırasıyla Gümrük Birliği Ortak Komitesi, Türkiye-AB Ortaklık Komitesi ve son olarak Türkiye-AB ortaklık Konseyinde ele alınan Türkiye ve AB arasındaki GB'nin işleyişinden kaynaklı problemlerin çözümüne yönelik herhangi bir çözüm sağlanamamıştır. İkinci olarak AB, GB'den farklı olarak uygulamada bulunan diğer anlaşmalarında problemlerin çözümü için siyasi mekanizmalar yerine, zorunlu olarak yargı, hakem ve tahkim mercilerine başvurulması mekanizması benimsemiştir. Bu mekanizmayla birlikte tarafların kendi aleyhlerinde karar alınmasını engellemesi önlenmiştir. Üçüncü ve son neden olarak çözüm mekanizmasının AB'ye yarattığı asimetri başka bir ifade ile Türkiye lehine yarattığı asimetridir. Herhangi bir Türk vatandaşı ortaklık hukuku kapsamında yer alan ilgili belgelerin kendisine tanıdığı haklar kapsamında mevcut mağduriyetini çözüme kavuşturmak için Birlik üyesi ülkelerde mahkemeye başvurup, sonuç elde edebilmektedir. Türkiye'nin lehine doğan mevcut asimetri aynı hakka AB vatandaşlarının sahip olmamasından doğmaktadır. GB'nin revize edilmesi kapsamında çözüm mekanizmasını etkinleştirecek güncellemelerin gerçekleştirilmesiyle birlikte birçok birikmiş problem çözüme kavuşacaktır. Mevcut güncelleme sonucunda tarafların aleyhlerine karar alınmasını engellemek için, problemlerin OK'de çözülememesi durumunda zorunlu olarak çözüme kavuşturulması için yargıya, hakeme veya tahkime iletilmesi gerekecektir. Çözüm mekanizmasının etkinleştirilmesiyle birlikte Türkiye'nin tır sürücülerine yönelik AB tarafından getirilen kısıtlamalarını, AB'nin de, Güney Kıbrıs'a yönelik ayrımcılık yapılmaması ve limanların gemilerine açılmasını gündeme getirmesi beklenebilir.⁴⁶⁴

Türkiye (Tam üyelik hedefi) ve AB'nin (Ticari Ortaklık) GB'ye yaklaşımlarında bulunan farklılıklar; Türkiye 1959 yılında AET'ye ortaklık başvurusu yaparken⁴⁶⁵ 1959 yılında AET'ye yapmış olduğu ortaklık başvurusu ile Türkiye ilk

⁴⁶⁴ Ülgen ve Dilek, s.111-116.

⁴⁶⁵ Yeşilada, s.8.

aşamada AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunmamış, Topluluk ile arasında ortaklık ilişkisi geliştirdikten sonra üye olma yolunu seçmiştir.⁴⁶⁶ İki taraf nezdinde farklı değerlendirilen Türkiye'nin AET'ye başvurusunun ardından taraflar arasında belirlenecek ilişkinin geleceğinde Türkiye GB yolunda ilerlemek isterken, Topluluk ticaret anlaşması oluşturulması teklifini sunmuştur.⁴⁶⁷ İlerleyen süreç sonrası Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci belirsizliğini sürdürmektedir.

GB kapsadığı alanlarda Türkiye'nin AB müktesebatını kendi mevzuatıyla uyumlaştırması aşamasında Türkiye'nin sunumlarında, AB'nin yapılan çalışmalara vereceği cevaplarda gecikmeler olması; Taraflar arasında zamanın etkin kullanılmaması, Türkiye, 1/95 sayılı OKK kapsamında AB'nin mevzuatına uyum zorunluluğu olan alanlarda mevcut güncellemeleri takip etmek ve kendi yasal sürecini güncellemek zorundadır. Türkiye her zaman bu güncelleştirmeleri gerektiği disiplinle takip etmemekte veya AB'ye gerekli bildirimleri yapmakta gecikmektedir. Gerçekleştirilen uyumlaştırma veya güncelleştirme çalışmalarını Türkiye gerekli onaylama sürecinden geçmesi için AB Komisyonu'na göndermesine karşın, AB'de her zaman gerekli disiplin içerisinde geri dönüş yapmamaktadır. Yaşanan süreçte ortaya çıkan bildirim açığı, tarafların mevzuatlarının uyumsuzluğundan kaynaklanan ticari aksaklıklara, zaman kaybına ve maliyet artışına yol açmaktadır.⁴⁶⁸

5.2. Çözüm Önerileri

1.1.1996 tarihinde yürürlüğe giren GB, küresel dünya ekonomisinin değişen dinamiklerine etkin cevap verememektedir. GB'nin yapısal ve taraflardan kaynaklı problemlerinin çözümü için;

Avrupa Komisyonu'nun talebi üzerine DB tarafından hazırlanan "AB-Türkiye GB Değerlendirmesi" tarafların daha fazla kazanç elde etmeleri ve GB'nin revize

⁴⁶⁶ Arat, s.589.

⁴⁶⁷ Çayhan, s.478.

⁴⁶⁸ Dünya Bankası, s.35, 36.

edilmesi için daha geniş ticaret entegrasyonunu, alternatif bir STA modeli yerine GB'ni, GB'nin tasarımında değişiklikler içeren veya içermeyen politika önerileri sunmaktadır.⁴⁶⁹

Ülgen ve Dilek (2015) hazırlamış oldukları TÜSİAD çalışması kapsamında; GB'nin derinleştirilmesi sürecini hem genel çerçevesi hem de seçili sektörlerle etkileri bakımından ayrıntılı olarak ele almış, GB'nin derinleştirilmesine yönelik malların serbest dolaşımı, hizmet ve tarım ticaretinin serbestleştirilmesi, yatay politika alanları (kamu ihaleleri ve devlet yardımları) ve kurumsal hükümlere (anlaşmazlıkların halli) yönelik yapılan tespitler doğrultusunda ekonomik ve siyasi değerlendirmenin ardından önerilerde bulunmuşlardır.⁴⁷⁰

Gürlesel ve Alkin (2010) hazırlamış oldukları çalışmada, STA'lardan doğan veya doğabilecek problemlerin çözümüne yönelik belirli temel ilkeler kapsamında GB'nin işleyişini engelleyen sorunlara ilişkin olarak 1/95 sayılı OKK kapsamında ve 1/95 sayılı OKK'ye ilave ve revize hükümler çerçevesinde çözüm önerileri getirmişlerdir.⁴⁷¹

Literatürde GB'nin yapısal eksikliklerinden doğan problemlerin çözümlerine yönelik bir diğer çalışma Dedeoğlu ve Gürsel tarafından 2010 yılında hazırlanan "AB-Türkiye: Üyelik Yerine Özel Statü Tasarımın Analizi"dir. Dedeoğlu ve Gürsel, çalışmalarında GB'den doğan problemlerin çözümü için aşamalı üyelik stratejisini çözüm olarak sunmuşlardır.⁴⁷²

5.2.1. Gümrük Birliği'nin Kapsamının Genişletilmesine Yönelik Çözüm Önerileri

Sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri ile AKÇT ürünlerini ek bir STA ile kapsayan GB'de, birincil tarım ürünleri, hizmetler ve kamu ihaleleri kapsam dışında kalmıştır. AB'nin yeni ticaret politikası kapsamında yöneldiği ikili anlaşmalar, GB'ye göre çok daha geniş sektörleri kapsamakta ve Türkiye'ye sağlanandan daha fazla

⁴⁶⁹ Dünya Bankası, s.87.

⁴⁷⁰ Ülgen ve Dilek, s.30.

⁴⁷¹ Gürlesel ve Alkin, s.78-83.

⁴⁷² Beril Dedeoğlu ve Seyfettin Gürsel, **AB-Türkiye: Üyelik Yerine Özel Statü Tasarımının Analizi**, Ankara: TÜBİTAK, 2010, s.V, 68.

avantajlar sunmaktadır. Bu bakımdan taraflar arasındaki ticari ilişkinin geliştirilmesi ve arttırılması için GB'nin genişletilmesi gereklidir.⁴⁷³

5.2.1.1. Tarım

DB tarafından yapılan değerlendirmede birincil tarım ürünlerinin taraflar arasındaki ticarete dâhil edilmesi için GB'nin genişletilmesi, tam üyelik ve CAP'ın kabulü, ayrı bir STA gibi alternatiflerden hangisi olursa olsun birincil tarım ürünlerinin taraflar arasındaki ticarete dâhil edilerek karşılıklı faydanın arttırılması ve mevcut ticari anlaşmanın daha derinleştirilmesinin sonuçları ele alınmıştır.

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği ve AB CAP'ın kabul etmesiyle;

1. Türkiye AB'nin tarım ürünlerine yönelik üçüncü ülkelere karşı uyguladığı OGT'sine uyum sağlayabilir,
2. CAP'ın kabulü ile tarafların zararlı çıkmasını engelleyecek önlemler ve ikili ticarete tarım ürünlere yönelik engellerin azaltılması sağlanabilir,
3. CAP kapsamında koruma sistemi oluşturulması ve taraflar arasında ticari engellerin kaldırılmasına yönelik 1. ve 2. önerinin birleştirilmesine yönelik adımlar atılabilir.

DB Değerlendirmesi, Türkiye ile AB arasındaki ticarete tarım ürünlerinin dâhil edilerek ticaret anlaşmasının derinleştirilmesinin ticaret, GSYH ve refah üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla Hesaplanabilir Genel Denge Modeli (CGE) kullanılarak, Küresel Ticaret Analiz Projesi (GTAP) kapsamında 4 senaryo altında:

1. Kapsamlı bir STA oluşturularak, birincil tarım ürünlerinin taraflar arasındaki ticarete gümrüksüz ve kotasız olarak gerçekleşmesi,
2. Senaryo 1'e ek olarak, Türkiye'nin tarım ürünleri ithalatı için AB'nin OGT'sini kullanması,

⁴⁷³ Dünya Bankası, s.57, 62.

3. Senaryoya 2'ye ek olarak, GB'nin kapsamına birincil tarım ürünlerinin dâhil edilerek, Türkiye'nin AB'nin STA'larının ve GTS'nin birincil tarım ürünlerine yönelik kısımlarının kabul edilmesi,

4. Senaryo 3'e ek olarak, Türkiye'nin AB CAP'ını kabul etmesi şeklinde simülasyonlar gerçekleştirilmiştir.

- CGE modeli kullanılarak yapılan simülasyonlarda birincil tarımının taraflar arasındaki ticarete dâhil edilerek ticaret anlaşmasının derinleşmesiyle Türkiye ve AB'de refah artışı sağlanırken, Türkiye'nin kırsal kesimlerinin istihdamında olumsuz etki yaratabilmektedir.

- Gerçekleştirilen 4 senaryoda da tarafların ekonomik refahı artmış ancak Türkiye için senaryo 3 (843 milyon Dolar), AB için Senaryo 4 en çok refah artışı (399 milyon Dolar) sağlamıştır.

- Senaryo 3 kapsamında Türkiye'nin CAP'ı kabul etmesiyle, imalat sektöründeki pay tarım sektörüne kayacak, mamul mallarda yaşanan ihracat azalmasına rağmen tarım üretimi ve ihracatı artacak, tarım sektörünün serbestleşmesiyle artan rekabet ortamı (tüm senaryolarda) tüketiciler için fayda sağlayarak tarım ürünlerinin fiyatlarında düşüş gerçekleşecektir.

- Senaryo 1, 2 ve 3 kapsamında tarım sektöründe 0,5-3,25 oranları arasında istihdam düşüşü gerçekleşecektir.

- Senaryo 3 kapsamında, sebze, meyve, kabuklu yemiş, bitkisel ve katı yağlar, süt, şeker ve gıda ürünlerinde ihracat artışı, buğday, sebze, meyve, kabuklu yemiş, et ve süt ürünlerinde ithalat artışı gerçekleşecektir.

Yapılan simülasyondan elde edilen sonuçlara ulaşılabilmesi için Türkiye, AB'nin gıda, veterinerlik ve bitki sağlığı önlemlerine uyum göstermesi gerekmektedir. Ancak DB'nin 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmanın sonucunda belirtilen alanlarda AB'nin müktesebatına uyum yaklaşık olarak 2 milyar Avro tutmaktadır ve Türkiye'nin müktesebat uyumunu gerçekleştirmesi oldukça masraflı olacaktır. Bundan dolayı taraflar

arasında belirli ürünlere yönelik serbestleşmenin sağlanması (Türkiye zeytinyağı, AB hayvan ihracatının hacmini genişletmek istemektedir) için müzakereler gerçekleştirilip, derin bir STA ile taraflar arasındaki tarım ticareti serbestleştirilebilir.⁴⁷⁴

Ancak bu noktada Türkiye'nin tarım sektöründen elde ettiği verimden çok daha yüksek verimlilik düzeyine sahip AB ülkeleri karşısında Türkiye, tarım sektörünün taraflar arasındaki olası bir derinleşme senaryosunda, rekabet seviyesini arttırmak için;

- AB'de yeni dönem CAP'da kaynak verimliliğine bağlı olarak rekabet seviyesinin artırılmasına yönelik politikaların benimsenmesi gibi Türkiye'de kendisine özgü etkin bir strateji benimsemeli,
- Girdi maliyetlerinin yaratacağı etkiyi değerlendirmeli,
- Mevcut problemler tek tek ele alınmamalı, bir neden sonuç ilişkisinde incelemelidir.⁴⁷⁵

5.2.1.2. Hizmet

DB'nin değerlendirmesinde;

1. Sabit etkili yerçekimi çerçevesinde; tarafların birbirleriyle potansiyelin altında ticaret yaptığı saptanmış ve taraflar arasındaki hizmet ticaretinin entegrasyonu için imkân bulunduğu ortaya konmuştur.

2. Statik CGE tahmini doğrultusunda; Türkiye'nin hizmet ticaretinde reform gerçekleştirmesiyle 1,1 milyar Dolar kadar refah kazancı sağlayacağı elde edilmiştir.

3. Dinamik simülasyon modelinde; tarıma ek olarak hizmetler ticaretinin serbestleştirilmesiyle 2018 yılında reel GSYH'sinde 0,37'lik bir artış elde edeceği sonucuna ulaşılmıştır.

4. DB Hizmetler Ticareti Kısıtlayıcılık Endeksi (STRI) Verileri kapsamında; gerçekleştirilen inceleme sonrasında tarafların hizmetler ticaretinde düzenleyici rejimlerin benzer açıklık düzeyine sahip olduğu ancak alt sektör gruplarında perakende

⁴⁷⁴ Dünya Bankası, s.65-68.

⁴⁷⁵ Ülgen ve Dilek, s.92.

ve ulaştırma hizmetlerinde AB'nin, mesleki ve demiryolu hizmetlerinde Türkiye'nin daha yüksek kısıtlayıcılık endeksine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Potansiyelin altında hizmet ticareti yapan taraflar arasında, hizmet ticaretinde entegrasyon sağlanması için şuan mevcut tek adım Türkiye'nin AB'ye üyeliğidir ve hizmetler ticareti katılım müzakereleri doğrultusunda fasıl; 3, 9, 10, 14, 15 kapsamında yürütölmektedir. Ancak mevcut katılım müzakereleri tamamlanana kadar;

1. Türkiye'nin, AB'nin hizmet ticareti pazarına katılabilmesi için Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşmaları (AEAA) gibi anlaşmalar gerçekleştirerek, Türkiye'nin tek pazara girişine izin verilebilir,

2. Karşılıklı müktesebat uyumunu gerçekleştirmeden ve nispeten yüzeysel bir STA çerçevesinde taraflar arasında hizmet ticaretinin entegrasyonu sağlanabilir.⁴⁷⁶

Ülgen ve Dilek ise hizmet ticaretinin Türkiye ve AB ticaretine dâhil edilmesi için, Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) Modeli, GATS Modeli ve Derin STA kapsamında çözümlerini sunmaktadırlar.

1. AEA Modeli

AB ve EFTA üye ölkeleri arasında AEA Anlaşması imzalanması ile birlikte, EFTA Ülkeleri'nin mal, hizmet, sermaye ve kişilerin serbest dolaşımına yönelik ilgili AB müktesebatını kabul etmesinin ardından EFTA Ülkeleri, AB üyesi ölkelerle eşit haklarda AB Tek Pazarı'na katılmışlardır. Aynı anlaşmasının Türkiye ile akdedilmesi ile birlikte AB müktesebatına tam mevzuat uyumu sağlanarak, mevzuat veya düzenleyici çerçeveden kaynaklanan engeller hizmet ticareti için kalkacaktır. Gerçekleştirilen tam mevzuat uyumuyla birlikte AB Tek Pazarı'na sağlanan tam entegrasyon sonucu hem ekonomik bütünleşme düzeyi artacak, hem de tam üyelik müzakereleri için ileri düzeyde avantaj sağlanacaktır. Türkiye ile AB arasında hizmetler ticaretinin serbestleştirilmesine yönelik AEA Modeli benimsenmesinin ekonomik ve tam üyelik için mevcut olumlu tarafları olmasına karşın kamu politikalarının karar alma aşamasında AB'ye bağımlı olunması ve karar alma aşamasında sıfır etki gibi olumsuz ve çok önemli sonuçları olan tarafları

⁴⁷⁶ Dünya Bankası, s.74-79.

mevcuttur. AEA Modeli'ne katılmasıyla birlikte Türkiye kamu politikaları alanında AB tarafından verilen kararları direk uygulamakla yükümlü olacak ve üye ülke olmadığı için söz konusu politikaların mevcut değişiklik sürecine etki edebilmek için ihtiyaç duyduğu oy hakkından mahrum olacaktır. Söz konusu durumda kararların Brüksel'de alınması nedeniyle ülke içi demokratik süreç içerisinde herhangi bir tartışma konusunun gerçekleştirilememesi milli egemenlik paylaşımındaki hassasiyet ve bugün dış ticaret politikasında AB'ye oy ve veto hakkı olmadan bağımlı olunmasının yaratmış olduğu sorunlar göz önüne alındığında AEA Modeli tüm avantajlarına rağmen birçok problemi beraberinde getirecektir.

2. GATS Modeli

Çok taraflı hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi için DTÖ bünyesinde esas alınan model doğrultusunda GATS'a taraf olan ülkeler pazara erişim ve ulusal muamele konusunda mevzuattan kaynaklanan hangi engelleri kaldıracakları ve hangi sınırlamaları devam ettireceklerini belirtiyorlar. Mevzuat uyumunun esas olmadığı modelde, ülkelerin hizmet ticaretinin serbestleşmesi için kaldırdıkları engeller tüm ülkeler için geçerli hale geliyor. AEA Modeli gibi siyasi olumsuzlukları barındırmamasına rağmen, mevzuat uyumu olmaması ve AEA'ya göre daha dar bir bütünleşme kapsamının olması tam üyelik müzakereleri açısından bir avantaj sağlamazken, AB Tek Pazara erişimde yerleşim hakkı, işgücü transferi gibi noktalarda kısıtlamalar devam edecektir.

GATS Modeli, Türkiye tarafından özellikle TISA (Hizmet Ticareti Anlaşması/Trade in Services Agreement) müzakerelerinin sonuçlanması ile daha tercih edilebilir bir hal alacaktır. DTÖ nezdinde yürütülen GATS müzakerelerinin Doha Turu'nda yaşanan tikanıklar nedeniyle yavaşlaması sonucunda hizmet ticaretinin serbestleşmesine yönelik olarak belirli ülkeler kendi aralarında, katılımcı olmayan ülkeleri kapsamayan ve Türkiye'nin de dâhil olduğu TISA müzakerelerine başlamışlardır. GATS Modeli'nde olduğu gibi ülkelerin taahhütlerine dayanan TISA, mevzuat uyumu yerine GATS Modelini temel alarak, ulusal taahhüt listelerinin kapsamının genişletilmesine dayanmaktadır. TISA görüşmelerinin sonuçlanmasıyla birlikte, Türkiye ve AB eş taahhüt listelerine sahip olacaktır. Böylelikle hizmet sektörünün karşılıklı ticarete açılması ve ilave tavizlerin verilmesi için çok daha kolay bir süreç başlayacaktır.

3. Derin STA Modeli

Mevzuat uyumunun ileri olduğu alanlar için AEA Modeli, mevzuat uyumunun daha düşük olduğu alanlar için ise GATS Modeli'ni öngören ve hibrid bir model olan Derin STA Modeli'nde GATS Modeli'nden daha geniş, AEA Modeli'nden daha düşük bir bütünleşme sağlanacaktır. Kısmi mevzuat uyumu ile birlikte tam üyelik müzakereleri için az bir fayda sağlanacaktır. Ancak söz konusu mevzuat uyumsuzluğunun olduğu sektörlerin idaresi için çok daha ileri kurumsal istişare mekanizması ve mevzuat uyumunun sağlandığı sektörlerle yönelik Türkiye'nin karar alma sürecinde AB ile etkin bir istişare sağlaması ve karar alma mekanizmalarına dâhil olmaya çalışması gerekmektedir.⁴⁷⁷

5.2.1.3. Vize

AB, Türk iş insanlarının şikâyetlerinin esas nedenini öğrenmek için, uluslararası ticaretle uğraşan 1020 şirketi kapsayan ve İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Antalya, Kayseri, Gaziantep'te bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Değerlendirme sonucunda;

1. AB, Türk şirketleri için temel ihracat pazarı ve üretim girdileri için temel ithalat kaynağıdır.

2. Türk şirketleri tarafından oldukça sık gerçekleştirilen iş seyahatlerinin büyük bir kısmı AB üye ülkelerindedir.

3. Tedarikçilerle görüşmek, teknik ve pazarlama toplantıları yapmak gibi gidilen ülkeye göre farklı amaçlarla seyahat edilmektedir.

4. En çok Almanya'ya (680 şirketten, 580'i) gerçekleştirilen iş seyahatleri, Almanya'nın ardından, İtalya (310) ve Fransa'ya (245) yapılmaktadır.

5. AB üyesi ülkeler arasında vize almanın en zor olduğu ülkeler (1 çok kolay- 5 çok zor gibi katılımcı puanları doğrultusunda) Avusturya ve İngiltere (3,64), Almanya (3,83), İspanya (3,66), Hollanda (3,64) olarak ortaya konmuştur.

⁴⁷⁷ Ülgen ve Dilek, s.50-53.

6. Vize işlemleri için istenen fazla evrak ve vize işlemlerinin uzun ve belirsiz süresi en büyük problem olarak belirtilmiştir.

7. Vize işlem maliyetleri ve süresindeki gecikmeler vize işlemlerindeki engeller olarak ifade edilmiştir.

8. Yapılan vize başvurusunun geri çevrilmesi de ayrıca önemli bir problem olarak dile getirilmiştir.⁴⁷⁸

İş insanlarının olası şikâyetlerini çözmek, vize işlemlerini hızlandırmak ve gerekli evrakların daha kolay toplanması için AB ülkeleri aracı şirketler sistemini uygulamaya koymuştur. Ancak aracı şirketler, seyahat edecek kişiler için yüksek maliyetlere yol açmaktadırlar.

Anketin genel sonucunda şirketler vize işlem ve kısıtlamalarının işlerinin önünde engel olduğunu (%50), vize başvurularının geri çevrileceği sebebiyle vize başvurusu yapmaktan vazgeçtiklerini (1020 şirketten, 156'sı), vize düzenlemeleri nedeniyle ithalat (%20), ihracat (%40), pazarlama amaçlı seyahatlerin (%60) etkilendiğini, buna karşın bazı şirket gruplarının ticari ilişkilerini AB üyesi ülkelerle sürdürmeye devam ederken (%43), yüksek bir gurup strateji değişikliğine giderek iç pazar (%12), diğer Avrupa ülkeleri (%9), ABD (%5), Rusya ve eski SSCB ülkeleri (%11), MENA (%14), Asya (%6) pazarlarında ticarete yönelmişler ve şirketler anket çalışmasında çözüm önerisi olarak belge sayısının azaltılması ve iş insanlarına yönelik özel kategorili vize şeklinin uygulamaya geçirilmesini belirtmişlerdir.⁴⁷⁹

DB Değerlendirmesi'nde taraflar arasındaki vize kısıtlamasına çözüm olarak;

- Karşılıklı diyalog oluşturulmasını,
- Ticaret ve sanayi odalarında önceden yeterliliği tespit edilmiş üyelere yönelik özel bir vize kategorisi oluşturarak, belge sayısında ve vize işlem süresinden zaman kazanılmasını,

⁴⁷⁸ Dünya Bankası, s.80, 81.

⁴⁷⁹ Dünya Bankası, s.82, 83.

- Önceden yeterliliği tespit edilmiş iş insanlarına yönelik daha uzun süreli ve hızlı bir vize sistemi uygulamasını,
- Seyahat amaçlı vatandaşları da kapsayacak ve Türkiye'nin AB'ye katılımının da önemli bir kısmı olan vize uygulamasının oluşturulması belirtilmiştir.⁴⁸⁰

Türkiye ve AB arasında 2002 yılında başlayan ve hala devam eden vize muafiyet sürecine ilişkin olarak AB ilki 20 Ekim 2014 ve ikincisi 4 Mart 2016 olmak üzere 2 değerlendirme raporu yayınlamıştır. Genel olarak iki raporda da AB olumlu ve pozitif bir tutum benimsemiştir. Vize muafiyet diyaloguna ilişkin yayınlanan ilk raporda Türkiye'nin gerçekleştirmesi gereken reform çalışmaları “Belge Güvenliği, Göç Yönetimi, Kamu Düzeni ve Güvenliği, Temel Haklar ve Düzensiz Göçmenlerin Geri Kabulü” şeklinde beş ayrı başlıkta ele alınmıştır. Yayınlanan ikinci raporda ilk başlık olan Belge Güvenliği kapsamında Türkiye'nin biyometrik pasaportlara yönelik işlemleri tamamladığı, biyometrik veriler içeren nüfus cüzdanlarının yakında yürürlüğe gireceği ancak hala parmak izi içeren biyometrik pasaportların yürürlüğe girmediği (2015 yılında başlayan çalışmalar devam ediyor) belirtilmiştir. İkinci raporda en önem verilen Göç Yönetimi başlığı kapsamında özellikle Suriye'deki mevcut durum ve Suriyeli göçmenler konularında özellikle durulmuştur. Göç Yönetimi başlığı altında;

- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün artan kapasitesi,
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun uygulamasındaki performansın yükseltilmesi ve uluslararası korumaya başvuran 3. Ülke vatandaşlarına etkin ve hızlı cevaplar verilmesi,
- Türkiye'nin tüm AB üyesi ülkelere eş vize rejimi uygulaması gerektiği,
- E-vize sistemindeki GK YR isminin ayrımcılık getirmesi,

⁴⁸⁰ Dünya Bankası, s.84.

- Türkiye'ye yönelik artan düzensiz göç için ilgili ülkelerle geri kabul anlaşmalarının yapılması ve bu noktada AB müktesebatının kabul edilmesi,
- Türkiye'den AB'ye ulaşan düzensiz göçün engellenmesi için Türk sınır güvenlik birimlerinin kapasitesinin artırılması,
- Türk Sahil Güvenlik Teşkilatı ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nda gerçekleştirilen modernizasyon çalışmalarının seviyesinin yükseltilmesi,
- Düzensiz göçmenlerin engellenmesi için Türkiye-Yunanistan-Bulgaristan işbirliğinin sağlanması ve Capitan Andreevo sınırında merkez kurulması,
- Türk-Yunan Sahil Güvenlik Birimleri ve diplomatik temsilcilikleri arasında işbirliği seviyesinin yükseltilmesi ele alınmıştır.

Kamu Düzeni ve Güvenliği başlığında;

- Adli ve Cezai sorunlara yönelik gerekli reformların tamamlanması için Uluslararası Sözleşmeler ve AB müktesebatına uyum sağlanması gerektiği,
- Kişisel verilerin AB standartlarında korunmasına yönelik ilgili mevzuat uyumunun gerçekleştirilmesi gerektiği,
- Kişisel verilerin korunmasına yönelik AB standartlarında kanun oluşturulması gerektiği,
- Yolsuzlukla mücadele için yeni ulusal eylem planının oluşturulması ve eylem planının uygulanması için şeffaf ve bağımsız bir denetim mekanizması kurulması gerektiği,
- İnsan ticaretini engellemek için Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ne uyumlu yasal mevzuat benimsenmesini ve İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel

Müdürlüğü'nün kapasitesinin artırılması gerektiği önemle vurgulanmıştır.

Temel Haklar başlığına ilişkin olarak ise Terörle Mücadele Kanunu'nun AB müktesebatına uyumlu hale getirilmesi ve ayrımcılıkla mücadele için AB standartlarına uyumlu mevzuat çalışmalarının devam ettirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Son başlık altında ise geri kabul anlaşmasının daha etkin uygulanması, Yunanistan'ın geri kabul taleplerine zamanında yanıt verilmesi, verilen yanıtlarda olumlu geri dönüş sayısının artırılması ve kabul edilmeyen geri kabul taleplerinin nedenlerinin daha belirgin şekilde açıklanması gerektiği ifade edilmiştir.

Rapor kapsamında Türkiye'nin AB ile vize muafiyet anlaşmasını gerçekleştirebilmesinin önündeki en önemli engellerden ilki göçmen krizi, ikincisi kişisel verilen korunması ve üçüncüsü ise Yunanistan ile işbirliğinin artırılması olarak ifade edilebilir. Bu 3 ana engele ilişkin çözüm için Türkiye'nin 1. ve 2. Raporda üzerinde durulan mevzuat uyumlaştırmalarını tamamlaması ve reform çalışmalarına devam etmesi gerekmektedir.⁴⁸¹

5.2.1.4. Kamu İhaleleri

Türkiye, yüksek eşik değerleri ve yerli teklif vericilerin fiyatlarının tercih edilmesi gibi uygulamalarla kamu ihale piyasalarını dış rekabetten korumakta, AB'li teklif vericilerin önüne yüksek engeller koymaktadır. DB Değerlendirmesi'ne göre; taraflar arasındaki kamu ihale piyasalarının serbestleşmesi ile tarafların kazanç oranları veya ticari çıkarları veri eksikliği nedeniyle belirlenememiş olsa da, serbestleşen piyasalarda yerli teklif vericileri için artan rekabet ortamı daha dinamik ve reform içeren bir süreç yaratabilir.⁴⁸²

Ülgen ve Dilek, kamu ihale piyasasının Türkiye ve AB arasında serbestleştirilmesi için;

⁴⁸¹ Ahmet Ceran, "İkinci Raporun Ardından: Vize Serbestliği Diyalogunda Öne Çıkanlar", **İKV Değerlendirme Notu**, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı, 2016, s.1-10.

⁴⁸² Dünya Bankası, s.85.

1. AB Müktesebatının Kabulü

Türkiye'nin, Norveç, İzlanda ve Lihlenştayn ülkeleri gibi AB müktesebatını eksiksiz bir şekilde kabul etmesi ile GB'de de öngörüldüğü üzere, taraflar arasında kamu ihale piyasası eşit şartlarda açılacaktır. Ancak bu en geniş kapsamlı senaryoyada, Türkiye AB'nin kamu ihalelerine yönelik mevzuat oluşum aşamasına üye ülke olmadığı için katılamayacaktır.

2. GPA⁴⁸³

DTÖ bünyesinde sürdürülen, GPA'ya Türkiye'nin taraf olması ile birlikte kamu ihaleleri piyasası sadece AB ülkelerine değil, aynı zamanda DTÖ'ye taraf olan ülkelere de eşit koşullarda açılacaktır.

3. Derin STA

AB ve Türkiye arasında tıpkı şuan AB-Moldova, AB-Ukranya ile görüşmeleri sürdürülen derin ve geniş kapsamlı STA örneğinin bir benzeri kamu ihalelerinin serbestleştirilmesi için gerçekleştirilebilir. En geniş kapsamlı senaryoda olduğu gibi tam bir mevzuat uyumu sağlanmayacak ve sadece karar verilen alanlarda piyasalar karşılıklı olarak açılacaktır.

Kamu ihale piyasasının AB ve Türkiye arasında serbestleştirilmesi için üç modelden hangisi benimsenirse benimsin, Türkiye'nin yüksek eşik değer ve yerli fiyat tercihi politikalarıyla rekabetten korumuş olduğu kamu ihale piyasası, yoğun rekabetle karşı karşıya kalacak, özellikle GPA modelinin benimsenmesi ile sadece AB ülkeleriyle değil, DTÖ'ye taraf olan tüm ülkelerle rekabet edecektir. Ancak yoğun rekabete maruz kalmanın yanı sıra, en geniş kapsamlı senaryonun tercih edilmesi yani 1. Çözüm önerisinin seçilerek, AB müktesebatına uyum çalışmalarına devam edilmesi Türkiye'de kamu ihale piyasasının şeffaflaşmasını sağlarken, mevcut usulsüzlüklerin ve özelleştirme hatalarının kamu bütçesinde yarattığı gereksiz maliyet de düşecektir.

⁴⁸³ Çok Tarafli Kamu Alımları Anlaşması/Government Procurement Agreement

Kamu ihale piyasasının serbestleştirilmesi aşamasında Türkiye için en önemli nokta, hizmet ticaretine paralel görüşmeler yürütülmesidir. Türkiye’de oldukça gelişmiş olan inşaat ve müteahhitlik sektörlerinin olası serbestleşme sağlandıktan sonra AB pazarlarında da bu rekabet gücünü koruyabilmek için söz konusu sektörler kapsamında çalışan kişilerin hizmet ticareti kapsamındaki “hizmet sunma serbestisi, yerleşme hakkı ve vize engelleri” ile karşılaşmadan üstlenilen projeleri tamamlamaları gerekmektedir. Bu nedenle, 4 ayrı Mod/taahhüt kapsamında gerçekleştirilen hizmet ticaretinin pazara erişiminde Türkiye Mod 4 kapsamında inşaat ve müteahhitlik sektörlerinde çalışanlar için kalıcı tavizler elde etmelidir. Ancak bu noktada AB, geçici olarak hizmet sunmak için AB ülkelerine giren Türk işçilerinin, kalıcı olarak yerleşmelerinden endişelendiği için iyimser davranması beklenmemelidir.⁴⁸⁴

5.2.2. STA’ların Yarattığı Problemlere Yönelik Çözüm Önerileri

GB’nin yapısından kaynaklanan asimetrik durum, tarafların gerçekleştirmiş veya gerçekleştireceği STA sürecine yansıdığı ve taraflar arasında GB’nin işleyişini bozarken, ticari problemler yaratan STA’ların çözümüne yönelik, Gürlesel ve Alkin (2010) yaptıkları çalışmada temel ilke ve önerilerin geliştirilerek AB ile müzakere edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. STA’lardan kaynaklı problemlerin çözümüne yönelik bağlı kalınması gereken temel ilkeler;

1. Türkiye, ticaretin serbestleşmesi ve geliştirilmesi kapsamında yapılan anlaşmalara karşı olmamakla birlikte desteklemektedir.

2. Türkiye, AB ile gerçekleştirmiş olduğu GB’ye karşı değildir, GB ilişkisinin devam ettirilmesi taraftarıdır.

3. 1/95 sayılı OKK kapsamında GB’nin taraflar arasında işleyişinin iyi bir şekilde sürdürülmesini amaçlamaktadır.

⁴⁸⁴ Ülgen ve Dilek, s.96-99.

4. Gerçekleştirilen STA'lar GB'nin iyi işlemesine engel olmakta ve oluşan olumsuz durumun giderilmesi için karşılıklı müzakereler gerçekleştirilmeli ve çözümler getirilmelidir.

5. STA'ların GB üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek için yapılacaklar ayrıcalık ve tavizler şeklinde geliştirilmemeli, taraflar için eşit ve karşılıklı yarar ilişkisi korunarak öneri, talep ve çözümler getirilmelidir.

6. STA'ların GB üzerindeki olumsuz etkilerinden doğan problemler GB'nin iyi bir şekilde sürdürülmesiyle alakalandırılmalı, katılım müzakereleriyle bağlantılı olmamalıdır.

Yapılan çalışmada belirlenen ilkeler doğrultusunda STA'ların GB'nin işleyişini engelleyen sorunlara ilişkin olarak 1/95 sayılı OKK'nin kapsamındaki GB'nin iyi işleyişini sağlamaya yönelik kurumsal hükümlerin kullanılarak "1/95 Sayılı Karar Hükümleri Çerçevesinde" ve Roma Antlaşması kapsamında ele alınan OTP'ye aykırı olmayacak şekilde "1/95 Sayılı Karara İlave Revize Hükümler Çerçevesinde" çözüm önerileri sunulmuştur.⁴⁸⁵

1/95 Sayılı Karar Hükümleri Çerçevesinde Çözüm Önerileri:

- GBOK kullanılarak, STA'lar oluşturulması ve dış ticaret komitelerine katılma hakkı istenmelidir.
- AB'nin gerçekleştirmiş olduğu mevcut STA'ların, GB'nin işleyişini engellediği ve taraflar arasındaki ticareti sekteye uğrattığı için koruma önlemleri alınmalıdır.
- AB'nin gerçekleştirmiş olduğu mevcut STA'ların, Türkiye ekonomisine zarar verdiği için korunma önlemleri alınmalıdır.

⁴⁸⁵ Gürlesel ve Alkin, s.78-83.

- AB'nin gerçekleştirmiş olduğu mevcut STA'ların, karşılıklı yarar ilkesini ihlal etmesi ve sadece AB ülkelerine ve ilgili üçüncü ülkeye fayda sağladığı için karşılıklı yarar ilkesinin uygulanması ve uzlaşmazlık mekanizması aktif hale getirilmelidir.

- Türkiye'nin AB'ye üye olmaması nedeniyle karar alma aşamasındaki asimetrilerin oluşmasını engellemek için OK bünyesinde, karşılıklı istişare mekanizması hayata geçirilmelidir.⁴⁸⁶

1/95 Sayılı Karara İlave ve Revize Hükümler Çerçevesinde Çözüm Önerileri:

- AB'nin STA yapmak için üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği müzakerelere Türkiye'nin de katılımı sağlanmalıdır.

- AB'nin STA yapmak için üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği müzakerelerde Türkiye'nin çıkarları korunmalı ve süreç hakkında Türkiye'ye bilgi verilmelidir.

- AB'nin STA yapmak için üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği müzakerelere paralel olarak Türkiye'nin de ilgili 3. ülke ile müzakere süreci paralel olarak başlatılmalıdır.

- AB'nin STA'larında Türkiye şartı güçlendirilmelidir.

- AB ile STA imzalayan üçüncü ülkenin, Türkiye ile STA imzalama müzakerelerinde, mevcut STA'lardan daha fazla talepte bulunmaması için, AB ile ilgili üçüncü ülke müzakerelerinde ve anlaşmasında sınırlandırmalar Türkiye paragrafında belirtilmelidir.

- AB'nin gerçekleştireceği STA'ya Türkiye doğrudan katılmalı, Türkiye tarafından ayrıca anlaşma gerçekleştirilmemelidir.

- AB'nin gerçekleştirmiş olduğu STA'lara taraf olmakla yükümlü Türkiye için, AB esneklik ve uyumlaştırma süresi tanınmalıdır.

⁴⁸⁶ Gürlesel ve Alkin, s.80-83.

- AB'nin bölgesel gruplarla gerçekleştireceği müzakere ve STA'larda Türkiye'ye esneklik ve uyumlaştırma süresi tanınmalıdır.⁴⁸⁷

Ek olarak Ülgen ve Dilek, Türkiye paragrafına yönelik alternatifler, ortak müzakere, karar alma mekanizmalarına katılım ve kurumsal işbirliğinin güçlendirilmesi başlıkları altında STA'lar ve GB arasındaki nitelik farkından kaynaklanan asimetrinin giderilmesine yönelik çözüm önerilerini incelemişlerdir.

1. Türkiye Paragrafı

STA'lardan kaynaklanan asimetrik durumun giderilmesi için Türkiye, AB'nin ilgili üçüncü ülkeyle sürdürülen görüşmelerde, Türkiye ile de benzer bir STA müzakere edilmesini sağlayan Türkiye paragrafını talep etmiştir. Türkiye tarafından talep edilen bu çözüm önerisinin bağlayıcılığı olmadığı ve ilgili 3. Ülkenin kararına kaldığı için kısmen başarılı olmuştur. Ülgen ve Dilek'e göre problemin çözülmesini sağlayacak en kesin çözüm, ilgili 3. Ülke ile gerçekleştirilecek olan STA'nın yürürlüğe girmesi için benzer STA'nın Türkiye ile de müzakere edilmesi şartına bağlanmasıdır. 3. çözüm önerisi ise, hem Türkiye'nin rekabetini bozmamak hem de ilgili 3. Ülkenin Türkiye ile STA imzalamaması durumunda ortaya çıkan problemleri gidermek için Türk ürünlerinin AB meşeli ürünler gibi kabul edilerek, akdedilecek STA'ya bir hüküm ile dâhil edilmesidir. Böylece, ilgili STA'nın yürürlüğe girdikten sonra Türk pazarına ulaşan 3. Ülkenin ürünleri gibi, Türk ürünleri de herhangi bir gümrük engeliyle karşılaşmadan 3. Ülke pazarına ihraç edilecektir. Söz konusu çözüm önerileri özellikle AB'nin gerçekleştirdiği yeni dönem STA müzakerelerinde uygulamaya sıcak bakmaması ve gerek siyasi gerek ekonomik nedenler doğrultusunda hayata geçememiştir.

2. Ortak Müzakere

AB tarafından ilgili 3. Ülke ile başlatılan STA görüşmelerinde AB, Türkiye'yi de temsilen müzakereleri yürütecektir. Ancak AB Komisyonu sadece üye devletlerin çıkarları için görüşmeleri sürdürmekle görevli olup, Türkiye'nin çıkarları ile Birlik çıkarları örtüşmediğinde, Türkiye adına müzakereyi sürdüremeyecektir. Ortak bir çıkar

⁴⁸⁷ Gürlel ve Alkin, s.83-87.

paydasında buluşmak için müzakere öncesinde Türk ve AB tarafları yanyana gelerek eş müzakere pozisyonu belirlemeleri gerekmektedir. Tarafların ekonomik gelişmişlik düzeyindeki farklılıklar nedeniyle söz konusu önlemin gerçekleştirilmesi mümkün gözükmemektedir.

3. Karar Alma Mekanizmalarına Katılım

Türkiye'nin AB üyesi olmadığı için OTP'nin kapsadığı alanlardaki Birlik görüşmelerine katılamamasının yarattığı asimetrik sürecin sonlandırılması için öncelikli çözüm Türkiye'nin AB dış ticaret politikasının ele alındığı Ticaret Politikası Komitesi'ne (Trade Policy Committee) şimdilik gözlemci unvanıyla katılımının sağlanması sağlanmalıdır. Ancak bu öneri GB'nin müzakere süreci içerisinde Türkiye tarafından AB'ne eski adı 113 Komitesi olan Ticaret Politikası Komitesi'ne katılım talebi şeklinde görüşülmek istenmiştir. Söz konusu dış ticaret politikası komitesinde Türkiye'nin gözlemci bulundurması AB tarafından kabul edilmemiştir.

4. Kurumsal İşbirliğinin Güçlendirilmesi

Kurumsal işbirliğinin güçlendirmesine yönelik olarak AB, STA müzakerelerine başlamadan ve STA müzakereleri sonlandırıldıktan sonra Türkiye yapılacaklar ve yapılanlar için kesintisiz olarak süreç hakkında bilgilendirilebilir. Türkiye'nin bilgilendirme sürecinde; Dış Ticaret Genel Müdürlüğü yetkilileri ile Türkiye'nin Daimi Temsilcilik yetkilileri temas kurabilir veya AB Dış Ticaretten Sorumlu Komisyon üyesi ile Ekonomi Bakanı arasındaki toplantılar düzenli bir takvim çerçevesinde gerçekleştirilerek dış ticaret politikası kapsamındaki yeniliklerle ilgili karşılıklı görüş alışverişi sağlanabilir. Ek olarak Komisyon'un üye devletlere STA müzakereleri öncesinde müzakere metnini göndermesi kapsamına ve müzakere öncesinde Komisyon tarafından gerçekleştirilen etki değerlendirmesine Türkiye'de dâhil edilebilir.⁴⁸⁸

Andorra Modeli

Son olarak Yapıcı (2012), GB'nin STA'lardan kaynaklanan problemlerin çözümü için Andorra Modeli'ni sunmuştur. Yapıcı'ya göre, adil olmayan rekabet koşulları ve

⁴⁸⁸ Ülgen ve Dilek, s.107-110.

ticaret sapması yaratan STA sürecinden kaynaklanan asimetrielerin giderilmesi için Andora Modeli bir çözüm olarak kullanılabilir. AB tarafından kabul edilen Harmonize Sistemin 25-97 bölümleri içerisinde bulunan ve Andorra Prensiği çıkışlı olan ürünler, Andorra ile akdedilen anlaşma dâhilinde AB STA'larında, AB menşei ürünler olarak kabul edilmiştir.⁴⁸⁹ Benzer şekilde GB kapsamında ve HS 25-99 bölümleri arasında yer alan ürünler AB menşei ürünler olarak STA müzakere kuralları arasına dâhil edilebilir ve böylece ilgili STA kuralları söz konusu ürünler için geçerli olabilir. Ancak AB kendi çıkarlarını öncelikle göz önünde bulunduracağı için ve 3. Ülkeler, Türkiye'nin Andorra kadar küçük ve rekabet gücü düşük bir ülke olmadığı için bu talebi hoş karşılamayacaklardır.⁴⁹⁰

5.2.3. Aşamalı Üyelik Modeli Kapsamında Çözüm Önerisi

Dedeoğlu ve Gürsel tarafından (2010) "AB-Türkiye: Üyelik Yerine Özel Statü Tasarımın Analizi" adlı çalışmada Türkiye'nin AB'ye üye olmadan ayrıcalıklı ortaklık gibi özel bir statü kapsamında AB ile belirli bir seviye de ekonomik ve siyasi birlik oluşturulmasının mümkün olup olmadığı ele alınmıştır. GB'den doğan problemlere bağlı olarak vize engellerinin ve ulaştırma kotalarının uygulanması, AB'nin STA'larının Türkiye ekonomisine verdiği zarar karşısında Türkiye'nin devam edemeyeceği gibi ekonomik nedenlere ek olarak siyasi ve sosyal nedenlerle gayri resmi kesimler tarafından dile getirilen ayrıcalıklı ortaklık, Türkiye için çalışmada gerçekleştirilen görüşme ve röportajların ardından Türkiye'yi ekonomik açıdan maliyetli, siyasal açıdan güçlü bir muhalefetle karşı karşıya bıraktığı için mümkün gözükmemektedir.⁴⁹¹

Özel statü/ayrıcalıklı ortaklık gibi Türkiye'yi oldukça güç durumda bırakan stratejiler yerine, ekonomik, siyasi ve kamuoyu açısından kabul edilebilir bir alternatif üyelik seçeneği olan *aşamalı üyelik stratejisi* yapılan çalışmada mevcut problemlerin, GB

⁴⁸⁹ Murat Yapıcı, "EU's FTAs and Turkey", İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 26 Kasım 2012, s.15-19.

⁴⁹⁰ M. Sait Akman, "AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Oraklığı (TTIP) ve Türkiye", **TEPAV Rapor**, Haziran 2013, s.14.

⁴⁹¹ Dedeoğlu ve Gürsel, s.V, 68.

sorunlarının ve üyelik sürecinde yaşanan tıkanıkların aşılması için çözüm önerisi olarak sunulmuştur.

Belli aşamalar diliminde ve her bir aşamada AB ile bütünleşmenin artırılması şeklinde tasarlanan aşamalı üyelik stratejisinde Türkiye karar ve kurumlara ret hakkı bulunmadan katılım hakkı elde edecekken, üyelik süreci devam ettirilerek, Türkiye'nin AB politikalarının dışında kalması engellenebilecektir. Çalışma da önerilen aşamalı üyelik dört avantaj sunmaktadır:

1. Türkiye'nin zamana yayılmış üyeliği ile ret hakkı bulunmadan AB'nin karar alma sürecinde ve kurumlarında yer almasıyla, Türkiye'nin sağlayacağı uyumla birlikte, üyeliğine dair çekinceleri olan kesimlerin fikirleri değişebilir,

2. Kesinleştirilmiş üyelik tarihi ile birçok problem çözülürken, mevcut problemler için de Türkiye çözüm yolları üretebilecektir,

3. Karar ve kurumlara ret hakkı olmadan da olsa katılım ve bütünleşmenin zamanla sağlanması ile Türkiye AB politikalarının dışında kalmayacaktır,

4. AB'nin OTP'sinin ve OTP kapsamında yöneldiği STA'ların GB'nin işleyişinde ve taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerde ortaya çıkardığı sorunların çözümü için aşamalı üyelik, Türkiye'nin AB'ye zamanla katılımını sağlayacağı için AB gerçekleştireceği STA'lara Türkiye'yi de dâhil etmek zorunda kalacaktır.

Her ne kadar hukuki açıdan zorlayıcı ve Türk kamuoyunda yanlış değerlendirebilecek bir çözüm yolu olsa da, mevcut katılım müzakerelerinde yaşanan tıkanıklar ve zorluklar karşısında aşamalı üyeliğin taraflar arasındaki mevcut problemlerin giderilmesi ve alternatif bir üyelik süreci olarak geliştirilmesi mümkündür.⁴⁹²

⁴⁹² Dedeoğlu ve Gürsel, s.131-133.

5.2.4. Genel Politika Önerileri

DB değerlendirmesinde, taraflar arasındaki mevcut entegrasyondan daha derin, daha faydalı bir entegrasyona ulaşmak için, GB'nin mevcut tasarımını koruyan veya değişiklik içeren politika önerileri sunulmaktadır.

- Taraflar arasında resmi yapılar geliştirerek, istişare ve müzakerelerde paralellik sağlanması, OTP'deki asimetriler giderilmesi,
- AB ve Türkiye arasındaki entegrasyondan daha fazla kazanç sağlamak için tarafların karar verme ve katılımındaki asimetrilerin ortadan kaldırılması,
- GB'nin kapsadığı ticarete söz konusu olan malların taraflar arasındaki taşımacılığında karayolu izinleri, transit geçişler gibi engellerin serbest hale gelmesi,
- Ticaret ve sanayi odalarında önceden yeterliliği tespit edilmiş üyelere yönelik özel bir vize kategorisi oluşturularak, belge sayısında ve vize işlem süresinden zaman kazanılmasını daha uzun süreli, daha hızlı bir vize sistemi uygulaması oluşturulması,
- Mevcut İÇM'nin kapsamının iyi tasarlanmış ve genişletilmiş olarak uygulanması,
- AB müktesebatının Türk mevzuatıyla uyumlaştırması esnasında ortaya çıkan bildirim açığının oluşmaması için diyalog getiririnin oluşturulması,
- AB müktesebatının Türk mevzuatıyla uyumlaştırılmasında şeffaflığı sağlayacak kurumların oluşturulması,
- AB ve Türkiye arasındaki mevcut entegrasyonun hizmetleri ve birincil tarım ürünlerinin ticaretini kapsayacak şekilde genişletilmesi ve tarafların daha fazla kazanç elde etmesi,
- GB'nin taraflara daha fazla kazanç sağlaması amacıyla, reformların gerçekleştirilmesi,

- Ticari korunma araçlarının taraflar arasındaki ticarete yaratabileceği olumsuz etkilerin giderilmesi için karşılıklı işbirliği sağlanması ve ticarete engel olan bu araçların kullanımının azaltılması gerekmektedir.⁴⁹³

5.2.5. GB'nin Revize Edilmesi

Türkiye GB'nin işleyişi ve AB'nin gerçekleştirmiş olduğu STA'ların Türk ekonomisi üzerinde olası negatif etkileri bağlamında ortaya çıkan endişelerin giderilmesi için, GB'nin güncellenmesi hakkında karara varmıştır. Türk tarafının endişeleri doğrultusunda, taraflar bir yol haritasında hem fikir olmuşlar ve süreci Avrupa Komisyonu'nun hazırlayacağı etki değerlendirmesinin sonuçları doğrultusunda gerçekleştirmeye karar vermişlerdir.⁴⁹⁴

Türk tarafının endişeleri, pozitif etkilerine karşın, GB'nin asimetrik yapıda tasarlanmasından ve üyelik öncesi bir basamak olması gerekirken planlanandan daha uzun süre faaliyette bulunan GB'nin sistematik sorunlarından kaynaklanmaktadır. Türk tarafının dile getirdiği ilgili sorunlar;

- 1/95 sayılı OKK'nin hükümlerinde bulunmayan ya da muğlak ifadeler içeren AB'nin GB ile ilgili karar alma mekanizmalarında yer alınmaması
- AB'nin OTP'sine uyum zorunluluğundan doğan STA'lara taraf olma aşamasında ortaya çıkan problemler
- Transit geçişlerde ve karayolu taşımacılığında problem yaratan teknik engeller ve kotalar,
- AB'nin yeni nesil STA'larının GB'den daha kapsamlı olması
- GB'nin yapısal sorunlarının paralelinde küresel dinamiklere cevap verememesi şeklindedir.⁴⁹⁵

Bu kapsamda mevcut sorunları gidermek, GB'yi modern hale getirmek için gerekli revizyon çalışmalarının yapılması özellikle TTIP'nin yaratacağı pazar içinde yer almak için GB'nin revizyonunu zorunlu olarak ifade edilmiştir.

⁴⁹³ Dünya Bankası, s.iii, 46, 87, 88.

⁴⁹⁴ M. Sait Akman, Information Note About Latest Developments in Customs Union Between The EU And Turkey.

⁴⁹⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Gümrük Birliğinin Güncellenmesi Süreci Hakkında Not.

2014 yılında başlayan tarafların ilgili temsilcilerinin diyaloglarında ve teknik görüşmelerinde Türkiye;

- GB'nin dar kapsamının genişletilmesini,
- STA'larda paralel görüşmeler sağlanabilmesini ve bunun için,
 - A. Türkiye Paragrafı'nın bağlayıcı hale getirilmesini,
 - B. AB'nin STA'larına Türkiye'nin otomatik olarak dâhil edilmesini,
- GB'nin sürdürülebilirliği için yapısal sorunların çözüme kavuşturulmasını,

- AB'nin GB ile alakalı mekanizmalarında bulunulmasını,
- TTIP'ye katılım ve paralel müzakereler gerçekleştirilmesini AB'den talep etmiştir.

Türk tarafının öneri ve talepleri doğrultusunda AB,

- GB'nin dar kapsamından doğan problemlerin farkında olduğunu, GB'nin geliştirilmesine yönelik görüşmeler gerçekleştirilmesini
- GB'den doğan problemlerin çözümüne yönelik teknik ve yasal kısıtlar olduğunu,

belirtirken, GB'nin sistemik problemlerinden daha çok pazara giriş konularına odaklanmış, Türkiye'nin beklentilerine dair somut bir çözüm sunmamış, STA'lar için bilgi paylaşımı ve istişare mekanizmasının iyileştirilmesini önermiş, Türkiye'nin ilgili karar alma mekanizmalarına katılım talebi için ise üye olmayan bir devletin bunu gerçekleştiremeyeceğini belirtmiştir.

Ancak 2015 yılı ile birlikte ilgili görüşmelerde, AB,

- Türkiye'nin Ticaret Politikası Komitesi'ne gözlemci statüsü ile katılımını müzakere kapsamına almış,
- Gerçekleştirilen veya gerçekleştirilecek STA'lara otomatik katılım teklifini geri çevirmiş,
- TTIP konusunda ilgili önerilerin dikkate alındığını, TR'nin görüşmelere katılımına ilişkin olumlu tutum sergilemiş,

- Karayolu taşımacılığı için taraflar arasında ortaklaşa çalışılması teklifini sunmuştur.

AB ve Türkiye arasında gerçekleştirilmiş görüşmeler kapsamında gelinen son nokta;

- Türkiye'nin GB ile alakalı karar alma mekanizmalarına katılımı,
- Hizmet ve karayolu kotalarının kaldırılması,
- Kamu alımlarının tarafların karşılıklı ticaretine dâhil edilmesi,
- Tarım sektörüne ilişkilerin tavizlerin belirlenmesi,
- STA'larda gerekli istişareyi sağlayacak mekanizma ile Türkiye'nin desteklenmesi,

- Anlaşmazlıkların giderilmesi için, oluşturulacak Çözüm Mekanizması'nın müzakere edilmesi konusunda fikir birliği sağlanmıştır.

Ancak,

- Türkiye paragrafının güçlendirilmesi,
- AB STA'larına otomatik katılım AB tarafından ilgili yasal ve ekonomik nedenlerle reddedilmiştir.⁴⁹⁶

Taraflar arasında müzakere edilmesi kararlaştırılan alanlar Avrupa Komisyonu'nun resmi kararları olmamakla birlikte, Türkiye'nin endişelerinin giderildiği ve ilişkilerin üyelik-siyasi ilişkiler çerçevesinde yön bulacağı üzerinde önemle durulmalıdır.⁴⁹⁷

⁴⁹⁶ T.C. Ekonomi Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Gümrük Birliğinin Güncellenmesi Süreci Hakkında Not.

⁴⁹⁷ M. Sait Akman, Information Note About Latest Developments in Customs Union Between The EU And Turkey.

6. SONUÇ

Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin 1963 yılında AET'ye, Roma Antlaşması'nın 238. Madde'sine dayanarak ortaklık başvurusu yapmasıyla başlamıştır. Yapılan başvurunun ardından taraflar arasında AA imzalanmış ve AA kapsamında ilişkiler Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi ve Son Dönem olarak üçe ayrılmıştır. Hazırlık Dönemi'nde Türkiye, Geçiş Dönemi'nin görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmek için altyapısını geliştirmeye odaklanmış, süreç boyunca gerekli yardım Topluluk tarafından sağlanmış ve bu dönemde Topluluk tarafından yerine getirilecek ticari sorumluluklar AA'ya ek olarak hazırlanan Geçici Protokol'de belirlenmiştir. Hazırlık Dönemi'nin ardından AA'nın ayrıntılarının belirlendiği, hükümlerinin gerçekleştirilmesinin sağlandığı, Geçiş Dönemi'nin koşul, yöntem ve zaman çizelgesini belirleyen, taraflar arasında GB'nin oluşturulmasını, yükümlüklerin ve politikaların uyumlaştırılmasını öngören yapısı bakımından bir uygulama anlaşması olan KP, 23 Kasım 1970 tarihinde taraflar arasında imzalanmıştır. 1 Ocak 1973 tarihinde KP'nin yürürlüğe girmesiyle Geçiş Dönemi resmi olarak başlamıştır. Bu dönem içerisinde Türkiye ve Topluluk arasında gümrük vergileri ve eş etkili vergiler ile miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemlerin 12 ve 22 yıllık listeler kapsamında belirlenen tarihlerde karşılıklı olarak kaldırılması beklenmiştir. GB'den doğacak ticaret sapması ve üçüncü ülkelere karşı ortak ticaret tarifelerinin belirlenmesi amacıyla Türk tarafının Topluluğun OGT'sine mevzuat uyumu gerçekleştirmesi öngörülmüştür.

Gerçekleştirilen mevzuat uyumu ve yükümlülüklerin ardından taraflar arasında oluşturulan OK kapsamında, Son Dönem'in başlatılması ve GB'nin tesis edilmesi, işleyişi, takvimi ve tamamlanmasına yönelik esaslara ilişkin olarak 6 Mart 1995 tarihli görüşme ile 1/95 sayılı OKK kabul edilmiştir. 1/95 sayılı OKK doğrultusunda Malların Serbest Dolaşımı kapsamında gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin, miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemlerin kaldırılması, AB'nin Gümrük Kodu'na uyum, Ticarete Teknik Engellerin Kaldırılması kapsamında teknik mevzuata uyum, Kurumsal İşbirliği kapsamında ortaklık kurumlarının oluşturulması, Ortak Ticaret Politikası kapsamında OGT'ye uyum, otonom rejimler, TTA, Yasal Düzenlemeler kapsamında rekabet politikasına uyum, kamu alımları, fikri sınai ve mülkiyet hakları alanlarında Türkiye'nin

Topluluk müktesebatına kendi mevzuatını uyumlaştırması belirlenmiştir. GB'nin 1.1.96 tarihinde yürürlüğe girmesinin ardından AB ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi zamanla artarak 150 milyar Dolar'ı aşmış, 2012 yılında Türkiye, AB'nin ihracatta 5. ithalatta 7. büyük ticaret partneri olmuştur. AB'ye yapılan ihracat, Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde %46,2 seviyesindeyken, AB'ye yapılan ihracatın %84,1'ini imalat sanayi, %8,3'ünü tarım ve %5,8'ini yakıt ve maden ürünlerinden oluşturmuştur.

GB kapsamında gerçekleştirilen uyum çalışmaları ve GB'nin tesis edilmesi ile Türkiye'nin, imalat sanayi ve sanayi ürünlerinin verimliliği ve kalitesi, rekabet gücü, Avrupa ve dünya pazarlarındaki ticaret hacmi, katma değeri nispeten yüksek ürünlerin ihracattaki payı artmıştır. GB ile hız kazanan liberalleşme ve modernleşme süreci nihai olarak Türkiye ekonomisinin AB'ne bağlanmasını ve dünya ekonomisine eklenmesini sağlamıştır.

Taraflar arasında 50 yıldan beri süren inişli çıkışlı ilişki sürecinde GB, Türkiye tarafından tam üyelik için bir aşama, AB tarafından ise ticari ortaklık ilişkisi olarak görülmüştür. Bu nedenle Türkiye tarafı, GB'nin tesis edilmesine yönelik sürdürülen müzakereler esnasında mevcut asimetri ve sistematik problemlerin farkında olmuş ancak GB'nin üyelik için kısa süreli bir basamak olarak görülmesi nedeniyle bu problemler göz ardı edilmiştir. GB, beklenenden daha uzun bir zaman diliminde faaliyet gösteren, asimetrik ve günümüz STA'larından daha dar kapsamlı, esnek karar almanın zor olduğu katı yapıya sahip bir anlaşmadır. GB, taraflara sağlamış olduğu faydalara karşın mevcut sistematik problemleri nedeniyle küreselleşen dünya ekonomisinde değişen dinamiklere hızlı, etkin ve işlevsel bir şekilde cevap vermekte yetersiz kalmış ve sorgulanmaya başlanmıştır.

Bu bağlamda iki tarafta GB'nin incelenmesine olumlu yaklaşmış, süreçte Avrupa Komisyonu tarafsız bir değerlendirme için DB'den Türkiye ile AB arasındaki GB'ye ilişkin bir değerlendirme raporu talep etmiştir. 2013 yılında DB tarafından yayınlanan rapor kapsamında taraflar arasında GB'nden kaynaklı sorunlara yer verilmiştir. GB; donanımının yetersiz olması, günümüzde ülkelerin uyguladıkları gümrük vergi ve tarifelerinin çok düşük olması, tarım ve hizmet ticaretini kapsamaması, vize işlemlerinin maliyetli olması, transit geçişler veya karayolu taşımacılığının izin belgeleri,

bir takım kısıtlamalarla engelleniyor olması, kamu ihale pazarına girişte kısıtlar olması, saydamlığı ve mevzuat uyumunu denetleyecek bir mekanizmanın olmaması, taraflar arasında teknik engeller yaratılması, taraflar arasında mevcut asimetrilerin bulunması ve bu asimetrilerin AB'nin STA müzakerelerinde tekrarlanarak Türkiye'den bağımsız karar alınması, taraflar arasındaki resmi yapıların yetersiz olması, mevcut çözüm mekanizmasının işlevsiz olması, taraflar arasında zamanın etkin kullanılmaması ve tarafların birbirlerine yaklaşımının farklı olması hususlarında yetersiz kalmakta, bu hususlara bağlı olarak tarafların ekonomileri için problem yaratmakta ve eleştirilere maruz kalmaktadır.

Son yarım yüzyılda siyasi, kültürel, teknolojik ve ekonomik alanlarda gerçekleşen dönüşüm ve değişimleri, tüm dünyanın hızla birbirine bağlanmasını ve birbiriyle etkileşimini açıklamak için küreselleşme kavramı kullanılmaktadır. 1960'lı yıllardan itibaren teknoloji, haberleşme ve diğer alanlarda meydana gelen büyük değişimler sonucunda gelişmeye kaldığı yerden hızla devam etmiş ve küreselleşme olarak adlandırılan sürecin II. evresi başlamıştır.

GB'nin sorgulanmasına ve AB'nin OTP'sinde reform ihtiyacı doğuran küresel gelişmeleri incelediğimizde; GOÜ'lerin yükselen piyasalar olarak rekabet gücü yüksek aktörler haline gelmesi, uluslararası ticaret engel ve tarife oranlarının GATT/DTÖ Tur'ları kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde giderek azaldığı ve dünya ekonomisinde ortak mevzuatların benimsendiği, teknolojik gelişmelere bağlı olarak AR-GE yatırımlarının ulus devletlerin rekabetçilik seviyesinin belirlemede etkin faktör haline geldiğini, küresel ağların yoğunlaştığını, üretim biçimlerinin değiştiğini ve dikey uzmanlaşmanın arttığını, finansal piyasalarda spekülasyon işlemleriyle elde edilen karların yükselmesine karşılık sanayi sektörünün yatırım payının azaldığı, MNC'lerin uluslararası ekonomideki en önemli aktörler olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Küresel gelişmelere paralel olarak, GB'nin işleyişinde ve GB aracılığıyla Türkiye ekonomisinde derin etkiler yaratan AB OTP'si küresel Sovyet Bloğu'nun çökmesi ve eski Sovyet Bloğu ülkelerinin pazar ekonomilerine geçişi, GOÜ'lerin rekabetçiliğinin artması buna karşılık GÜ'lerin büyüme hızlarının düşmesi, 1990'lı yıllarda girilen küresel kriz süreci ve 2008 Krizi'nin yarattığı derin etkiler, dünya

ekonomisinde ortaya çıkan rekabet gücü yüksek ülkeler ile işbirliği gerçekleştirebilmek, küresel tedarik ağlarına uyum sağlayabilmek, Doha Turu'nun tıkanması, bilgisayar teknolojisinin gelişmesi ile birlikte gerçekleşen teknolojik devrim, ülke ekonomilerinin birbirlerine daha bağlı hale gelmesi gibi nedenler AB'nin OTP üzerinde kapsamlı değişiklikler yapmasına neden olmuştur.

Avrupa entegrasyon süreci, uluslararası ticaret içerisinde oldukça önemli bir başarı elde etmiş, II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanmanın getirmiş olduğu ivme, 1968 yılında GB'nin, 1992 yılında Tek Pazar'ın, 1999 yılı ile birlikte ise EPB'nin oluşturulmasıyla sonuçlanmış, AB'nin bir ticaret politikası oluşturma zarureti ortaya çıkmıştır. Üye devletlerin Topluluğa yetki devri gerçekleştirmeleriyle, yeknesak olarak yürütülmeye başlayan ticaret politikası, AB'nin münhasır bir yetki alanı haline gelerek AB ortak politika alanına dâhil olabilmıştır.

2008 Krizi, AB OTP'si üzerinde önemli bir etki yaratan diğer faktördür. Avrupa bankalarını saran ve iflasları da beraberinde getiren 2008 Krizi sonrasında, 2009 yılında AB ülkelerinin ekonomilerini durgunluk içerisine girerken, hükümetlerin ülkelerini finanse edebilecek borçtan yoksun kalmaları ile uluslararası banka krizi, borç krizine dönüşerek Avrupa ekonomisi üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır.

Küresel rekabet ortamında güçlü, dinamik bir Avrupa yaratmak ve küresel ticarete önemli ve stratejik rakiplerle işbirliği sağlamak amacıyla AB, benimsemiş olduğu strateji belgelerinin doğrultusunda STA'lara yönelmiştir. AB'nin görüşmeleri sürdürülen STA'ları arasında en dikkat çekici olanı ABD ile gerçekleştirilecek olan TTIP'dir. 2013 yılında görüşmelerine başlanan TTIP, dünya üzerindeki en büyük karşılıklı ticaret anlaşması olması beklenmektedir.

Küresel gelişmelere paralel olarak reform sürecine giren AB OTP'sinin, küresel ekonomide meydana gelen tektonik değişimlerin, Türkiye ekonomisinin dönüşümünün ve GB'nin mevcut sistematik problemlerinin GB'nin işleyişinde yarattığı problemlerin giderilmesi ve gerekli politika alanlarında revizyon gerçekleştirilmesi için DB tarafından hazırlanan Değerlendirme Raporu, uzun bir süreden beri GB'ye ilişkin olarak yapılmış en heyecan verici çalışma olmakla birlikte, DB Raporu'ndan farklı çalışmalarda da

Türkiye-AB arasındaki GB'nin problemlerinin giderilmesine yönelik çözüm önerileri sunulmuştur. Küresel Ekonomide Meydana Gelen Değişikliklerin Gümrük Birliği Sürecine Etkileri adlı çalışmada, literatürde bulunan GB'nin mevcut problemlerinin çözümüne ilişkin olarak gerçekleştirilen çalışmaların incelenmesi sonucunda, GB'nin kapsamının genişletilmesi, GB'nin STA'ya çevrilmesi, GB'nin tasarımında değişiklik yaratan politika önerileri, GB'nin tasarımında değişiklik yaratmayan politika önerileri, 1/95 sayılı OKK kapsamında çözüm önerileri, 1/95 sayılı OKK'ye ilave ve revize hükümler çerçevesinde çözüm önerileri, aşamalı üyelik stratejisi ve GB'nin revize edilmesi başlıkları altında çözüm önerilerinin ortaya konmasına gayret edilmiştir.

Sonuç olarak incelenen çözüm önerileri doğrultusunda;

1. GB'nin kapsamı hizmet ve tarım gibi dinamik ve Türkiye ekonomisinde büyük etkileri olan alanlara tez kapsamında sunulan öneriler ya da GB'nin revize edilmesi kapsamında benimsenen etkin yol haritası ile genişletilmelidir.

2. İş ilişkilerini devam ettirmek isteyen Türk iş insanlarının, eğitim almak isteyen öğrencilerin, seyahat amacıyla bulunmak isteyen kişilerin ve özellikle GB'nin sağlamış olduğu serbest mal ticaretinin gerçekleştirilmesini büyük ölçüde engelleyen vize problemine yönelik AB ile süreci devam eden Vize Muafiyet Anlaşması'nın gereklilikleri tamamlanmalıdır.

3. Kamu İhale piyasasının GB kapsamına dâhil edilmesi için, bu alandaki AB müktesebatına gerekli uyumlaştırmalar gerçekleştirilmeli, hizmet ticareti ile paralel görüşmeler sürdürülmeli, kamu ihale piyasası AB'den bağımsız olarak Türkiye'nin daha modern bir yapıya kavuşması için reform çalışmaları sürdürülmelidir.

4. Türkiye ekonomisinde ve GB'nin işleyişinde olumsuz etkileri olan STA'ların olumsuz etkilerini önlemek ve mevcut asimetrilerin giderilmesi için, 1/95 sayılı OKK hükümlerinin tanıdığı haklar kullanılmalı, Türkiye'nin AB Ticaret Politikası Komitesi'nde gözlemci bulundurmasına izin verilmeli, kurumsal işbirliği güçlendirilmeli ve Türk ürünleri akdedilecek AB STA'larında AB menşeli ürünler olarak kabul edilmelidir.

5. Son olarak GB'nin revize edilme sürecinde Türkiye mevcut problemlerin giderilmesi için en net çözüm politikalarını benimsemelidir. 1996 yılında üyelik süreci için bir basamak olarak görülen ve bu nedenle tesis edilme sürecinde yapısal problemleri gözardı edilen GB'nin, revize edilme sürecinde aynı hatalar tekrarlanmamalıdır. GB'nin işleyişine ve tarafların ilişkisinin geliştirilmesine yönelik oluşturulan mekanizmalar etkinleştirilmeli ve gerçekleştirilecek reformlarla birlikte GB'den en yüksek düzeyde fayda sağlanması için, GB'nin küresel dinamiklere cevap verecek şekilde modernizasyonu ve tarafları arasında etkin bir istişare sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Adda, Jacques. **Ekonominin Küreselleşmesi**. Sevgi İnceci (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Akçay, Belgin. “Ekonomik ve Parasal Birlik”, Belgin Akçay ve İlke Göçmen (Ed.). **Avrupa Birliği: Tarihçe Teoriler, Kurumlar ve Politikalar** içinde. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2012, ss.341-371.
- Akçay, Belgin ve Sinem Akgül Açıkmeşe. “Giriş Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Geleceği”, Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Ed.). **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri** içinde. Ankara: Turhan Kitapevi, 2013, ss.XXXV-XXXVIII.
- Akder, A. Halis “GB, Tarım, Dünya Ticaret Örgütü’nün Tarım Anlaşması ve Gıda Sanayi”, *TMMOB Gıda Mühendisliği Dergisi*. 1997, No.3, ss.6-8.
http://www.gidamo.org.tr/yayinlar/dergi_goster.php?kodu=3&dergi=1 (12 Nisan 2016).
- Akder, A. Halis. “Tarım Politikası”, Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Ed.). **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri** içinde. Ankara: Turhan Kitapevi, 2013, ss.350-370.
- Akman, M. Sait ve Şahin Yaman (Ed.). **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Tarafli Ticaret Müzakereleri ve Türkiye**. Ankara: TEPAV, 2008.
- Akman, M. Sait (2012a). “Ortak Dış Ticaret Politikası”, Belgin Akçay ve İlke Göçmen (Ed.). **Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Polititkalar** içinde. Ankara: Şeçkin Yayıncılık, 2012, s.547-577.
- Akman, M. Sait. “Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği İlişkisi ve Ortak Dış Ticaret Politikası”, Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Ed.). **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri** içinde. Ankara: Turhan Kitapevi, 2013, ss.219-242.
- Altomonte, Carlo ve Mario Nova. **Economics And Policies of an Enlarged Europe**. USA: Elward Elgar Publishing, 2005.
- Aran, Bozkurt. “Turkey: Implications of TTIP”, Sait M. Akman, Simon J. Evenett ve Patrick Low (Ed.). **Catalyst? TTIP’s Impact on The Rest** içinde. Ankara: TEPAV, 2015, ss.115-122.
- Arat, Tuğrul ve Çağrı Erhan. “AET’yle İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.). **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1 1919-1980)** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, ss.808-853.

- ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği. **Değişim ve Gelişim Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye.** İstanbul: Form Yayıncılık, 2001.
- Aykaç, Mustafa, Zeki Parlak ve Süleyman Özdemir. **Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Artırılması ve Türkiye’de KOBİ’ler.** İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2008.
- Baç, Meltem Müftüler. **Türkiye ve Avrupa: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler.** Simten Coşar (çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2001.
- Balkır, Canan. **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri.** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Berend, T. Ivan. **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi.** Serpil Çağlayan (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Bertherton, Charlotte ve John Vogler. **The European Union as A Global Actor. 2. Baskı.** Milton Park: Routledge, 2006.
- Blanke, Jennifer ve Thierry Geiger. **The Lisbon Review 2008: Measuring Europe’s Progress in Reform.** Switzerland: World Economic Forum, 2008.
- Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009.** 16. Baskı. Ankara: İmge Kitapevi, 2012.
- Can, Hacı ve Çınar Özen. **Türkiye Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku Ortaklığın Kuruluşu ve Geçirdiği Aşamalar Kurumsal Yapısı, Düzenleme Alanları, Hukuksal Temelleri.** Ankara: Gazi Kitapevi, 2005.
- Cattaneo, Olivier, Gary Gereffi ve Cornelia Staritz. “Global Value Chains in a Postcrisis World: Resilience, Consolidation, and Shifting End Markets”, Olivier Cattaneo, Gary Gereffi ve Cornelia Staritz (Ed.). **Global Value Chains in a Post Crisis World** içinde. Washington D.C. : The World Bank, 2010, ss.3-20.
- Copeland, Paul. “Conclusion: The Lisbon Strategy-Evaluating Success and Understanding Failure”, Paul Copeland Dimitris Papdimitriou (Ed.). **The EU’s Lisbon Strategy Evaluating Success, Understanding Failure** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2012, ss.229-237.
- Çak, Demet ve Murat Çak (hızl.). **Gümrük Birliği’nin Getirdikleri Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İharacat Gelirleri Analizi.** İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2007.
- Çayhan, Esra. “Türkiye-AB Türkiye’de Siyasal Partiler ve Avrupa Birliği”, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği.** Beril Dedeoğlu (drl.). İstanbul: Boyut Kitapları, 2003, ss.477-488.
- Dedeoğlu, Beril ve Seyfettin Gürsel. **AB-Türkiye: Üyelik Yerine Özel Statü Tasarımının Analizi.** Ankara: TÜBİTAK, 2010.

- Dedman, J. Martin. **The Origins And Development of The European Union A History of European Integration 1945-2008 A History Of European Integration.** 2. Baskı. New York: Routledge, 2010.
- Dicken, Peter. **Global Shift Mapping the Changing Contours Of The World Economy.** 5. Baskı. London: SAGE Publications, 2007.
- Dinan, Desmond. **Avrupa Birliği Tarihi.** Hale Akay (çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Djıwandon, J. Soedradjad. "Causes and Implications of the Asian Crisis: An Indonesian View" Willaim C. Hunter, George G. Kaufman, Thomas H. Krueger (Ed.). **The Asian Financial Crisis: Origins, Implications, and Solutions,** içinde. New York: Springer Science Business Media, 2000, ss.115-126.
- Ekin, Nusret. **Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik-İstihdam.** İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1997.
- El Agra, M. Ali. **The European Union Economics and Policies.** 9. Baskı. ABD: Cambridge University Press, 2011.
- Enst, Dieter, Lynn Mytelka ve Tom Ganiatsos. "Technological Capabilities in The Context of Export-led Growth", Dieter Enst, Lynn Mytelka ve Tom Ganiatsos (Ed.). **Technological Capabilities and Export Success in Asia** içinde. London, New York: Routledge, 2005, ss.4-45.
- Eralp, Atilla. "Türkiye-Avrupa Bütünleşmesi: Tarihsel-Düşünsel Ortam ve Değişim", Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Ed.). **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri** içinde. Ankara: Turhan Kitapevi, 2013, ss. 31-42.
- Erdenir, Burak. "Vize", Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Ed.). **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri** içinde. Ankara: Turhan Kitapevi, 2013, ss.471-495.
- Frieden, A. Jeffry. "The Modern Capitalist World Economy: A Historical Overview", Dennis C. Mueller (Ed.). **The Oxford Handbook of Capitalism** içinde. New York: Oxford University Press, 2012, ss.17-37.
- Gallagher, Peter. **World Trade Organization The First Ten Year of the WTO: 1995-2005.** United Kingdom: Cambridge University Press, 2005.
- Goldstein, Morris. **The Asian Financial Crisis: Causes, Cures, and Systemic Implications.** Washington: Institute for International Economics, 1998.
- Gürlel, Can Fuat ve Kerem Alkin. **Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Türkiye'nin de Dahil Edilmesi.** İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2010.

- Harvey, David. **Postmodernliğin Durumu Kültürel Değişimin Kökenleri**. Sungur Savran (çev.). İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- Hasgüler, Mehmet ve Mehmet B. Uludağ. **Devletler Arası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler Tarihçe, Organlar, Belgeler, Politikalar**. 4. Baskı. İstanbul: Alfa Basım, 2010.
- Held, David, Anthony McGrew, David Goldblatt ve Jonathan Perraton. **Global Transformations Politics, Economics and Culture**. Stanford: Stanford University Press, 1999.
- Hirst, Paul ve Grahame Thompson. **Küreselleşme Sorgulanıyor**. Çağla Erdem ve Elif Yücel (çev.). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 1998.
- İlyas, Atilla İmrahor (hızl.). **Uzakdoğu Finans Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1998.
- Jacoby, Wade ve Sophie Meunier. "Europe and Globalization", Michelle Egan, Neill Nugent ve William E. Paterson (Ed.). **Research Agendas in EU Studies Stalking the Elephants** içinde. New York: Palgrave, 2010, s.354-374.
- Jenkins, Rhys. **Transnational Corporations and Uneven Development The Internationalization of Capital and The Third World**. London and New York: Routledge, 2013.
- Johson, Cholmers. "Economics Crisis in East Asia: The Clash of Capitalisms", Ha-Joon Chang, Gabriel Palma, D. Hugh Whittaker (Ed.). **Financial Liberation and Asia Crisis** içinde. New York: Palgrave Publishers, 2001, ss.8-21.
- Jones, Kent. **Reconstruring the World Trade Organization for The 21st Century An Instituonal Approach**. New York: Oxford University Press, 2015.
- Jovanovic, N. Miroslav. **The Economics of European Integration Limits and Prospects**. United Kingdom: Edward Elgar Publishing, 2005.
- Karluk, Rıdvan. **Avrupa Birliği ve Türkiye**. 9. Baskı. İstanbul: Beta Basım, 2007.
- Karluk, Rıdvan. "Avrupa Birliği'nde Kişilerin Serbest Dolaşımı ve Türk Vatandaşlarına Getirilen Kısıtlamalar" Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural (Ed.). **Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri** içinde. Ankara: Anadolu Üniversitesi, 2013, ss.122-146.
- Kazgan, Gülten. **Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1999.
- Kazgan, Gülten. **Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen**. 3. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

- Kenwood, A. G. ve A. L. Lougheed. **The Growth of the International Economy 1820–2000**. 4. Baskı. London ve New York: Routledge, 1999.
- Kenwood, A. G., A.L. Lougheed ve Michael Graff. **Growth of the International Economy 1820-2015**. 5. Baskı. London ve New York: Routledge, 2014.
- Küçükkiremitçi, Oktay, Mehmet Emin Karaca ve Bayram Ali Eşiyok (hızl.). **Türkiye'nin İhracatında Öne Çıkan Sektörlerde Temel Pazar Ülkeler, Rakipler ve Rekabet Gücü**. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., 2010.
- Kutlay, Mustafa. "Euro Krizinin Politik Ekonomisi ve AB'nin Uluslararası Sistemdeki Geleceği", **Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen**. Fikret Şenses, Ziya Öniş ve Caner Bakır (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, ss.169-185.
- Maddison, Angus. **The World Economy Volume 1: A Millennial Perspective and Volume 2: Historical Statistics**. Paris: OECD Publishing (Development Centre Studies), 2006.
- Malecki, J. Edward. **Technology and Economic Development: The Dynamics of Local, Regional and National Change**. 2. Baskı. New York: Logman Scientific & Technical, 1997.
- Morensen, Jens Ladefoged. "The World Trade Organization and the European Union", Knud Erik Jorgensen (Ed.). **The European Union and International Organizations** içinde. Milton Park: Routledge, 2008, ss.156-199.
- Moussis, Nicholas. **Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi**. Ahmet Fethi (çev.). İstanbul: Mega Yayıncılık, 2004.
- Navaretti, Giorgio Barba ve Anthony J. Venables. **Multinational Firms in the World Economy**. United Kingdom: Princeton University Press, 2004.
- Neal, Larry. **The Economics of Europe and the European Union**. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Nedergaard, Peter. **European Union Administration: Legitimacy and Efficiency**. Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 2007.
- Oğuz, Binhan. **Uluslararası Ticarete Korumacılığın Kaldırılmasının İç ve Dış Piyasalarda Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2004.
- O'Rourke, H. Kevin ve Jeffrey G. Williamson **Globalization and History: The Evolution of a Nineteenth-century Atlantic Economy**. United States of America: The MIT Press, 1999.
- Pekcan, Erdoğan. **Avrupa Topluluğu ve Gümrük Birliği'ne Türkiye'nin Uyumu ve Sorunları**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1994.

- Reçber, Kamuran. **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Ortaklık Mevzuatı Üye Adaylığı Süreci Gerçek ve Tüzel Kişilerin Açabilecekleri Davalar Mevzuat Uyum Çalışmaları Müzakere Süreci**. 3. Baskı. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2009.
- Rodrigues, Maria Joao. "Europe, Globalization and The Lisbon Agenda: An Introduction", Maria Joao Rodrigues (Ed.). **Europe Globalization and the Lisbon Agenda** içinde. United Kingdom: Edwar Elgar Publishing, 2009, ss.1-19.
- Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**. 14. Baskı. İstanbul: Birsen Yayınevi, 2001.
- Sezer, Özlenen, Senem Çeşmecioğlu ve Derya Bartran Roca (hızl.). **Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri ve Gümrük Birliği**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1996.
- Soğuk, Handan ve Esra Uyanusta (hızl.). **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**. İstanbul: İKV, 2004.
- Staab, Andreas. **The European Union Explained**. Bloomington: Indiana University Press, 2008.
- Stacy, Lee. **Mexico and the United States**. New York: Marshall Cavendishs, 2003.
- Stern, Robert M. ve Andrew G. Brown. "Global Market Integration and National Sovereignty", Robert M. Stern (Ed.). **Globalization And International Trade Policies** içinde. London: World Scientific Publishing, ss.77-108.
- Stiglitz, E. Joseph. **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural (çev.). İstanbul: Plan B, 2002.
- T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. **Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma**. Ankara: OFSET Fotomat, 2011.
- T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı. **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**. Ankara, 1991.
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM). **Avrupa Birliği ve Türkiye**. Ankara, 1999.
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB). **Avrupa Birliği ve Türkiye**. 5. Baskı. Ankara, 2002.
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM). **Avrupa Birliği ve Türkiye**. 6. Baskı. Ankara, 2007.
- Tezcan, Ercüment. "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Ortaklık Boyutu: Hukuki Çerçeve", Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Ed.). **Yarım Asrın**

Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkişeri içinde. Ankara: Turhan Kitapevi, 2013, ss.43-75.

Türker, Masum ve Esin Okay Örerler. **Türk Şirketlerinin Küresel Şirket Haline Getirilmesi Yolları**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2004.

Trebilcock, Michael, Robert Howse ve Antonia Eliason. **The Regulation of International Trade**. 4. Baskı. Milton Park: Routledge, 2013.

Ülger, İrfan Kaya. **AB Rehberi**. Kocaeli: Umuttepe Yayınevi, 2007.

Woolcock, Stephen. **European Union Economic Diplomacy: The Role of the EU in External Economic Relations**. England: Ashgate Publishing Limited, 2012.

Wunderlich Jens-Uwe ve Meera Warriier. **A Dictionary Of Globalization**. Londra: Routledge, 2010.

Yeldan, Erinç. **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**. 17. Baskı. Ankara: İletişim Yayınları, 2013.

Yeşilada, Birol. **EU-Turkey Relations in the 21st Century**. New York: Routledge, 2013.

Young, Alasdair R. ve John Peterson, **Parochial Global Europe: 21st Century Trade Policies**. New York: Oxford UNniversity Press, 2014.

Sürelî Yayınlar

- Akçay, Cemil ve Manısalı, Ekrem. “4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu ve 4735 Sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanununun, AB Uygulamaları Çerçevesinde Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar Açısından İncelenmesi”, **4. İnşaat Yönetimi Kongresi**. İstanbul: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası. 2007. ss.13-26.
- Akkoyunlu-Wigley, Arzu, ve Sevinç Mihci, “Avrupa Birliği İle Gümrük Birliği’nin Türkiye İmalat Sanayii Alt Sektörleri Üzerindeki Yoğunlaşma ve Karlılık Etkileri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2003, Vol.3, ss.77-91.
<http://iibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/iibfdergisi/article/viewFile/292/282> (02 Ekim 2014).
- Akman, M. Sait. “The European Union’s Trade Strategy and Its Reflections On Turkey: An Evaluation From The Perspective Of Free Trade Agreements”. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt.12, Sayı.2, 2010, ss.17-45.
- Akman, M. Sait. “Turkey in the World Trading System and the WTO: Activism Under Global Challenges and the EU Process”, *Afro Eurasian Studies*. 2012, Vol.1, No.1, ss.134-172.
http://www.afroeurasianstudies.net/dosyalar/site_resim/veri/0971279.pdf (04 Mart 2015).
- Akses, Selen. “AB ve Japonya Serbest Ticaret Anlaşması’na Doğru” *İKV Değerlendirme Notu*. 2014, No.98. <http://www.ikv.org.tr/images/files/AB-Japonya%20STA%20-%20Kas%20C4%B1m%202014.pdf> (17 Mart 2015).
- Arat, Tuğrul. “Avrupa Birliği İle Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliğinin Yeri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 1995, Vol.44, ss.587-606.
<http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1995-44-01-04/AUHF-1995-44-01-04-Arat.pdf> (02 Ocak 2015).
- Baykal, Sanem. “Türkiye-AT Ortaklık Hukuku Kapsamında Vize Uygulaması: Hukuki Durum Saptaması ve Öneriler”, *Tepav AB Çalışmaları*. 2009, ss.1-15.
<http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/478> (16 Nisan 2016).
- Bazerkoska, Julija Brsakoska. “The European Union And The World Trade Organization: Problems and Challenges”, *Croatian Yearbook of European Law and Policy (CYELP)*. 2011, Cilt.7, ss.277-290.
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:UbfR5UAD1hoJ:hrcak.srce.hr/file/139335+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (25 Ocak 2015).

- Bekmez, Selahattin. "Sectoral Impacts of Turkish Accession to the European Union: A General Equilibrium Analysis". **Eastern European Economics**. Cilt.40, Sayı.2, 2002, ss.57-84.
- Berry, Albert ve John Serieux, "Riding the Elephants: The Evolution of World Economic Growth and Income Distribution at the End of the Twentieth Century (1980-2000)", *DESA Working Paper*. 2006, No.27, ss.1-34.
http://www.un.org/esa/desa/papers/2006/wp27_2006.pdf (03 Mart 2015).
- Boratav, Korkut. "Dünya Ekonomisinde Değişimler ve Türkiye'ye Yansımaları", *IFMC İktisat Dergisi*. 2007, No.488-489, ss.1-13.
http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/Boratav_Mayis07.pdf (20 Aralık 2014).
- Buchs, D. Thierry. "Financial Crisis in the Russian Federation: Are the Russians Learning to Tango?". **Economics of Transition**. Cilt.7, Sayı.3, Kasım 1999, ss.687-715.
- Capello, Roberta, Ugo Fratesi ve Laura Resmini. "Globalization and Regional Growth in Europe Past Trends and Future Scenarios", **The Regional Science Series**. Cilt.53, Sayı.3, 2011, ss.542-544.
- Ceran, Ahmet. "İkinci Raporun Ardından: Vize Serbestliği Diyalogunda Öne Çıkanlar", **İKV Değerlendirme Notu**. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı, 2016.
- Deardorff, V. Alan. "Dünya Ekonomisi ve Dünya Ticaret Sistemi Nereye Gidiyor?". **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Cilt.3, Sayı.1-2, 2008, ss.7-24.
- Dür, Andreas ve Hubert Zimmermann. "Introduction: The EU in International Trade Negotiations", *Journal of Common Market Studies*. Ekim 2007, Vol.45, No.4, ss.771-787.
http://www.academia.edu/5100669/Introduction_The_EU_in_International_Trade_Negotiations_ (19 Ocak 2015).
- Eliasson, Leif Johan. "Problems, Progress And Prognosis In Trade And Investment Negotiations: The Transatlantic Free Trade And Investment Partnership", *Journal of Transatlantic Studies*. 2014, Vol.12, No.2, ss.119-139.
<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14794012.2014.900956> (18 Temmuz 2015).
- Erzene-Bürgin, Defne. "Türkiye Tarımı ve AB Ortak Tarım Politikası", **Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi**. Ankara: Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü. 2011.
- Francis, John. "The Declining Costs of International Trade And Unemployment". **The Journal of International Trade & Economic Development: An International and Comparative Review**. Cilt.12, Sayı.4, 2003, ss.337-357.

- Francois, Joseph, Miriam Manchin, Hanna Norberg, Olga Pindyuk ve Patrick Tomberger. "Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment An Economic Assessment", *Centre for Economic Policy Research*. 2013, ss.1-116. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/march/tradoc_150737.pdf (20 Temmuz 2015).
- Galar, Malgorzata. "Has the EU'S leading position in Global Trade Changed Since the Crisis?", *ECFIN Economic Brief*. 2015, No.39, ss.1-11. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_briefs/2015/pdf/e_b39_en.pdf (20 Mayıs 2015).
- Gros, Daniel ve Can Selçuki. "The Changing Structure of Turkey's Trade and Industrial Competitiveness: Implications for the EU", *Centre for European Policy Studies (CEPS) Working Paper*. Ocak 2013, No.3, ss.1-9. http://www.iai.it/sites/default/files/GTE_WP_03.pdf (19 Şubat 2015).
- Gros, Daniel ve Felix Roth. "The European 2020 Strategy Can it Maintain The EU's Competitiveness in the World?", *Centre For European Policy Studies*. 2012. <http://espas.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Europe%202020.pdf> (17 Mart 2015).
- Harrison, W. Gleen, Thomas F. Rutherford ve David G. Tarr, "Economic Implications for Turkey of a Customs Union with the European Union", *The World Bank Policy Research Paper*. 1996, Vol.1599, ss.1-24. http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1996/05/01/000009265_3961214125552/Rendered/PDF/multi0page.pdf (14 Mart 2015).
- Hayter, Susan. "The Social Dimension of Global Production Systems: A Review of The Issues", *World Commission on the Social Dimension of Globalization International Labour Office*. 2004, No.25, ss.1-29. http://www.ilo.org/integration/resources/papers/WCMS_079139/lang--en/index.htm (15 Aralık 2014).
- Höpker, Lena. "The Chances of Success of The Europe 2020 Strategy-An Analysis Agaisnt The Background of The Lisbon Strategy", *Euopa-Kolleg Hamburg Institute for European Integration Study Paper*. 2013, No.4/13, ss.1-55. https://europa-kolleg-hamburg.de/fileadmin/user_upload/documents/Study_Papers/SP_13_04_Hoepker.pdf (02 Nisan 2015).
- Hummels, David, Dana Rapoport ve Kei-Mu Yi. "Vertical Specialization and the Changing Nature of World Trades", *FRBNY Economic Policy Review*. 1998, Vol.4, No.2, ss.79-99. <http://app.ny.frb.org/research/epr/98v04n2/9806hummm.pdf> (30 Ocak 2015).
- Janowski, Cordula. "Globalization, Regional Integration and The EU Pleadings for a Broader Perspective", *Center for European Integration Studies Discussion*

- Paper. 2006, No.162, ss.1-39. http://aei.pitt.edu/7086/1/dp_c162Janowski.pdf (17 Mart 2015).
- Kabaalioglu, Haluk. "Turkey-EU Customs Union: Problems And Prospects". **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt.12, Sayı.2, 2010, ss.47-57.
- Karakaş, Mehmet. "Devletin Düzenleyici Rolü ve Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler", *Maliye Dergisi*. 2008, No.154 Ocak-Haziran, ss.99-120. <http://www.sgb.gov.tr/sayfalar/maliyederigisi.aspx> (12 Nisan 2016).
- Kızıltan, Alaattin, Mustafa Ersungur ve Özgür Polat. "Gümrük Birliğinin Türkiye’nin Avrupa Birliği İle İhracat ve İthalatına Etkisi", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. Cilt.22, Sayı.1, Ocak 2008, ss.83-99.
- Kirişçi, Kemal ve Sinan Ekim, "Turkey’s Trade in Search of an External Anchor: The Neighbourhood, The Customs Union or TTIP?", *Brookings Institution in Washington and Istanbul Policy Center Working Paper*. 2015, No.9, ss.1-13. http://www.iai.it/sites/default/files/gte_wp_09.pdf (15 Mayıs, 2015).
- Kleinert, Jörn. "The Role of Multinational Enterprises in Globalization: An Empirical Overview", *Kiel Institute of World Economics*. 2001, No.1069, ss.1-30. http://www.mgimo.ru/fileserver/2004/kafedry/mirec/konf_2-12-05/TNC_globaliz.pdf (25 Aralık 2014).
- Köktaş, Arif, Karaosmanoğlu, Fatih ve Bilgiç, Veysel K. "Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi Akademik Araştırma Çalışması", **Kamu İhaleleri ve Etik**. T.C. Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu ve Council of Europe, 2009.
- Krueger, O. Anne. "The World Economy at the Start of 21st Century", *At the Annual Gilbert Lecture*. 2006. <https://www.imf.org/external/np/speeches/2006/040606.htm> (11 Aralık 2014).
- Martin, Will. "Trade Policies, Developing Countries, and Globalization", *Development Research Group World Bank*. 2001, ss.1-35. http://siteresources.worldbank.org/INTGGP/Resources/2866_trade_martin.pdf (4 Ocak 2015).
- Meunier, Sophie ve Kalypso Nicolaidis. "Who Speaks for Europe? The Delegation of Trade Authority in the EU", *Journal of Common Market Studies*. 1999, Vol.37, No.3, ss.477-501. <http://www.princeton.edu/~smeunier/meunier-nicolaidis-jcms99.pdf> (30 Ocak 2015).
- Milberg, William. "The Changing Structure of International Trade Linked to Global Production Systems: What Are The Policy Implications?", *World Commission on the Social Dimension of Globalization International Labour Office*. 2004, No.33, ss.1-55. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---integration/documents/publication/wcms_079122.pdf (25 Aralık 2014).

- Misrahi, Frederic. "The EC-Turkey Customs Union: Understanding Turkey's Alignment Performance", *ECPR 2006 Joint Sessions of Workshop*. 2006, No.25, ss.1-36. <http://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/99094c3a-f9d1-4d7b-932c-d42f8d2b9b1e.pdf> (10 Kasım 2014).
- Nayyar, Deepak. "Developing Countries in the World Economy: The Future in the Past?", *UNU-WIDER Annual Lecture*. 2009, Vol.12, ss.1-46. http://www.wider.unu.edu/publications/annual-lectures/en_GB/AL12/ (6 Aralık 2014).
- Neyaptı, Bilin, Fatma Taşkın ve Murat Üngör. "Has European Customs Union Agreement Really Affected Turkey's Trade", *Applied Economics*. Cilt.39, Sayı.16, 2007, ss.2121-2132.
- Öniş, Ziya ve İsmail Emre Bayram, "Temporary Star or Emerging Tiger? Turkey's Recent Economic Performance In A Global Setting", *TUSIAD-KOC University Economic Research Forum Working Paper Series*. 2008, Vol. 0805, No.39, ss.1-49. http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/erf_wp_0805.pdf (25 Temmuz 2014).
- Özkan, Işıl. "Türk Vatandaşlarının Avrupa Ülkelerine Giriş Hakkı ve Vize Sorunu", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 2007, No.9, ss.409-446. <http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0006042&lng=0> (19 Nisan 2016).
- Sachs, D. Jeffrey. "Twentieth Political Economy A Brief History Of Global Capitalism", *Oxford Review of Economic Policy*. 1999, Vol.15, No.4, ss.90-101. http://www.earth.columbia.edu/sitefiles/file/about/director/pubs/Oxfordreview_winter99.pdf (25 Aralık 2014).
- Sayan, Serdar ve Nazmi Demir. "Measuring The Degree of Block Interdependence Between Agricultural and Non-agricultural Sectors in Turkey", *Applied Economics Letters*. Vol.5, No.5, Mayıs 1997, ss.329-332.
- Sevimli, K. Ahmet ve Sercan Reçber. "Avrupa Birliği'nde İşçilerin Serbest Dolaşımı ve Türk İşçilerinin Serbest Dolaşım Hakkı", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 2014, Vol.72, No.2, ss.391-440. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfm/article/view/5000035122> (15 Nisan 2016), s.434, 435.
- Seyidoğlu, Halil ve Barbaros Kemer. "Türkiye-AB Gümrük Birliği İlişkilerinde Uygulamanın Değerlendirilmesi 1996-99, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt.16, Sayı.1-2, Nisan 2002, ss.1-10.
- Seyidoğlu, Halil. "Uluslararası Mali Kriziler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 2003, Vol.4, No.2, ss.141-156. <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/view/171> (6 Ocak 2015).

- Shikher, Serge. "International Production, Technology Diffusion, and Trade". **The Journal of International Trade & Economic Development: An International and Comparative Review**. Cilt.23, Sayı.1, 2014, ss.111-154.
- Sutton, Kara. "TTIP Negotiations: A Summary of Round 3", *Bertalsmann Foundation*. 2014, <http://www.bfna.org/sites/default/files/publications/BBrief-TTIP%20Round%203%20%2814Jan14%29.pdf> (20 Temmuz 2015).
- Sutton, Kara. "TTIP Negotiations: A Summary of Rounds 4 and 5", *Bertalsmann Foundation*. 2014, <http://www.bfna.org/sites/default/files/publications/BBrief%20TTIP%20Summary%20Round%204-5%20%2812June2014%29.pdf> (20 Temmuz 2015).
- Şenses, Fikret ve Erol Taymaz. Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?, *Economic Research Center (ERC) Working Papers in Economic*. 2003, Vol.3, No.1, ss.1-23. <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series03/0301.pdf> (27 Mart 2015).
- Taymaz, Erol, Ebru Voyvoda ve Kamil Yılmaz, "Uluslararası Üretim Zincirlerinde Dönüşüm ve Türkiye'nin Konumu", *TÜSİAD-KOÇ Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu Raporları Serisi*. 2011, ss.1-187. http://users.metu.edu.tr/etaymaz/papers/eaf_rp_1101.pdf (25 Temmuz 2014).
- Togan, Sübidey. "The EU-Turkey Customs Union: A Model for Future Euro-Med Integration", *MEDPRO Technical Report*. 2012 No.9, ss.1-22. <http://www.medpro-foresight.eu/publication/eu-turkey-customs-union-model-future-euro-med-integration> (05 Mayıs 2015).
- Turan, Kamil. "Küreselleşen Çağımız ve Çalışma Hayatı", *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*. 1994, Vol.3, No.3, ss.1-10. <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/331.pdf> (28 Aralık 2014).
- Ülgen, Sinan ve Yenigün Dilek Pelin. "Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi: Bir Siyasi-Ekonomik Analiz", **Gümrük Birliği'nde Yeni Dönem ve İş Dünyası**. İstanbul: TÜSİAD, 2015.
- Woolcock, Stephen. "European Union Trade Policy: Domestic Institutions and Systemic Factors", *LSE Research Online*. 2011, ss.1-37. [http://eprints.lse.ac.uk/9784/1/European_Union_trade_policy_domestic_institutions_and_systemic_factors_\(LSERO\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/9784/1/European_Union_trade_policy_domestic_institutions_and_systemic_factors_(LSERO).pdf) (02 Mart 2015).
- Ville, Ferdi De ve Jan Orbie. "The EU Commission's NeoLiberal Trade Discourse Since the Crisis: Legitimizing Continuity through Subtle Discourse Change", **The British Journal of Politics and International Relations**. Cilt.16, Sayı.1, Şubat 2013, ss.149-167.
- Yapıcı, Murat. "EU's FTAs and Turkey". İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 26 Kasım 2012.

- Yeldan, Erinç ve Jean Mercenier. “On Turkey’s Trade Policy: Is A Customs Union With Europe Enough?”, **European Economic Review**. Cilt.41, Sayı.3-5, 1997, ss.871-880.
- Yeldan, Erinç. “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, *Praksis*. 2002, No.8, ss.1-14.
<http://yeldane.bilkent.edu.tr/Praksis-2002.pdf> (13 Aralık 2014).
- Yeldan, Erinç. “Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007-2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?”, *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*. 2009, Vol.1, No.20, ss.11-28. <http://www.calismatoplum.org/sayi20/yeldan.pdf> (18 Aralık 2014).
- Yılmaz, Bahri. “Turkey's Competitiveness In The European Union: A Comparison With Five Candidate Countries - Bulgaria, The Czech Republic, Hungary, Poland, Romania - And The Eu15”, *Ezoneplus Working Paper*. 2003, No.12, ss.1-20.
http://www.ezoneplus.org/archiv/ezoneplus_wp_twelve.pdf (28 Mart 2015).
- Yılmaz, Kamil. “The EU–Turkey Customs Union Fifteen Years Later: Better, Yet not the Best Alternative”. **South European Society and Politics**. Cilt.16, Sayı.2, 2011, ss.235-249.

İnternet Kaynakları

Akman, M. Sait. Information Note About Latest Developments in Customs Union Between The EU And Turkey.

M. Sait Akman. “AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Oratklığı (TTIP) ve Türkiye”, **TEPAV Rapor**. Haziran 2013.

Commission Of The European Communities. Global Europe: A Stronger Partnership To Deliver Market Access For European Exporters. 2007. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:r11022> (2 Nisan 2015)

Dünya Bankası. AB-Türkiye Gümrük Birliğı Değerlendirmesi. 2014. <http://avrupa.info.tr/uploads/tr-eu-customs-union-tr.pdf> (18 Haziran 2014).

Euractiv. Latest Round of TTIP Talks Boost Momentum. <https://www.euractiv.com/section/trade-society/opinion/latest-round-of-ttip-talks-a-momentum-boost/> (18 Mart 2016).

European Comission. 11th Round of TTIP Talks Brought Progress in Most Areas of the Negotiations. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1389> (18 Mart 2016).

European Comission. A Trade and Investment Strategy for Jobs and Growth. 2015. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1274> (30 Mart 2015).

European Comission. Agenda 2000 For a Stronger and Wider Union. 1997. http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf (9 Nisan 2015).

European Comission. Agreements. 2015. <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/agreements/> (28 Nisan 2015).

European Comission. CETA-Summary of The Final Negotiating Results. 2014. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/december/tradoc_152982.pdf (20 Nisan 2016).

European Commission. Commission Publishes State of Play of TTIP Negotiations Ahead of 6th Round of Talks. 2014. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1126> (20 Temmuz 2015).

European Comission. Commission Staff Working Document Impact Assessment Report on the Future of EU-US Trade Relations. 2013. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/march/tradoc_150759.pdf (20 Temmuz 2015).

European Comission. Countries and Regions Association of South East Asian Nations (ASEAN). 2015. <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/asean/> (20 Temmuz 2015).

- European Commission. Countries and Regions India. 2015.
<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/india/> (10 Mayıs 2015).
- European Commission. Countries and Regions United States. 2015.
<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/united-states/> (20 Temmuz 2015).
- European Commission. EU and US Conclude First Round of TTIP Negotiations in Washington. 2013. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=941> (20 Temmuz 2015).
- European Commission. EU and US Conclude Second Round of TTIP Negotiations in Brussels. 2013. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=988> (20 Temmuz 2015).
- European Commission. EU-Republic of Korea Relations and 7th EU-Republic of Korea Summit. 2013. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-959_en.htm (20 Temmuz 2016).
- European Commission. EU-US Trade – 7th Round of Talks on Transatlantic Trade Pact Ends in The US. 2014.
<http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1158> (20 Temmuz 2015).
- European Commission. EU Negotiating Texts in TTIP. 2015.
<http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1230#regulatory-cooperation> (20 Temmuz 2015).
- European Commission. Export From The EU. 2013. <http://ec.europa.eu/trade/import-and-export-rules/export-from-eu/> (28 Ocak 2015).
- European Commission. Europe 2020 A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. 2010.
<http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (17 Mart 2015).
- European Commission. European Commission Fires Starting Gun for EU-US Trade Talks. 2013. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-224_en.htm (20 Temmuz 2015).
- European Commission. European Union Trade and Investment. 2014.
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/january/tradoc_152062.pdf (29 Ocak 2015).
- European Commission. Flagship Initiatives. 2012.
http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/flagship-initiatives/index_en.htm (17 Mart 2015).

- European Commission. Global Europe Competing In The World A Contribution To The EU's Growth And Jobs Strategy. 2006.
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf (1 Nisan 2015)
- European Commission. Report On Progress Achieved On The Global Europe Strategy, 2006-2010. 2010.
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/november/tradoc_146941.pdf (30 Mart 2015).
- European Commission. Report of The Eight Round of Negotiations For The Transatlantic Trade and Investment Partnership. 2015.
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/february/tradoc_153175.pdf (20 Temmuz 2015).
- European Commission. Report of The Ninth Round of Negotiations For The Transatlantic Trade and Investment Partnership. 2015.
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/may/tradoc_153437.pdf (20 Temmuz 2015).
- European Commission. Report of The Tenth Round of Negotiations For The Transatlantic Trade and Investment Partnership. 2015.
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/july/tradoc_153667.pdf (18 Mart 2015).
- European Commission. Report of The Eleventh Round of Negotiations For The Transatlantic Trade and Investment Partnership. 2015.
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/november/tradoc_153935.pdf (18 Mart 2016).
- European Commission. Stabilisation and Association Agreement. 2012.
http://ec.europa.eu/enlargement/policy/glossary/terms/saa_en.htm (29 Ocak 2015).
- European Commission. The Commission's Future Trade Strategy. 2015.
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/march/tradoc_153265.pdf (30 Mart 2015).
- European Commission. The European Union Explained: Europe 2020: Europe's Growth Strategy. 2012.
http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/europe_2020_explained.pdf (02 Nisan 2015).
- European Commission. The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where Are We?. 2013. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-1080_en.htm (20 Nisan 2016).

- European Commission. Trade Defence. 2013. http://ec.europa.eu/trade/policy/accessing-markets/trade-defence/index_en.htm, (28 Ocak 2015).
- European Commission. The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) TTIP Explained. 2015. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/may/tradoc_152462.pdf (20 Temmuz 2015).
- European Commission. Why Did The Crisis Happen?. 2014. http://ec.europa.eu/economy_finance/explained/the_financial_and_economic_crisis/why_did_the_crisis_happen/index_en.htm (26 Mart 2015).
- European Commission. 20 Years of the European Single Market Together for new Growth Main Achievements. 2012. http://ec.europa.eu/internal_market/publications/docs/20years/achievements-web_en.pdf (30 Ocak 2015).
- European Parliament. Lisbon European Council 23 And 24 March 2000 Presidency Conclusions. 2000. http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm (20 Mart 2015).
- European Union External Action. The EU - ASEAN Relationship in Facts and Figures. 2015. http://eeas.europa.eu/factsheets/news/eu-asean-relationship_factsheet_en.htm (20 Temmuz 2015).
- İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV). Gümrük Birliği. <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=38> (8 Mart 2015).
- Katma Protokol*. http://www.ab.gov.tr/files/ardb/katma_protokol.pdf (10 Aralık 2014).
- Müstakil Sanayici Ve İşadamları Derneği (MÜSİAD). Carî Açığa Karşı Kobi'ler ve Tarım 2014 Türkiye Ekonomisi Raporu. 2014. http://www.musiad.org.tr/F/Root/burcu2014/Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%20Yay%C4%B1n/Pdf/Ekonomi%20Raporu/Turkiye_Ekonomisi_Raporu_2014.pdf (6 Haziran 2015).
- OECD. OECD History. <http://www.oecd.org/about/history/> (15 Ocak 2015).
- Office of the United States Trade Representative. What They Are Saying About the Doha Development Agenda Negotiations. 2006. https://ustr.gov/archive/Document_Library/Fact_Sheets/2006/What_They_Are_Saying_About_the_Doha_Development_Agenda_Negotiations.html (3 Şubat 2015).
- T.C. Ekonomi Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Gümrük Birliğinin Güncellenmesi Süreci Hakkında Not.
- Treaty of Rome*. <http://www.eurotreaties.com/rometreaty.pdf> (10 Aralık 2014).

- Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı. Avrupa Birliği'nin Genişlemesi. 2015. <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=109&l=1> (20 Temmuz 2015).
- Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı. Kurumsal Yapı. <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=270&l=1> (8 Mart 2015).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. Türkiye-AB Gümrük Birliği. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa> (8 Mart 2015).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı). <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birligi-karari.tr.mfa> (8 Mart 2014).
- Türkiye İle Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Antlaşması)*. http://www.ab.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf (6 Kasım 2014).
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). World Investment Report 2014 Investing in the SDGs: An Action Plan. 2014. http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2014_en.pdf (25 Ocak 2015).
- United Nations International Trade Statistics Knowledgebase. Trade Statistics Knowledgebase. <http://unstats.un.org/unsd/tradekb/Knowledgebase/Tariff-Line> (18 Mart 2016).
- World Trade Organization. The 128 Countries That Had Signed GATT by 1994. 2015. https://www.wto.org/english/thewto_e/gattmem_e.htm (20 Temmuz 2015).
- World Trade Organization. Trade Policy Review: Report by The Secretariat European Union. 2013. https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp348_e.htm (28 Mart 2015).